

ISTORIA DOGMELOR

BISERICII CREȘTINE ORTODOXE DE RESĂRIT

DE

DIMITRIE G. BOROIANU

LICENȚIAT ÎN TEOLOGIE.

BUCURESCI

TIPO-LITOGRAFIA ED. WIEGAND & C. C. SĂVOIU, STRADA COVACI, 14.

1893.

Înalt Prea Sfințitului

*Arhi-Episcop și Mitropolit al
Ungro-Vlahiei, Locușitor al Ce-
sareei Capodociei, Primat al Ro-
mâniei și Președinte al Sântului
Sinod,*

D. D. Ghenadie Petrescu

*ca omagiu de adînc respect
dedică această lucrare*

Autorul.

Domnului Dimitrie Boroianu,

Lucrarea Domniei Vóstre intitulată «Istoria Dogmelor Bisericeii creştine ortodoxe de răsărit» fiind de neapărată trebuinţă, pentru timpul de faţă, Bisericeii nóstre naţionale şi mai cu sémă Seminariilor şi celor-l-alte scolii în care se propun aceste înalte învăţături, estrase din Sânta Scriptură şi din tesaurele Sântilor Părinţi, o primim cu bucurie duhovnicéscă şi dăm voe de a Ni se dedica, conform dorinţei ce exprimaţi.

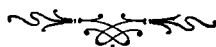
Pentru încuragiarea vóstre pe viitor pentru asemenea lucrări, vă trimit cu dragoste archiepăstorésca Nóstră bine-cuvîntare.

Mitropolit Primat, Ghenadie Petrescu.

PREFAȚA

Istoria Dogmelor își are o mare însemnătate pentru acel ce studiază teologia, întru cât ea ne arată origina și determinarea dogmelor și ca atare în ea să resumă totă esența doctrinei bisericii creștine. Conduc de această însemnătate, am căutat a răspunde prin lucrarea de față,—pe cât posibil,—necesității de a avea și în limba română un manual de Istoria Dogmelor, asupra căruia rămâne ca cei în drept să se pronunțe, ca asupra primei încercări de acest fel în limba română.

Lucrarea aceasta am dedicat-o Înalt Prea Sfințitului Arhi-Episcop și Mitropolit Primat, pentru că prin înalta pozițiune de Primat al României, este Stâlpul neclintit al păstrării nealterate a Dogmelor în biserica noastră.

DEFINIȚIUNEA ISTORIEI DOGMELOR

Considerând cunoscută definițiunea și ideea despre dogme, putem să determinăm aceea ce înțelegem prin istoria dogmelor. În creștinism, în învățătura Divinului Mântuitor să coprind dogmele, pe care biserica le-a stabilit în timp. Desvoltarea creștinismului a adus cu el fixarea și determinarea dogmelor; în această desvoltare și fixare vom găsi definițiunea istoriei dogmelor.

Deci o espunere sciințifică a faselor prin care a trecut desvoltarea și fixarea doctrinei creștine de la origina sa, afară de părerile isolate ale unora și altora, constituie aceea ce numim istoria dogmelor.

Din narațiunea evenimentelor petrecute cu ocaziunea esplicărei în Sinóde a dogmelor reese înțelegerea acestei cestiuți. Prin urmare, nu o espunere curat a doctrinei bisericești ortodoxe, formeză istoria dogmelor, cum fără temeiului vroesc a afirma, căci atunci ar fi un curs de teologia dogmatică; ci, în o espunere sistematică a istoriei dogmelor, plecând de la doctrina Lui Iisus și a Apostolilor, vom urmări toate fazele prin care au trecut dogmele, pînă la determinarea lor în cele 7 sinóde ecumenice. Neapărat că întru acesta ne vom folosi

de datele istoriei bisericesci, cari ne pun la îndemână elementele de care avem necesitate. Din acest punct de vedere stabilind definițiunea istoriei dogmelor, să vedem ce importanță are studiul care ne preocupă.

Insemnătatea

Omul în diferite timpuri a căutat să recunoscă pe Dumnezeu și ca atare a făcut sforțări destul de mari pentru a găsi esplanarea lucrurilor ce-l preocupa, relativ la principiul înalt al cauzalității lucrurilor și la în-sași cunoștința lumii și a lucrurilor din ea. În totă această tendință nobilă a omului, imperfecțiunea sa a fost dovedită, așa că numai religiunea revelată și mântuitoare a creștinismului a putut să-l scotească din starea în care se găsea. Dar doctrina primitivă a creștinismului, după cum am văzut mai sus, s'a dezvoltat în timp, și ca atare noi avem nevoie a cunoaște întru cât această dezvoltare reprezintă cu fidelitate doctrina primitivă. Prin istoria dogmelor noi dobândim această cunoștință și putem arăta celor de alte rituri că în ortodoxism s'a păstrat nealterată învățătura lui Iisus Christos. Înarmați cu cunoștința ei suntem în stare a înlătura diferitele acușări ce ni se aduc — spre neplăcerea de bună seamă a creștinilor fugiți din sinul bisericii ortodoxe — că cu adevărat în biserica noastră dogmele reprezintă puritatea doctrinei creștine.

Dacă dar prin acest studiu căpătăm cunoștința clară și precisă a fixării și determinării dogmelor în biserica noastră, cum și fazele prin care au trecut, nu mai rămâne îndoială că el are o mare însemnătate pentru teologie.

Scriitorii însemnați pe terenul acesta.

Materialul dat de unii scriitori la început a fost ca un corolariu al istoriei bisericești, întru cât fie-care secol era urmat de o espunere a doctrinei bisericii. În urmă bărbați însemnați, fie-care după vederile lor, au pus temelia și au dezvoltat studiul istoriei dogmelor.

Ceea ce n'a reușit să facă monofisitul Gobar Ștefan în suta VI-a, obțin în urmă Daniel Chamier († 1621) și J. Forbesius († 1648) a căror scrieri dau studiului istoriei dogmelor nu puțină însemnătate. Cestui din urmă datorim opera «Instruções historico-theologicæ de doctrinâ christianâ» lucrare specială pentru istoria dogmelor.

Catolicii opun și ei opere însemnate reformatorilor, atunci când aceștia erau pe punctul de a lua terenul, în ceea ce privesce puritatea doctrinei creștine. Aceștia nu puteau suferi cu nici un chip ca să se dică cum că doctrina esențială a bisericii a primit schimbări în timp și că numai la reformatori s'ar găsi adevărurile bisericii primitive, căci cu acesta se lovia direct în însăși ființa bisericii lor. De aceea Dion. Petavii († 1652) în «Opus de theologicis dogmatibus» și L. Thomassin († 1695) în «Dogmata theologica», interpretând pe sf. părinți, arată că fondul dogmelor este nealterat, de și modul sub care ele s'au formulat pare că ne-ar prezenta un fel de schimbare, care însă nu este alt-ceva decât o explicare, pentru lesnicioasa lor pricepere.

Cu dezvoltarea istoriei dogmelor se separă studiul acesta cu totul de istoria bisericească și lucrările în-

cepute pe acest teren cu secolul al XVIII-lea, ni se prezintă ca nisce lucrări puse pe terenul criticei și sub auspiciile unui spirit liber de cercetare, care alunecă totuși în urmă pe terenul subiectivității și al parțialității. Insemnați în acest timp sunt Gottfried Arnold, protestant, († 1714) prin lucrarea sa »Unparteiischer Kirchen und Ketzerhistorie« (Imparțiala istorie a bisericii și a ereziilor). Apoi I. A. Ernesti († 1781) și C. W. F. Walch († 1784). Pe urmele lor merse I. Solomon Semler († 1791) care să sili se dovediască că învățătura creștină a suferit modificări, luând în sprijinul seu faptul că omul se desvoltă mereu, că fie-care timp își are ideile sale, că dar teologia n'a putut fi scutită de desvoltarea naturală, la care suntem supuși. În secolul al XIX-lea, avem pe C. F. Rösler, I. G. Lange († 1832) I. C. F. Wundemann, L. W. Wittich, Ch. D. Beck, († 1832) V. Engelhardt, Baumgarten-Crusius († 1843), F. K. Meier, I. C. L. Gieseler, Neander († 1850) Hagenbach, protestanți, H. Klee, catolic, († 1840) Haag, protestant, etc.

Impărțirea.

Materialul istoriei dogmelor l-am împărțit în două părți principale: partea generală și partea specială. În partea generală vom arăta cine este întemeietorul doctrinei creștine, încercările contrariilor de a prefăce depositul sacru dat de Mântuitorul într'un fel de religione personală, rău înțelesă, în care elementul uman să aibă partea decisivă, cum și răspunsul ce dau părinții bisericești încercărilor acestora. În par-

tea specială ne vom ocupa de fie-care cestiune doctrinală, care are o însemnătate hotărîtoare în biserica noastră, și vom arata discuțiunile ce au urmat asupra ei, oprindu-ne la decisiunile Sinódelor ecumenice.

La urmă, într'un apendice, vom expune pe scurt discuțiunile și opiniunile emise în această privință de diferitele confesiuni din Occident și chiar de raționaliști.

PARTEA GENERALA

Mântuitorul Christos și doctrina sa.

Iisus Christos, „*plinirea Legii și a Profeților*“ prin învățătura sa, a mântuit lumea. Se înțelege că aceea ce așteptau Iudeii nu s'a realizat nici în persoana nici în doctrina sa. Creștinismul n'a fost și nu este al Iudeilor sau al Elenilor, el este al tuturor. Lumea judaică însă, în timpurile venirii lui Iisus Christos, aștepta reînnoirea ebraismului, aștepta eliberarea de sub jugul Romanilor, ba chiar întemeierea unei împărății a nămului lui Israel. Învățătura și faptele Mântuitorului, le-au dat desmințire și doctrina mesianică schimbă mersul lumii decăzute. Mântuitorul este adevărat că n'a stricat Legea, ci a îndeplinit-o ; dar, în această îndeplinire, nu se vede exclusivismul judaic, nici nu se urmărește lumescă împărăție la care aspira judaismul. În noua doctrină *iubirea către Dumnezeu și aproapele* sunt părțile esențiale. Creștinismul restabilește adevăratul monoteism și nu lasă loc închinărilor în afară de Dumnezeu. Spre încredințare despre puterea și autoritatea sa, Iisus Christos descopere că este consubstanțial și egal cu Dumnezeu Tatăl (Ión 10, 30 ; 14, 9—10); iar celui ce va face cele prescrise de el, îi promite resplata ce-

réscă : căci există o Providență, care păzesce și recompensează toate în lume. Părți principale în creștinism sunt mai departe *bunătatea și misericordia* divină și cu acestea creștinismul merge în fruntea desvoltării pe care o ea lumea nouă în opoziție cu eronatele părți dogmatice și doctrinare ale vechiei învățături a Iudaismului. Din toate însă reiese evident că Iisus Christos era salvatorul promis; dar el era Dumnezeu și om, fără ca în el să se vadă realizată așteptarea Judeilor. În creștinism lumea este opera lui Dumnezeu care o guvernează prin Legea sa divină, Iisus Christos este vestitorul noului regat al lui Dumnezeu, în care voia lui Dumnezeu este și a fie-căruia în parte și a tuturor în societatea creștină—și care nu se putea întemeia decât în inima celor ce făceau parte din el și cari la un loc, dupe învierea cea de apoi, vor forma împărăția, în care vor fi ca îngerii lui Dumnezeu din Cer. (Math. 22,30).

Deosebirea învățăturilor creștine de cele judaice.—Dogmaticesce învățăturile creștine se deosebesc de cele judaice¹⁾. Mórtea pe cruce a lui Iisus Christos face ca în scurt timp judeii și păgânii să-și părăsiască religiu-ne lor și să intre în creștinism, căci în Iisus Christos vedeau pe Salvatorul. Și apoi învățătura lui Iisus Christos era superióră, cum am đis. Aceste învățături erau mai înalte, natura lor mai temeinică și într'un spirit atît de deosebit de ale timpului în cît Apostoli, ómeni simpli, nu puteau să le pricépă la început; ei nu arare-órî cer explicarea Învățătorului. Dar divinitele învățături trebuiau să-și ȳea zborul, spre a dovedi puterea lor. Din

¹⁾ Să se vadă raportul dintre legea veche și legea nouă, așa după cum este stabilit în Teologia dogmatică.

Judeea creștinismul se duce peste hotare și în scurt, spre uimirea chiar a vrăjmașilor, strebate până la marginile lumii, pretutindenea făcând credincioși. Păgânii cu idei liberale trec în rîndurile creștinilor și atunci veni schisma între Sinagogă și biserică.

Paul și actul mântuirii omului. — Pentru răspândirea creștinismului lucrăză Apostoli cu tot devotamentul, chiar până la sacrificiul vieții. Prin metoda sa dialectică, Paul apără partea eshatologică a creștinismului și'l răspândește printre păgâni. Fără a asculta de cineva ci numai prin puterea *luminei de sus* înțelege pe Iisus Christos. Apostolul gintelor fu un fariseu convins și făcea parte din acei ce observă cu stricteță legea. Prin minune fu convertit. De atunci nu'l întrecu nimeni în apărarea creștinismului. Fortificarea spiritului ca și renascerea sa se datoresc morții lui Iisus Christos, care ni le-a dat pe acestea prin suferința de pe cruce. Omul avea în natura sa ceva prin care lucra nedreptatea și vițiul și prin mórtea sa Iisus Christos l-a eliberat de ele. Actul mântuirii fiind destul de mare nu putea fi efectuat decît de Fiul lui Dumnezeu, pe care Paul ni-l represintă ca pe primul născut, imagina și din însăși natura lui Dumnezeu Tatăl, singurul în putință de a aduce reabilitarea omului. În împărăția lui Dumnezeu, nu se mai menține exclusivismul judaic; aci nu era vorba de elen sau păgân; dar de toți cîți 'l primiau și 'l mărturisiau. În relațiunile pămîntene, învățătura creștină predică iubirea reciprocă, iubire care excludea iarăși ori ce exclusivism; ba merge mai departe, căci nutresce iubirea chiar

către acei ce ne fac rele. Mântuitorul Christos s'a silit să desbrace pe judei de credințele lor pline de erori, pe care le câștigase în timp, readucând un monoteism curat și cu noua sa lege, ale cărei părți principale le-am expus mai sus, pune lumea pe calea progresului, întru cît doctrina sa era superiôră tuturor religiunilor. În adevăr că principiile creștine au fost și sunt mai pre sus de orî ce concepțiune omeniască, ele erau date de Salvatorul promis, de Dumnezeu și omul Christos.

În noua doctrină Iubirea este temelnică în raporturile dintre om și Dumnezeu, indispensabilă pentru mîntuire. Din cauza învățăturilor sale Mântuitorul n'a fost bine primit de judei; tot ast-fel și apostolul Gintelor. Și aveaū dreptate. Judeii nu vedeau realizându-se în persóna lui Christos acele aspirațiuni materialiste la care tindeau; ei uitaseră că se aflaū sub greutatea păcatului original și de și supuși și umiliți, nu cugetau decît la glorie viitoare, în care exclusivismul lor nu vedea — ca și mai înainte — decît popóre nimicite sau cel puțin supuse, iar ei avênd în mîini cîrma întregului univers.

Superioritatea creștinismului față cu gândirile omenesci de a-l altera. Dar inimicîi din interior ca și cei de afară ai creștinismului neputînd înlătura puterea noiei doctrine, se silesc aî opune diferite interpretări; însă încercarea lor produce puțină confusiune. pînă lumea se desmeticesce, ca în urmă să arunce la o parte nepiôsele lor încercări. Doctrina divină, prin natura și origina sa, nu putea fi supusă la capriciile unor slabe ale-

țiuni ale cugetării omenesci, nu putea suferi nici o alterare omeniască. Sbuciumarea minții umane trebui să cedeze slăbită puterii neînvinsă a lui Dumnezeu, doctrinei creștine care era superiroră aceloră a diferiților învățați și în același timp cea mai accesibilă tuturor inteligențelor. Și apoi noua doctrină rezolva toate cestiunile cu care lumea se ocupase și se ocupa : origina lumii, a omului, cestiunea nemuririi sufletului, viața viitoare. O astfel de doctrină, putu găsi mulți aderenți ; în serviciul ei și pentru o mai mare dezvoltare și răspândire a ei se pun o sumă de bărbați nu de puțină valoare, cari încercaseră sistemele filosofice și remaseră nemulțumiți cu chipul cum ele deslega problemele mari, pe care cu atâta înțelepciune și în chip pozitiv le deslega creștinismul. Și nici nu se putea alt-fel, când ne gândim că spiritul uman cu toate sbuciumările sale n'a putut să renunțe de a ceda creștinismului și a-i constata evident înșămănatatea sa. Timpurile critice n'au fost pentru el decât o oțelire mai mult și o asigurare mai temeinică. Învățătura lui Christos era o morală curată și sinceră pe care inimi vechi a se n'au pot opri în mersul seu, pe care ateii vecurilor n'au putut'o desconsidera, de și negau divinitatea lui Christos, căci, conținea o morală curată în care dragostea lui Dumnezeu, puritatea inimii și a vieții, paciența aceluia ce suferă și așteptă mântuirea cu resignațiune, iubirea de oameni fără deosebire de nem, ba chiar iubirea către vrăjmași, toate sunt atâtea principii înalte a cărora aplicațiune se gă-

sesce în divina învățătură a lui Christos, a căriea țință principală este a restabili unirea omului cu Dumnezeu.

Inimicii creștinismului

Cu totă sublimitatea învățăturilor creștine, ele n'au putut fi cruțate, de aceia ce nu vedeau în ele realizarea aspirațiunilor lor. Lăsând la o parte păgânismul, pentru care noua doctrină nu putea fi suferită, nici judaismul nu se împăca cu Mântuitorul și învățătura sa. Și lucru firesc. Christos nu era Împăratul lumesc al lor; El nu venise să cucerească popóarele, ca să le supună la picióarele fiilor lui Israel, căci «împărăția sa nu era din lumea acésta». Decî n'aveau pentru ce Cărturarii și învățații poporului se își lase puterea din mână, pentru ca odată cu pierderea ei să vadă că le lipsesc beneficiile materiale cum și înlăturarea lor din fruntea poporului, pe care-l exploatare pînă acum ca nisce falși interpreți ai Legii cărora Mântuitorul le dice «morminte vărute» și «fii de năpărcă.» Iată de ce creștinismul avea să întempline obstacole în răspândirea sa de la inimici, cari nu se învoesc cu principiile sale. Nu este de mirare decî ca atât poporul ales, rău condus de șefii sei, cât și păgânii să uite ași da socotéla de situațiunea lor, să nu se îngrijiască a pătrunde salvătóarele doctrine ale nouei religiuni, ci cu toți coalizați să dea asalt pentru a birui pe inamicul poftelor și greșitelor lor aspirațiuni. Inimiciția aceasta însă este vremelnică și opresiunea lor trebuie să înceteze atunci când gândirea ese din cercul strimt al intereselor de partid politic sau religios și mulți au început să pricépa

rolul adevăratului Mesia. Atunci creștinismul apare așa duple cum el este, ca singura doctrină în stare de a corespunde cu omul și cu adevăratul seu scop. Până atunci însă atacurile sunt cu furie îndreptate contra sa; dar curajul și bărbăția discipolilor lui Christos le dovedesc că sunt neputincioși. În secolul al 2-lea, plecând din nevoea de a apăra credința creștină, cum și de a pune la dispoziția bărbaților culti, cari treceau la creștinism, o teorie teologică, ca astfel doctrina creștină să fie mai cu înlesnire pusă în evidență, găsim că în adevăr aceste nevoi aduc pe creștinii în pozițiune ca să răspundă, duple cum erau provocați prin scrierile diferiților lor vrăjmași și astfel să se stabilească o teorie teologică, în care găsea răspuns și acei dintre creștinii, ce socotiau că le este permis de a da o altă explicare religiunii ce îmbrățișaseră. Dar cum religiunea creștină n'a putut fi ferită de atacurile celor care purtau numele ei, este de nevoie a arăta cum acești noii învățători explica creștinismul, pentru ca apoi să ne dăm socotă de chipul cum biserica a luat apărarea doctrinei sale și cum apoi s'a stabilit dogmele în biserica ortodoxă. Se înțelege că suntem siliți a da numai în resumat cursul istoric al faptelor, așa duple cum ele s'au petrecut în timp, arătând cum și unde s'au hotărât dogmele.

ERETICIÎ⁴⁾

De îndată ce creștinismul a fost interpretat rău de uniți creștini, cari din interese se siliau a-l da o altă formă. scriitorii Noului Testament îndemnă, ba chiar obligă pe creștinii de a înceta cu aceștia ori-ce prietenii, ori-ce raporturi de legătură religioasă. *Ignatiu* sfătuiesce pe credincioși a se păzi de «lupii îmbrăcați în piele de oie.» *Irineu*, *Tertulian*, *Ipolit*, prin scriirile lor, combat cu înverșunare pe eretici. Cu Marele Constantin ereticii sunt supuși la pedepse temporale, pe lângă escomunicarea bisericii, ca ast-fel teoriile periculoase și care nelinișteau biserica, se nu pôtă ființa. Se vede însă că biserica n'a fost de acord cu puterea civilă în această privință. Bărbați ca Atanasie, Ilarie de Poitiers și alții arată că puterea seculară nu trebuie să se amestece în discuțiunile dogmatice. Lucrurile nu s'au mărginit însă aci. Statul a continuat a-și avea vederile sale și a aplica felul de guvernământ cum îl înțelegea, luând măsuri pentru ca liniștea să domniască, iar pe de alta biserica apusană a luat în urmă asupra sa aplicarea pedepselor temporale, ceea ce a înjosit ființa sa și a stabilit un punct negru în istoria dezvoltării sale.

Eresia ca o deteriorare a doctrinei creștine, provo-

⁴⁾ Cuvîntul *αἵρεσις* vine de la *αἵρεσις* care însemnă un obiect de studiu, un lucru, o doctrină și chiar o școală.

Asupra acestui subiect sunt de consultat ; *Irineu* (Adv. haeres.) *Ipolit* (Refut. omn. haeres.) *Epiphaniu* (Panaria) *Augustin* (De haeres). *Duchesne*, orig. chrét., ch. XI, La gnose au second siècle și Hist. du dogme cathol. pend.les trois premières siècles et jusqu'au concile de Nicee, 1865.

cată de Iudei saū de pāgāni, a avut tīmpul seū. Țste decī neapărat necesar ca să vedem, după cum am spus în § precedent, care aū fost eresile și ereticii ce aū neliniștit biserica.

Părinții bisericesci priviaū ca patriarh al ereticilor pe *Simon Magul* ca unul care este cel mai vechiū inimic al creștinismului și de care se vorbește în Faptele Apostolilor VIII 9, originar din Samaria și botezat în religia creștină de diaconul Filip. Totuși nu toți se învoesc asupra acestui lucru, susținēd cu drept cuvīnt cā Simon Magul era discipol al lui *Dositeiū* contimporan cu Māntuitorul, care se dā pe sine de Mesia făgăduit în cap. 18, 18 al Deuteronomului.

Ca săși dovediască mai mult misiunea sa s'a închis într'o cavernă și acolo a murit de fōme, lāsând urmași, cari se susținurā încă până în suta a VI-a observānd ceremonialul judaic în privința circumcisiunii și postiaū riguros Sāmbăta. El a avut de urmaș pe *Simon Magul*. Acesta este care a cerut apostolului Petru, cānd venise în Samaria cu Iōn, ca săi vīdā puterea de a face minuni. Invēțătura acestuia cuprinde teoria emanațiunii cu care esplicā creațiunea și el nu este decīt o manifestare a divinității. În Noul Testament nu găsim alte date decāt cele arātate la Fapt. Ap. 8, 9.¹⁾

¹⁾ Cum se vede din scrierile patriarhului Alexandriei Eulogiū (+ 608).

Mulți pun la îndoială esistența lui Simon-Magul, ca *Baur*, *Vofkmar*, etc. Alții ca *Reuss*, *Nicolas* și chiar *Renan* susțin cā în adevăr a existat. De la el a rămas numele de simoniā cānd se vinde saū se cumpără ceva spiritual cu bani. „Voluntas studiosa vendendi aut emend aliquid spirituale, vel spirituali annexum“. (Veđi Gregoriu C. M., Leon IX și Gregoriu VII.)

Principiile lui sunt : Un Dumnezeu suprem care nasce prin emanare *Ennoia* (cugetarea) și apoi acesta dă naștere altor spirite, care nasc lumea și care trimit în materie cugetarea ca într'un esil și devine muma a tot ce există. Cugetarea este cea cea pierdută din Evangeliă (Mat. 18, 12) care în cele din urmă era reprezentată în Elena de Tir, tovarășa lui. Mântuitorul lumii este el, care ca Tată a venit în Samaria, ca Spirit Sânt la nemurii. Numai cel ce crede în el și Elena se mântuiesce, ca o grație a sa, iar nu ca o recompensă a faptelor bune. Tradițiunea a păstrat amintirea lui Simon, ba încă a căutat să completeze unele lucruri, ce se păreau că lipsesc, punând numele lui alături cu al lui Juda Iscarioténul. Inscripția găsită în o insulă a Tibrului Semoni Deo Sanco, pe care Iustin Martirul ¹⁾ a descifrat: *Simoni, Deo Sancto*, n'are nimic de comun cu Simon Magul, raportându-se la *Semo Sancus*, un zeu sabin, cum s'a dovedit în urmă sub papa Gregoriu XIII²⁾ (1572—1585) din familia Buncompagni, și reformatorul calendarului Iulian. După *Philosophumena* lui Jpolit, Simon s'ar fi închis într'un mormânt, spunând că va învia a III-a zi, ca ast-fel să-și arate mai bine rolul său de plagiator al creștinismului, dar, după cum spune Jpolit «el a rămas acolo pînă astă-zi.» După Constituțiile Apostolice VI, 2 Simon a

¹⁾ Justini martirys. Apol. II, p. 69.

²⁾ În 1574 s'a găsit o inscripție, care de bună seamă să fi fost în vechime înțelesă rău de Justin, și care este cea următoare : Semoni Sango Deo Fidio Sacrum.

spus că se va ridica în aer, ceea ce și face, prin mijlocele sale magice, dar rugăciunea lui Petru 'l face ca să cadă jos și să móră la picióarele lui Neron. ¹⁾

Poporul îl numia, Η δύναμις τοῦ θεοῦ ἡ μεγάλη și pe Dumneđeũ ρίζωμα τῶν ἔλων (Theodoretus, Hæretic. fabul, lib. 1 p. 192.—) care produce așa numitele Συζυγίαι, ce se consideră ca origine a tot ce există. (ρίζαι) și anume: νοῦς și ἐπίνοια, φώνη și ἔννοια, λογισμὸς și εὐδύμησις.

Discipol al lui Simon Magul și adevăratul șef al scólei fu *Menandru*, născut în Samaria, și care se pare să'si fi făcut câțî-va partisanî în Antiohia și prin împrejurimile ei. De și nu se da pe sine de Dumneđeũ, totuși Menandru învêța că el este adevăratul mântuitor, venit din Cer ca să mântuiască pe om. Adepților seî, cari primiaũ botezul seũ, Menandru le promitea că nu vor îmbêtrâni nicî vor muri. Invêțătura lui Simon Magul și Menandru s'a continuat până în suta a IV-a e ereî creștine (Irineu 1, 23).

Nazareî și Ebioniți

Judeo-creștinii se despart în doë tabere: Uniî mai

¹⁾ Sectele *Cleobienilor*, *Masbateenilor*, *Dositeenilor* *Gorttenienilor* și *Adrianiților* dispar fără a avea vre-o însemnătate. Vedî Constit. Apost. VI, c. 16 p. 345 ed. Cot. — *Ephiph*, Hæres. 13; *Tertulian*. De præscript. c. 45 și *Cipryanus*, de bapt. hæret.

Asupra lui Simon Magul să se vadă și „La thèse“ de M. Pierre Dieterlen.

moderați și cari purtau numele de *Nazareî*¹⁾ și alții cunoscuți sub numele de *Ebioniți*²⁾. Nazareii trăiau ca și Ebioniții în Berea, Coele-Syria, Decapole, Pela Batanea, etc. Ei credeau că noua doctrină a lui Iisus Christos este cea adevărată, fără a se uni cu masa mare a creștinilor, pe câtă vreme Ebioniții nu vedeau în ea decât o instituție judaică, urău orî-ce pompă, putere, bogăție, se purtau cu resignațiune și puneau pe Iisus Christos alături cu ómenii, deosebit numai prin faptul că a fost un profet distins. Eusebiu, Irineu și Ipolit nu cunoscea deosebirea partidului judeo-creștin privindu-l ca unul și același: partidul ebionitic. Judeo-creștinii separați în moderați și ultra (διδάσκει καὶ Ἐβωνῆται) se găsesc la Origen, Epifaniu și Ieronim. Deosebirea între ei se vede după espulsarea Iudeilor din Ierusalim sub Adrian. *Ebioniții* nu recunoscău valoarea lui Paul, privindu-l ca pe un apostat, nu primău decât evangelia așa numită *Evangelium secundum Hebræos*, negău nascerea prin minune a lui Iisus Christos și țineau la rigorismul ju-

¹⁾ *Nazareii* erau creștinii dintre judei și numele acestora servia pentru a desemna pe aceștia în timpul lui Tertulian „Unde et ipso nomine Nazaraeo Judæi Nazaraeos appellant.-Adv-Marc. 4, 8. Ei nu renunțau la judaism, dar credeau în Iisus Christos ca în Mesia cel făgăduit. (Ieronim, Epist. 89 ad August). Ieronim dice că ar fi găsit în Berea la ei textul evangheliei lui Matei.

²⁾ *Ebioniții* combătuți de Justin Martirul în Dialog, C. 47. Numele lor de la עֲבֹנִיטִים săraci, Origen (Philocalia 1, 17; Eusebiu, Hist. eccl. III, 37. Părinții bisericești vor să dea de fondator al sectei pe un óre-care Ebion, cum face Tertulian în „De præscriptione“ XXXIII, 35; Irineu, adv. hæres. 1, 26. Ambele partide admiteau hiliasmul.

Din partidul ebionitic făceau parte Theodotiu, Simaca și Aquila, cei 3 autori ai versiunilor Scripturii Vechiului Testament.

daic, cum am vădut mai sus; pe când *Nazareii* nu cereau de la păgânii observarea ceremonialului Legii vechi, și admiteau pe Iisus Christos ca adevăratul salvator.

Literatura lor s'a pierdut cu totul și această pierdere este într-o cât-va de regretat.

Elkesaiții ¹⁾.

Tot din partidul ebionit făceau parte și *Elkesaiții* cari, după cum sunt descriși de *Ipolit* ²⁾ aveau o doctrină în care se susținea că spiritul lui Dumnezeu s'a încorporat în persoanele însemnate ale Vechiului Testament, în Adam, Enoch, Noe, Abraam, Isaac, Iacob, Moise și în cele din urmă în Iisus Christos. Ca regulă de credință ei au legea mosaică, din care nu primesc sacrificiile, în schimb cred însă în magie și astrologie. Din faptul că adorau sórele purtau numele de *Sampseeni* ³⁾ și rugăciunea o făceau întorși cu fața spre Ierusalim. Elkesaiții nu primiau scrierile Apostolului Paul, țineau mult la căsătorie, reprimau pe acei ce abjura credința în timpul persecuțiilor și se opreau de la mâncarea cărnii de animale.

Locuința lor era pe lângă Marea Mórta.

Gnosticii.

Un adversar nu puțin puternic al părții dogmatice

¹⁾ *Eusebiu*, VI, 38; *Epiphaniu* (Hær I, III, XIX, XXX). Acesta crede că numele sectei vine de la un óre-care Elxai, care însă însemnă putere ascunsă, spiritul lui Dumnezeu.

²⁾ *Philosophumena*, IX, 13;

³⁾ De la șemeș-sóre; Ἑλισσαι

a creștinismului a fost Gnosticismul, care, după cum vom vedea, avea ca ținută de a se arăta că este mai superior creștinismului, pe care voia a-l preface într-o cosmologie dualistă și într'un păgânism subtil ¹⁾). Gemenii acestui sistem de învățătură se găsesc în secolul apostolic și primesc fixarea lor în sistem pe timpul Imperatorului Adrian. Apostolul Paul vorbește de o așa numită *gnosă*. (I Tim. 6, 20 ; Luca 11, 52) fără însă a ne arăta prin acesta că există un partid al Gnosticilor, dar înțelegând prin acest cuvânt cunoșcerea temeinică a revelațiunii (1 Cor. 13, 2), ceea ce ne dovedește că Gnosticismul până să se formeze în o sectă deosebită a existat în o stare latentă ; ba încă, după cum se încercă a dovedi d. E. de Pressensé ²⁾) a existat înainte de creștinism. În adevăr cuvântul γνῶσις îl găsim la Erodote, Demostene, Aristot, Lucian și Platon.

Ca o contemplare a spiritului etern, găsim întrebuințată expresiunea acesta la Pitagora, care numește partea transcendentă a filosofiei, γνῶσις τῶν ὄντων³⁾). În Gnosticism se resimt teoriile platonice. Platon deja în opera sa «Republica» o numește ca și Pitagora, γνῶσις τῶν ἀληθῶν καὶ ὄντως ὄντων⁴⁾). Emanarea spiritelor din divinitate cum și pedepsirea lor prin încorporare, până să reintre iarăși în divinitate, sunt aceleași lucruri, care se văd în Phedon al lui Platon. În Alexandria Gnosticismul reprezintă o știință. Aci Aristobul și Filon erau versați în cunoștințele orientale ca și în a-

¹⁾ Gieseler, trad. Bruch et Flobert p. 38.

²⁾ Enciclop. St. relig. de Lichtemberger. T. 5.

³⁾ Diog. Laertius, lib. 8, Pythagora.

⁴⁾ Cartea a VI-a.

cele ale Grecilor. Aristobul, contimporan cu Ptolomeu Everghetul II, căutând a dovedi puterea de viață a judaismului, admite metoda alegorică ca sistem de interpretare a Sântei Scripturi, celor ce voiau să loviască în el, alături cu filosofia Greciei.

Filon în opera sa *Cherubimii* declară că urmăzeșc școala lui Eremia, pe care 'l privia ca șef al celor inițiați, de și se inițiasse în mistere prin Lege. Pentru el spiritul suprem este lumina, din care au emanat razele nenumerate, care luminează spiritele. Din spiritul suprem, care este ἀγένητος καὶ αἰών, a eșit λόγος, ¹⁾, prin care lucrăză Dumnezeu în lume, fără a fi lumina curată ²⁾. Lumea materială s'a născut din înțelepciunea sa, care s'a unit cu σοφία comunicându-i puterea creatrice ³⁾, nedându-i însă conștiința de starea sa anterioară. Filon admitea creațiunea lumii invizibile în prima zi, de către *spiritul infinit*, care este *unul* și nu se poate defini, și apoi, după tipul acestei lumi ideale, a creat prin λόγος lumea materială. Omul, având în sine materie, păcătuiesce și descinderea în materie, formăză căderea sufletului (Plotin, Ennead. 3, 8 9.) Σοφία καὶ αγγέλλοι dau spiritelor mijlocele prin care pot a se curăți de întinăciunile păcatului. În regiunea eterică, adaoage el mai departe, nu este un deșert imens, ci un oraș populat de cetățeni numeroși și cari au suflet nemuritor. D'aci descind ele pentru a se încorpora, cum spune Platon în «De Somniis», p. 586.

¹⁾ Logos sau lumea ideilor; κόσμος νοητός.

²⁾ De Vita Mosis 1, p. 612.

³⁾ De Temulentia, p. 244.

Spiritele cele mai curate sunt miniștrii lui Dumnezeu în lume. Filon, în espunerea teoriei sale, se servește de elementele ce a găsit la Zoroastru, Platon, Pitagora, Moise și în tradițiunile misterioase ale Greciei și Egiptului, pe care le modifică și le dă un caracter nou.

Cine dorește a găsi caracteristica Gnosticismului, neapărat trebuie să aibă în vedere vechile instituțiuni judaice luate din Egipt, Arabia și în general din Orient. Doctrinile persane, aduse în Alexandria de judei, sunt bazele Gnosticismului. În Zend-Avesta spiritul suprem era Timpul fără margine.¹⁾ Din el prima emanațiune a fost *Ormuzd*, care creă cele 6 genii (*amshaspanđi*), ce se află în jurul său, servind ca mijlocitori între Dumnezeu și om. Geniile acestea sunt de două feluri: masculine și feminine. După ele vin așa numiții *izeđi*, 28 la număr, ai căror șef este Mithra; apoi alte spirite, infinit de numeroase. Al doilea născut din eternitate fu *Ahriman*, care pentru mândria sa fu condamnat a trăi 12 mii de ani în spațiile întunecate. Ahriman creă pe așa numiții *Dewi*, care umplură lumea. Celor 7 *amshaspanđi* erau opuși 7 *arhidewi*, iar *izeđilor* li se opuneau *dewi*. Aceștia erau de două feluri și unul dintre cei mai puternici se numea *Aschmogh*²⁾. Din lupta dintre spiritele bune și cele rele va eși triumfător Ormuzd și atunci toți oamenii vor fi fericiți și vor cânta laude spiritului suprem cu *Sosiosch*³⁾. Între Magi și Haldeen, cele 2

¹⁾ Zernone akerene.

²⁾ Zend-Avesta, vol. I, part. 2, p. 110.

³⁾ Id. t. II, p. 278.

secte ale preoților din Babilon, nu putea fi împăcare. Judeii au făcut cunoștință cu ei pe timpul șederei lor în Babilon. Zoroastru, de și combătea idolatria, totuși servea ca șef al Magilor.

Gnosticii în formularea doctrinelor lor, au luat multe din India și China ¹⁾).

Precursorii Gnosticismului de ordinar se pun Simon Magul, Nicolau, Menandru și Cerint, persoane mitice, mai mult obscure și care se dau de novatori în materie de religie, de și au în partea practică—în morală lor—nisce direcțiuni cu totul desaprobată de morală, ba chiar imorale ²⁾. Pe Cerint 'l combate evangelistul Ión; el nu a fost un precursor al evangelistului cum voesce a susține *Russwurm* în Iohannes der Donnerer p. 17. *Irineu*, care avea relatările date de Policarp, discipolul lui Ión, susține espres acest lucru în *Adversus Hæreses* lib. 3 p. 318. ed. Grabe. Idem *Lücke* în «Comentarii asupra lui Ión», vol. 1 p. 226.

În epistola lui *Barnaba* ³⁾ se vorbește de γνῶσις «ca de o interpretare alegorică a Vechiului Testament. *Eusebiu* ⁴⁾ amintesc de o scriere a lui Sêrapion, episcop din Antiohia, în care se face mențiune de *Doceți*, sectă în care principiul era că răul se află în corp și de aceea învățau că Fiul lui Dumnezeu nu putea avea decât un corp aparent, pentru că nu putea să împrumute un corp din materia coruptă. Așa

¹⁾ Abel Remusat, *Mélanges asiatiques*, vol. I, 94—96.

²⁾ *Irineu*, *Adv. hærer* lib. I c. 26; *Eusebiu*, *Hist. Eccles*, lib. II, c. 13.

³⁾ 2, 9.

⁴⁾ *Hist. eccles*, 47, 12.

dar nascerea, viața și suferințele lui Iisus Christos erau numai părute. Ei admiseseră teoria *emanațiunii*, pentru ca să răspundă întrebării cum s'a putut dintr'un spirit infinit să iasă ceva finit și material. Aveau și *Dualismul*, luat din Asia, pentru ca să împace răul din lume cu ideia spiritului perfect, cu Dumnezeu. În secolul al VI-lea doctrina acesta reapare cu Eutichie în Monofisitism ¹⁾. Docetii au fost combătuți, de evangelistul Ión ²⁾, și de o mulțime de părinți bisericești. În special Irineu dovedește eronatele lor învățături ³⁾. Numele de Docetii se da în general la toate sectele gnostice, care preferau principiile de mai sus, de și ele se deosebiau prin unele particularități ale sectei lor. Am amintit aci despre ei întru cât găsim părinți bisericești, cari susțin că ei erau nu o sectă, ci o opinie răspândită între Gnostici. ⁴⁾

Gnosticii nu erau lipsiți de egoism. ⁵⁾ Ei susțineau că posedă totă știința și ca atare explica religiunea după credința lor, înțelegând prin ea știința adevărată a lucrurilor.

În general vorbind Gnosticii puneau mai mare preț pe metafizică și înlăturau elementul moral. Ca atare ei

¹⁾ De aci înainte se întrebuințează pentru ei expresiunile de aphardocetii, fantasiaști și alte numiri.

²⁾ 1, 1.

³⁾ Adv. hæres 1 III c. 22, 1 v. c. 2.

⁴⁾ Philastru, episcop de Brescia, mort la 387 și însemnat pentru cartea sa „Liber de hæresibus. Epiphaniu episcop de Constantia pe la 310, însemnat prin opera sa, în care trată 80 eresii, din care 20 înainte de creștinism.

⁵⁾ Phil. 5, 8, „singuri, diceau aderenții sectei, cunoștem misterele negrite.“

nu căutaă să esplice cum a căđut omul, nici cum s'ar putea reabilita, ci să dovediască care sunt raporturile dintre finit și infinit. Finitul era o slăbire a infinitului și orî ce lucru finit se confunda cu materia, iar acésta cu rēul din lume. Se înțelege că atunci Gnosticîi alérgă la teoria emanațiunîi, ca una ce presenta spiritele eșite din Dumneđeă, care spirite prin emanări succesive aă degenerat, dar se rescumpără și revin iarăși în sînul lui Dumneđeă. Dimiurgul crease lumea, pe care avea s'o rescumpere eonul Iisus Christos. Basa Gnosticîsmului nu era credința, ci pe aceea ce Părințiîi numiaă : ψευδώνυμος γνῶσις, mai apoi Gnosticîsmul. Din Dumneđeă ese prin emanațiune (προβολή) o sumă de eonî ¹⁾ și în cursul acestei emanări prin descoperirea spiritului divin se produce o împreunare a luminei (πλήρωμα) cu materia ὕλη.

Cum se vede fie-care eon este un fel de înger ca o ființă cu totul metafisică. Simbolica Gnosticîsmului se resumă în astrologiă, antropomorfism, combinațiuni numerice și istoria religiósă a judeilor și creștinilor.

După teoriile gnostice razele luminei erau închise în materiă; ca să scape de acéstă închisóre vine scopul creațiunii, care pare a fi un fel de rescumpărare Mântuirea nu se face decât în urma vestirii ce se face lumei de un eon din cei mai apropiati de divinitate, acesta le arată care este Dumneđeul adevărat. Eonul acesta este în aparență îmbrăcat cu corp uman.

¹⁾ *Gregoriu de Nazianz*, Orat. 23 și 44 spune că pleroma saă plenitudinea inteligenților se compune din 8 eonî: ὅθως și Σιγή, Πνέυμα și Ἀλήθεια, λόγος și Ζωή, ἄνθρωπος și Εκκλησία

Nu răspund chemării decât ómenii spirituali (Gnostici), cari se mântuesc, pe când cei corporali sunt condamnați la mórte, fără a avea vre-o speranță de mântuire. Intre spirituali și corporali erau credincioșii (psihiști). Ca practică ei aveau un ascetism sever, care se împăca cu teoria lor asupra materiei.

Gnosticii mai însemnați.

În Siria istoricesce se dovedesce, că au existat în diferite timpuri diferite doctrine, a căror luptă se caracterisează printr'un însemnat sincretism sau împacare a acelor doctrine, pe care le primise din Persia și Chaldea, Egiptul antic și Egiptul grec, Palestina judaică și cea creștină. Principalii gnostici ai Siriei și Asia Mică fură : *Saturnin*, *Bardesane*, *Cerdon*, *Marcion* și *Marcioniștii*; iar, acei din Egipt fură: *Basilide*, *Basilidiștii*, *Valentin*, *Ofiții* și *Carpocrat*.

Saturnin, pe care Irineu ¹⁾ îl pune între gnosticii proprii, își trăiește sub imperatorul Adrian, în Antiohia. El a fost discipol al lui Menandru. Sistemul său pleacă de la principiul existenței în lume a două principii, pe care el le admitea din cauza faptelor bune și rele ce sunt în lume. De aci lumea divizată în două clase : a celor *buni* și a celor *păcătoși*, ambele găsindu-se într-o neînțelegere și certă continuă. Tatăl principiului binelui era *Părintele necunoscut* ²⁾, iar al celui rău *Satan*. Lumea era o creațiune făcută tot pe calea ema-

¹⁾ Irineu 1,22 edit. Grabe.

²⁾ Πατήρ άγνωστος.

națiunii, căci acesta nu putea lipsi dintr'un sistem gnostic. Saturnin este călăuzit de principiile lui Zoroastru, pe care le reduce la un dualism temporar. În lupta celor două principii, răii sunt apărați de demoni, iar cei buni de Christos, mântuitorul. Cele șapte spirite siderale¹⁾ au făcut lumea și pe om din materia eternă, pe care o conduce, fără însă ca omul să aibă în el de cât o cunoștiță slabă a Creatorului și pe care o măresce din observarea lucrurilor făcute de el. Pentru Saturnin cele șapte spirite siderale erau îngerii, și învăța cum că Judeii n'au cunoscut pe adevăratul Dumnezeu, ci numai pe cei șapte îngeri, cari au creat lumea vizibilă, unul din ei era Dumnezeul național al lor și acesta de și nu era perfect, totuși nu era fără păcat. Satan apare în sistemul lui și ca spirit și ca materie, cu alte cuvinte principiul rău din lumea spirituală și materială. Cum înse s'a creat lumea, noi nu cunoștem cu claritate, după cele ce ne spun cei vechi. Teodoret ²⁾ ne comunică cum că Saturnin admitea că au existat la început două omenii: unul bun și altul păcătos. Mântuirea omului s'a făcut de Tatăl necunoscut, în urma avisului celor mai de aproape puteri ale sale, trimițând în lume pe suprema sa putere, spiritul fără formă reală³⁾ care apare sub forme omenesci și care avea să purifice lumea, înlocuind prin învățăturile ce avea să dea, pe acelea ale căpiteniilor îngerilor, dând puterea omenilor de a-și

¹⁾ Ἄγγελοι κοσμοκράτορες, pe care i-a găsit în Zend-Avesta sau Kabala.

²⁾ Haeret. fabul. vol. IV, p. 194.

³⁾ Ἀγέννητος, ἀσώματος, ἀνείδωτος

întări raza de lumină, care aû dobândit-o la creaţiune. Pentru mântuirea sa, omului i se cere şi conlucrare din parte-i.

Saturnin ca om religios, ca creştin, întru cât se alipea de principiile creştine mai mult ca de judaism, pe care 'l înlătura, nu putea să vadă vre un raport între legea veche şi cea nouă, ba încă le credea inimice una alteia.

În practică Saturnin era foarte sever şi cerea o combatere a materiei, pe ori-ce cale. El nu permitea decât o viaţă contemplativă şi cu totul ascetică. Se ridica cu tăria contra mîncării de carne, contra căsătoriei, pe care le interdicea celor aleşi ¹⁾. Şi avea cuvintele sale. Carnea era sediul răului; căsătoria era stabilită de Satan, ca să continue cu adepţii sei; deci oamenii neorbiţi de Satan, cari aveau în ei o rază de lumină, trebuiau să fugă de ademenirile spiritului rău.

Bardesane ²⁾ de Edesa, bărbat celebru în Gnosticism trăia prin a doua jumătate a secol. II (172) şi móre la la 225. Cam neconsecinte cu el însuşi, câte odată combatînd gnosticismul, pe care altă dată îl apăra, Bardesane este autorul mai multor opere teologice, după credinţele sale, care însă n'aû ajuns pînă la noi, decât în mici fragmente. Creştin de la început, după cum îşi primise educaţiunea, susţinînd creştinismul cu multă convingere şi tărie, în urmă cade în eresă, din dorinţa ce avea ca să pótă găsi soluţiunea cestiunilor, asupra cărora i se părea că creştinismul este mut. Amator al

¹⁾ Numai cu aceştia era sever de tot; nu cerea acesta şi de la mulţime, căci simţia el că nu 'şi va putea vulgarisa învăţăturile.

²⁾ Hilgenfeld, Bardesanes, 1864.

studiilor grece, versat în astrologie, Bardesane apare un om destul de cult al timpului său. Sub Marcu Aureliu și Lucius Verus, el își arată tot talentul său în arta inducțiunilor, apărând creștinismul cu mult curaj și știință în fața acestor inimiți ai săi.

Iată sistemul doctrinară al lui Bardesane.

Mai întâi stabilește ca și Saturnin, două principii: unul al *binelui* și altul al *răului*. Principiul binelui avea pe *Tatăl necunoscut* la originea sa, iar cel al răului, materia eternă, izvorul a tot ce este rău, fără formă și inert. Lumea este creată de Iisus Christos și Sf. Spirit, cu ajutorul a două perechi de eoni, Maio și Iabșo (genii ale pământului și apei), Nuro¹⁾ și Bucho (genii ale focului și ale aerului), care au emanat din ei și care având conducerea de căpeteniă, încredințază administrațiunea la cele 7 genii siderale, sub care se află supusă lumea și cu ea omul, ca parte materială; căci întru cât privesce partea spirituală, apoi acesta fiind născută din Spirit, se bucură de o libertate deplină, fără însă a fi scutită de tentările lui Satan. Primul *eon*²⁾ născut din Tatăl necunoscut fu οὐζυγος, tovarăsa sa și apoi muma lui Iisus Christos, a Fiului lui Dumnezeu celui viu, iar ca tovarăș al său avu pe *Sophia-Achamoth*, rezultatul unei emanațiuni mai inferioare dar care este conduse la formarea materiei de către Demiurg. Acesta avea să rescumpere pe omul căzut, care n'avea cunoștința de de originea sa cerască. În acest scop

¹⁾ Ἄζων egal cu siriace Ithio.

²⁾ Ephraem. Syrus, Hymn. 55.

el luă un corp ceresc ¹⁾ sevârși opera sa și se reîntorse în pleroma. Sf. Spirit în urma lui Iisus Christos și fu sora și soția sa, muma vieței (ἡ ἀρχὴ γένεσιν ὑπάρχουσα). După le aceștia crează lumea, cum s'a ȑis mai sus, ȑncredințară conducerea ei altor puteri mai inferioare a căror sediū era cele șapte planete și cele 12 semne ale zodiacului, sub care erau alte 36 inteligențe astrale-δεσάνοι. Cum Bardesane era creștin, recunoscea pe Dumnezeu, pe care-l numea Tată și despre care ȑice ȑn un fragment, ce ni s'a conservat de Eusebiu ²⁾. «Totul pȑte să se facă cu plăcerea lui Dumnezeu, nimic nu se pȑte evita din aceea ce voesce, căci nimeni nu pȑte resista voinței sale. Ceea ce se pare că ȑi resistă se face prin bunătatea sa, *care acordă fie căruia aceea ce este propriu naturii sale și voinții sale independente.*» Neconsecințe cu el ȑnsuși, une-orȑ susține că tot ce cade sub sensuri atȑrnă de destinul sideral, pȑntrū ca ȑn alte locuri să se ridice contra astrologilor, apȑrȑnd liberul arbitru. Omul este o creatură deosebită ȑn lumea inteligențelor, născut cu suflet din eonȑ. prin ψυχὴ πνευματικὴ cȑdut prin greșală, pus ca să-ȑi espieze păcatele ȑn corp omenesc, care deci pȑntru el este o temniță, o ȑnchisȑre espiatȑre. Partea nemuritorȑ din om este sufletul, care depinde de lumea intelectuală. Iatȑ ce ȑice el despre om. *Omul nasce, se nutresce, cȑesce, se reproduce, mȑnȑncă, bea, dȑrme, ȑmbȑtrȑnesce și mȑre; a-*

¹⁾ Σῶμα οὐράνιον iar nu σαρξ, combȑtȑnd pe Evangelistul Ion „Cuvȑntul corp s'a fȑcut“.

²⁾ Eusebiu, Hist. eccles. lib. IV c. 30.

cesta e scopul comun orî căruî animal, care n'are raţiune (ἄλογον ζῶον). Cu tóte acestea cele-l'alte animale, care n'aũ decât principiul vital (ψυχικὰ ὄντα) se reproduc prin generaţiune şi pier prin loviturile naturii. Dar ómeniî, carî singuri aũ ceva deosebit, inteligenţa (νοῦς), emanată din inteligenţa supremă, se bucură de prerogativele acestuî spirit, la care se alipesc şi nu sunt supuşî legilor naturii.¹⁾ După mórte nu admitea învierea corpurilor, dar vorbea de însoţirile ce se fac în eternitate şi credea că sufletul va lua un corp spiritual, ceresc, căci materia, isvor de rele, trebuie să se nimicească.

Bardesane a scris următoarele opere: *Comentarii asupra Indiei*, *Dialoguri asupra destinului*, *diferite Apologii*²⁾ etc. Eusebiu ne-a păstrat un fragment din «περὶ εἰμαρμένης³⁾». Tot el a scris şi 110 imne eretice la care a răspuns Efrem Sirul prin «imnele ortodoxe⁴⁾».

*Cerdon*⁵⁾.—Puţin cunoscut, Cerdon a fost originar din Siria, de unde plecă ca să scape de aceia ce vroia să dea un caracter judaisant creştinismului şi se duse în Italia. De şi nu doria să formeze o sectă, totuşi pentru că doctrina sa era contrară creştinismului, Cerdon fu escomunicat din Roma.

1) *Eusebiu*, Hist. ecles. p. 273 ed. Colon.

2) *Porphyrius*, De abstinencia IV. — VI, 10.

3) *Despre Destin*, Praeparat. evang.

4) *Hilgenfeld*, Bardesanes, 1864.

5) *Irineu* Lib. I. c. 28; *Eusebiu*, Lib. IV, c. 10; *Epiphaniu*, Haeresis, 41; *Theodoret*, Fabul. haeret. I. c. 24; *Tertulian*, De prescript. 51; *Cyprian*, Epistol a LXXIV ad Pompeium.

Puținele cunoștințe ce avem despre doctrina sa, nu ne dă posibilitatea de a ne putea da seama deservărită despre sistemul său doctrinar. Mai bine învățăturile sale se văd la Marcion, cu care fu în prietenia și care și-a propus de a le da o dezvoltare.

Aspru către sine însuși, el fu aspru în doctrinele sale; de aceea nu se împăca cu blândețea creștină, căria îi opunea judaismul ¹⁾. Lumea acésta, plină de imperfecțiunii, nu putea fi opera lui Dumnezeu, biblia nu pôte fi cu totul inspirată, căci în ea se găsesc lucruri care lovesc în legile morale; Iisus Christos n'a fost născut din Feciora Maria, decî neavînd corp, nu putea nici să sufere în corp; scrierile la care ținea el, erau ale lui Luca și Paul, dar și acestea alterate.

Marcion ²⁾ născut în Sinope, la începutul sutei a doua a erei creștine și alungat de aci s'a dus la Roma, unde a împrumutat de la Cerdon, unele principii și formule gnostice, de și Marcion nu pôte fi privit ca un gnostic propriu zis, întru cât el nu vorbește de eoni, nici nu întrebuintează alegoriile acelora. Despre el ne dau științe Irineu ¹⁾, Justin Martirul ²⁾, Clement al Alecsandriei ³⁾, Origen ⁴⁾, Epifaniu ⁵⁾, Theodoret ⁶⁾, Efrem ⁷⁾ Tertulian ⁸⁾, un fragment al lui Esnick, episcop armén, despre distrugerea eresilor. etc.

Zelos creștin în juneță, Marcion nu lipsi de a avea ură contra judaismului ca și contra celor-lalte religiuni

¹⁾ Veđi *Jacques Matter*, Hist. critique du Gnost. T. I.

²⁾ *Vigourox*, les livres saints et la critique.

³⁾ *Adv. haeres.* 1,27; ⁴⁾ *Apol.* 1,35; ⁵⁾ *Stromat.* 3 p. 425; ⁶⁾ *Contra Celsum*; ⁷⁾ *Contra haeres.* 42; ⁸⁾ *De haereticæ fabul* 1,24; ⁹⁾ *Imnele sale*; ¹⁰⁾ *Contra Marcionem* 5,17,21; *De Prescript. haeret.* 51.

în care nu găsea nimic de comun cu creștinismul; ba merse până a învăța că Dumnezeu creștin este altul decât al judeilor. De felul său iute, cade lesne în extreme.

Inclinat la ascetism, el împarte bunurile sale Bisericii¹⁾ La Roma își formulă doctrina sa. Servindu-se de interpretarea literală, putu lesne să capete ură contra scrierilor biblice, care ast-fel luate, i se păreau pline de antropomorfisme. De aci rolul său era ca să redea bisericii scrierile, așa cum ele apăruseră, desbrăcate de falsificările ce luaseră în timp. Să țină că el fu escomunicat din Roma, după cererea tatălui său, ceea ce însă nu se poate dovedi cu certitudine. La Roma, apărând creștinismul, luptând contra judaismului, se folosea de cuvintele evangelistului Mateiu²⁾. «Nu se pune vinul nou în vase vechi». Din ciocnirea ideilor sale cu ale celor din Roma, rezultă imposibilitatea de a mai sta aci.

După cum se scie, el era adversar al bisericii, când Policarp veni la Roma, pentru că acesta îl numesce «Primul născut al lui Satan³⁾».

În doctrina sa, Marcion recunoscea și primea trei principii necreate (ἀρχαί⁴⁾) și anume: Dumnezeu bun (θεὸς ἀγαθός) sau suprem; Creatorul cel drept sau Demiurgul (δημιουργὸς δίκαιος) și materia inertă și eternă

¹⁾ *Tertulian*, De prescript. 30.

²⁾ *Mateiu*, IX, 17.

³⁾ *Eusebiu* H. E. IV, 14.

⁴⁾ În gnosticism erau numai două: pentru acum ipoteza acésta apare. Totuși Demiurgul nu pare a fi de cât o emanațiune, așa că tot două principii rămân și anume: principiul binelui și principiul răului. Vezi *Baur*, *Christl. gnosis*. p. 276. *Tertulian*, De Praescript. adv. haeret. 34, complinesce ideia cu Apelles, succesorul lui Marcion; *Eusebiu*, *Hist. Eccles.* V, 13.

(ὁ ἄλγ). Fără a stabili raporturile metafisice dintre ei, Marcion pune pe Diavol (ὁ ἐυάβολος) ca stăpân al materiei saŭ pe Vicleanul și răul (ὁ Πονηρὲς). Omul și Lumea, creaturi ale Dimiurgului, erau formate din materia păcătosoă care a trebuit să greșiască și pentru care au avut nevoie de rescumpărare.

Christos, trimis pe pământ, avu misiunea de a ridica pe toți la Dumnezeu și el apare ca mântuitorul anunțat Judeilor ¹⁾, fără a avea un corp real, căci atunci l-ar fi luat din materie și ast-fel s'ar fi supus puterii Dimiurgului, ci numai părut, (Phantasma vindicans Christum non erat quod videbatur; caro nec caro, homo nec homo), d'aci combătând ca și Cerdon nascerea sa din Fecióra Maria. Locul unde descinse fără de veste (Subito Christus), dupe ce traversă cerurile, locuințele Dimiurgului fu Capernaum, în care predică noua sa învățătură mântuitoare și prin care aducea ómenilor cunoștința Dumnezeului celui bun și necunoscut ²⁾ și de aci începe stăpânia dragostei care luă locul aceleia a dreptății, probă că Mântuitorul se sacrifică pe el pentru omenire, ridicând mâinile pe cruce, pe când Moise cerea mórte inamicilor lui Israel. Ca să pótă reuși în misiunea sa trimisul lui Dumnezeu, făcu minuni, chiemă tóte popórele la mântuire, aduse o nouă societate morală și alese ómeni streini de óri care din vechile instituțiuni. Marcion

¹⁾ *Tertul.* „Adv. Marc. III, 15 : Ut per solemne apud Iudaeos et familiare nomen in eorum fidem irreperet.

²⁾ Christos era manifestarea lui Dumnezeu, căci Marcion nu admitea de cât un singur Dumnezeu; era un fel de personificare a ideii despre răscumpărare.

făgăduia tuturor aceloră ce vor duce o viață ascetică ¹⁾, sănătă, o recompensă cerească, fericirea desăvârșită, iar celor neascultători, pedepsa eternă.

Ca să arate că vederile sale sunt adevărate, în ceea ce privește modul cum judeca Vechiul și Noul Testament, Marcion formulă o *serie de antitese* ce dicea că sunt între ele. Scrierea acésta însă s'a perdut.

El lepăda scrierile apostolice și nu primia decât 10 epistole ale lui Paul și Evangelia Domnului, pe care o confunda cu a lui Luca, suprimând din acésta părțile neconforme cu principiile sale. Discipoliți lui Marcion erau împărțiți în *auditori și catehumeni*; ne este însă necunoscută deosebirea dintre aceste două clase. Ei au avut episcopi ²⁾ și temple; ³⁾ ba în Siria s'au găsit ruinile unei sinagoge marcionite. Printre discipoliți s'ei putem cita pe Marcu, Lucian, Apelles; apoi pe Prepon, Sineros, Pitton și Patitus. Aceștia modificară sistemul confus al lui Marcion și cu deosebire Appele, care a stabilit existența unui singur principiu Dumnezeule suprem și perfect, care crează lumea prin Iisus Christos, Ingerul Focului, și acésta în scopul salvării némului uman, pentru care veni pe pământ, luă cu împrumut un corp material de la elemente și îl înapoi la urcarea sa în ceriți Apelles se credea

¹⁾ Ei se abțineau de apă, lapte, pâine, mere și uleiți; desprețuiau plăcerile ochilor; erau contra căsătoriei, punând între catehumeni pe acei ce nu se puteau abține; aruncau misterile; la botez primiau ca el să fie efectuat și de femei.

²⁾ Veđi *E. de Pressensé*.

³⁾ D-nul W. Waddington, *Inscriptions grecques et latines*. Paris, 1871, Inscript. 2518.)

inspirat său cel puțin luminat prin descoperirile unei femei numită Filumena (Elena lui Simeon Magul).

Marcioniții trăesc încă prin secolul al V lea. Din acest timp unii revin la ortodoxia,¹⁾ alții sufer asprimea legilor civile contra ereticilor (legile bizantine.)

Basilide.—Basilide este unul dintre gnosticii însemnați, care prin felul cum explica diferitele teorii, trece ca un gnostic sistematic. Locul nașterii sale era Alexandria,²⁾ iar nu Persia,³⁾ pe care a vizitat-o însă. El trăia în Egipt⁴⁾ pe la 125 și aci încercă înjghebarea sistemului său. Ținta urmărită de el era ca să împace pe Aristot și Stoicii cu noua religie.⁵⁾ Ca să obțină rezultatele dorite de el, Basilide nu perde din vedere a stabili încă de la început că el nu va aduce ceva strein, nu va face inovațiuni; din contra va restabili doctrina creștină, înlăturând erorile și falsificările, ajutat la acesta de mărturiile lui Glaucias, pe care el îl numesce interpretul Sântului Petru.

După el Dumnezeu *nenăscut și fără nume*.⁶⁾ negrăit avea în sine plenitudinea perfecțiunilor și din el auzișit alte existențe, asemănătoare lui, eonii ce împreună cu el formați ogdoada⁷⁾ sau regiunea supra-

1) Eusebiu, Hist. eccles. V, 13.

2) Foucher, Mém. de l'Acad. des inscript. XXXI, p. 448.

3) Actele disputei lui Manes cu Arhelais. (Acta disputationes Archelai cum Manete, Hippolyt).

4) Hippolyt, Philosophumena VII, 20—27.

5) Ed. de Pressensé, in Lichtemberg.

6) După expresia sa Θεός ἀβήτορ.

7) Primul, πρωτόγονος, fu νοῦς, din el emană λόγος, apoi din acesta φρόνησις și așa mai departe σοφία, δόξα, δικαιοσύνη, și ειρήνη

lunară.²⁾ Din acestea es alte emanațiuni și tot așa câte 7 până la cifra de 365, cari la un loc formeză *lumele* intelectuale, (ὅρασις) exprimate prin litere grece în cuvîntul *Abraxas*,³⁾ a cărui însemnătate a dat naștere la o serie de discuțiuni, unele mai depărtate de adevăr decât altele. Confusiunea în lumea intelectuală fu adusă de principiul răului, care face incursiune în ea. Și atunci se crează omul prin eonul său Dumnezeu Judeilor și eonii săi, cu putere intelectuală și materială ce avea și el.

Separățiunea (διάρσις) a luminei de întunec să facu prin hotărîrea spiritului suprem de a trimite prima inteligență (νοῦς) ca să facă rescumpărarea omului. Acesta se uni cu omul Iisus la botez în Jordan, de când începe opera de rescumpărare. Mântuitorul, în care inteligența divină, unită cu omul Iisus, a suferit în viață și s'a supus morții ca om și a suferit nu pentru alții, ci pentru el, căci a suferi pentru alții era contra dreptății lui Dumnezeu. Iisus ca om dar a suferit⁴⁾ aceea ce merită, nu pentru că a păcătuit ceva⁵⁾ acum, dar în existențele de mai înainte. Basilide dar presenta pe Iisus Christos ca pe Arhonul care a ser-

²⁾ Basilide admitea 3 regiuni: supra-lunară (ogdoada) intermediară (hebdomada) și cea de jos. Cele două aș conducător câte un eon (arhon).

³⁾ Irineu, 1,23. D-nul Mûnter înțelege prin această expresie cuvînt nou, iar d. Bellerman, *cuvînt sacrat*. Veđi asupra acestui cuvînt Wendalin, *Miscellanea chifletiana*, vol. VI, Antro. 1653; asemenea *Le Pois*, *Discours sur les médailles*, *Middleton*, germana antiquitatis monumenta; *Baronnius*, *Annales ecclesiastici* t. II p. 72, ed. Colon. etc.

⁴⁾ Irineu 1,24.

⁵⁾ *Clement Alex.*, *Strom.* V. 506

vit de instrument în mâna lui Dumnezeu. Scopul recumpărării era ca să arate omului origina sa și să-l facă de a reveni la ea prin *credința*, care era o stare intelectuală și morală, în virtutea căreia omul se putea pune în raport cu lumea superioară. Omul este îndepărtat de la această tendință prin faptul că este împins la aceasta de ψυχή πρσφυής ἄλογος contrarul lui ψυχή λογική, 1) care vin apoi imaginile (εἰδύλα).

În privința morală, Basilide nu este riguros de tot. El nu este în contra martirului, continenței, celibatului, dar nici nu le recomandă decât atunci când prin ele obținem rezultate bune. Fiul său Isidor admitea chiar căsătoria, căci, dicea el, feresce de multe rele.¹⁾ Basilidii s'au răspândit în Alexandria și Egipt, ba chiar în Ispania.²⁾ Causa perderii lor după anul 400 a fost decadența moravurilor.

Valentin ³⁾ este unul dintre gnosticii însemnați, ba despre el se poate dice c'a fost marele teorecian al gnosei ⁴⁾. Pe el Irineu 'l pune în fruntea gnosticilor, căci el reuni teoriile acestora, făcu un sistem particular și însemnat prin învățăturile ce susținea. Probabil Valentin era de loc din Alexandria, de acolo să se fi dus la Cipru ⁵⁾ și d'aci la Roma ⁶⁾, unde muri, după o ședere de douăzeci de ani (160). Cunoscând teoriile

¹⁾ Irineu, contra haeres. 1,23; Clement Alex. 11.

²⁾ Epiphaniu, Haeres. 24; Theodoret, Haeret. fab. 1,5.

³⁾ Despre el ne dau știință Irineu, Clement al Alexandriei, Origen, Theodoret, Epiphaniu, Tertulian, etc.

⁴⁾ E. de Pressensé.

⁵⁾ Tertulian, Advers. Valentin. c. 4.

⁶⁾ Aci fu de 3 ori escomunicat.

și doctrina lui Basilide, Valentin, sub influența filosofiei lui Platon, își croi direcțiunea sistemului său, începând a se face cunoscut de pe la 136 și căutând a descoperi ingenios doctrina Eonilor ¹⁾ cari în sistemul său sunt de tot înmulțiți. Admițând canonul întreg al cărților sf. Scripturi, el nu întâmpină opozițiune, de și pretinde că în doctrina sa residă adevărata doctrină creștină, lucru care în urmă a forțiori îl pune suspect înaintea Bisericii. Este cu greu a ne da sémă despre sistemul doctrinar al acestui gnostic ²⁾, căci în multe părți adaosurile discipulilor săi, s'au atribuit și se atribuesc acestuia. Vom încerca totuși, a arăta liniamentele lui după fragmentele ce ne sunt remase din scrierile sale și din cele ce ne raportază părinții bisericesci despre învățăturile lui. ³⁾ Principiul absolut, pe care nimeni nu-l poate înțelege, este abisul Βυθός, Πατρ̃ care nu va peri nici odată, căci este plenitudinea perfecțiunilor, care a dat naștere lumilor intelectuale,

În manifestarea sa, dupe secole de liniște, Βυθός, se folosi de Cugetarea, care există în el și care a fost muma creațiunii. Ea poartă numele de χάρις și σιγή sau ἄρρητον ⁴⁾. Inteligența fu prima manifestare a Cugetării; acesta fu unicul ei născut (μυνογενής), cel întâiu eon și de la el încep toate lucrurile. Ceil'alți eoni sunt inferiori, și de ambele sexe,

¹⁾ Teodoret întrebuintează expresiunea Σεπτή pentru cugetare.

²⁾ Este drept că termenul nu e nou; dar el presintă un bogat sistem și o teorie complectă a eonilor.

³⁾ Acesta este προπάτωρ, προαρχή.

⁴⁾ Tertulian. adv. Valent. c. 1 spune că secta acesta era cea mai numerosă și cea mai fanatică din Gnosticism; iar în c. 11 spune că singurul discipol ce remase fidel învățăturilor sale fu Axionicus.

pentru a ținea sémă de teoria generațiunii, în care eonii ce se nasc sunt chipul unirii dintre Βυθος și Ἐννοια și împreună forméză pleroma lui Βυθος, în care se represintă cercul înalt al vieții superioare, bine înțeles în afară de Βυθος. Tovarășul Înteligenței fu Αλγθεια —care cu Βυθος și Ἐννοια forméză prima tetradă, isvorul tuturor lucrurilor ²⁾); apoi din acestea se nasce λόγος και ζοή și din aceștia Ανθρωπος και Εκκλησία, în fie-care manifestare fiind un eon masculin și altul femenin. Tetrada a doua cu cea I-iă constitue o ogdoadă. Manifestările eonilor și nascerile lor uniți din alții se făcea prin sizigii (συσυγγοί). Din a doua sizigie Valentin, derogând de la principiile sale, formă o decadă și din a treia o dodecadă, cu toate constituind ceea ce am ȳis mai sus, pleroma care era opusă materiei, cauzătoare a reului, și căreia îi da numele de Kenoma. (Κένωμα, σκότος).

Cel din urmă dintre eoni fu Sophia (Σοφία), un eon esilat din pleromă, care din dorința de a se reuni cu spiritul absolut, de unde fusese isgonit, dădu nascere la un spirit imperfect, care continuă martirul mumei sale, până ce a putut reentra în pleroma, prin ajutorul lui Christos. Acest spirit imperfect (ηκάτω Σοφία, Αχαμωθ) cădută în haos, dădu materiei puterea de viață și așa se născu Dimiurgul, (pantocrator), în care se afla o natură fizică și alta divină și un alt eon, care purta numele de cosmocrator. În ajutorul Sofiei cădute,

²⁾ Jacques Matter, op. cit.

³⁾ Proverbe, IX. Se spune de תבונה

cum și în scopul restabilirii armoniei turburată în pleroma din cauza acelei căderi, Spiritul infinit trimite pe eonul Horus ¹⁾, care începe actul rescumpărării și pentru a-l termina Νεϋς nasce pe Χριστός καὶ πνεῦμα și această nouă sizigie explică eonilor celor-l-altți misterul desvoltărilor spiritului suprem, pe care nu-l putem cunoște de cât prin manifestările sale cu deosebire prin Μονογενής. De aci eonii se împacă, revin la ideile pacinice și armonia fu restabilită. Ca să 'și arate recunoștința către Βουδδς și în același timp pentru glorificarea acestuia ei, din tot ce era mai perfect în natura lor, nasc pe eonul Ιῆσους, care în lumea din afară de pleroma era ceea ce fusese Christos acolo.

Ιῆσους Christos ca primul născut al creațiunii, având în el germenii vieții divine, pe care trebuia s'o distribue în ființele din afară de Pleroma²⁾ în lumea ce era opera Dimiurgului. Acum Sofia separă cele trei principii, create de ea³⁾ adică unul pneumatic, altul psihic și altul hylc și apoi se dă naștere celor șase lumi sau regiuni planetare având fie-care câte un eon pentru conducere. În ele luate aceste lumi reprezintă lumea superioară. Dar dimiurgul n'a voit să facă pe om de cât după chipul seǖ, pentru care și omul să n'ăibă de cât natura hylcă. Sofia cu toate acestea i-a comunicat o infimă părticică din lumină, prin care el era superior însuși Dimiurgului și pentru care omul

¹⁾ Didascal. oriental. in opp. Clem. Alex. ed. Sylb.

²⁾ Jacques Matter, Hist. de Gnost. Eug. Haag, Hist. des Dogmes Chret.

³⁾ Theodoret, Hæret. fabul.

fu alungat din raiu pe pământ¹⁾ unde sufletul seu fu îmbrăcat cu un principiu material, ceea ce îl face să fie supus lui Satan, deci spiritelor materiale. Ómenii erau împărțiți de el în trei clase: pneumatici, corporali și psihici, și separarea acestor trei principii fu scopul operei de mântuire a lui Iisus Christos. Lumea după Valentin era divisată în trei clase: Iudeii și creștinii de rînd, cari erau sub imperiul Demiurgului, păgânii sub al lui Satan, și creștinii superiori, cu deosebire Gnosticii, erau pneumatici, adăogînd el mai departe că toate națiunile și-au avut ómenii lor pneumatici. Demiurgul trimite ca eliberator al poporului seu pe Mesia, avînd corp din elemente eterice și prevădut cu puteri psihice²⁾ cu care se úni la botez eonul Iisus Christos, avîndu-l în ajutor pînă la patimă, mai înainte de judecata lui Pilat, de cînd îl părăsesce³⁾. Mesia săvârșesce minuni pentru ca să dovediască Judeilor origina sa; creștinii pneumatici îi se supun prin credință.

Efectuată rîscumpărarea, creștinii cunoscători perfecti ai gnosei, vor urma pe Mîntuitorul, care va aduce restabilirea tuturor lucrurilor și va conduce în pleroma pe Sofia Ahamot, unde se va úni cu Mîntuitorul, iar creștinii cu îngerii; pe cînd materia va fi arsă și cu ea ómenii materiali. Locul intermediar (τόπος μεσότητος) va fi ocupat de demiurg și psihici⁴⁾. Armonia restabilită, liniștea va domni în lume⁵⁾.

¹⁾ *Clem. Alex.*, Stromat.

²⁾ *Irineu*, 2, 5. ed. cit.

³⁾ *Origen*, opp. t. VI § 23 — *Irineu*, 1—7.

⁴⁾ *Diction. of Christ. Biography et Smith and Wac.* s. v. Valentinus.

⁵⁾ Valentin, fragm, in opp. Irinei.

Discipoliî lui Valentin, cari au modificat însă învățăturile lui, fură *Secundus*, *Ptolomeu*, care a simplificat teoria eonilor, *Epifaniu*, *Marcu*, *Isidor*, *Calobarsus*, *Teodot*, *Eracion*, și *Alexandru* ¹⁾.

Ar fi interesant a vedea întru cât urmașii lui Valentin prefac doctrina învățătorului lor; totuși cred că aceste amănunțimi ar îngreua cadrul lucrării de față și de aceea le lăsăm la o parte.

Ofiții ²⁾.—Secta Ofiților are multă asemănare cu doctrina lui Valentin. Ea face excepția când este vorba de materie, căreia îi dă o existență eternă.

Ofiții își iaă numele lor de la rolul ce îl jăcă șarpele (𐤒𐤓𐤕) în învățăturile lor și pe care am putea dice că îl adoraă chiar.

Cuvântul «ofiți» este sinonimul lui Naas (נחש), care evreesce însemnă șarpe.

Cunoscințele ce le avem asupra acestei secte ni le daă părinții și istoricii bisericesci. În timpurile din urmă cele mai multe date s'au luat din *Philosophumena* lui Ipolit. După aceste cunoscințe, Ofiții nu puneau preț mare pe Vechiul Testament; iar despre Noul Testament diceau că era alterat de urmașii Mîntuitorului, cari nu s'au putut urca cu judecata până a pricepe învățăturile date de el. Ocupația lor principală era teosofia, cu-

¹⁾ Să se vadă asupra acestora *Irineu*, *Tertulian*, *Origen*, *Augustin*, *Epiphaniu*, *Theodoret*.

²⁾ *Irineu*, *Refut. fals. doctr.*—*Origen*. contr. Cels. (diagramma ophiților) *Epiphaniu*, *Panar.*—*Augustin*, *De Gen. contra Manich.* II, 39.—*Theodoret*, *Haeret. fabul.* 1. 14; *I. Damascen*, *opera t.* 1.—*Assem*; *biblioth. orient.*—*Coteler*, *monument. eccles. graec.* Not. ad. tom I.—*Mg.* par *Giraud*, *ophitae*, 1884.—*Baxmann*, *Niederners Zeitschr.* 1860.—*Zeller*, *Theol., Jahrbücher*, 1853.

vînt pentru care la ei ca și la cei-l'alți Gnostici nu găsim teologi sau moraliști.

Ofiții admiteau un spirit suprem, infinit și necoprinsibil. «Βυθός» a căruia primă emanațiune fu cugetarea (Ἔννοια) sau concepțiunea universului, numită și Σιγή, din care esă primul om, numit de ei *al doilea om* sau fiul omului cu sfântul spirit (muma celor vii, ἡ ἄνω σοφία sau μήτηρ τῶν ζώντων) Din acestea emană *Iisus Christos*, perfect ca spirit suprem, mântuitorul a tot ce este de la Dumnezeu și *Sofia Ahamot*, imperfectă, care nu posedă decât forțe puțin din lumina divină și care este conducătoare și protectoare existențelor materiale. Ca și Valentin, dar într'un mod mai simplu, Ofiții arată cum *Sofia Ahamot* cădută în haos, dădu naștere Demiurgului Ialdabaot ¹⁾ sau creatorului lumii. Ialdabaot dădu naștere unui ânger, care era după chipul seu, acesta altuia și așa mai departe până se făcu numărul de 6 ²⁾ cari locuiau în diferite regiuni și cu ajutorul lor face pe om, pe care'l însufleți din principiul pneumatic ce avea de la muma sa și ajutat de geniile create de el, care nu putură să facă decât o masă inertă și pe care n'o însufleți decât Ialdabaot, cum s'a dis. Omul acesta era imaginea lui Dumnezeu, era un spirit superior, pe care privindu-l Demiurgul, se înfură, privirile sale se duc

¹⁾ Ialdabaoth sau fiul întunerecului de la ילדא בההת

²⁾ Iao, Sabaoth, Adonai, Eloi, Oraios și Astaphaios, din care patru trase din limba religioasă a evreilor și două grecesci, cel puțin prin terminațiune.

până în fundul materiei, reflectează imagina sa și materia se transformă într'un spirit plin de ură și de răutate, în Satan (δφίσμopezcs), chipul creatorului și creatorul însuși, copiat atunci când vederile sale îi arătară în imperiul seu un spirit așa de superior, cum fu omul creat de Ialdabaot. Porunca lui Ialdabaot dată omului a fost ca el să nu mănânce din arborul științei. Sofia, care vroia să deșoche planurile lui Ialdabaot și folosindu-se de ura ce era între el și Ofiomorfos, trimise pe șarpe (ὄφις) care îl făcu pe om să calce porunca, pentru care fu aruncat pe pământ și supus la o mulțime de rele. Sofia însă nu l'a dat cu totul uitării pe om. Din timp în timp îi trimite profeți, cari se'l ridice și se'i dea speranțe în viitor; mai mult, a păstrat o parte din lume de la viața cea rea și a format partidul aleșilor și în cele din urmă invocă ajutorul și compătimirea mamei sale asupra acestora. Spiritul suprem, în fața insistențelor acestora trimise pe Christos, care se uni cu Iisus la botez în Iordan cu scopul de a nimici împărăția lui Ialdabaot. Acesta ca să-și resbune ridică pe Iudei contra lui Christos și i făcu ca se'l restigniască. Omul Iisus suferi, dar Christos cu sora sa se urcă la Cer, de unde apoi reanimară pe Iisus, dându-i un corp aerian, (ceea ce făcu ca nici discipolii săi să nu-l recunoscă), mai rămânând încă 18 luni pe pământ, de unde se urcă la Ceri și șade la dreapta creatorului. Dumnezeuul Iudeilor cădu în adâncimile materiei, pe când Sofia împreună cu ómenii spirituali intră în pleroma și rescumpărarea este îndeplinită.

În privința cultului, Ofiții aveau multe mistere, pe care nu le cunoscneau decât cei inițiați. Patria lor se crede a fi Asia. Origen ¹⁾ spune că ei nu erau creștinii. Ei erau foarte bogați în literatură, aveau câte-va cărți din Noul Testament, cântări, imne, evangeliile către Egipteni și Toma și alte apocrife.

Ei esistaau încă în suta a VI-a; slăbiți, în cele din urmă, se împart în mai multe secte, dintre care cele mai principale sunt ale Setiților și Cainiților.

În privința morală ca și în cea doctrinară ei sunt împărțiți. Unii laxi, alții severi, până a fi contra căsătoriei ca să nu pierdă semința luminii prin actul procreațiunii ²⁾.

În suta a IV-a Efrem Sirul a combătut foarte mult, pe Ofiți. Ei erau și afară de Siria, în Bitinia, unde episcopii Theocrit de Calcedona și Evandru de Nicomidia au avut conferințe publice cu ei. Imperatorii Theodosiu, Valentinian și Justinian ³⁾ au luat diferite măsuri contra lor.

Carpocrate ⁴⁾. Contemporan cu Basilide, Valentin și fiul său Epifaniu, Carpocrat din Alexandria fu un platonician ca și aceștia. El trăia în timpul imperatorului Adrian. Școala lui combate toate legile și interpretând fals epistola lui Paul către Romani VII, 7. nu recunoște de cât lucrurile naturii, de unde i s'a și

¹⁾ Origen, contr. Cels, lib. VI.

²⁾ *Cod. Iustinian*, I. v. *Münter*, Od. gnost. Salom. trib. theb. et lat., Hafniae, 1812, p. 12. *Fuldner*, De Ophitis.

³⁾ *Epiphaniu*, Haeres., 26,13.

⁴⁾ *Irineu*, adv. haer. 1,25. *Clement Alex.*, Strom. III, p. 521; *Hippolyt.* "Ελεγχος VII, 32; *Epiphaniu*, Hæres. 27; *Tertulian*, De Scriptis, 48; *Eusebiu*, 14,8; *Gesenius*, De inscript. phaenic-grec in Cyrenaica super reper. ad. Carpocr. haeres. pert. Halæ, 1825

dat numele de eclectică. Ea credea în preesistența spiritelor, iar ideile le consideraŭ ca reminiscențe a unei alte existențe. După doctrina sa, Monada era Dumnezeu necunoscut (μία ἀρχή, πατήρ ὅλων, πατήρ ἄγνωστος) din care a eșit totul și în care va reintra totul; deci spiritele aŭ existat din eternitate în Monadă. Lumea era creată prin eonŭ de o ordine inferioară (ἄγγελλοι κοσμοποιοί), cari s'aŭ desfăcut de unirea cu spiritul suprem, fiind de firea lor ambițioși și orgolioși. Acei ce rămân sub influința puterilor inferioare, sunt pedepsiți a merge din corp în corp și din planetă în planetă; pe când acei ce se unesc cu Monada, dobândesc fericirea în ea. Ne-admițând căderea omului, nu primiaŭ nici ideia răs-cumpărării. Pentru ei Iisus Christos era un om ca toți cei-l-alți, născut din Iosef și Maria, deosebit numai prin calitățile sale de virtute și dragoste, avea o putere mai mare de suflet și 'și reamintia mai bine despre existența sa anterioară, ajutat de divinitate, căci Monada la botez i-a trimis puterea de a învinge pe Demiurg și așa a putut să vestiască lumii o altă împărăție. Câți-va înțelepți ai lumii (Platon, Moise, Pitagora, Isaia, Zoroastru și Aristot) aŭ putut cu toată opoziția ângerilor creatori să se întorcă în Monada, ca și Iisus Christos. Alături cu busturile ȳeilor și ale înțelepților Greciei, era icóna lui Iisus Christos, care ȳiceaŭ că este din timpul lui Pilat ¹⁾. În privința practică ei nu admiteaŭ faptele bune ca ceva folositor, ci ca ceva indiferent și chiar rugăciunea; iar dreptatea constă în credință și caritate. Omul rămâne sub influința puterilor inferioare.

¹⁾ *Clement Alex.*, Strom., III, 521.

În totul ei practicaŭ cel mai mare dispreț pentru legile morale ¹⁾ și totul era în comun: pământ, bunuri, și femei, toți supunându-se legilor comunității, deși Irineu dice ²⁾ «Nu pot să mă conving că se fac la ei lucruri așa ireligioase, imorale» Insula Cefalonia ajunsese templul de cinste al lui Epifaniu, fiul lui Carpocrat, care morise în etate de 17 ani și căruia aderenții se îi făcură onoruri divine.

Mōntanismul

Acastă sectă judeo-creștină își are începutul în Frigia, către mijlocul secolului al II-lea, (la 156 după Epifaniu și la 172 după Eusebiu) acomodându-se sectanții cu însuși felul țerei de a fi aplicați către lucruri escentrice în materiile de religieune. Secta combătea clericalismul și se ivi tocmai atunci când începuse lupta între Roma și reprezentanții liberalismului³⁾. Intemeietorul sectei fu *Montan*, un creștin din Frigia care pretindea că în estasurile sale primesce revelațiuni de la sf. Spirit ⁴⁾, care acum strălucesc în biserică ca în timpurile primare, apostolice⁵⁾ iar *paracletul*, care conduce biserica la etatea sa virilă și care a fost promis de Mântuitorul apostolilor săi, este el. Centrul de activitate al iluminațiilor era Pepuza, cum spune Epifaniu și aci, nu la Ierusalim, trebuia să începă împărăția de o mie de ani a lui Iisus Christos.

¹⁾ Combătea pe Moise că în Decalog a oprit sub pedeapsă adulterul și furtul.

²⁾ *Irineu*, Adv. haer. 25. 1.

³⁾ *Ed. de Pressensé*, Hist. des trois premiers siècles de l'Eglise.

⁴⁾ *Tertulian*, De animă, 9.

⁵⁾ *Tertulian*, adv. Prax.

Organele de căpetenie ale lui Montan erau două femei Maximilla și Priscilla.

Doctrina severă a lui Montan, nefiind sprijinită pe Evangeliă, a găsit contrari în episcopii Claudiu Apolinariu ¹⁾, episcop de la Ierapole și Clement Alexandrianul ²⁾ cum și în Miltiade ³⁾. La Roma întâlnește asemenea mare opoziție, în urma revelațiilor lui Praxeas ⁴⁾ de și aci se afla un partid contra tendințelor ierarhice ale Romei. În Galia,—cu osebire la Lion,—Montanismul ar fi găsit un teren prea favorabil, dacă Irineu n'ar fi devenit cel mai mare vrăjmaș al lor, în urma călătoriei ce făcuse la Roma, spre a lua ordine în această privință ⁵⁾.

Succesul lor a fost mai mare în Africa proconsulară. ⁶⁾ Slăbirea disciplinei în biserică și o exagerare peste măsură a puterii episcopale, făcură pe Tertulian ⁷⁾ să treacă în rândurile Montaniștilor, supărat pe lășitatea episcopului Romei Zefirin, care permitea episcopilor de a erta păcatele mortale; în cele din urmă a reintrat în sânul bisericii, de și unii ar voi, basați pe Augustin, să desmință acesta. ⁸⁾ Montaniștii, după

¹⁾ Eusebiu, Hist. eccles. IV, 27.

²⁾ Clement Alex., Stromat. IV, 13, 15.

³⁾ Eusebiu, Hist. eccles. V, 17, vorbește despre acesta și 'l dă ca autor al scrierii „Profeția estatică“.

⁴⁾ Tertul., ad. Prax. 1, Eusebiu V, 16.

⁵⁾ Eusebiu, Hist. eccl., V. 3, 20.

⁶⁾ Acta Perpetuae et Felicit. probază că ideile montaniste au găsit aderenți devotați până la martiriu.

⁷⁾ Tertulian (Quintus Septimus Florius) născut în Cartagena la 160, avu o cultură foarte vastă, scria grecesc și latinesc și fu cel mai elocuent scriitor în Occident în timpurile acestea. El a murit la 240.

⁸⁾ Augustin, De haeres. 86.

cum ne afirmă Epifaniu ¹⁾ admiteau Trinitatea și învierea morților ²⁾ și recunoscea cărțile Vechiului și Noului Testament, luptând mult contra Gnosticilor. Omenirea trecuse, după ei, prin trei vârste: a legii și profeților (copilăria), a lui Iisus Christos și Apostolilor (juneța) și a paracletului (virilă). Combătând organizația episcopală, Montaniștii învățau că biserica nu este constituită pe numărul episcopilor ³⁾.

Ca viață practică Montaniștii preferau o mare severitate, erau de tot austeri, postiau mult ⁴⁾ cunoscut acest post sub numele de xirofagiă, și erau foarte aspri cu acei ce cădeau în greșale. Ei opreau a doua căsătorie, ⁵⁾ prețuia mult celibatul ⁶⁾ și martirul. ⁷⁾ dând afară din sinul lor pe ucidetori și idolatri și învățau că tot ceea ce nu este permis, este oprit cu rigurozitate. ⁸⁾

Montanismul pe terenul vieții practice se contradicea cu principiile teoretice, punând sub o aspră regulamentare viața creștinului, cu toate că cerea libertatea și eșirea lui de sub autoritatea opresivă a ierarhiei, cum dicea Montan. El oprea bisericii dreptul de a erta pe aceia ce s'au lipsit de castitate și nu

¹⁾ *Epiphaniu*, *Haeres.* 48.

²⁾ *Tertul.*, contra Marc. III, 24: *Confitemur in terra nobis regnum repromissum in mille annos.*

³⁾ *Tertul.*, De pudicit., 21.

⁴⁾ *Ibid.* De Monogamia; De jejun 17. *Eusebiu*, H, eccl., V. 18.

⁵⁾ *Tertul.* De monog. „Unum matrimonium novimus sicut unum Deum.“

⁶⁾ *Ibid.*, De Exhortat ad. castit. 9.

⁷⁾ *Ibid.*, De fuga, 9.

⁸⁾ *Tertul.*, De coron., 2.

făcea deosebire între ordinele saū poruncile evangelice și între sfaturile evangelice. După organizația lor trebuiaū aderenții să postiască două săptămâni pe an, afară de Sâmbăta și Dumineca, în care timp să nu mănânce decât pâine și legume. În timpul persecuțiunilor era oprit Montaniștilor de a se ascunde ¹⁾).

Numirea ce'și luaū era de pneumatici în loc de psihiți, cum se numiaū creștinii-ortodoxi.

O doctrină ca aceea a Montaniștilor în care, după cum am văduț, creștinismul este degenerat; în care omul trebuia să trăiască în afară de familie, deci contrariū legilor inerente naturii sale, o asemenea doctrină, de și apăra creștinismul contra Gnosticismului, totuși 1) făcea mult rău prin rigorismul exagerat. ²⁾ Montaniștii dispar la finele secolului III-lea.

Novațienii.

În suta a III-a a erei creștine, biserica avu de luptat contra teoriilor exagerate a Novațienilor. Intemeietorul sectei fu Novațian, un filosof convertit la creștinism, despre care nu avem multe date pozitive, ba încă în afară de scrierile inamicilor teorii sale, n'avem nimic care să ne clarifice doctrina ce profesa.

După neînțelegerile ivite sub papa *Callist*, biserica fu turburată de o nouă schismă sub Novațian. Motivul și acum—ca și atunci—n'a fost decât chipul cum se înțelegeaū drepturile bisericii în misterul penitenței.

¹⁾ *Tertulian*. „De fuga în persecuțiune“ și „De pudicitia“.

²⁾ Cunoscuți ca Pepuzieni și Catafrigieni ei trăesc până în suta a VI-a (Codex. Theodos. lib. I tit. VII.) În Occident s'au menținut cu mai multă ușurință ca în Orient.

Discuțiunea asupra acestei cestiuni fu începută ¹⁾ atunci când o parte dintre credincioșii Romei aleg papă pe Novațian, opunându-l lui Corneliu, ales de majoritatea credincioșilor (251—253), așa că interesele personale, de la început, aduc pe terenul discuțiunii cestiunea doctrinară asupra penitenței. Și fiind că fostul preot Corneliu, papă acum, promitea ertare tuturor celor căduți (apostați), Novațian, contrariu vederilor acestuia, în rigorismul său nu acorda ertarea nici acelora ce muriseră deja; ²⁾ căci, dicea el, apostasia este un păcat mortal. Novațian vedând că alegerea lui Corneliu a fost recunoscută ca bună de celelalte biserici s'a unit cu parte din Montaniști și așa secta se menține după unii până în suta a VI-a, după alții până în a VII-a formând o biserică aparte, care purta numele de biserică saū comunitatea sântilor (καθαρῶν). Novațian nu se împăca cu disciplina bisericii și avea alte păreri în privința inspirațiunii cărților sante. ³⁾

Novațienii primiau pe aceia ce părăsiau biserica și le impunea un al doilea botez, combăteau a doua nuntă și tindeau a restaura biserica pe bazele pe care fusese înteméată la început. În suta a VI-a multe Sinóde, cu osebite sinodul din Elvira (Spania) luară decisiuni severe contra celor ce părăsiau doctrina creștină (lapsi), influențați de vederile Novațienilor. Bise-

¹⁾ *Eusebiu*, Hist. eccl. 3 VI, 43.

²⁾ *Epist. cler. rom. inter Cypr. ep.* 30,8.

³⁾ *Novatian*, De Trinitate, Oxon, 1724 c. 29.

rici novațiene au fost în Frigia, Bitinia, Galia, Alexandria, Spania, Constantinopol, etc.

Felicissim ¹ și Meletiu ²

Biserica Cartagenei în suta a III-a a fost turburată de *Felicissim* diacon sau presbiter din Cartagena, care a combătut pe Ciprian în alegerea de episcop al acestei cetăți, cerând de la toți a-l urma pe el, sub pedeapsa de anatemisare. ³⁾ *Felicissim* era contrariu lui Ciprian în privința penitenței și a celor căduți și primia în sinul bisericii pe acei ce cădeau în apostasiă în timpul persecuțiilor, pe când Ciprian le învoia reîntorcerea, numai dacă arătau și făceau o adevărată penitență. *Felicissim* reprezenta partidul presbiteral-sinodal. Unit cu *Novatus* ⁴⁾ și *Fortunatus*, *Felicissim* adună un sinod în Cartagena la 251, care depune pe Ciprian și pune în locu-l pe presbiterul *Fortunatus*. Motivul care l-a luat drept ocaziune decisivă pentru a începe opozițiunea contra lui Ciprian a fost o epistolă a acestuia către confesori, în care le punea în vedere a nu acorda cu

¹⁾ *Cyprian*, *Epistolae*.—*Tillemont*, *Memoires*, *Fechtrup*, *Der. hl. Cypr.* 1878. *Baron.*, *Annales*.—*Peters*, *Der hl. Cypr.* 1877.—*Valch*, *Ketzerhistorie* II

²⁾ *Epiphaniu*, *Haeres*, 68.—*Athanas*, *Apologia contra Arian*, 59.—*Hefélé*, *Hist. des conciles I.*—*Scipion Maffei*, *observ. letterarie*. Verona, 1738.—*Maffei* s'a născut la 1 Iunie 1675 la Verona și muri la 1755.

³⁾ Majoritatea l-a ales însă pe Ciprian și se audia în mulțime cu această ocaziune „Aut *Cyprianus* aut *nullus*“ de și el declinase această onoare.

⁴⁾ În urmă *Novatus* s'a dus la Roma.

uşurinţă apostatilor (lapsi) reintrarea în sinul bisericii (libelli pacis).¹⁾

Meletiu.—În timpul când Cartagena era turburată de schisma lui *Felicissim*, Egiptul nu fu cruşat de o altă schismă, cunoscută sub numele de *schisma-lui Meletiu*, episcop de Licopolis, în Tebaida, care ţinu până la finele secolului V. Ceea ce a ocazionat această turburare în biserică este saŭ neînţelegerea dintre el şi episcopul seu Petru de Alexandria, în privinţa penitenţei şi a creştinilor apostati, după cum spune Epifaniu, saŭ din cauză că Meletiu usurpase drepturi, pe care nu le avea, şi în consecinţă hirotonia preoţilor în afară de diecesa sa, după cum ne relatează alte documente aflate la Atanasiu, Socrate, Sozomen şi Teodoret, în special o scrisoare a 4 episcopilor din Egipt către Meletiu. dată de Maffei Scipion. De asemenea se ea ca motiv faptul că Meletiu, episcop creştin, a sacrificat idolilor de frica persecuţiunii, fapt pentru care un sinod ţinut în Alexandria la 306 îl depuse. Meletiu însă nu numai că n'a primit a se supune deciziunii sinodului, ba încă a căutat ca să părăscă şi să acuse pe judecătorii sei înaintea păgânilor.

Meletiu era foarte riguros în privinţa celor căduţi (lapsi²⁾ şi nu pricepea cum biserica de Alexandria îi mai reprimia în sinul său,

¹⁾ Libelli pacis erau epistolele confesorilor în vederea cărora creştinii erau reprimiţi în biserică.

²⁾ Socrate, Hist. eccles. 1 6.

Donatiștii ¹⁾.

Neînțelegerile în privința disciplinei în biserică, a puterii misterilor și deosebirilor ce există între biserică vedută și cea nevedută dădu naștere sectei Donatiștilor, care își luă ființa la începutul sutei a IV-a și, dură până în suta a VII-a. Ei avură să sufere din cauza relei interpretări ce dădeau raporturilor dintre Stat și biserică. Se scie că persecuțiunile făcuse pe creștinii mai tenaci în doctrina lor; ba unii, având cu ei mulțimea, căutaui să 'și facă un renume din primirea martirului. Biserica nu putea să aprobe ca însuși creștinii să 'și caute mórtea și să se dea în mâinile inamicilor lor. Din cauza acésta episcopul de Cartagena *Mensurius* fu reu vedut de rigoriști și în urmă acusat la Roma, unde mergând să se justifice, muri pe drum (311). Arhidiaconul lui Mensurius, Cecilianus, fu ales episcop de majoritatea credincioșilor. Acesta având vederile lui Mensurius în privința martirului era urit de rigoriști. Ei găsiră ocasiunea ca să 'și răsbune contra lui, atunci când Cecilianus, neașteptând venirea episcopilor Numidiei ca să-l consacre episcop, a primit consacrarea de la Felix de Aptunga, care era acusat de trădător, pentru că ar fi dat păgânilor cărțile sante în timpul persecuțiunii lui Dioclețian. Pe lângă acésta Cecilian mai avea inimiți personali pe preoții Botrus și Celestius, pe două comunități depuse de Mensurius și pe văduva Lucila, căreia

¹⁾ *Optatus de Milève*, ed. du Pin. Paris, 1700. *Augustin* în mai multe scrieri, *Duchesne*, *Le dossier du donatisme dans les mélanges d'archéologie et d'histoire de l'Ecole franc, de Rome* 1890.

i-ar fi dat să sărute odată ósele unui martir, neprimit de biserică. În urma acestora partidul contrar lui Cecilian crescú și la 312, în un sinod ținut la Cartagena sub Secundus de Numidia, el fu depus, iar în locu-î aleaseră pe lectorul *Majorinus*, care muri în 313 și în locu-î fu ales *Donat cel mare*. După numele acestor doi din urmă partidul rigoristic din Africa purta numele de majorin sau donatist.

Cum se vede biserica Cartagenei avea doi episcopi lucru ce turbura foarte mult liniștea ei și făcea ca schisma să se întindă. Sinodul de la Arelate (314) se pronunță contra Donatistilor, dupe ce comisia instituită de imperator la Roma nu găsise temeiuri de vinovăție contra lui Cecilian. Marele Constantin în 316 decretă condamnarea episcopilor donatiști și confiscarea averilor lor. Nevinovăția lui Felix de Aptunga a fost stabilită de proconsulul Africei. Totuși numărul lor creștea și în 330 un sinod ținut de ei era compus din 270 episcopi donatiști, ceea ce probază că de și arbitrii la cari alergară spre a decide asupra lor se pronunțase contra-le și de și ordinele imperiale le erau în defavóre, totuși ei nu încetară de a lucra și progresa.

Numărul mare al Donatistilor făcu pe Constantin ca să-i tolereze. Sub urmașii lui Constantin pozițiunea lor se îngreua și totă grija lui Constantiu a fost ca să-i stârpiască. mai ales după ce se constituie sub numele de „*Luptătorii lui Dumnezeu contra diavolului*“ *Agonistici sau Milites Christi*¹⁾ În atare calitate, sec-

¹⁾ Creștinii ortodocși îi numiau circoncellioni, pentru că se învârtiau în jurul caselor țăranilor, (circa cellas euntes).

tanții mergeau prin sate și resculaă poporul și cu toții săvârșiau tot soiul de hoții. Imperiul era neliniștit. Constant încercă să-l readucă în sânul bisericii. la început în liniște, apoi prin măsuri severe, trimițând în esil pe căpeteniile lor între cari și pe Donatus și închidându-le bisericile.

Situația lor se îmbunătățește sub imperatorul *Iulian*. Acest apostat al credinței creștine, în dorința sa de a lovi cu orî-ce chip creștinismul, a revocat măsurile luate de predecesorul său. Imperatorii Valentinian I (373) și Grațian (375) îl persecută. Augustin ¹⁾ încercă a-l readuce în sânul bisericii prin discuțiuni în care întrebuința meșteșugul artei sale, dar în cele din urmă vedând că nimic nu-l succede, îl chemă la o discuție publică în Cartagena (411), la care asistă 565 episcopi și delegați imperiali, în urma căriea, după avisul lui Augustin, reîncep persecuțiunii grozave contra lor. Din suta a V-a Donatiștii încep a perde încet-încet din influența ce aveau și, după ce Vandalii îi slăbise și mai mult, în suta a VII-a ei se perd cu totul odată cu venirea Musulmanilor (Saracinilor).

Donatiștii nu recunoscău bun botezul dat de altcineva decât de sectanții lor și de aceea rebotezau pe acei ce intrau în secta lor. Erau foarte aspri cu cei păcătoși și alungaă dintre membrii adevăratei biserici pe acei ce erau în contact cu ei. În privința mistereilor Donatiștii învățau că efectul lor depinde de starea de grație în care se găsește acel prin care se dă.

¹⁾ Optat a scris "De schismate Donatistarum".

Maniheismul¹⁾.

Un adversar al bisericii creștine pe timpul când ea lupta cu rigorismul sectelor, despre care am vorbit, a fost maniheismul. Partisan al dualismului persan, Mani (Manes la Greci și Manicheus la Latini,) alungat din Persia de Sassanizi, găsi refugiū în imperiul roman. Tendința Maniheismului fu de a forma o singură religie, din diferitele secte gnostice cu budismul și cultul lui Mithra și în care creștinismul nu i-a servit de cât în terminologie.

Mani s'a născut în Babilon²⁾ din părinți Perși și educat în religie Sabeenilor³⁾. Mani a murit în 276 dupe ce s'a reîntors în Persia din esil și unde n'a încetat de a predica învățătura sa. După mórtea lui, Maniheismul găsește refugiū în Africa, unde câștigă în parte-le pe Augustin⁴⁾. Aci sunt împrăștiati de Vandali, iar în Italia îi lovi ordinele severe ale lui Justinian.

Mani învêța că revelațiunea s'a complectat și desă-

¹⁾ *Augustin*, contra Faust XIII, 4-8. *Alexandru de Lycopol* apud Combefils. — *Epiph.*, Haeres 61. — *Theodoret*, De Haeret. fabul. 1,25. *Pressensé*, Hist. des trois prem. siècles de l'Eglise V, 78 sqs. *Beausobre*, Hist. critiq. des manich. et du manicheisme, Amsterdam 1714. *Abdulpha* des manich. et du manicheisme, Amsterdam, 174. *Neander*, Allg. Gescichte der Christ. Religion und Kirche 1,263, ed III-me. *Baur*, Das manichaeische Relig. system, 1831. *K. Kessler*, Mani 1, 1889. Apoi *Herbelot*, Biblioth. orientalis, Paris 1697, p. 548; *Photiu*, Codex 178-179. *Mirkhand*, Memoire sur diverses antiquités de la Perse. *Abdulpharadst*, Hist. dynast. ed. Pocock p. 130. *Tit de Bostra*, ed Basnage; *Fabricius*, Bibliath. graeca.

²⁾ Muhamed-al-Nadim, Fihlist-al-ulum.

³⁾ Sabeeni sau Mandeeni veđi „Les Sabéens et le Sabéisme par Chwolsohn. Petersburg. 1856. Asemeni Ed. Stapfer.

⁴⁾ Augustin a stat opt ani în secta lor, dupe aceea deveni cel mai mare inamic al lor.

vârșit cu el, dându-se pe sine, ca un alt Montan, de paraclet. Sistemul lui era aproape ca al lui Basilide. Prin el Mani învăța cum că există un Dumnezeu al luminii și Satan, șeful întunecului, ambii în vrăjmășie neconținută, dar din lupta lor va eși triumfător Dumnezeu al luminii, ca unul ce este mai puternic și mai inteligent. Ambele principii se arată în lumea eonilor prin emanația și Satan este rezultatul unirii elementelor întunericului.

Muma vieții (Μήτηρ τῆς ζωῆς), eșită din ființa principiului luminii, avea însărcinarea de a distruge imperiul răului și a lua apărarea eonilor săi contra celor al lui Satan.¹⁾ Cum muma vieții, din firea sa era curată, nu putea a se pune direct în contact cu materia și de aceea născu un fiu, cel d'întâiu om, care armat de cinci elemente, iarăși curate, începu lupta. În această luptă, omul este învins, și reîntorcându-se în Ceriul, lase în regiunea inferioară scânteii de lumină, pe care în urmă vroesce să le retragă, (să le ia cu sine,) pentru a nu le mai lăsa să sufere sclavia universală. După acesta urmează o nouă emanație *Spiritul viețuitor*, care sub numele de Iisus Christos locuiesc în locașul ceresc al luminii. Lumina cerască pe care o pierduse Fiul omului o reia Iisus Christos, puterea liberatoare a părțicelilor luminoase.

Satan nu stă nelucrător. El ajutat de eonii săi dă naștere omului material, Adam și Eva. Eva însă înșală pe bărbat (Adam) prin sensualitate, de și Adam fusese prevenit de eonul Iisus. Prin călcarea poruncii

¹⁾ Routh, Reliq., V, 50.

și mîncarea din pomul binelui și al răului, omul perde din lumina ce avea înainte de păcat, așa că urmașii seî nu pot rezista uneltirilor satanice. Acum vine Iisus Christos ca să scape pe om. Invățătura și chipul seî de predică atrage pe om în partea sa, pentru care Satan 'l duce pe Iisus Christos la mörte. Dar acest rescumpărător nu este decăt un vestitor al legii celei adevărate, care a venit să dea noțiunile necesare asupra celor două împărății. El nu a avut o realitate corporală. Natura luminii fiind simplă și adevărată nu pöte întra în contact cu natura corporală.¹⁾ De aceea și suferința sa n'a putut fi corporală, în care scop spunea că Muntele mântuirii este Taborul, unde Iisus Christos era în apogeul luminii, iar nu Golgota.

Invățătura lui Iisus Christos a fost rău înțelėsă de Apostoli, sub influența judaică; iar aceea ce ei ne-añ lasat nouē a fost alterat de demoni. Și ceea ce este mai mult, este că autori necunoscuți añ scris sub numele apostolilor.

Priceperea totală a universului, ridicarea lui din starea rea în care îl adusese înclinările materiei, se datoresc lui Mani. Invățăturile sale rigoristice, care luañ omului orî-ce sensualitate, añ făcut ca să scape omul și să se întörcă către împărăția luminii. Mani apare însuși ca paraclet, cum am đis mai sus, și ca să stabilizească deosebirea imperiului luminii de al întunericului, profesa doctrina celor trei semne: *signaculum oris*, după care era oprit întrebuiñțarea vînului și a cărnii cum și pronunțarea cuvintelor blasfemătore

¹⁾ *Fabricius*, Biblioth. graec., VIII, 31.

signaculum manus sau oprirea lucrului ordinar¹⁾ (cu mâna) și *signaculum sinus*, dupe care se interdicea căsătoria.²⁾

Secta avea două categorii de membri: *catehumeni* (auditores) cari erau simpli proseliți și *aleși* (catharistae).³⁾ Acești din urmă erau supuși la un 'ascetism sever și lor se raporta cele trei semne simbolice de interdicțiune, pe care le-am văzut mai sus. Secta era împărțită în 5 clase, după cele două categorii de membri și cele trei grade ale ierarhiei lor.

Maniheii aveau 12 căpetenii, 72 episcopi și preoți; apoi diaconi, cari erau ajutători episcopilor. Cultul lor era simplu; partea principală era rugăciunea. Pascele lor coincidea cu ziua morții lui Mani, iar ca mister de inițiere în doctrină era botezul. Mani dicea că a redat adevărata formă a scrierilor sante. El respingea întreg Vechiul Testament, iar din Noul Testament admitea numai unele părți, sub cuvânt c'a fost alterat. Ei admiteau *Acta Thomae* și *παραβολαι* a lui Lucius.

În doctrina lor, Maniheii învățau cum că focul va distruge lumea, atunci când lumina se va fi separat de întunec.

Maniheismul reapare, nu ca o sectă organizată, purtând acest nume, dar sub alte forme, în sectele Priscilianilor, Paulicienilor și Catarilor.

¹⁾ *Augustin*, *Enarationes in Psalm. CXL.*

²⁾ *Routh*, *Disput.*, V, 77.—*Augustin*, *De morib. Manich.*, II.

³⁾ *Augustin*, *Haeres*, 46.

Patripassienii ¹⁾

Ereticii cari formară secta cunoscută sub numirea de secta Patripassienilor, învățau cum că nu există nici o deosebire între Dumnezeu, Iisus Christos și Sântul Spirit, că unul este Dumnezeu, care a luat diferite numiri, dupe lucrările sale în afară de El,²⁾ și deci Dumnezeu —spiritul suprem— a fost crucificat și a suferit ca Fiu.³⁾ Sectanții aceștia erau cunoscuți în Orient mai mult sub numele de Sabelieni.⁴⁾

Organisatorul sectei fu *Sabeliu*, un preot din Ptolemaida (250-260), căruia datorim ridicarea sectei la sistem. Sabeliu făcu cunoscință cu doctrina lui Noet de Smirna ⁵⁾ și Praxea ⁶⁾, primul adept al monarhianismului modalist sau patripassian; iar apoi cu Epigone, discipol al lui Noet. Din Roma monarhianismul fu dus în Cartagena, îndată ce Praxea fu escomunicat d'aci; dar și acolo găsi un puternic vrăjmaș în Tertulian. Epigone reînvie din nou patripassianismul în Roma și lui se datoresce formarea sectei pusă sub conducerea lui Cleomene și Sabeliu. Creștinii din Roma fură apărați

¹⁾ *Hippolyt*, Philos., IX, 12; *Athan.*, contra Arianos, orat. IV. *Ilariu de Poitiers*, De Trinitate; *Eusebiu*, Hist. eccl. VII, 6.—*Epiphaniu*, Adv. haeres., LXII.—*Theodoret*, Haeret. fabul. comp.—*Doelinger*, Hipp. u. Kallistus. — *Möhler*, Athanasius d. Gr. u. die Kirche seiner Zeit, May. 1844.

²⁾ τὸν αὐτὸν εἶναι πατέρα καὶ υἱὸν καὶ ἅγιον πρῶμα.

³⁾ Silogismul lor era: Si Christus Deus, Christus autem mortuus, ergo mortuus Deus.

⁴⁾ *Athanasiu*, De Synodis, VII: πατροπασιανοὶ μὲν παρὰ Ῥωμαίους. Ὑπερσβελλιανοὶ δὲ παρ' ἡμῶν.

⁵⁾ *Hipp.* Hær. Noeti; Philos., IX, 7-10; X, 27.—*Epiphaniu* Hæres. LVII.

⁶⁾ *Tertul.*, Adv. Praxeam, 1.

de preotul Ipolit; dar Sabelianismul făcea progrese, mai cu deosebire că papa *Zefrin* (199—217) nu usa de mijlôce energice, mulțumindu-se a căuta ca să împace spiritele. Sub *Callist* (217—222) lucrurile se schimbă. Acest papă, vădând că turburările în Roma cresc, și creșdând că ele sunt provocate de Ipolit și Sabeliu, îi escomunică pe amîndouî. Acum Sabeliu se duce în Libia și ajunge presbiter în Ptolemaida, unde găsi mulți partisanî ¹⁾. În Arabia avu de susținător pe Beril de Bostra, care fu combătut cu succes de Origen și în 244 patriapassianismul fu condamnat și aci la un sinod, după chiar stăruințele lui Beril. Ideile lui se răsîndesc și în Egipt.

În principiile lor nu există de cât un singur Dumnezeu (μόνας). Spiritul acesta absolut ese din liniștea și tăcerea sa (θεός σιωπῶν, ἀνεκέργης) pentru ca să creeze lumea ca Cuvînt (θεός λαλῶν, ισχύον λόγος). Creațiunea este un fel de organizație a materiei, care există din eternitate. Sabelienii admiteau trei manifestări în divinitate, (πρόσωπα, ὀνόματα). În conformitate cu acest principiu, spiritul absolut este Tată, în opera de legiferare, este Fiu, în actul salvării nîmului uman și Sânt Spirit, pentru ca se lumineze pe Apostoli și să îndeplinască opera de sîntîre. Numai ast-fel și în virtutea acestor manifestări spiritul absolut (Monada) devine triadă, fiecare manifestare avînd existența numai atît cât se esecută scopul ei (ἀναγκη δὲ καὶ παυθήσεσθαι τὸ ὄνομα τοῦ νόου καὶ πνεύματος τῆς χρείας πληρωθείσης). Unitatea

¹⁾ *Eusebiu*, Hist. eccl. VI, 20, 33. *Ieronim*, Catal. 60.

divină va fi atunci când misiunea spiritului sânt se va îndeplini și omul va ajunge în starea de puritate de înaintea păcatul original.

Sabelianismul fu combătut de episcopul Dionisiu al Alexandriei și condamnat la un sinod ținut în Alexandria (261.) Totuși Sabeliu nu încetă de a-și susține părerile sale; iar Dionisiu, în dorința de a-l combate, ajunse de a subordina pe Fiul, făcând din el o simplă creatură, pentru care și primi o reprimandă de la Dionisiu al Romei ¹⁾ în 262. Cum episcopul Alexandriei nu era contra omousiei ipostasurilor în divinitate, observarea lui Dionisiu al Romei avu de efect declarațiunea aceuia că este de acord cu episcopul Romei ²⁾.

Monarhienii ³⁾.

Divinitatea Mântuitorului la început era recunoscută, nimeni contradicând-o, afară de inimiile declarați ai nouii doctrine. Dar în esență creștinismul admitea un Dumnezeu și acum când credința în divinitatea Fiului se părea că nu se împacă cu unitatea, care trebuie să existe în Dumnezeu, o discuțiune se începe asupra acestei cestiuni în suta a doua.

Părinții bisericesci, sprijiniți pe teosofia lui Filo, opuneau la ori-ce contrarietate părută asupra divinității Fiului și unității lui Dumnezeu, deosebirea ce este între λόγος ἐνδιὰθετος și λόγος προφορικός. Pe temeiul

¹⁾ *Dionisiu* Ἀνατροπή — la care episcopul Alexandriei răspunde prin Ἀπολογία καὶ ἐλεγχος — *Athan.*, De sententia Dionysii.

²⁾ *Eusebiu*, Hist. eccles. VII, 6. — *Basiliu C. M.* Epist., CCX, 3.

³⁾ Numiți ast-fel de la cuvîntul: „*Monarchia tenemus*“ — pe care sectanții îl opuneau contrariilor lor.

acestei deosebiri, se stabili că Fiul în esența sa (spirit), este din totă eternitatea, dar este prevădut de personalitate în raport cu creațiunea, o personalitate a sa proprie, când a fost născut din sînul Tatălui.

De la modul cum se puna și se explica cestiunea, a atârnat înființarea sectei monarhienilor. Ținînd cu multă tărie la dogma unității divine, sectanții încep a învăța cum că Fiul nu este de cît o manifestare a Tatălui, saū că nu este de cît un om ordinar. De aci și deosebirea lor în monarhienii modalisți și dinamici Monarhienii, după cele ce ne spune Tertulian ¹⁾ erău numeroși, apăraū foarte mult unitatea lui Dumnezeu și ca atare nu vedeau în Iisus Christos de cît un om născut din Fecióra Maria, într'un chip supranatural, prin Sântul Spirit, pe care 'l considera ca șef al bisericii. Teoria acésta, în care Mântuitorul nu era de cît un spirit superior numai, fu combătută de biserică. *Victor*, episcopul Romei, a dat afară din sînul bisericii pe Teodot de Bisanziu ²⁾ care susținea că Iisus Christos este superior celor-l-alți ómenii numai prin puterea divină ce se afla în el. Teodoțienii cu toate acestea se înmulțiră și făcură o biserică a lor cu un episcop.

Urmașii lui Teodot fură Asclepiodot și Teodot bancherul și în urmă Artemone; iar ca episcop avură, pe confesorul Nataliu, care se întórse în sînul bisericii ortodoxe, cunoscîndu-și erorile în care căduse.

¹⁾ Adv., Prax., 3.

²⁾ *Eusebiu*, Hist. eccles., V, 28.

Theodot bancherul numia pe Mântuitorul ceresc Melhisedec, iar cel pămîntesc a fost numai imagina lui.

Pe urmaşii lui Theodot, Epifaniu îi numesce *alogi*, pentru că, dice el, lepădau teoria despre λόγος; de şi tot el în alt loc dice, despre ei: τὰ ἴσα ἡμῖν πιστέειν δοκοῦσι. ¹⁾ Adversarii ai Montaniştilor, se pare că ei înălţurau credinţa în permanenţa spiritului profetic în biserică, evangelia şi apocalipsa lui Ión cum şi hiliasmul.

Doctrina monarhiană găsi un apărător în Paul de Samosata ²⁾, episcop al Antiohiei (262). Vrajmaş neîmpăcat al doctrinei trinitare ³⁾, Paul învăţa că Iisus Christos nu este de cât un om ordinar, superior celor-l'alţi întru cât Cuvîntul lui Dumnezeu, care se află în el, îl inspira şi prin urmare era pus sub influenţa înţelepciunii lui Dumnezeu, după cum fusese şi toţi cel-l'alţi profeţi, cu excepţia că el a fost cel mai mare dintre ei. Deosebirea Fiului de Tatăl, negarea unei existenţei a Fiului mai înainte de naştere, ducea la ridicarea egalităţii dintre aceste persoane. Cele trei sinode din Antiohia (de la 264, 267 şi 269) condamnă pe Paul, acuzându-l că întrunind în persoană sa şi demnitatea de perceptor de imposite, s'ar fi făcut culpabil de o mulţime de neregularităţi; iar în locul lui se orânduî Domnus. Luaţi sub protecţiunea regiunei Zenobia, ei continuă propaganda şi Paul rămâne

¹⁾ *Epiphaniu*, Hæres. LI; LIV, 3.

²⁾ Samosata, capitala Comagenei, din Siria.

³⁾ *Eusebiu*, Hist. eccles. VII.—*Epiphaniu*, Hæres. LXV.—*Athanasiu*, Hist. Arianor. ad monachos LXL.—*Augustin*, De Hæresibus XLIV.—*Theodoret*, Hæret. Fabul II.—*Mansi*, Leon de Byzance contra Nestor. et Eutych. cart. III.—*Réville*, Revue des deux Mondes, I-er Mai 1868.—*Paul de Samosata*, Geneva 1873.

episcop. În 272 însă imperatorul Aurelian învinge pe Zenobia și atunci Antiohia cădând sub Roma, imperatorul aprobă condamnarea Samosatenilor ¹⁾.— Cu condamnarea lor din 269 se condamnă ²⁾ și expresiunea *ὁμοούσιος τῷ πατρὶ*, care fu primită în urmă la Sinodul din Nicea (325), care sinod a condamnat la rîndul său pe urmașii și partizanii lui Paul de Samosata, ordonând că trebuie rebotezați toți cari revin la biserică. Sub influența ideilor Samosatenilor fu și presbiterul din Antiohia Lucian (născut la 220 și mort la 311 sau 312), care învăța un subordinaționalism declarat, respectiv de Fiul, ceea ce a dat ocaziune onora dintre părinții bisericești ca să-l priviască de părinte al arianismului, ³⁾ de și Atanasie, Chrisostom, Eusebiu și Ieronim îl recunosc ca ortodox.

Arianismul

Până la 325.— Pe când monarhienii, împărțiți în cele două categorii, despre care am vorbit mai sus, căuta să stabilizeze subordonarea Fiului, iar biserica căuta să combată această învățătură, spiritele creștine se găsea într'o mare încurcătură, mulți nesciind ce trebuie să creadă. În adevăr nici raportul ce se stabilia cu afirmațiunea condițiunii existenței Fiului de creațiunea lumii, nici teoria că Fiul ținând de Tatăl, se trage din

¹⁾ Samosatenii sau Pauliani și Paulianistae.

²⁾ Atanasie, în *De Syn.* 45 și *Vasilie c. M.* în *Ep.* 5 2— explică condamnarea acesta pe cuvîntul că Paul Samosaténul învăța că dacă Fiul nu este un simplu om, atunci este *ὁμοούσιος τῷ πατρὶ*.

³⁾ Epiphaniu, *Hæres.* 43—Theodoret 1, 4.

el, nu putea să liniștească spiritele. Și pe când turburarea acésta se afla în Biserică, până să se stabiliască doctrina bisericii, subordinaționalismul monarhian a fost susținut și dezvoltat de Arianism. Intemeetorul sectei fu Ariu, preot din Alexandria († 336) a cărui doctrină se resumea, respectiv de Fiul în aceste principii: ἦν ποτε, ἔτε οὐκ ἦν și ἐξ οὐκ ὄντων ἐστίν. Episcopul Alexandru al Alexandriei, vedând doctrina lui Ariu, care reducea pe Fiul la o creatură, de și îi acorda oarecare superioritate, punându-l a fi cea I-iu creatură a lui Dumnezeu, făcută de însuși el, pentru ca prin el să creeze lumea, totuși știrbea din eternitate și consubstanțialitatea sa cu Tatăl, escomunică ¹⁾ pe Ariu și cu el pe toți adepții sei la un sinod ținut în Alexandria (321) și la care luară parte episcopii Egiptului și Libiei.

În adevăr, o asemenea teorie înjosa personalitatea Fiului, mai ales că însuși Ariu declara, că el nu este în realitate Dumnezeu (ἀληθινὸς Θεός) și că dacă i se acordă această numire, pe care el o păstrează, conform cu obiceiurile bisericii, apoi aci trebuie să înțelegem denumirea într'un sens cu totul altul, decât cel adevărat (real) într'un sens moral. (μετοχή). Pentru episcopul Alexandru era neînțeles cum s'ar primi un timp când Cuvîntul nu era, căci atunci s'ar admite teoria alogilor. Între Tatăl și Fiul nu pôte fi vr'o deosebire alta de cât că unul este nenăscut, iar cel-l-alt născut, lucru ce pentru Ariu era iarăși neînțeles și îl făcea să se mire, căci nu'și putea explica cum un Dumnezeu născut să.

¹⁾ *Theodoret*, 1, 3.—*Socrat*, 1.—*Athanasiu*, orat. 1.

fie de aceeași substanță cu un altul nenăscut. De aceea și învăța că el nu este consubstanțial, ci egal în asemănare saū *ὁμοιούσιος*.

Ariu, condamnat de sinodul din 321, găsi aderenți între episcopii Siriei și ai Asiei Mică, cari în 323 adunați în sinod, rugară pe Alexandru să ridice excomunicarea de-asupra lui Ariu, fără însă a fi ascultați. Imperatorul Constantin Cel Mare, vedând că doctrina lui Ariu găsește mulți partizani, iar pe de alta lipsesce de linisce biserica și prin ea imperiul seū, convocă sinodul din 325 de la Nicea, presadat de Osiu de Cordova, episcop al curței († 359). Discuțiunile lungi nu se terminaū dacă nu intervenia Osiu și amicii lui Alexandru. Teoria admisă fu omousia (*Ἐν τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς* și *ὁμοούσιος τῷ πατρί*). Episcopii prezenți (318 la număr) aprobară decisiunea, afară de Teona de Marmarica și Secund de Ptolemaida, cari fură exilați dimpreună cu Ariu, a căruī scrieri fură condamnate la ardere; asemeni Teogne de Nicea, Eusebiu de Nicomidia și Maris de Calcedon fură exilați, pentru că nu recunoscură depunerea lui Ariu. Tótă reușita ortodoxiī la Sinod se datoresce lui Atanasiu, diaconul lui Alexandru al Alexandriei, care în 328 ajunge episcop, după insistențele poporului și susținut de episcopii din Libia și Egipt.

După 325, până la urmașii lui Constantin cel Mare.—Atanasiu a fost la început în bunele grații ale imperatorului Constantin. Sora sa însă, pe patul de mórte, cere lui Constantin a asculta pe un preot arian, care avea

să-î espună situația Arianismului. Constantin ascultă rugămintea Constanței, după care Ariu este chiebat din exil (328). Acum el presintă imperatorului o confesiune de credință, în care Fiul este numit «născut din Tatăl înainte de veci» iar espresia *ὁμοούσιος* era ocolită. În același timp fură rechemați din exil și Teona de Nicea și Eusebiu de Nicomidia. Eusebiu reîntors, cere lui Atanasiu să reprimiască pe Ariu, dar el refusă, chiar și dupe ce imperatorul îl amenință cu exilul, căci, dicea el, «Biserica nu pôte primi în sînul seŭ pe un eretic, care combate pe Iisus Christos.» Arienii atunci se pun pe lucru. Ei întrebuintară fel de fel de acusațiuni pentru ca să reușiască să alunge pe Atanasiu de pe scaunul episcopiei din Alexandria. În acest scop îl acusară de sabelianism, la un sinod din Antiohia, unde și fu depus și înlocuit cu arienii, ajutați arienii de Melețienii.¹⁾ Fu acusat apoi c'a ucis pe episcopul Arseniu de la Hysela, dar spre uimirea și a vrăjmașilor seî, Arseniu se presintă la Tyr, unde fu recunoscut de episcopul de aci. I se imputa apoi atentatul contra lui Ischyrras, preot melețian, căruia, se dicea, că presbiterul Macariu ar fi dărâmat altarul și i-ar fi ars cărțile sante într'un orășel al provinciei Mareotis, din ordinul lui Atanasiu. Cu alte cuvinte îl presinta neîncetat ca pé un criminal politic și bisericesc. Arseniu și Ischyrras, ajung în urmă să-și cêră ertare de la Atanasiu, care reușise a proba imperatorului falșitatea acusațiunilor ce i se făcea, în urma cărora Constantin 'și întôrse

¹⁾ A se vedea §. . pag.

mânia asupra Melețienilor. Dar Eusebieniî nu sunt mulțumiți de această situațiune. Ei caută — indirect — ațîțînd pe Melețieni, ca să nu lase în pace pe Atanasiu. De aci nouî acusațiunî, care de care mai grave, dar și mai neadevurate, cum era bună-ôră aceea de imoralitate ce i se atribuia ; ba mergeaû până a cere revisuirea procesului cu Ischyraș și Arseniu. Un sinod este convocat la Cesarea (334), unde toți judecătorii eraû acuatorii lui Atanasiu, pentru care el refușă a se presenta și atunci un nou sinod se convoca la Tyr (335), în care eusebieniî formaû majoritatea, iar imperatorul era represintat printr'un ofițer ôre-care numit Dionisie.

La acest Sinod aû luat parte și Valens de Mursa (în Moesia) și Ursaciu de Singidunum (Panonia). Atanasiu veni însoțit de 49 episcopi egipteni și Arseniu fu adus înaintea sinodului și recunoscut aci. Femeea cu care se dicea că întreține relațiunî, fu adusă în sinod și pusă ca să arate persôna cu care avea relațiunî, când ea desemnă pe un preot ôre-care Timoteu. Inimicii desolați fac o altă sfortare. Ei aleg o comisiune compusă din contrarii lui Atanasiu, pe care o trimit în diecesa sa, ca să constate actele de violență comise de el. Comisia neluând în sémă decât deposițiunile inimicilor lui Atanasiu, fie ei și păgânî chiar, în raportul ce face sinodului, îl arată de tot vinovat, iar sinodul se grăbesce a 'l distitui. Episcopi Egipteni aû protestat. Arianî scăpați ast-fel de Atanasiu, pe care de trică ca să nu ridice vii protestațiunî, nu 'l lăsară nici să stea în Alexandria, primesc pe Meletieni în sînul bisericii și ducându-se la

Ierusalēm ridicară condamnarea lui Ariu. Atanasiu, aflându-se sub condamnarea Sinodului de la Tyr, se crede că este în drept a proba imperatorului nevinovăția sa, în care scop îl rîgă a 'i acorda o desbatere contradictoriă cu toți cari sunt contra sa. Imperatorul primesce și membrii sinodului de la Tir, aflați la Ierusalim sunt avertisați de a veni la Constantinopol. Eusebianii de data acēsta îl acusă pe Atanasiu că a împedicat grânele din Egipt a sosi la Constantinopol ¹⁾, acușățiune pentru care Constantin trimise în esil pe Atanasiu la Tréves (335), iar sinodul din Constantinopol condamnă și pe Marcel de Ancyra, care sprijinise pe Atanasiu. Eusebieniî fiind tari pe situațiune, eū mēsurî pentru primirea lui Ariu în biserică, în urma mai ales al unui ordin expres al imperatorului. Primirea lui Ariu se decide a se face în Constantinopol, dar el muri înainte de a se efectua acest act (336 ²⁾). Imperatorul Constantin aflând despre mórtea lui Ariu., se dîce, că ar fi arătat dorința de a chiema pe Atanasiu din esil, căindu-se de fapta ce făcuse. Mórtea însă nu 'i dădu timp de a pune în lucrare dorința sa. (22 Mai 337).

Sub urmașii lui Constantin cel Mare până la Theodosiu cel Mare.—Fii lui Constantiu nu fură uniți în privința cestiunii arianice. Așa Constantin II și Constant eraū amici ai lui Atanasiu, iar Constantiu era amic al doctrinei arianice. Prin o decisiune luată la Sirmiu cei trei frați decid ca episcopii exilați să

¹⁾ A. Jundt. l'Arianisme, dans Lichtenberger.

²⁾ Athanasiu, Apologia C. Arian. și de morte Ariei.—Socrat, 1.—Sozomen, II.—Theodoret, 1.

aibă voe a se reîntorce în țeră. Atanasiu vine la diecesa sa, spre mulțumirea sufletiască a păstoriților sei. Eusebieniî reușesc și după acésta a distitui de a doua oră pe Atanasiu și pe Marcel al Ancyrei, sub învinuirea că nu puteau relua scaunul de episcopî, fără decisiunea unui sinod, și ast-fel Atanasiu fu nevoit a părăsi scaunul pentru a doua oră (341), Arianiî designându-î ca succesor pe capadocianul Grigorie, care nu lasă răgaz lui Atanasiu de a mai rămânea în Alexandria. Atanasiu acum plécă la Roma ¹⁾. Arianiî cerură și ei concursul Papei.

Papa Iuliu convócă un sinod la Roma, care se adună în 342 și declară că Atanasiu și Marcel ca și Paul ²⁾ sunt nevinovați. Eusebieniî se adunară la Antiohia și găsiră bună condamnarea lui Atanasiu, de și de acum se despart de Arianiî ³⁾.—În 343 la un alt sinod din Antiohia, Eusebieniî formulară o altă confesiune, (μᾶλιστα), în care se dicea că Fiul a fost născut prin voia Tatălui din Tatăl, înainte de timp, de și este subordonat lui, și că este egal cu el și de aceeași natură (φύσει). Pentru a pune capăt turburărilor Constantin și Constanțiu convócă în 347 un sinod în Sardica (Iliria); dar din cauză că sinodul admise pe cei condamnați de Eusebieniî spre a lua parte la sinod,

¹⁾ Atanasiu a fost însoțit la Roma de două călugări, cari pentru întâia dată se vîd în Italia.

²⁾ Paul, episcop al Constantinoplei, care era amic al lui Atanasiu, pe care Arianiî îl condamnară și puseră în locu-î pe Eusebiu de Cesarea.

³⁾ Sinodul formulase patru confesiuni de credință: una a lui Lucian de Antiohia, alta a unui alt semi-arian, a treia a lui Theophanius și a patra, care condamnă învățătura lui Ariu.—A se vedea *Atan.*, *Apol. c. Arian.*—*Socrat.*, II. *Sozomen.*, III. — *Theodoret.*, I. 30. II. 3.

aceștia nu vroesc a veni la sinod și se adună în particular la Filipopol. Cum se prevedea nici o înțelegere nu s'a putut stabili. Cele două sinode lucră în desacord și prin decisiunile ce ea se condamnă unele pe altele. Așa sinodul din Sardica condamnă pe căpeteniile partidei eusebiane; iar cel din Filipopol pe partisanii lui Atanasie, deci și pe episcopii Iuliu și Osiu.

Sinodul din Sardica confirmă decisiunile de la Nicea și Atanasie se reîntoarce la Alexandria. Pacea însă era momentană. În 350 murind Constant, partidele încep iar lupta. Sinodul de la Sirmium (351), respinse espresiunea de *ομοβουσιος* și prin acesta Atanasie trebuia iar să sufere. În 353 la Arelate și în 355 la Milan contrarii lui reușesc ca să-l depună din nou, după care el se retrase în pustiul (356), spre a-și scăpa viața, iar capadocianul Gheorghiu îi ea locul. Osiu de Cordova, Liberiu al Romei, Paulin de Trèves, Lucifer de Cagliari, Eusebiu de Vercelli, Dionisie de Milan și Ilariu de Poitiers fură condamnați pentru că nu vroiră a semna decisiunea sinodului. Cu acesta de și se părea că contrarii sinodului din Nicea reușiseră pe deplin, totuși situațiunea lor nu era satisfăcătoare, ba încă începe a se înrăutăți, din cauza certelor ce se ivesc în sinul lor, certe care aduc divisarea lor în *anomei* și *omeeni*, dintre cari cei d'întăi nu recunosc că Fiul este asemenea, (*ἀνόμοιος*), iar cei de al doilea învățau că este asemenea Tatălui (*ὁμοιος*). Dintre omeeni unii recunoscă în Fiul o asemănare în totul cu Tatăl (*ὁμοιοούσιος*), iar alții că se asemănă cu el numai prin voință și fapte.

Neînțelegându-se între ei, arianii extremi,¹⁾ convocă un al doilea sinod la Sirmiu (357) și prin decisiunea ce eaă hotărîsc a înlătura espresiunile de *ομοούσιος* și *ομοούσιος*, de ore ce ele nu sunt în Scriptură și că modul cum s'a născut Fiul este peste putință omului de a-l cunósce, singurî cunoscîndu-se pe sine; în tot casul Tatăl este mai mare ca Fiul, întru cât și Fiul a recunoscut'o. Semi-Arianii adunați la Ancira (358) declară că nu se învoesc cu decisiunile luate, ei hotărîsc că Fiul este asemenea Tatălui. Un al treilea sinod se adună la Sirmiu (358), semi-arianii fiind favorisați de imperatorul Constantiu. Sinodul acesta admise omeusia Fiului, ba chiar arianii în cap cu Ursaciu și Valens primesc acésta, dar în urmă reușiră pe lângă Constantiu de a se aduna un nou sinod, spre a se face liniște în biserică. Episcopilor esilați li se dete permissiunea a se întórce la locurile lor.

Decisiunea imperatorului ca sinodul să se adune la Nicea, fu contramandată, pentru că Arianii sub pretext că ar fi greu și ar costa prea mult, înlăturară ideea acésta, temîndu-se ca nu cum-va adversarii lor să fie mai numeroși, căci se putea să se uniască ortodoxii cu semi-arianii și atunci pozițiunea lor să fie prea dificilă. Sinodul se adună în două localități: Orientalii la Seleucia (Isauria) și Occidentalii la Rimini. Sinodul din Rimini, presadat de episcopul Restitutus de Carthago, condamnă tóte formulele adoptate după 325 și menținu decisiunile de la Nicea. Dar imperatorul

¹⁾ Arianii aceștia aveau în fruntea lor pe Valens, episcop de Mursa (Panonia) și pe Ursaciu de Singidun. (Moesia).

sili pe episcopi să revină în Tracia, unde primiră o formulă ¹⁾ asemenea celei a patra de la Sirmiu, afară de cuvintele *κατὰ πάντα*. La Seleucia (359) tot formula adoptată de al patrulea Sinod de la Sirmiu, fu luată ca basă a discuțiunilor. Semi-arianii fură combătuți de Arianii asupra espresiunii *ὁμοιος*; căci două substanțe nu pot fi asemenea.

Neînțelegerile fură mari și în cele din urmă Arianii, părăsiră sala, iar semi-arianii se unesc cu ortodoxii și admit formula de la Antiohia din 241. Imperatorul ceru însă înlăturarea espresiunii de *ὁμοιος* și aprobarea formulei de la Sirmiu, ceea ce se și face. Sinodul ținut la Constantinopol (360) ²⁾ aprobă decisiunile luate, iar Constantiu ordonă episcopilor de a se supune. Arianismul triumfă, sub forma acésta ³⁾; omeismul câștigă victoria.—Aețiu fu și el condamnat.

Cu mórtea lui Constanțiu (361), ortodoxismul rămâne biruitor și decisiunile sinodului de la Nicea sunt recunoscute în Occident. Imperatorul *Iulian* ca să loviască în creștinism, dă deplină libertate cultelor și episcopii esilați se reîntorc în țară. Un sinod la Paris (361), sub presidenția lui Ilariu de Poitiers, înlătură decisiunile de la Rimini. Atanasiu, revenit în Alexandria, adună un sinod, care între altele decide a se usa de blândețe față cu episcopii ce au cădut în eresie, dacă vor arăta

¹⁾ Acésta era, „Fiul este asemenea Tatălui în toate după cum mărturisesc scripturile“, iar termenul de *ὁμοιος* nu trebuia întrebuințat ca nebiblic.

²⁾ La acest Sinod a luat parte și Ulfila al Goților.

³⁾ *Ieronim*, dice „Ingemuīt totus orbis et Arianum se esse miratus est“.

căință și vor mărturisi doctrina Niceană. În 363 Atanasu, după un ordin al lui Iulian, este nevoit a pleca iarăși în esil la Tebaida. Rechemat de *Jovian*, avu să sufere în urmă persecuția crudă a lui *Valens* (364—78) și în 367 el fu silit a părăsi pentru a 5-a oară Alexandria; dar după scurt timp veni iarăși și rămase până la moarte (373).

Sub *Teodosiu C. M.* (379). *Sinodul II ecumenic* (381).—Teodosiu fu un aprig sprijinitor al dogmei niceane și ast-fel și Orientul avu liniștea pe care Occidentul o avea sub Valentinian. În 380 el decretă că toată lumea trebuie să primiască credința profesată de Damas al Romei și Petru al Alexandriei și să mărturisiască divinitatea celor trei persoane ale Trinității. De acum Arianismul decade. Pedepsele ce loviau pe susținător săi îl slăbesc și cu ei și egalarea necunoșterii credinței niceene cu oră ce crimă publică, făcu pe arianii a-și lăsa doctrina. Teodosiu convocă al II-lea sinod ecumenic (381), ca să pună capăt certelor ce acum se începuse supra persoanei Sântului Spirit și datorite lui Macedoniu de Constantinopol (+362) și Maratoniu de Nicomidia, după ce dispusese deja ca bisericile ereticilor să fie date ortodoxilor. La acest sinod s'a complectat simbolul credinței și s'a combătut doctrina lui Macedoniu și a aderenților săi. Tot la acest sinod 36 semi-ariani, declară că mai bine se fac arienii de cât să primiască consubstanțialitatea Sântului Spirit cu Tatăl. Teodosiu însă luă cele mai severe măsuri pentru ca Arianismul să dispară, declarând pe arianii lipsiți de dreptul de cetățenie. Arianismul se mai ridică sub

Maxim, pe când acesta lipsia din țară, prin concursul dat de Justin, pentru ca apoi să nu se mai pótă arăta cu putere.

Adaosurile care le-am văduț în cele precedente, că se aduc doctrinei creștine, se datoresc influențelor locale. Judeo-creștinismul în Palestina, gnosticismul dualist în Siria și cel idealist în Alexandria nu se datoresc decât acestor influențe. Tot ast-fel maniheismul în Asia Centrală, ascetismul în Egiptul de sus și fanatismul religios din Frigia.

Apologiile creștine avênd sprijin și din partea filosofiei apar în Grecia. Africa era mai săracă ca Grecia liberală, alungând filosofia pe care, cum spune Tertulian, o considera ca muma eresilor. Ast-fel se esplică de ce aci domnia credința cea mai grosolană a unui antropomorfism nesăbuit.

Părinții apostolici ¹⁾.—Apologeții ²⁾.

Șcólele creștine.

Părinții apostolici, pe care biserica primitivă îi consideră ast-fel ca pe uniți ce fură cei d'întâiū discipoli ai apostolilor sunt: Barnaba, Erma, Clement al Romei, Ignațiu, Papia și Policarp. Scrierile lor au ajuns până

¹⁾ I. B. Cotelarius, S. S. Patrum qui temporib. apostol. floruer. opera, Paris, 1672. — C. I. Hefele, Patrum apost. opera, Tub. 1839.—Galland, Bibl. veter. patr.—Jacobsohn, etc.

²⁾ Lamennais, Etud. phil. sur le Christ, 1851.—I. Vincent, Medit. relig. 1839.—Diodati, Esai sur le Christ., envisage dans ses rapports avec le perfect. de l'Etre moral, 1830.—E. de Pressense, Ed. Scherer, A. Vinet, M. Luthard, Delitzsch (sistem der Christ. Apologet. 1869).—Drey, Hatinger și M. Werner.

la noi, unele în fragmente, altele cu multe interpolațiuni. Studiul amănunțit și ideile religioase din aceste scrieri, dar cu osebire partea practică din ele le fac de folos. În ele, se vorbește de Salvatorul Christos, de venirea sa în lume, de bine-facerile rezultate prin mórtea sa pe cruce, de învățăturile lui, de apropiata venire, despre Sântul Spirit, sub a cărui guvernare se află bisericile.

Dar inimicii creștinismului nu dormiau. Ei vedându-l ridicându-se și surpându-le temelia existenței lor, îl atacară cu putere. Atunci apar *apologeții*, care îl iaș apărarea contră judeilor și păgânilor. Sarcina lor era dificilă, căci aveau a face cu ómenii greu de convins. Totuș arătară și unora și altora relele lor.

Părinții apostolici ca și apologeții au avut un mare folos practic în biserica creștină. Scrierile de valóre ale apologeților n'au fost trecute cu vederea în nici un timp și ele au fost mult prețuite chiar de păgânii, cărora erau îndreptate. Se înțelege că contrarii creștinismului nu socotiau în totul bine cele coprinse în ele, dar se loviau de un obstacol puternic, care oprea în drum apucăturile lor vrăjmașe.

Din apologiile lor se vede în urmă falșitatea păgânismului cum și insuficiența judaismului, ca apoi să se arate în deajuns superioritatea creștinismului. Judeilor trebuia să le dovediască că Christos a fost Mesia, de óre-ce ei se așteptau la un rege, care să le aducă un imperiú vast. Creștinii dovediră cu citate din Vechiul Testament că viața umilă și mórtea pe cruce trebuia să le sufere Christos. Ca să împace hiliasmul li se punea înainte credința învierii corpurilor. Dar nu făceau

apel numai la cărțile judeilor. Lucian, Cels, Ierocle și Porfiriu nu puteau fi combătuți de cât cu argumente filosofice. De aceea se adresază la Platonism care admitea un Dumnezeu perfect și care avea multe asemănări cu scrierile judaice. Cu ajutorul filosofiei și al tradițiunii apărare moravurile creștine, absurditatea și imoralitatea politeismului. Gnosticii, Maniheii, Montaniștii și alți sectari fură combătuți de apologeți. La urmă Platonismul fu părăsit, ba încă combătut, iar teoria lui Aristotel îi luă locul.

O apologie destul de interesantă este a lui *Justin Martirul* († 167) filosof platonice. Tot asemenea sunt ale lui *Atenagora*, *Tațian*, *Teofil al Antiohiei*, a lui *Ermia*, *Minuciu Felix*, *Tertulian*, cari probară că biserica creștină este fondată pe principiile celei mai curate morale. *Irineu* († 202) inamic al ideilor platonice ca și al științei profane în genere, *Ipolit* († 258), discipol al lui Irineu, *Arnobiu*, *Lactanțiu* († 330) etc.

Tinerimea creștină era sub influența școlilor păgâne. De aceea *Panten*, stoic, creștinându-se, înființă în Alexandria o școală catehetică pentru creștinii. D'aci eși *Clement al Alexandriei* († 218) și *Origen* (254). *Clement* încercă să concilieze creștinismul cu filosofia, ce formază pe om și îl duce la virtute. *Origen*, cel mai mare apărător al creștinismului, a fost cel I-iu dogmatist din timpul seü. El s'a ridicat prin geniul seü mai pre sus de credințele populare și de materialism. Ceea ce greși el fu că duse până la absurd interpretațiunea alegorică, cu toate că voia a desbrăca Scriptura

de materialism și antropomorfism. Ca spirit liber, omul își face singur destinul său, dicea școala din Alexandria. Lumea era creată din eternitate prin Λόγος, sufletul moral al lumii și mijlocitorul între om și Dumnezeu. Mântuirea se face prin libertatea omului. Pentru ei sunt mai multe lumi și spiritele din acesta espiază păcatele făcute în alta. Răscumpărarea spiritelor și chiar a celor rele, este scopul providenței. Spiritele espiindu-și păcatele, pot din nou păcătui în virtutea libertății lor, și atunci Dumnezeu va crea pentru espiare o altă lume.

La 311 Lucian înființă școala din Antiohia.

Lucian a făcut recensiunea *critică* a Bibliei și i s'a atribuit falsificarea Scripturii. Școala acesta combatea pe cea din Alexandria, pentru interpretarea mistico-alegorică. Interpretarea istorică și gramaticală era urmărită de școala din Antiohia.

Pe același drum mergeau școlele din Edesa și Nisibe.

Creștinismul ajuns dominat, nu mai fu atacat așa mult de judei și de păgâni. Între acești din urmă, se mai găsesc *Jamblic*, *Proclu*, *Eunapiu* și alții, ceea-ce făcu pe creștinii să se gândească a 'și apăra doctrina lor. Ast-fel *Eusebiu* în două scrieri ale sale: «Preparațiunile evanghelice» și «Demonstrațiunile evanghelice», demonstră cât de superior este creștinismul și cum a fost predicat de Iisus Christos și de Apostolii săi. *Julian Apostatul* fu combătut de *Ciril al Alexandriei* într'un mod foarte violent. *Augustin* probază veritatea absolută a creștinismului din compararea ce o face cu păgânismul. Tot așa *Orosiu* care luă apărarea contra

politeiștilor. Creștinismul avu să sufere apoi de islamism, pe care'l combătu Ión Damascen cu argumente din profeții și tradițiune.

La 700 *Beda Venerabilul* († 735) se sili a răspândi lumina creștinismului și la popóarele neculte.

Priscilianismul, Paulicienii. — Maniheismul ajuns în Spania, este cunoscut sub numele de Priscilianism, eșit din credințele lui Mani și pus sub influința occidentală. La 385 Priscilian fu ucis ca eretic. La 400 un sinod în Toledo condamnă pe urmașii lui Priscilian. Ei esistaū încă în a doua jumătate a sutei a 6-a. Prin suta a 7-a apar *Paulicienii* eșiți tot din Manicheism, admițând 2 principii: Dumnezeu bun și Satan. Lumea spirituală este opera celui I-iū, iar cea vizibilă a lui Satan. Sufletul venit din Ceriū este coprins de corp și așa este supus lui Satan. Pentru eliberarea sufletului a venit Mântuitorul, care a trecut prin Maria ca printr'un canal, d'aceia o priviaū ca pe o femeie ordinară și n'aveaū respect pentru cruce, pentru că n'a putut Salvatorul să fie pus pe cruce, de oare-ce avea corp ceresc. Dorința lor era d'a readuce creștinismul apostolic. Ast-fel ei lepădaū botezul, Comunicătura și Clerul. Cetirea Scripturii și rugăciunea, cum și punerea mâinilor, iată cultul lor. Ei iubiaū scrierile lui Paul și uraū pe ale lui Petru. Paulicienii se găsesc în Armenia și în împrejurimile Filopopolului, aduși aci prin suta a 10-a de Ión Zimisca.

Unii sectari ca *Ipsistarienii*¹⁾ nu adoraū decât

Intre Ipsistarienii era și Gregoriu, tatăl Sântului Gregoriu Teologul, negreșit înainte de a fi creștin și episcop.

pe singur Dumnezeuul suprem, d'aci numirea lor de *Deiști*. Ca atare sectarii aceștia din Capadocia, eșiți prin suta a 4-a, lepădaū Trinitatea. Focul și lumina le adoraū ca simbole ale divinității. Ei țineaū Sâmbăta, dar nu se supuneaū circumcisiunii.

Alții ca Eustațienii, cari fură condamnați la Gangra (suta a 4-a), Aerienii, Jovinian și Vigilanții se ridicaū contra osebirilor dintre episcop și preot, aruncaū posturile și nu dădeaū nici o valoare scrierilor ascetice, deosebindu-se prin vederile lor de creștinismul ortodox.

Marcel al Ancirei. — Teoria omousiei fiind stabilită la Nicea, toți adoratorii ei căutară ca s'o susțină pe cât posibil. Unul dintre aceștia fu Marcel, episcop al Ancirei (374), care în dorința de a explica unirea dintre Tatăl și Fiul, ajunge a reînvia vechia doctrină a școlei din Alexandria despre λόγος ἐνδιάρητος și λογος προφορικος. Acest Logos, ca înțelepciune, a existat în Dumnezeu din eternitate, iar când a eșit afară de el ca energie lucrătoare, ca putere în creațiune, s'a unit cu Iisus fără a înceta d'a fi immanent în Dumnezeu. Era deci un logos nenăscut și etern, egal cu Tatăl, și un altul unit cu Iisus până ce omenirea l'a recunoscut de Salvator. Atunci va fi finitul secolilor. Cum se vede Marcel, admitând deosebirea între Logos, se depărtă de doctrina stabilită la Nicea. Teoria lui fu combătută de semi-ariani, dar apusenii îl luară sub scutul lor. Așa la 341 Iuliu, Papa Romei, îl declară de ortodox.

Fotin, Episcopul din Sirmiu. *Fotin* († 376) a apărut monoteismul, însă se depărtă de la adevărata credință. După el Logos era o dilatare a divinității,

esista din eternitate în divinitate, și ca atare este și etern și divin; decât, nu putea fi o persoană deosebită de Tatăl. Unirea Δόγος-ului cu omul Iisus o admitea ca și Marcel, cu excepțiunea eă pe Iisus din cauza perfecțiunii sale morale 'l ridica la demnitatea de Dumnezeu. Ceea ce nu admitea divin în Iisus era că demnitatea nu îi venia din natura sa, ci din grația lui Dumnezeu, deci fiul lui Dumnezeu nu era etern, cu alte cuvinte doctrina lui se aseamăna cu 'a lui Paul de Samosata. Această doctrină fu combătută în Antiohia (343), la Sirmiu (351 și 357), la Milan (346) și la Constantinopol (381).

Iisus Christos ca fiu al lui Dumnezeu, născut din eternitate 'și avea o origină din eternitate, de și în un chip idel. Urma neapărat ca el să fie și fiu al omului pentru mântuirea omenirii.

Cum însă Fiul lui Dumnezeu s'a făcut om, și cum acest Dumnezeu și om este în același timp și Dumnezeu și om, iată o cestiune însemnată care vine acum în discuțiune. Era și ceva important d'a se sci cum Dumnezeu infinit s'a unit cu omul care are finit. Ideia d'a deslega cestiunea acesta a venit episcopului de Laodicea *Apolinarie* († 382), unul dintre persoanele culte ale timpului, bărbatul însemnat, care a combătut pe Iulian Apostatul, pe Arienț, Maniheț, Porfiriu și Marcel al Ancirei. Cunoscător al limbei ebraiace, poet, orator distins, iată cine era Apolinarie. Dorința sa d'a esplica unirea celor 2 naturi în Christos l'a făcut să cadă în eresă. In adevăr, recurgând la trichotomia lui Platon (νοῦς-, ψυχὴ καὶ σῶμα) afirmă că Iisus Chris-

tos a luat corpul din Maria cu puterea vitală de a suferi, iar rațiunea i-a fost înlocuită cu Λόγος, în scopul ca să nu fie supusă păcatului. Cu atare doctrină făcea din Iisus un om cu totul spiritual (Κυριακός ἄνθρωπος). Gallandi ne-a păstrat din scrierea lui Apolinarie în Λόγος ἀντιρρητικὸς a lui Gregoriū de Nisa.

Ca urmași ai lui Apolinarie avem pe Valentinienī și pe Polemienī. Cești din urmă însă nu admisesese și dogma celor două naturi în Christos, ci susțineau că corpul lui Christos a fost ceresc pe când corpul și Λόγος-ul lui Iisus erau una și aceiași substanță. Secțarii eșii din Apolinariști și împreună cu ei esistară până în suta V-a. Cu ei s'a ocupat sinodul II ecumenic, care le-a condamnat învățăturile.

Nestorienii. — Se admisesese la 381 în sinodul al II-lea de la Constantinopol că în Iisus Christos sunt 2 naturi deosebite. Remănea nedeslegată însă cestiunea cum erau unite aceste naturi. Acastă cestiune era alt-fel explicată de școla din Antiohia și alt-fel de cea din Alexandria. Așa, pe când cei din Alexandria se forțau a pune în evidență unitatea persoanei lui Christos, cei din Antiohia separau finitul de infinit, ajungând a susține două persoane unite în Christos. Ceea-ce aduse deslegarea cestiunii fu învățătura lui Nestoriū, patriarh al Constantinopolului, care în 428 susținea că Santa Maria a fost χριστοτόκος iar nu θεοτόκος. Argumentul pe care se basa Nestoriu era că Maria n'a dat lumii pe Dumnezeu, ci pe Christos. Unirea între cele 2 naturi era deci numai ideală, iar Christos nu este de cât un om supus Dumnezeuirii. Cum Nestoriu era din școla de Antiohia,

iar adversarul său Ciril de Alexandria ținea de școala Alexandrină, disputa fu începută între ei ca să se continue în urmă între școlile acestea. Ciril menținea natura divină a lui Christos și nu putea să nu recunoască pe cele 2 persoane în el. El scose argumente puternice din virtutea divină a umanității lui Christos, din euharistie și mărtea Mântuitorului. Nestoriu în disputa sa cu Ciril admise cuvîntul *θεσπδος*, fără însă a merge până a raporta acest cuvînt la natura umană, care se unise în Christos cu cea divină. Episcopii de Orient erau de partea lui Nestoriu. Sinodul din 431, ordonat de Theodosiu II, nu ținu socotelă de vederile lui Nestoriu și a tovarășilor săi și condamnă pe Nestoriu. Exilat în Egiptul de sus, mori în 440. Școlile din Nisibe și Edesa numără multă vreme adepți d'a lui Nestoriu, și învățăturile lui se duseră în fundul Asiei, unde adepții sunt cunoscuți cu numele de Haldel. În 1681 parte din ei primiră catolicismul, iar la 1833 altă parte protestantismul.

Monofisiții, Eutichiu, Eutichienii, Niobiții, Angnoeții, Decretele imperiale.— Nestorianismul, care admitea două naturi și două persoane în Iisus Christos, fu anatemizat la 431. La 448 un sinod din Constantinopol avu să se pronunțe asupra învățăturii lui Eutichiu, arhimandrit de acolo, care nu admitea în Christos decât o singură natură, aceea divină, care a absorbit pe cea umană. Nu este vorbă că el nega și asemănarea dintre trupul omului și acel al lui Iisus Christos, de și nu era cu toate acestea adus din Ceri. Decisiunea sinodului din 448, ținut sub președinția lui Flavian, capătă sancțiunea

papei Leon cel Mare. Dioscor de Alexandria ea partea lui Eutichiu.

La 449 în Efes se ține sinodul așa numit tâlhăresc, din cauza brutalităților cu care s'aŭ purtat membrii săi. Sub influența lui Dioscor, Flavian este depus, iar Eutichiu recunoscut de inocent. La 451 Marcian face să se adune sinodul de la Chalcedon, care condamnă pe Eutihienii. Sinodul luă ca bază anatematismele lui Ciril al Alexandriei și epistola papei Leon către Flavian și admise că în Iisus Christos sunt 2 naturi și o singură persoană, fără a putea pricepe vre-o-data mintea umană cum sunt două naturi în o persoană și cum Dumnezeu perfect s'a unit în persoana lui Iisus. Monofisiții fură dar condamnați și cu timpul se divisară. Partida lui Sever, episcop de Antiohia, susținea în Iisus Christos un corp egal cu al celor-l'alți omeni, și, unit cu divinitatea, umanitatea formază un singur corp. Aceștia erau Phthartolatrii.

Mai era partida lui Iulian, episcop de Halicarnas, cunoscută sub numele de Aphthartodocești și aceștia susțineau că de și Iisus a avut corp uman, dar el nu era supus trebuințelor fizice ca om, de nevoie, ci de bună voie. Ei nu dădeau dar lui Christos un corp real.

Urmașii lui Ștefan Niob, cunoscuți sub numele de *Niobiți*, nu primiau nici-o deosebire între cele două naturi după unirea lor.

Agnoești sau urmașii lui Themistius, diacon din Alexandria, nu dădeau naturii umane deificare și diceau că Iisus Christos n'a fost omniscient.

Pentru împăcarea certelor veni formula împăratului Ze-

non-Isaurul prin enoticonul seü din 482. Nimic nu era decisiv în el prin formulele εἰς κύριος și πάντα ἐνός în loc de ἐκ δύο φύσεων, ἐν δύο φύσεσιν. Cuvintele εἰς și ἐνός dădură prilej la discuțiune.

Mong, patriarh al Alexandriei, semnă enoticonul și formă partida *Akefallor*.

Urmașul lui Zenon, Iustinian, prin decretul celor trei capitole căută să pună capăt certelor și convăcă sinodul al 5-lea ecumenic 553. Aci șefii școlei de Antiohia ca Iba, Teodoret și Teodor Mopsuestul fură condamnați ca eretici, spre a da ôre-care satisfacere mosofisiților, de și nu se ajunsese la liniștirea spiritelor, Monofisiții și adî se află între Coptî, Abisinienî, Armenî.

La 464 în Trisaghion s'a introdus de Petru Fullone, episcop de Antiohia, espresia : θεός ἑσταυρώθη, formulă adoptată în urmă de Ion Maxențiu (519) și monahii de la Marea Négră cum și de papa *Ormisda* ca și de urmașul seü Ion II. Justinian o adoptă în 533. La conciliul din Constantinopol adoptă aceeași formulă.

Monoteliții.—Dorința imperatorului era de a liniști pe sectanți, pentru că avea nevoie de a lupta cu Perșii și Musulmanii. Ast-fel *Eracliu* în înțelegere cu patriarhul Alexandriei *Ciru*, cu al Constantinopolei *Sergiu* și al Romei *Onoriu* se înțeleseră spre a face ôre-care concesiuni Monofisiților. Μία φύσις se propuse a se înlocui cu μία θεανδρική ἐνέργεια (cum admitea și Dionisie Ariopagitul) prin ἐν θέλημα.

Sergiu admise formula ἐν θέλημα. Biserica tindea a uni naturile în Iisus Chistos, fără a se preocupa de modul unirii. În 638 Eracliu publică enoticonul seü.

Principiul *o voință* fu respins de Sofroniu al Ierusalimului, de Ión IV și Teodor al Romei împreună cu bisericile Africe. Pentru aceștia nu se putea pricepe cum două naturi să fie cu o singură voință. Ión Damascen și monahul Maxim († 662) fură de aceeași părere. La 648 imperatorul Constans publică *Tipul* care primea formula fără a vorbi de energie sau voință. Sinodul din Latran (649) cu papa Martin condamnă *Typul* pentru care suferi mult papa din partea imperatorului. La 680 sinodul al 6-lea sub Constantin Pogonatul admise 2 voințe naturale, necontrare, din care cea umană era subordonată celei divine și absolute și supusă.

Se condamnă de sinod Ciru, Sergiu și Onoriu ca monoteiști. Maroniții în Liban se află până azi. Ca Nestorienii o parte s'au unit cu catolicii în 1182, păstrând căsătoria clericilor, împărtășirea sub ambele spețe și liturgia în siriaca.

Adopțianismul. În suta a 4-a Bonosiu¹⁾ de Sardica susținea că Iisus nu era fiul lui Dumnezeu de cât prin adopțiune, lucru ce nu fu băgat în seamă, pe considerentul că nimeni nu-l credea de eretic și nu-l acusa de cât că a negat virginitatea eternă a Mariei.²⁾

În 785 Elipod de Toledo scriind lui Felix de Urgel († 818) îi atrage atențiunea asupra cuvintelor *adoptivus homo* din liturgia mozarabică.

În teoria adopțiană se admitea că Iisus Christos

¹⁾ Adepții săi sunt cunoscuți sub numele de bonosiaci, cari se află până la începutul secolului al VIII-lea.

²⁾ Bonosiu învăța cum că Fecioara Maria a mai avut copii după nașterea lui Iisus Christos.

este fiul lui Dumnezeu în calitatea sa dublă de Dumnezeu și om, independent. ambele naturi neformând o singură persoană. Ca fiu al lui Dumnezeu el are numai din natura lui, ca om însă este din némul lui David, deci un om care devine fiul lui Dumnezeu prin grație. Ortodoxii susțineau teoria contrară, basându-se pe puterea lui Dumnezeu, care poate nasce un fiu din trupul Fecioarei Maria. Când însă a avut loc adopțiunea? La botez, întărindu-se prin înviere, răspundea ereticii aceștia. În așa chip orî-ce om virtos era fiu al lui Dumnezeu. *Beatus* preot și *Eterius* episcop în Spania și *Alcuin* (804) în Franca fură contra. La Francfort (794), Ratisbona (793) și Aix-la-Chapelle (799) fu combătut adopțianismul, ca readucând nestorianismul.

Părerea lui Felix merse până în suta a 17 și fu apărută de iesuitul G. Vasquez și protestantul G. Calist.

Pelagienii. Una din cestiunile ce turbura biserica în timpul acestui period, basată pe Augustin: *Da quod jubes, et jube quod vis*, fu disputa *pelagiană*. În 411 două călugări bretoni din Africa *Celestin* și *Pelagiu* se ridicară contra acestor cuvinte. Păcatul original. libertatea, mijlocele de mântuire, iată atâtea cestiuni asupra cărora se dete nascere.

Căderea lui Adam a avut consecințe funeste, susținea biserica de Apus ca și cea de Răsărit. Părinții bisericii o dovediră și stabiliră că omul prin el nu poate face nimic. Tot ce lucra omul bine era din grația lui Dumnezeu, pe care omul o putea înlătura când asculta de pasiuni. Deci voința și nu predestinația face pe om bun sau rău.

Pelagiū susţinea : 1) Adam a fost creat muritor; el trebui să móră, fără ca cine-va să păcătuiască ; 2) Păcatul lui a fost fără urmări asupra urmaşilor ; 3) Copiil în lume sunt în aceeaşi stare ca Adam înainte de păcat ; 4) Nu pentru că Adam a păcătuít mor ómenil, saū pentru că el a murit, nicl vor învia pentru că Iisus Christos a înviat ; 5) Copil aū vieţă eternă chiar când nu sunt botezaţi ; 6) Legea conduce la Dumnedeş ca şi evangelia ; 7) Inaintea venirii lui Iisus Chistos aū fost ómenil fără păcat.

Maí grea din tóte era a 6-a ca anti-evangelică. Ce va fi susţinut Pelagiū în întregimea sa nu cunóscem. Abia la Ieronim se găsesc Epist. ad Demetriadem. Halle 1775. şi Libellus fidei ad Innoc. in Hieronymi. Opera, T. v. p. 122. Afară de Tertulian, după ce căduse în montanism, nu se găsesc scirí despre condamnarea eternă în urma păcatului original nicl de negarea libertăţii voinţei ca Augustin.

Augustin începe să dea motivul de discuţiune, basându-se pe epistolele apostolului Paul (Romaní). Libertatea omului era numai pentru reū, omenirea forma o masă de perduţi şi atunci ideia unui Salvator.

Pelagiū nu se împăca cu învăţătura despre păcatul original, graţie, liberul arbitru şi predestinaţia. El vedea pe om liber şi moral, păcaful transmiţându-se prin o rea educaţie, iar nu prin răutatea naşcerii. Graţia serveşte la practica virtuţii, omul putând face binele prin voia sa liberă. Graţia se acordă aceloră ce se arată demni d'a face binele, iar nu prin o decisiune arbitrară. La 412 Pelagiū fu con-

damnat la Cartagena, iar el se duse în Palestina unde dele peste Ieronim. un inamic și mai periculos. Sinodul din Diospolis (415) declară nevinovat pe Pelagiū. Papa Zosima de și era în favórea lui Pelagiū, totuși se alipi la condamnarea lui făcută de Onoriu și africanī (418). Pelagienīl nu dădură înapoi. Iulian de Eclan acusă pe Augustin de maniheism și nu ține sémă de condamnarea ce i se face. El acusă pe Augustin, pentru că face din Dumneđeū autorul păcatului de óre-ce dă omului înclinarea spre rău.

Rěul teoriei lui Augustin se vėdu în 426 la călugăril de la Adrumete, cari se justificău că nu pot face poruncile lui Dumneđeū pentru că nu puteău prin el înșiși. D'aceea el mai reveni asupra teoriei sale, lasă omului inițiativa și cooperarea și dând speranțe de întórcere celor căđuți.

Ceea-ce învăța acum Augustin fu combătut de Pelagiū și de biserica Orientală. În biserica galicană, unde era mai mare libertate, dintre bisericile Occidentului, se formă un partid separatist. Acesta învăța că omul când se. nasce nu este mort moralmente nici sînt el e bolnav și ca atare are nevoie de doctor, care doctor este grația, pe care o dobêndesce, dacă o doresce, sincer. Grația póte fi și primită și respinsă, de și ea este un dar gratuit al lui Dumneđeū, care vroește ca toți să fie mântuiți. *Ión Cassian* († 448) discipol al lui Hrisostom. ascet, representa teoria acésta a semi-pelagienilor. El a avut de adversar pe *Prosper de Aquitania* (460). Un alt partid care era tot în vederile acestea, este al lui Faust de Riez († 480) și preotul Lucidus, augustinian de fel.

Linia de purtare a semi-pelagienilor era de a combate iresistibilitatea grației și predestinația absolută. Faust de Riez în două cărți asupra grației combate păcatul original, susținut de Augustin, și grația susținută de Pelagiū. Căderea lui Adam, după el a lăsat o slabă voință în om, cădere care a adus păcatul și mórtea. Ca să ridice pe om, grația e necesară, dar nu iresistibilă și nu lucrează fără concursul omului, fiind acordată tuturor. *Vincentiū de Lerins* († 450), urmaș al lui Pelagiū introduse o nouă formulă: Tot-d'a-una, peste tot și pentru toți, ca criterium al catolicității. Pentru el supunerea la grația era un act de docilitate. Pe lângă Vincentiū mai însemnăm pe Arnobiu cel tînăr, autorul operei «Proedestinatus» și Genadiū († 492), preot din Marsilia și autorul «dogmelor eclesiastice.» În partida augustiniană avem pe Avitus de Viena († 525) poet și prozator; Cesar de Arelate († 542) și Fulgentiū de Rusp († 533).

Călugărul Ioñ Maxentiū duse lupta mai departe. Acesta învêța pe față predestinația la rău. Papa Ormisda în 520 îl condamnă, lăsând în picióre teoria lui Augustin. La Orange ca și la Valența (529 și 530) se condamnă și semi-pelegianismul ca și predestinarea la rău, dând și omului o parte a sa la mântuire.

Decisiunile sinódelor fură confirmate de Bonifaciū II, de când augustinismul, sub această formă, devine teoria oficială a bisericii din Roma. Călugărul de Orbais, Gottschalk, în suta a IX-a învêța că Iisus Christos n'a murit decât pentru aleși și era adept al duplei predestinări. El fu condamnat la 848 de arhiepiscopul Raban Maur

(† 856), ca unul ce face pe Dumnezeu autor al reului și al păcatului. El fu închis într-o mănăstire și muri la 868. Pe el îl urmă călugărul din Corbia Ratramna, Servat Loup († 862), abate de Ferrières, Prudențiu episcop de Troyes, Remy, episcop de Lion, Florus, diacoul său. La Quierzy în 853 sinodul admise o predestinație fondată pe presciință, libertatea voinții. pentru bine și chemarea tuturor la mântuire.

Transubstanțiațiunea. Este vorba de euharistia. Credința creștinilor era și este că pâinea și vinul se prefăce în corpul și sângele lui Iisus Cristos. Paul de Faget abate (Paris 1668) afirmă că până la Chrisostom nu s'a crezut în transubstanțiațiune. La 787 sinodul din Nicea aprobă că materia după cansacrare se transformă cu adevărat în corpul și sângele lui Iisus Cristos. În Occident abatele Paschass Radbert († 865) și în Orient Ion Damascen († 754) formulară teoria acésta pe baza a tot puternicieii lui Dumnezeu, care așa voesce. Corpul și sângele sunt create potentialiter din esența pâinei și a vinului de Sântul Spirit în momentul sântirei, cum trupul s'a creat în pântecele Mariei, și se face mistic dîlnic pentru mântuirea lumii. Radbert însă susține că transubstanțierea nu se face prin consacrea preotului, căci ar fi creatorul Creatorului său, dar prin puterea creatrice a Cuvîntului. Efectul este intern, adică unirea credinciosului cu Iisus Christos. Teoria acésta a fost combătută de teologi însemnați ca Walafried Strabon, († 842) Druthmar, Florus Magister, Raban Maur și Ratramna. Acești din urmă

admiteaŭ ceva figurat și chiar ceva ideal în euharistiă. Raban admitea că corpul lui Iisus-Christos era ceresc, adus de Logos, iar nu cel pămîntesc al lui Iisus.

Venerațiunea Icónelor.—Sinagoga judaică avea ură către sculptură și pictură. Biserica creștină primitivă asemenea. Trei secole nici statui, nici tablouri nu erau. Se aflaŭ simbole, ca d. ex. al crucei, care era cel mai venerat. Cu suta a IV-a se introduc icóne, cu totă opoziția sinódelor.

Mahomedanii acusaŭ pe creștinii d'a fi căduť în idolatrie. În 726 Leon I-aurul ordonă ridicarea din biserică a icónelor și a le distruge. Călugări și poporul se revoltară. În lupta acésta se vede nepuțința guvernatorilor d'a se opune curentului. În 754 Constantin adună un sinod în Constantinopol, care se pronunță pentru venerarea icónelor. În 787 sub Irena se admise adorarea prin prosternare, (îngenuchiare.) În 791 sinodul din Francfort se pronunță contra icónelor. În 815 Leon Arménul adună un sinod la Constantinopol, care se pronunță pentru iconoclaști; iar în 825, la Paris, un alt sinod luă aceleași decisiuni și combătu pe papa. În 842 Teodora restabilește cultul icónelor, ceea ce face și sinódele din 861, 869 și 879. Parțea activă la luptă o luă Nicefor al Constantinopolei, Ion Damascen și Teodor Studitul.

În Occident cultul imaginilor fu combătut de *Agobard*, († 840), *Ionas d'Orleans*, († 841) și *Claude de Turin* († 840).

Purcederea Sântului Spirit.—Sinodul din Nicea nu fixase într'un chip destul de evident dogma acésta. Conciliul de Constantinopol (381) a trebuit să stabi-

liască formula ca purcede de la Tatăl (ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπρορευόμενον). Se stabilește asemenea că i se cuvine aceeași adorațiune ca și celorlalte două persoane. Numele de Dumnedeu s'a dat Sântului Duh în simbolul lui Atanasiu pentru prima-ură și în care, după Augustin (De Trin. 4 c. 20. 5 c. 14.) se dice că purcede și de la Fiul. Sinodul de Toledo (589) falsifică simbolul Niceno-Constantinopolitan adăugând et filio. Orientalii n'admiseră formula, dar Occidentali o primiră, ba Carol Cel Mare o aprobă în Sinodul de la Aix la Chapelle (809), nesciut fiind de Alcuin († 804) și Theodulf de Orleans. Papa Leon III condamnă falsificarea acesta punând să se graveze pe două table de argint simbolul Niceno-Constantinopolitan, spre a-l transmite posterității în forma sa autentică. Nicolae I în 860 primi definitiv dogma ast-fel, în lupta cu Fotiū († 890). Un sinod adunat de Fotiū în 867 anatematisează pe Occidentali precum și cel din 879. (Al 8-lea sinod la Orientali neîmput în sémă de Occidentali).

În timpul dintre sinodul de Nicea și schisma orientala se puse bazele teologiei crescine; acesta fu periodul cel mai bogat al literaturii. Dogmatica, morala exegesa, elocința fură cultivate de ómenii însemnați. Cu ceea ce pot fi învinuiți, este chipul cum socotiau și cum tratau erezia, ca una din crimele cele mai mari. Așa face Augustin cu cei ce nu se îndreptau; Ierónim cu acei ce alterau tradiția apostolică și Gregoriu de Tours aceloră ce nu se supun episcopului diecesan.

Un dogmatism riguros. conducea biserica și el își

găsește un rival în scrierile lui Dionisiu Ariopagitul luând forma misticismului.

Misticismul.—Infinitul în raport cu finitul este greu de priceput. D'aci imaginațiunea omului născu misticismul. Acesta este bun pe câtă vreme nu esplică el raportul de care vorbim, nu confundă închipuirile sale cu un adevăr; el atunci face martiri, întărind voința și ridicând inima. Este rău când nu se conduce de rațiune și vroește a-și esplica lucrurile divine prin vițiuni, cum face Dionisiu Ariopagitul.

După Dionisiu, Dumnezeu este spirit invisibil, neînțeles, pe care nu-l poți cunoște, nici gândindu-te la el, nici la operele lui. Aci se ajunge prin dragostea estetică, care confundă subiectul iubitor cu obiectul iubit. Dar, său Dumnezeu este, ca în religiunile monoteiste, o persoană concretă și omul independent de el, și doșchit prin esență, și atunci nu pôte fi decât o unire morală de sentiment și voință; saū e un spirit abstract, panteistic, și atunci omul nu e de cât o emanație a sa cu care se va confunda în o identitate metafisică. După părerea din urmă Dionisiu admite trei grade în ierarhia cerescă: 1) Tronurile, Cheruvimi și Serafimi, 2) Puterile, Stăpânirile și Tronurile 3) Îngerii, Arhangelii și Căpeteniile. Ca tip al ei este ierarhia bisericească.

Teoria acésta fu primită și de eretici. Aceștia ca Severienii (533) citară bucăți din scrierea lui pentru apărarea părerilor lor monosofite, iar ortodoxii negară autenticitatea scrierilor lui. În Orient Dionisiu fu comentat de călugărul Maxim. În Occident papa Grigorie

C. M. († 604) admise ierarhia, iar Ión Scot Erigena († 880) traduse în latinesce aceste scrieri.

Pentru Ión Scot Erigena ca și pentru Clement al Alexandriei religia și filosofia erau două forme ale unei revelațiuni. Pe scrierile lui basându-se uni, cădură în panteism, în care Dumnezeu e substanța lucrurilor; în el stă cauzele primordiale, ideile, unde vin din eternitate ființele finite, care se întorc la el. Omul este luat din lumea spirituală și sensibilă. e creatura intelectuală în care spiritul devine conștient.

Isus Christos este omul ideal, omul în sine, reprezentând unitatea celui spiritual cu cel material, a celui etern cu cel temporal. Abia în secolul XVII se regăsi din nou manualul său filosofic, care-l arată ca inaugurator al filosofiei scolastice.

Ș c ó l e l e t e o l o g i c e

Șcôla de Alexandria. — Musulmanii coprinzând Egiptul, șcôla acêsta perde din starea sa înfloritóre. La acêsta se mai póte adăoga că aci s'a născut Ariniasmul, că Origen cu care se făliau fu condamnat și că crescerea însemnătății șcôlei de Antiohia si ridicarea Aristotelismului în locul Platonismului trebuia să aducă acest rezultat. Totuși se mai găsesc ómenî însemnați. Așa *Didim cel orb* († 394) care fu partisan al conciliului din Nicea; acesta avea asupra pre-existenței spiritelor aceeași părere ca Origen, cum și asupra naturii celor ce vor învia și a infernului. El fu condamnat de Sinodul V ecumenic. *Atanasiu* († 373) părintele ortodoxiei. Spirit pătrunzător, viu și

ahil, elocuent și bun polemist: exeget mediocru și dus foarte mult de vederile sale dogmatice, recurgea la teoria acomodățiunii spre a combate pe adversari. Acest om deștept, de o fire inflexibilă, el rămâne cel mai însemnat teolog din acest timp. Să apere persoana lui Iisus Christos și să stabilizească doctrina Trinității, iată scopul său. Caracterul scrierilor sale este polemic. *Ciril* († 444), cunoscut prin scrierile sale și mai mult prin cele 12 anatematisme contra lui Nestoriu, fu un bărbat foarte orgolios și ambițios.

Sinesiu, episcop de la Ptolemaida în Libia († 431) și *Nonnus* de Panapole, poeți. Cel I-ii fu filosof platonian și aplicat la gnosticism.

Școala de Antiohia.— Ea continuă felul său de a vedea și urmărește interpretarea literară pe care o preferă celei alegorice. El reduce numărul profețiilor mesianice. Aci avem pe *Ión Hrisostom* († 407), foarte elocuent, cel mai nobil și cel mai stimat din timpul acesta. Cu moravuri și o viață sântă, el ajunge cel mai venerat. El este cel I-ii orator, și fu comparat cu căpeteniile oratorilor latini. Omiliile sale sunt clasice. Exeget însemnat, ținu calea mijlocie între cele două interpretații, prin interpretarea sa *practică*.

Teodor Mopsuestul († 429) fu mai liberal; el nu cunoștea ebraica ca și Hrisostom. Este însemnat într-o cât-va ca exeget.

Pentru el Iisus Christos nu era de cât un om cu trup material și sufletul rezonabil, cu care λόγος s'a unit moralmente. El găsea numai 3 psalmi mesianici.

Ca dogmatist, istoric, exeget, Teodor apare cu cunoștințe însemnate pentru timpul său. În comentariile sale se ține de sensul literal ca mijloc de a găsi o aplicare între interpretarea istorică și cea alegorică. Scrierile sale au fost condamnate ca eretice de Sinodul V ecumenic.

Eusebiu din Emesa († 360) semi-arian. Acesta urma pe Teodor și reducea numărul psalmilor mesianici. El nu primia alegorismul ca interpretare.

Diodor din Tars († 394). El deosebia două naturi în Iisus Christos și nu admitea de cât interpretarea literală a bibliei. Iisus Christos era un om care se deosebia de ceilalți profeți prin aceea că λόγος era în el.

Isidor din Pelusiu († 440) s'a distins prin mai multe scrieri dogmatice; a fost discipol al lui Iri-sostom.

Nemesiu din Emesa a fost de aceeași părere cu Origen în chestiunea preexistenței sufletelor, credea ca și Porfiriu în privința transmigrațiunii lor. Filosof eclectic și poet.

Însemnată pentru păgâni ca școală culturală, și care prin filosofie avu influența asupra multor bărbați ce devenind creștini în urmă, apărură cu multă tarie creștinismul, este *școala păgână din Atena*. Teologia a fost nu puțin influențată de vederile acestei școle. Bărbați ca Basiliu Cel Mare și cei doi Gregorii sunt eșii din această școală căpătând în urmă cultura creștină. Gregoriu de Nazianz menținu cu cei doi amici unitatea în divinitate. Ei deosebiră substanța de ipostas și deteră substanței ideea felului și a abstractului, iar ipostasului a individului, a lucrului concret. Cele

trei persoane erau ca trei individe, unite însă prin unitatea logică a noțiunii genului. Sistemul acesta părea că conduce la triteism, pentru care admiseră teoria dupe care Tatăl este cauza absolută. În urmă deteră notele caracteristice la câte trei persoanele. Așa Tatălui nenascerea, Fiului nascerea și Sântului Spirit purcederea.

Acești trei bărbați din școla de Atena sunt însemnați și prin purtarea lor. Așa *Basiliu C. M.* († 379) rămâne idealul vieții pentru biserica ortodoxă, un profund teolog și un mare orator. El este și protectorul vieții monahale. Fu un mare doritor de pace. Susținea simbolul nicean.

Gregoriu de Nazianz († 390) apără divinitatea lui Iisus Christos. El e supranumit teologul. Fu un bun orator. El încercă a scrie în versuri, aducând în biserică poezia grăcă. N'avea însă în totul geniul poetic.

Gregoriu de Nisa († 394) fu frate cu Basiliu cel Mare. Lui i se datoresce începutul de a trata dogmele într'un chip științific. Avu talent oratoric. Se consideră al II-lea teolog în biserica ortodoxă. Fu de părerea lui Origen în privința învierii, a sufletului, minței, și purificării sufletelor. Se menționează că aceste idei l-au fost interpolate de eretici.

Dogmatistii în Orient.—*Eusebiu de Cesarea* († 340) apologist și istoric, puțin cugetător, dar mult compiler. *Ciril de Ierusalem* († 386) care prin catehezele sale ne arată chipul popular cu care se învăța în suta a 4-a religiunea creștină. *Epifaniu de Ia Salamina* († 403), admirator al monahismului,

ne-a lăsat câte-va note despre doctrinele bisericii primitive. *Enea de Gaza* creștin venit dintre neoplatonici, susținea pe bazele filosofice nemurirea sufletului și învierea, combătând eternitatea lumii și preesența sufletului. Tot așa fu și *Zacharia din Mitilena* și *Ión Filoponus*, partizanii în suta a 6-a a lui Aristotel, admiteau eternitatea lumii. El admite trei Dumnezeu în cele trei persoane ale Dumnezeuirii uniți prin natura comună (φύσις). Nega unitatea numerică și admitea pe cea specifică. Învierea era privită ca o nouă creațiune și forma corpului trebuia să dispară cu materia fiind inseparabilă. De teoria acesta triteistă fu și *Ștefan Gobar*, sirian de nēm, de la care ne-a rămas un extract din o istorie a dogmelor, *Theodor Abukara* și *Efrem* († 378), cum și *David invincibilul*, care a tradus pe Aristotel în a doua jumătate a secolului a 5-a. *Ión Damasceen* († 754) scrie *despre credința ortodoxă* și fu reprezentantul autoritar al bisericii de Orient. Asemeni avem *Nomocanonul* lui *Photius* († 891), și *Biblioteca*.

Dogmatiștii în Occident.—*Ambrosiu de Milan* († 398) *Jeronim* († 420), *Augustin* († 430), *Leon papa Romei* († 461), *Gregoriu Cel Mare* († 6021).

Ambrosiu fu prefect de Milan. Poporul îl alege episcop de și era încă catehumen. El era reprezentantul învățăturilor din biserica latină. El învêța: «rațiunea trebuie să se supună credinței; adevărată credință nu e afară de biserică. Biserica judecă meritul moral și 'l respătesce. Sacerdoțiul este mai presus de biserică și biserica mai presus de Stat». El rămâne mai mult moralist ca dogmatist.

Ieronim.—Cunoscător al limbei ebraice, el fu un spirit însemnat și se ocupă cu critica biblică. Ca scriitor polemic nu e însemnat. Orgoliul și egoismul său îl duse de a se purta aspru cu adversarii săi. Îi era frică de a cădea în vre-o erezie și tremura numai la ideea de a i se dice așa ceva. De aceea se explică cum el, din admirator al lui Origen, ajunge cel mai mare inamic al lui și de a nega libertatea pe care o apăraseră. Regula lui era de a dice una și a face alta, de a vorbi în o cestiune și pentru și contra.

Augustin, discipol al filosofiei lui Aristotel și Neo-Platonismului, fu un abil dialectician, profund cuge-tător, o memorie mare, stil energic; el fu oracolul bi-sericii latine. creatorul scolasticei și părinte al protes-tantismului. El a scris despre dogme, fără a ne face un tratat dogmatic. A scris polemice contra Arienilor Donatiștilor, Manicheilor, Origeniștilor, Priscilianilor Pelagienilor.

Leon cel mare energic și decisiv, nu ținea soco-telă numai de interesele bisericii sale particulare. Lui se datoresce stabilirea supremației Romei începută la Calcedona.

Gregoriu Cel Mare († 604), contribui mult la răs-pândirea creștinismului printre păgâni și fu foarte zelos pentru religiune. Adversar al literaturii; Teolog me-diocru, arogant, ambițios și superstițios, avu putere asu-pra Romei și a o parte din Italia. El era foarte ipocrit și se intitula «servitorul servitorilor lui Dumnezeu» ca răspuns Orientalilor pentru numirea de patriarh

ecumenic. El dete o organizație monahismului în interesul erarhie și în un spirit prea opus vieții ascetice.

Ilariu de Poitiers († 368), apărător al teoriei niceene, din care cauză fu nebăgat în seamă că fu un amic al lui Origen, și asupra învățăturilor sale despre Trinitate.

Rufin de Aquileia († 410) a avut neînțelegeri cu Ieronim în privința lui Origen, pe care voia să 'l ărate ortodox. El traduse în limba latină scrierile lui Origen ca și ale lui Gregoriu de Nazianz și Basiliu Cel Mare.

Vigiliu, episcop din Tapsus în Atrica, apărător al teoriei niceene. A făcut falșuri istorice, în cărțile sante. intrducend citate ce nu esista.

Iuniliu, autor al celei I-a intruderii dogmatice în cărțile sfinte.

Salvian, († 484) apologetul Providenței, aproba supunerea către Cler ca un gaj al câștigării Cerului.

Claudiu Mamert († 473) apăra contra Episcopului Faust, nematerialitatea și imortalitatea sufletului, prin mijlocele luate din filosofii Greci și Romani.

Boetiu († 525) despre care nu se scie multe.

Casiodor († 563), filosof peripatetic.

Gerbert sau Silvestru II († 999) cel mai cunosctor în arta filosofiei aristotelice.

Poeți: Juvenius, Sedulius, Prudentius, Elpidius.

Primația Scaunului Romei.—Papii cari au lucrat pentru stabilirea primației scaunul papal, Leon și Gregoriu au găsit destoinici apărători ai cauzei aceștia, de și ea nu era de loc basată. Tote argumen-

tele lor, ca și ocaziunile de care au profitat, au avut un rezultat nu tocmai conform dorințelor lor. Prin misionarii lor, papii și-au făcut drum aspirațiilor ce nutreau în Germania și în Nordul Europei. Bucurându-se de darul lui Pepin cel scurt și a fiului lui—Carol cel Mare—Papii puseră în practică principiul suzeranității. Ei obținură exarhatul Ravenei, Pentapolea, Perusa și Ipoleta pe lângă Roma. Ca să se sprijiniască în pretențiunile lor creară pe lângă falsele decrete ale lui Pseudo-Isidor și un nou drept canonic. Acest succes al lor se datorește ignoranței bisericilor latine și șiriteniei cu care înlăturară suzeranitatea și jurisdicțiunea imperatorilor. Ca să și potă susține pretențiunile asupra puterii temporale în Orient, născociră o donațiune a marelui Constantin, care să fi dat orașul Roma și palatul Latran ca și Italia întreagă în posesiunea scaunului papal (falsele decrete ale ed. Merlin Paris 1635. Edictum domini Constantini) și împrejurările îi ajutară. Așa, neliniștea în care se găsea Italia, scandalele făcute de Teodora și Marozia succeseră lui Nicolae I († 867) de a găsi aderenți contra regelui Lorenei, Lothar. Si papii trebuiau să fie în afară de puterea temporală. De aceea în 1059 Nicolae II dispuse alegerea papilor prin colegiul Cardinalilor, care se înființă acum. Mai mult ca toți, Gregoriu VII († 1085) a căutat să se debaraseze de influența puterii civile, ridicând pe pași mai pre sus de principii, cari trebuiau de la ei să primiască puterea. Un demn urmaș găsi în Inocențiu III († 1216), care se intitula «vicariu al lui Dumnezeu», iar nu al

Sântului Petru, cum făcuseră predecesorii săi. Acestuia îi fură permise toate mijlocele pentru întărirea scaunului papal. De aceea nu se dete înlăturî a decreta persecuţiunii contra ereticilor, interdicte şi escomunicaţiunii, ba chiar şi închisiţiunea. Nimic însă nu era cu temeiū. Si papii nu puteau a se răzâma pe întărirea pretenţiunilor lor.

Imperatorii începură a se revolta. Filip IV cel Frumos în lupta cu papalitatea dete lumei ocasiunea să se vadă slăbiciunea curiei papale.

A trebuit în urmă să vină marea Schismă dintre Occident şi Orient, ca apoi să se scuture multe din pretenţiunile şi aberaţiunile Romei. Si nici nu putea mult dăinui o stare în care unul dicta lumei întregi. Sinódele din Basel şi Constanţa recunoscură dreptul decisiv al Sinódelor ecumenice, care singurele forméază puterea hotărîtoare în biserică.

De atunci şi până astă-zi opiniunea lumei culte nu póte privi de cât cu nemulţumire o biserică ce a căutat şi caută să-şi însuşiască puterea dăunătoare principiilor crescine, de şi în timpii mai noui se găsiră şi de acei ce recunoscură în scris ineptia că papii sunt infailibili.

Scolastica, Nominalism, Realism, Mysticism.¹⁾

Încercări de a se face o unire între scolastică și misticism.

Cu tendințele papalității totul se reducea la vederile celor ce formau curia papală. Nică vorbă nu era de libertatea cugetării asupra cestiunilor religioase, în bisericile supuse jurisdicțiunei Romei. A trebuit ca Europa să fie turburată politicesc pentru ca papa să aibă opoziții. Barbarilor și invasiunilor lor se datoresce acesta.

În opoziție cu teoriile papale vine Scolastica, care începe să domine în veacul al XII-lea. Cu ea mintea omenescă începe să raționeze și având în ajutor cercetările filosofice să combine creștinismul ca să devină propriu fie-căruia. Nu tradițiunea singură ci și interpretarea cărților sante, iată calea apucată de scolastici. Se înțelege că papii erau cu totul nemulțumiți. Papa Inocențiu III și Gregoriu IX luau apărarea cauzei ce se vedea perdută. Ei sprijiniră fizica și metafizica lui Aristotel. Scolastica însă își făcea drumul ei. Ea nu recunoscea superioritatea științei față cu credința, păstra chiar deosebirea dintre ele, dar se referia la știință ca la un mijloc de esplicare a principiilor dogmatice, conținute în credință și se supuneau bisericei ca la autoritatea ce poate da adevărata cale a vieții.

¹⁾ *Henri Ritter*, Hist. de la philosoph. Chrét. — *Barth.*, Hist. de la scolastique. — *Bossuet*, Instruct. sur les états d'oraisons. — *Dupin*, Nouvelle Bibl. des Auteurs eccles. — *Buss*, Esquisse de Littérature chrét. — *Schmid*, le Mistic. au moyen âge, Jena 1824. *Engelhardt*, les Sois. disent Ecrits de S. Denys l'Aréopag., Sulzbach, 1823. — *Schmidt*, J. Tauler, Hamb., 1841, etc.

Numai ast-fel reușiră—încetul cu încetul — d'a atrage pe papă în partea lor, ca apoi scolasticii să pôtă menține principiile lor. Filosofia însă nu primia principiile lui Aristotel de cât pentru a face ca o dogmă să fie pricepută.

Și în lupta întreprinsă între vechii doctrinari și scolastici, filosofia urmându-și calea sa, începu a se pune la ordinea zilei o sumă de cestiuni, la care trebuia un răspuns. Diferitele deosebiri dintre lucruri preocupă gândirea omenescă. Cum adică își diceau unii: Ideile generale ca: gen, speță, diferență, proprietate, accident etc. sunt ele numai sunete (flatus vocis), sau aũ o realitate? Și atunci veniră doctrinele *Nominaliștilor* și ale *Realistilor*, cari găsiu ca motiv al cercetărilor lor, cele coprinse în Isagogicul lui Porfiriu. Filosofii însemnați ca Platon și Aristotel își spuseră părerile lor. Așa Platon susținea că ideile generale în inteligența divină aũ avut o realitate și aũ servit ca tipuri indivizilor. Aristotel susținea din contra că ideile generale ce sunt reale, n'aũ realitate de cât în lucruri ca forme ale materiei (ἐἶδη). Cu alte cuvinte, principiul lui Platon era *universalia ante rem*, iar al lui Aristotel *universalia in re*. Scolasticii se alăturau la cel d'întâiu. Pe lângă cei doi mari filosofi mai erau *Stoicii*, ce spuneau că idei generale nu există, că ele sunt abstracțiuni ale spiritului omenesc, simple nume fără realitate, că deci singure individele există. Principiul lor era coprins în formula *universalia post rem*. În biserică cestiunea începu să se agite în evul mediu asupra unor cestiuni însemnate ca Trinitatea, Eu-

haristia, etc. Aşa, călugărul din ¹⁾ Compiègne (Compendium) *Roscelin*, nega orîce realitatea ideilor generale. Deci când era vorba de Trinitate, el dicea că dacă sunt trei persoane şi o Dumnezeire, atunci când Fiul s'a încorporat, aŭ trebuit şi cele-lalte două persoane să se încorporeze. În cazul contrar numai este un Dumnezeu, ci trei. Arhiepiscopul din Cantorbey, *Anselm* († 1109), fu un adversar al lui Roscelin, care, cum am văzut, era nominalist. Crescut şi educat în celebră şcoală de la Bec, avînd de profesor pe Lanfranc († 1089), dotat de la natură cu un spirit luminat şi pătrundător, sincer, pios şi activ, Anselm făcu epocă timpului său. Tinta lui fu de a putea da teologiei sprijinul ştiinţei şi de a face ca teologia să fie declarată ştiinţă raţională. De aceea el se ocupă multă vreme cu cestiunea raporturilor dintre ştiinţă şi credinţă. Lui se datoresce invenţiunea principiului, după care mintea nu poate concepe nimic, care n'are o realitate (argumentul ontologic). Călugărul *Gaunilon* din monastirea Marmoutier a combătut acest argument ca insuficient, susţinînd că este o mare deosebire între veritatea logică (subiectivă) şi cea reală (obiectivă). Dar ceea-ce Anselm sciuse să creeze, se menţinu şi în opera sa *Cur Deus homo?* (p. 74 şi următ.), el ne dă teoriile după care omul are să se conducă în viaţa sa morală şi în raporturile sale cu Dumnezeu. Singura obiecţiune ce se poate face teoriei lui Anselm este că nu intervine omul direct în opera restabilirei cu Dumnezeu.

¹⁾ Compiègne sub Merovingieni Compendium, însemnată prin M-reă St. Corniliu, se află la 84 klm. N. E. de Paris.

Omului, care joca un mare rol la Paris, lui *Abelard* († 1142) se datoresce îndreptarea defectului. Acesta combătu pe Augustin în principiul său *fides præcedit intellectum* (de incarnatione verbi c. 2) și caută să dovediască că religiunea cu adevărurile ei se rezemă pe probe raționale. Mai puțin teolog ca filosof, Abelard caută să probeze că filosofii vechi au presimțit în preceptele lor Evangelia. Principiul lui Abelard (din Theologia Crestiana, lib. 1) *Non credendum nisi prius intellectum*, a adus mare confuziune printre creștinii. Pentru el Trinitatea era ideia celor trei atribute a Divinității (puterea, înțelepciunea și bunătatea), care erau proprietățile aceleiași substanțe, ce nu se aflau decât în Dumnezeu și cu El.

În cestiunea răscumpărării Abelard își sculă în cap pe călugări, cari nu puteau suferi ca libertatea omului, de a-și împropria meritul lui Iisus Christos, fără un alt ajutor, să fie teoria răscumpărării. Combătut prin tot felul de mijloce nedemne, Abelard fu condamnat la *Soisson* (1121) și *Sens* (1140), prin stăruința lui Bernard de Clairvaux († 1153). Teoriile sale totuși găsiră aderenți. Așa fu *Gilbert de La Porrée* († 1155), realist. După el cele trei persoane sunt una cu Divinitatea, dar nu sunt un Dumnezeu și nu se va ști dacă Divinitatea s'a făcut corp. El fu condamnat la Reims (1148), ceea-ce îl făcu să își retracteze învățăturile. Opera sa este Despre cele 6 principii. Contemporan cu el fu *Hildebert de Tours* († 1134), discipolul lui Beranger și inventatorul cuvîntului transubstanțiațiune. (Sermones de diversis, sermo 6).

Nu de puțină însemnătate fu *Petru Lombard*, episcop de Paris († 1164), care încercă de a împăca filosofia scolastică cu teologia. Apusenii (Romano-Catolici) au întrebuințat multă vreme scrierile acestuia și cu osebire «cartea sentențelor ¹⁾», pe care era basat învățămîntul religios-teologic al lor. Consecințe cu tendința ce urmărește în scrierile sale, Petru Lombard dă soluțiune tuturor cestiunilor de care vorbește în scrierile sale și prin felul cum trată diversele subiecte, merită supra-numele ce i s'a dat de «Magister sententiarum». El în tot-d'auna pune cestiunea ce vroesce a trăta, (questio), părerile ce se găsesc relativ la ea și răspunsul ce se pôte da (salutio). El se apropie mai mult de Augustin în cestiunile antropologice și de Ión Damascen în cele cristologice. Asupra rescumpărării el se unesce cu Abelard și arată cum prin mórtea lui Iisus Christos, Dumnezeu ne-a arătat deosebita și marea sa bunătate. După el trebuie să se facă deosebire între *credere Deo*, *credere Deum* și *credere in Deum* ²⁾. Divisiunea ce o face în cărțile sale nu este tocmai reală și de aceea i s'a imputat de către mulți; ba unii, nemulțumiți cu vederile sale asupra părților dogmatice și morale, cum fu bună oră discipolul seu Ión de Cornou-

¹⁾ Cartea este împărțită în 4: *prima* trată: De mysterio trinitatis seu de Deo trino et uno; *a doua*: De rerum corporalium et spiritualium creatione et formatione aliisque pluribus eo pertinentibus; *a treia*: De incarnatione verbi aliisque ad hoc pertinentibus și *a patra*: De sacramentis et signis sacramentalibus.

²⁾ Prin *credere Deo*, înțelegea a admite tot ce Dumnezeu ordonă; prin *credere Deum*, că Dumnezeu există și *credere in Deum* ca să se alipiască omul de Dumnezeu prin credință și fapte și să uniască cu el.

ailles, caută toate mijlocele pentru a-l condamna ca eretic de ôre-ce,  icea el, Petru  nv  a cum că natura umană n'a fost pentru Iisus Christos de c t un vest-m nt (ludumentum)  i ca atare numai la vedere Fiul lui Dumnezeu a fost om ¹⁾. Dec  Iisus Christos considerat ca om nu este nimic. ²⁾ Altă acusațiune adusă contra lui fu din partea lui Ioachim de Calabria, care sus inea cum că Petru prefăcuse  nv  tura biserice , admit nd o quaternitate în Dumnezeu, pentru că  nv  a relativ de El că cele trei persoane sunt ceva suprem «summa qu dam res»  i ca atare   i imagina că Petru a deosebit esența  i persoanele Trinit  ii întru c t teoria sa ducea la stabirea doctrine , după care perso a Tatălui  i nu esența sa a născut pe Fiul. Cestiunea a fost rezolvată de Sinodul din Latran (1215)  i Petru Lombard este achitat.

O reac iune contra Scolasticeî se făcu în secolul al XII-lea de către *Misticism*, care condamnă speculațiunile scolastice   i   opune pietatea. Sciin a fără pietate,  icea  Mistic i, nu p te să dea fol se cre tinismului. Numai prin sciin a  i pietate, cele două aripe care ne conduc la lumea spiritual , putem ajunge a cunósce veritatea. Reprezentanții mai însemnați ai Misticismului sunt *Bernard de Clairvaux*, *Hugues de Saint-Victor*, *Ión din Fidenza* (*Bonaventura*)  i *Gerson*.

¹⁾ Habendo hominem inventus est ut homo, non sibi sed eis quibus in homine apparuit.

²⁾ De aci eresia pentru care era numită nihilism, după expresia : *nihil secundum quod homo*.

Bernard de Clairvaux († 1153), un orator distins, este cel mai însemnat dintre misticii, cari doriau a ataca scolastica și raționalismul, și un bărbat demn pentru a renasce în Europa viața religioasă. El admitea trei stadii prin care omul trebuie să treacă până să ajungă a cunoștința lui Dumnezeu: *viața practică, contemplativă și estetică*.¹⁾ Bernard se ocupă mult de cestiunea Rescumpărării, aprobă cultul Sântei Fecioare și a Sântilor, dar nu poate primi învățătura despre imaculata concepțiune. Bernard a combătut pe Abelard, pentru că susținea în Trinitate numai trei nume, alipindu-se cu acesta de învățătura lui Sabeliu. Asemeni combătu pe Arnold de la Brescia și pe Gilbert de la Porrée. După el omul numai prin mortificare poate ajunge la unirea cu Dumnezeu. Vederile sale asupra modului cum doria să se facă o reformă, sunt coprinse în tratatul *de Consideratione*, adresat lui papa Eugeniu IV. În scrierea acesta se vede în parte oglinda bisericeii occidentale din acest timp cum și dorința acestui bărbat însemnat de a se separa puterea spirituală de cea temporală.²⁾

Hugues de Saint-Victor—(1097—1141), cunoscut sub numele de «Alter Augustinus,» însemnat la scôla Saint Victor de la Paris, de unde își luă și supra-numele de Saint Victor. Mistic, și urmărind un scop curat evanghelic, pentru a împaca mistica cu dialectica, Hugues învêța cum că omul nu se poate pune în raport cu

¹⁾ *Bernard de Clairvaux*, „De diligendo Deo“ și „De Contentu mundi.“

²⁾ *Calvin* în Inst. IV, 11 'l laudă foarte mult pe Bernard de Clairvaux.

Dumnezeu de cât prin contemplare și că știința este unită cu pietatea. ¹⁾ În puterea acestui principiu Hugues recunoșcu patru stări, prin care omul trebuie să treacă pentru a cunoște adevărul: *Meditarea*, rezultatul citirei unei cărți: 2) *rugăciunea* (soli loquium) prin care omul, lăsând la o parte grijele din afară, simte necesitatea de a se pune în raport cu Dumnezeu, cu ajutorul grației divine; *judicata* (circumspectio). după care omul recunoște deșertăciunea lucrurilor omenesci și ca atare caută a-și pune încrederea în Dumnezeu și în fine *rațiunea în acord cu grația* (asciencio), care dă omului puterea a se ridica mai presus de cele lumesci. ²⁾

După Hugues, Dumnezeu este spirit neîmpărțibil, fără început și fără finit, neavând ființă decât de la El însuși ³⁾ și fiind imanent în lume ⁴⁾. Omul a păcătuit în virtutea părții sale sensuale ⁵⁾ și pentru mântuirea sa a fost nevoie de un Rescumpărător, pe care Dumnezeu în marea sa iubire pentru omenii 'l trimite în lume. ⁶⁾

Ión din Fidenza, cunoscut sub numele de *Bona-ventura* (1221—1274), urmă în direcțiunea mistică

¹⁾ Et veritas non est sine virtute nec virtus nisi in veritate. Ubi charitas est, ibi charitus. Principium discendi, humilitas.

²⁾ Vezi A. Paumier.

³⁾ Est Deo idem: esse et rivere. Nihil in Deo est quod Deus non sit.

⁴⁾ Divina substantio ubique tota est, et in ipsa sunt omnia. Sicut anima in omnibus partibus corporis tota est sic Deus, tota essentia sua, in omni creatura est.

⁵⁾ Omul după Hugues de St. Victor este compus din putere vitală, sentiment și rațiune.

⁶⁾ Deus charitas est, et qui charitatem habet. Deum habet, Deum possidet, in Deo manet, cum autem cor nostrum penitus impletum sit charitate, Deus omnia in omnibus esse sentitur.

pe Bernard de Clairvanx, și încercă o conciliare a Misticismului cu Scolastica. În învățătura sa, Bonaventura susținea cum că binele cel mai deseversit stă în unirea cu Dumnezeu. Acastă unire se face prin dragostea ce o pregătesce viața ascetică, străbătând patru stări.¹⁾ Pentru Bonaventura filosofia și credința sunt cele două domenii, pe care omul nu trebuie să le neglijeze, mai ales că credința îi procură certitudinea. El este cunoscut cu supranumele de Doctor Seraphicus.

Gerson (1363—1429), cunoscut sub numele de Ioan Charlier și supra-numit «Doctor prea creștin» (Doctor christianissimus), prieten cu Nicolas de Clémangis.²⁾ Dupe el inteligența conduce pre om la mântuire, cu concursul celor-lalte puteri interne ale omului. În timpul de criză al bisericei din Roma, Gerson a fost pentru luarea de măsuri cu care să se înlăture relele din biserică și dovedi că este falsă ideea cum că papa nu poate fi judecat de nimeni, căci Biserica este mai pre sus de papă și reprezentantul general al Bisericei este sinodul ecumenic. În scrierile sale Gerson este sever și energic și pe lângă că arată relele scolasticei, mai trată multe din cestiunile referitoare la biserica Romei.

Gerson a făcut din misticism un sistem științific, luând de basă Psihologia.

Mai sunt însemnați pe terenul misticismului și pen-

¹⁾ Una din aceste patru este luminată prin lumina din afară, alta prin cea internă (noțiunile), a treia prin rațiune și a patra prin grație.

²⁾ Gerson și Nicolas de Clémangis erau școlari ai lui Petru d'Ailly.

tru tendința de a împăca această direcțiune cu scolastica, următorii: Richard de Saint-Victor, Alexandru de Halés († 1246) (Doctor irrefragabil), Albert cel Mare († 1280), Thomas d'Aquin († 1274) și Roger Bacon († 1294). Dintre aceștia cel mai însemnat este Thomas, supranumit doctor angelicus, care pătrunde foarte bine cestiunile cele mai subtile.

Scolastica propriu zisă este rezultatul unirei scolasticismului cu misticismul. Noua direcțiune este mai temeinică, metoda urmărit de ea mai serios și aplicarea teoriilor lui Aristotel la religie este mai riguroasă. Dar în urmă de decade, nu mai are nimic nou în ideile urmărite și dezvoltate de ea și tot ce face ne arată lipsa de libertate în cercetările ei. În timpul de înflorire al scolastice, putem menționa pe *Ión Duns Scot* († 1308), având supra numele de «*doctor subtilis*» și fiind un cunoscător perfect al filosofiei lui Aristotel. Stilul scrierilor sale este barbar și greu de înțeles asupra tuturor speculațiunilor ce coprinde.

Cu secolul al XIV-lea scolastica decade. În timpul acesta este însemnat *Antoni* din Florența († 1459) *Gabriel Biel* († 1495), care se ridică contra pretențiunilor bisericești de Roma și recomandă în tot-d'auna creștinismul practic, *Raimond de Sabunda*, care învăța că Dumnezeu a dat omului pe lângă cartea naturii și aceea a Scripturii și că cea mai perfectă cunoștință este dragostea lui Dumnezeu, *Nicolas de Cusa* († 1464), admirator al metafizicei pytagorico-platoniciene, de și se declara contrar școlilor din timpul său.

Disputile dintre Scotiști și Tomiști

O c c a m i ș t i i.

Adepții lui Duns Scot erau opuși celor ai lui Thomas d'Aquin. Cei d'întâi se serviau în deslegarea cestiunilor de filosofia lui Platon, iar cei de al doilea de ale lui Aristotel. Scotiștii priviau voința ca principiu mare, învățau că păcatul n'a lipsit pe om de puterile sale naturale, iar grația nu lucrăză asupra omului decât dacă cooperăză și omul, și că misterile sântesc prin lucrarea Sântului Spirit. Predestinarea nu este absolută. Tomiștii din contra admiteau părerile lui Augustin. Scotiștii primiau că Sânta Fecióră Maria a fost născută fără păcat, pe când Tomiștii erau contra. Pentru susținerea opiniunilor lor, ei se raportaū la modul de esplicare al școlei din care făceaū parte cum și la așa numitele revelațiuni, pe care le căpătaū prin călugărițele visionare.¹⁾ Intre ambele partide era apoi o gelozie foarte mare, ceea ce le făcu să rămână în luptă, inimice unul celui alt, pe tot timpul de predominare al scolasticei. Pe lângă teoriile filosofice ce îmbrățișaseră și care-i deosibiaū în două partide opuse, apoi cestiunile însemnate din creștinism le trataū după vederile lor. Așa era cu misteriiile, cum am văduț mai sus, așa era cu grația, pe care Scot o esplica ca Semi-pelagianii, iar Thomas ca Augustin. Liberul arbitru își are origina în Dumneđu, ăice Scot, iar Dumneđu vroește ceea ce vroește.²⁾ Universalul este pre-

¹⁾ Ast-fel fură Brigita și Caterina din Sienna.

²⁾ Scot, Sentent. 11, 39. Primam contingentiam oportet quare in voluntate divina. Apoi: Quia voluntas est voluntas.

sent în individe și spiritul individual se nasce din el. Teologia este știința care scie totul în Dumnezeu, căci a cunoște pe Dumnezeu este scopul ei.¹⁾

Dominicanii au rămas credincioși lui Thomas.—Între aceștia este însemnat *Durand de Saint-Pourçain* (Durandus de St. Porciano, episcop de Meaux († 1333), cunoscut cu supranumele de : «Doctor resolutissimus» și având scrierea sa «opus super sententias Lombardi». În timpul din urmă s'a separat de școala lui Thomas d'Aquin, ba încă l-a combătut pe acesta în unele puncte.

Un discipol venerat al lui Ion Duns Scot, este *Guillaume d'Occam*, franciscan († 1347) întemeietorul școlii occamiste, purtând «supranumele de Doctor singularis» și având scrierea sa «Quaestiones super IV lib. sententiarum», cea mai alésă dintre scrierile sale. El reînvie Nominalismul și învêța că omul nu cunoște veritatea; el nu scie decât aceea ce i se arată înaintea sa, aceea ce vede. Lucrurile universale nu există, dupe el; ceea ce se pare ca universal, nu este decât o abstracțiune nesigură a obiectului individual. În materie de credință, nu admitea decât revelațiunea, mai primind și o revelațiune posterioară, pentru a'și esplica învêțătura despre transubstanțiere. Acesta fu inamic al abusurilor bisericești și al pretențiunilor papilor. Respingea orî-ce încercare de demonstrație în materie de credință așa că religiunea n'are nimic a face cu rațiunea.²⁾

¹⁾ *Thomas d'Aquin*, *Principalis intentio sacrae doctrinae Dei cognitionem tradere*.

²⁾ *Occam*, *Summa totius logicae*. — *Comment. in Sentent.*

Desvoltarea Mișticismului

Situația în care se găsea biserica apusană cum și esecesele dialecticei scolastice, aduseră desvoltarea Misticiei. În neputința de a înlătura relele care-i lovia, oamenii alergă la ajutorul lui Dumnezeu. Roma cu această ocasiune perde și mai mult, căci în loc de a folosi această tendință a spiritelor pentru ajutorarea lor și ridicarea bisericii, din contra le dă ocasiunea ca să vadă cât de înjositoare direcțiune a luat. Acum pații cred că se pot folosi de sentimentele religioase ale oamenilor. Vinderea de indulgențe o probază. Dar poporul vedea abuzurile și cu toate că era deprins a respecta pe suveranul pontifice, totuși începe a se depărta de la acest respect. Atunci Mișticismul își are desvoltarea sa reală, cu deosebire în Germania. Aci ordinul religios, care luă direcțiunea Misticismului, fu al fraților predicatori. Representantul lor însemnat este *Eckard de Colonia* († 1329), care mergea până să nimiciască personalitatea omului, în explicarea mistică a unirei sale cu Dumnezeu. Faptele bune, după Eckard, sunt nefolositoare și cu această lovia în biserică ai cărei membri își vedeau atacate teoriile lor de ideile ce rezultau din învățătura despre faptele bune. Mai însemnat fu *Ion Tauler* († 1361), care este influențat de Eckard. După el Dumnezeu, spiritul suprem, ese din liniștea în care se găsea și se manifestă în Trinitate. Tatăl se nasce în Fiul și ambii se iubesc în Sântul Spirit, care de aceea purcede din amândouă. Creaturile eșite din Dumnezeu au ca scop final de a intra în El. Esența

sufletului omului este aceeași cu a lui Dumnezeu, ne-creată și fără sfârșit. Rațiunea, Voința și Memoria sunt trei facultăți, care represintă în om Trinitatea. De și omul este înclinat către rău, totuși posedă puterea de a se întorce la origina sa, prin ascetism și înlăturarea a orî-ce dorință personală. Tauler combate relele în care se găsea biserica în timpul său și prevestesce că dreptatea divină va trimite pedepse asupra ei.

Între *misticii estatici* însemnăm pe *Ioan Ruysbroek* (1294—1381), un om foarte pios și care nu făcea nimic fără ca faptele sale să le ofere lui Dumnezeu. El era convins că scrie sub influența Sântului Spirit. Dumnezeu, după el, era abisul fără nume, tăcerea obscură, marea fără fund. Ca și în ocean este un flux al vieții divine, care se împarte neîncetat în iubiri lui Dumnezeu, după trebuința și valoarea fie-căruia și un reflux care duce (în sus) tot ce s'a dat, din Ceriul pe pământ, cu tot aceea ce se află. Ruysbroeck spune că sunt trei stări până la cunoștința lui Dumnezeu: viața lucrătoare, internă și contemplativă. În viața *contemplativă* omul se duce către Dumnezeu, căci acesta este starea în care sufletul vroește a avea bogăția dragostei lui Dumnezeu. Ca să nu cadă în Panteism, Ruysbroeck deosebesce pre om de Dumnezeu, dicînd că unul este spirit finit, iar cel-l'alt spirit neCreat. El combate abusurile bisericeî, cu osebire indulgențile, căci dice el : Ceea ce este etern n'are dreptul se vîndă omul.—Pentru Ruysbroeck estasil este partea însemnată din misticism.—Printre Misticii aceștia avem și pe *Thomas à Kempis* († 1471), făcînd parte din

comunitatea Fraților vieții comune, al cărei scop era de a face fapte pioase și cu osebire de a se ocupa cu educațiunea și instrucțiunea tinerimei.

O opozițiune mai fățișă contra Romei se vede în scrierile lui *Ión Wessel din Groningen* († 1489), partisan al îndreptării omului prin credință și care a combătut cu tărie pe catolici. Tot pe acest drum merseă *Ión de Wesel* în Germania, *Savonarola în Italia*. Cel dintâiu puneă preț mare pe Scriptură ca izvor al credinței, iar cel de al doilea combătând papalitatea și abusurile ei, pentru care și fu condamnat; apoi *Erasm*, care lovi în abusurile Clerului Occidental și se sili a face ca ele să se stărpiască. Cu secolul al XVI-lea Scolastica termină istoria timpului și a desvoltării sale. Renascerea aduce alte timpuri, în care învățăturile bisericești sunt judecate cu scrupulositate și prin cunoscințele lor *Umaniștii* ajută în acest scop.

Umaniștii admiratori al clasicismului, nu prea erau luați de inimiză ai ierarhiei și bisericești timpului de care ne ocupăm. Cu atât mai mult ei erau indiferenți bisericești, cu cât, de și necredători în cele ale religiunii, totuși îndeplineau lucrurile esteriore, cerute de biserică. Partisani ai Neoplatonismului și cari erau îmbrăcați cu o sumă de superstiții, putem cita pe *Cosma de Medici* († 1440), *M. Ficin* († 1499) cum și *Ión Pic de la Mirandola*. — *M. Ficin* a aparat creștinismul cu argumente istorice și raționale. Deja înainte de el *Alain de Lille*, († 1203) *Petru Venerabilul* († 1156) și *Raimond Martini* († 1286) căutaseră a răspunde atacurilor inamicilor creștinismu-

lui și prin aplicarea demonstrării raționale la dogme Petru Venerabilul ajunsese se obține succese contra lor.

Berenger de Tours ¹⁾ și Lanfranc ²⁾

Neînțelegerile scólelor de la Tours și Bec, unde se afla conducătorii Berenger și Lanfranc, încep asupra misterului euharistic, readucând în discuțiune opiniunile lui Radbert și Ión Scot Erigena asupra acestei uestiuni. Berenger, care ăea partea lui Erigena fu combătut de Lanfranc. Doctrina lui Berenger era că în Euharestie corpul și sângele lui Iisus Christos nu se află realmente în pâinea și vinul ce se întrebuintează, căci Mântuitorul vorbind de corp și sânge a luat cuvintele acestea într'un sens cu totul figurat, iar cuvintele pâine și vin le întrebuintează pentru a arăta esistența reală a materiei. Cu alte cuvinte în Euharistie pâinea și vinul remân aceleași în substanță chiar și după ce preotul pronunță asupra lor bine-cuvîntarea de transformare. Singura deosebire între ceea ce erau

¹⁾ *Berenger* se crede că s'a născut la Tours. La 1040 fu arhidiacon la Angers. Inclînări către eresie arată din anul 1045. El a fost discipol al lui Fulbert, episcop de la Chartres și a murit în insula Saint-Cosme, lângă Tours.—Să se vadă asupra lui: *Roye*, *vita haeresis et poenitentia Berengarii*. Andegavi, 1656.—*Gfroerer*, *Hist. univ. de l'Eglise*.—*Berthold Constant*, de Berengarii multiplici condemnatione.

²⁾ *Lanfranc*, născut la Pavia (1010), fiul unui înalt magistrat de aci, a făcut studiile la Bologne. El iubia forte mult scrierile lui Aristotel și cu mai mulți prieteni făcu o scólă la Avranches peste Alpi. El este considerat ca primul scolastic și inventatorul deosebirei dintre substanță și accidente. Prins de hoți când se ducea la Roma și scăpat de legăturile cu care aceștia 'l legaseră într'o pădure, de către Herluin, superiorul Monastirei Bec, se făcu călugăr, ia mai în urmă ajunge conducătorul unei scóle, ce înflințase aci.—Să se vadă *Möhler*, opere complete, și *D'Achery*.

înainte de sântire și după ea, este în schimbarea numelui elementelor ¹⁾). Prin credință numai omul poate primi corpul și sângele lui Iisus Christos, pe când în gura sa lea pâine și vin. Se cere însă demnitate din partea celui ce primesce, căci în cazul contrar substanțele rămân neschimbate chiar în ființa lor internă. Pentru învățătura sa Berenger fu condamnat în 1050 de sinódele de la Roma și Vercelli, iar în 1053 reveni asupra ei, după ce suferise închisoare din partea regelui Enric I-^u, admitând prezența reală a lui Christos în Euharistie, la sinodul ținut la Tours, în urma stăruinței lui Hildebrand, legatul Papei pentru Francia. Ceea ce făcuse verbal la Tours nu era de ajuns. Berenger trebui să primiască silit a-și retracta în scris învățătura sa, supunându-se la Roma cerințelor lui Humbert, cardinal și șeful partidei opuse lui ²⁾). Impunerea ce i s'a făcut a avut de rezultat că abea s'a reîntors în Francia și a și comunicat tuturor că numai prin forță a semnat confesiunea prin care își retracta învățătura sa, la care ține și ca atare nu pune nici un temei pe ceea ce făcuse. Sinódele din Roma de la 1078 și 1079 formulară doctrina asupra cestiunii Euharistiei.

Atât învățătura de la început a lui Berenger cât și

¹⁾ Berenger aducea exemplul cum Paul înainte de creștinism se cheama Saul și în urmă el rămâne tot aceeași persoană, de și și-a schimbat numele.

²⁾ Iată retractarea făcută de Berenger: *Consentio . . . panem et vinum, quae in altari ponuntur, post consecrationem non solum sacramentum, sed etiam verum corpus et sanguinem D. N. I. Ch. esse, et sensualiter non solum sacramento, sed in veritate manibus sacerdotum tractari, frangi et fidelium dentibus atteri, etc., Lanfranc, De eucharist. sacram.*

cea din urmă, cum și retractările și revenirile sale asupra ei, au fost discutate și reprobate de Lanfranc¹⁾, care în 1070 ajunsese arhiepiscop la Cantorbery și Primat al Angliei.—Lanfranc în combaterea ce face lui Berenger opune doctrina lui Radbert asupra transubstanțierei. Condamnarea doctrinei lui Berenger nu puse sfârșit eresiei. Abia la 1215 papa Inocentiu III reușește a obține o decisiune în privința acestei cestiuni, când sinodul de la Latran stabilește doctrina bisericeii apusene: «Corpus et sanguis in sacramento altaris sub speciebus vini et panis veraciter continentur, transsubstantiatis pâne in corpus et vino in sanguinem, potestate divină, ut ad perficiendum mysterium unitatis accipiamus ipsi de suo, quod accepit ipse de nostro.²⁾

Biserica orientală admitea prezența reală în Euharistie a corpului și sângelui Mântuitorului. Nu primia însă azima în locul pâinei dospite, unul dintre punctele cu care se deosebește până astăzi ca neconform cu învățătura bisericeii primitive.

Panteismul³⁾ mistic

În dorința de a se întorce către credințele neoplatonismului mistic, bărbați a căroră cultură le permitea

¹⁾ Să se vadă scrierea lui *Lanfranc*, De Corpore et sanguine Domini, adv. Berenger. Turon.

²⁾ *Mansi*, Concil. T. XXII.

³⁾ Sistemul panteistic se începe mai târziu cu Iohn Taland, filosof englez (1700). Cuvântul vine de la πᾶν tot și θεός Dumnezeu. În sistemul panteistic natura este îndumnețită și el se împarte în *psicologic*, după care Dumnezeu este sufletul lumii, iar lumea corpul lui Dumnezeu; *cosmologic* după care Dumnezeu

înjghebarea unor formule asupra cestiunilor însemnate din lume, deteră nascere unei direcțiuni panteistice. Invătăturile lui Ion Scot Erigena († 886) fură luate ca basă a direcțiunei aceștia. Combînând dar aceea ce se ădisese mai înainte, cu ideile lor relativ de Dumnezeu, de Mântuitorul și opera sa rescumpărătoare, urmașii lui Scot făcură ca să se esplice aceste mari cestiuni printr'un misticism esagerat. După ei Dumnezeu și creaturile sunt una, în virtutea principiului că de la El vine orî-ce în lume și la el trebuie să se întorcă. Mântuitorul Iisus Christos este sufletul lumii, iar Sântul Spirit sentimentul religiōs. ¹⁾ În lume, forma este puterea care lucră și determină, iar materia pasivă și determinată. Lucrurile se schimbă, dar ele rămân aceleași. Forma universală și materia universală sunt neseperate și nu sunt decât un spirit și nu pōte uma fără alta: *nu este formă fără materic, nu este materie fără formă*. Universul este unul, infinit, nemutabil și incommensurabil; nu'și pōte schimba

și lumea sunt identice și *ontologic* în care natura este și activă și pasivă și că totalitatea universului formă pe Dumnezeu.

Representanții sectelor panteistice în evul mediu sunt: Amalric, David de Dinau, Marcel Ficin, Reuchlin, Agrippa, Paracels, Van Helmont, Thomas Campanella și Jordan Bruno.

Amalric înveta: Dumnezeu este totul și totul este Dumnezeu creatorul și creatura sunt unul și același spirit. Ideile crează și sunt create. Dumnezeu este scopul tuturor lucrurilor, căci tōte trebuie să reentre în Dumnezeu, cu care se esiste în eternitate unite și identice cu el.

David de Dinau înveta: Principiul corpurilor este materia $\delta\lambda\eta$, a sufletelor, $\psi\upsilon\chi$ iar a spiritelor, $\theta\epsilon\acute{o}\varsigma$. Aceste principii sunt identice și împreună formă unul. Dumnezeu este principiul material ca și sufletul sufletelor și spiritul spiritelor.

¹⁾ Vedi Haag.

locul, căci nu este altul fără de el și nu este făcut de cineva, pentru că orî-ce existență este existența sa. Fiind infinit nu pôte nici să crească, nici să scadă și nu este materie, căci n'are nici figură, nici limită. Lucrurile de și se modifică, în realitate nu iaă decăt o altă formă. Substanța este una și afară de ea este neantul.

Iată în scurt cum teoria acésta panteistică considera pe Dumnezeu, Iisus Christos și Sântul Spirit, lumea și lucrurile din ea. O asemenea învățatură nu putea fi primită.

Universitatea din Paris în 1204 și 1209 o condamnă ca periculósă și inexactă. Cu acésta condamnare se opri și studiul Filosofiei lui Aristotel. Biserica apusană pentru a nu lăsa să se respândiască scrieri periculóse, întroduse censura, dar în urmă fu ridicată.

Bogomili¹⁾

În anul 1111 apărură în monastirile de la Constantinopol sectarii aceștia, cunoscuți sub numele de Bogomili.²⁾ Căpetenia lor fu un óre-care Basiliu, medic, ars în 1118 din ordinul imperatorului Alexis Comnenul.³⁾ În învățăturile lor, sectarii aveaă unite ideile

¹⁾ Să se vadă asupra acestor eretici : *I. C. Wolf*, Hist. Bogom. Vitemb. 1712.—*Gieseler*, Euth. Zyg. Narratio de Bog. Goett. 1842.—*Engelhardt*, Les Bogomiles, Erlangen.—*Oederus*, L. J., Prodrum histor. Bogomilorum, Goeth. 1743.

²⁾ Unii derivă numirea acésta de la cuvintele slave *Gospodine pomilui* (Dómnă mântuesce-ne). A se vedea *Panoplia* lui Eutimiu Zigaben. Alții dic că Bogomili înseamnă *iubitori de Dumnezeu*.

³⁾ *Anna Comnena*, Alexiad. XV, 586. edit. Venet. 1729.

mistice cu ale maniheilor.¹⁾ Bogomiliî admiteau că Dumneḑeū, care are o formă omenescă, ἀνθρωπόμορφος, însă fără corp σώματος a născut două fiî: Satan și Logos. (5500) Unul din ei, *Satan*, conspiră contra tatălui său, reușește a'și aduna mai mulți adepți, pentru ca împreună să se ridice mai pre sus de Dumneḑeū, dar sunt isgoniți din Ceriū pe pămînt, unde formară lumea din pămînt și apă, folosîndu-se de un principiu dat de Dumneḑeū, din lumea cerescă.

Satan conrupe pe om. La început seduce pe Eva și cu ea nasce pe Cain și pe Calomena, fapt pentru care Dumneḑeū i-a luat puterea creatore. Ca să mîntuiască pe om, Dumneḑeū nasce pe Logos²⁾ (Iisus Christos) din Feciōra Maria,³⁾ și acesta sevârsesce mîntuirea omului. Avînd un corp aparent, suferințele lui Iisus Christos n'au fost decît tot aparente. Invingînd pe Satan, îl prînde și 'l aruncă în Iad, iar el se urcă la Ceriū, de unde se rōgă Tatălui pentru lume. Conducerea aleșilor în lume este lăsată Sântului Spirit.

Bogomiliî își închipuiau Trinitatea sub imagina unui bătrîn, a unui adult și a unui adolescent. Ei învățau cum că trebuie a respecta și spiritele rele, pentru că în fie-care om trebuie să fie unul.

Vechiul Testament Bogomiliî îl creḑeau că este opera lui Satan.⁴⁾ Cât pentru Noūl Testament, pe a-

¹⁾ Unirea acēsta îi făcea să se apropie mai mult de Catari.

²⁾ Logos se mai numia și Arhangelul Mihail.

³⁾ Logos, ḑiceau Bogomiliî, a intrat în urechea dreptă a Feciōrei Maria și a avut un corp aparent.

⁴⁾ Din Sânta Scriptură admiteau Psalmii, 16 profeți, 4 evangeliști, Faptele Apostolilor, Epistolele apostolilor și apocalipsa.

ceasta îl primiaŭ sub reserva de a-î da esplicarea ce voiaŭ, căci, űiceaŭ ei, Hrisostom a falsificat evangeliile. Dintre mistere ei primiaŭ botezul creștin, dar un botez fără de apă, numai prin impunerea Evangeliei lui Ión și învoarea Sântului Spirit. Cât pentru Euharistie, credința lor era că este un sacrificiŭ al spiritelor rele.¹⁾ Bogomiliŭ eraŭ contra închinărei icónelor, a adorărei crucei și chiar contra învocărei lui Dumneűeu prin biserică;²⁾ nu primiaŭ nici o rugăciune de cât cea dominicală³⁾ și respingeaŭ căsătoria cum și ori-ce hrană animalică. În credința lor generală, Bogomiliŭ eraŭ convingși că numai ei aŭ putut formula modul adevărat de a adora pe Dumneűeu și modul sub care omul ar putea mai bine trăi.

Alți sectari⁴⁾

Arnold de Brescia, după cum ne raportează Otton de Freisingen, nu căuta în biserică o reformă dogmatică, ci morală. Găsind că învățatura despre Botezul

¹⁾ Veűi Fehr., art. Basile.

²⁾ Cuvintul pentru care ei eraŭ contra învocărei numelui lui Dumneűeu în biserică, este că se înjosesc ființa divină în biserică, care sunt făcute de ômenî.

³⁾ Acestă rugăciune o recitaŭ de șapte ori ziua și de cinci ori nopte.

⁴⁾ Din lipsa datelor privitoare pe *Arnold* de Brescia, este imposibil a se face o biografie a sa. Nici data nașcerii nu ne este cunoscută. Născut în Brescia, a ocupat aci însărcinarea de lector al bisericei. După aceea 'l găsim în Francia, numerându-se între discipoliŭ lui Abelard. Nemulțumit de purtarea episcopului din Brescia, după ce se reîntorse în țara sa, începu a predica contra lui sprijinit de populațiune. În tot d'auna combătea clerul, pentru că avea averi mari și din cauza acesta a decăduț; deci trebuia a se lepăda de ele și a fi aceea ce fuseseră apostoliŭ lui Iisus Christos. Ocupațiunile spirituale și nu luxul, űicea el mai

copiilor și despre Euharistie nu conrespunde cu aceea a bisericeî vechî, a întreprins modificarea ei.¹⁾

De și Arnold doria o schimbare a moravurilor bisericeî romane, la care se asociase și unîl dintre papî, totuși nu putu triumfa. Condamnarea la mórte fu resplata silințelor sale. Invățaturile sale, găsite eretice, fură condamnate la sinodul din Verona (1184).²⁾ Bonacursus, într'un discurs ce ține la Milan, contra Catarilor spune despre acești sectanți: pro malitia clericorum sacramenta ecclesiae esse vitanda.

Catarii.—Acești sectanți³⁾ își aû origina între Slavî din Macedonia.⁴⁾ Invățătura lor se respândi printre cei-l'alți Slavî, iar apoi de la aceștia prin Italia, Franca și Germania, folosindu-se de faptul că starea bisericeî Apusene lăsa fôrte mult de dorit, Roma aflându-se aprópe cu totul decădută, neputându-se sprijini cu tóte măsurile de represiune ce lea.⁵⁾

Catarii s'aû menținut mai mult printre Slavî. Invățătura lor era basată pe principiul dualității: Dumne-

depaște, trebuie să fie gândirea clericilor, ceea ce aprobă și papa Pascal II. El a găsit un inimic în Manfred, care'l acusa la Sinodul din Latran ca eretic (1139).—El era fôrte sever în viață.—In 1139 fu condamnat și se duse la Zurich. In 1155 fu condamnat la mórte și ars; iar cenușa fu aruncată în Tîbru.

¹⁾ *Otto de Freisingen*, De rebus gestis Friderici.

²⁾ Este curios că se condamnă partisanii lui Arnold, fără a spune ce doctrină profesau ei.

³⁾ Opininiunea că ei nu erau de cât manichei și pauliciani nu pare întemeiată.

⁴⁾ In secolul al XIII-lea se găsesc episcopiî de ale Catarilor prin Macedonia, Bulgaria, Dalmația, Bosnia, Tracia, Franca și Italia.

⁵⁾ Papa Inocentiu III ordonă o cruciată contra lor, apoi se introduse Inchisițiunea. Ordinul Fraților Predicători se înființă tot pentru combaterea lor.

deu și Satan. Pentru explicarea Scripturii sectanții întrebuințau modul de explicare alegoric. Atât Dumnezeu cât și Satan sunt din eternitate.

Dumnezeu este creatorul Cerului și al spiritelor ce locuiesc în el, iar Satan al materiei și al relelor din lume. Corpul omului este creat de Satan, iar spiritul îi este dat de Dumnezeu. Dumnezeul Iudeilor este Satan, care le-a dat Legea, numai pentru ca să-i țină sclavi sub puterea sa. Satan a încurs în împărăția Cerului și luând chipul unui înger, ajunge să fie iubit de spirite, care se uniră cu el, în speranța de a le da pe pământ bunuri delicioase, dar în urmă Satan, după ce i-a atras în partea sa, nu s'a mai pogorât jos. Pentru espiarea păcatului sevărșit Dumnezeu trimite spiritele pe pământ, urmând a se întorce la creatorul lor. În scopul mântuirii omului, Dumnezeu trimise pe Iisus Christos,¹⁾ care luă un corp aparent (ceresc). Mântuirea nu se face decât prin Iisus Christos. Sufletele celor ce au murit înainte de venirea Mântuitorului, au trecut prin corpuri de oameni și de animale. Numai acei ce intră în sectă, pot dobândi mântuirea, căci numai la ea se află. Ei admit judecata ultimă. Pentru ei a strînge cine-va averi, era a comite un păcat mortal, asemenea erau păcate mortale minciuna, resboiul, omucidul, prietenia cu oameni lumesci,²⁾ mîncarea de

¹⁾ Pentru Catari Mântuitorul nu era fiu al lui Dumnezeu, ci unul dintre ângeri cei mai superiori; iar Ión Botezătorul un servitor al lui Satan, pentru că opunea botezului spiritual al lui Iisus-Christos un botez material. Sânta Maria a avut tot corp ceresc.

²⁾ Se exceptau casurile când Catarii intrau în prietenie cu aceștia în scopul de a-i aduce la credința lor.

animale, uciderea vre-unui animal ¹⁾, căsătoria. ²⁾ Nimeni nu putea căpăta ertarea de păcatele ce face decât intrând în sectă. ³⁾ Două câte două Catari umblau prin orașe și sate și predicau doctrina lor. Credincioșilor le era permisă căsătoria, purtarea armelor etc., dar înainte de moarte trebuia să li se dea consolamentum.

Unii dintre sectanți se lăsați să moră de foame și se diceau că sunt în endura. ⁴⁾

Catari aveau locuri de rugăciune în care se afla o masă cu o evanghelie, ⁵⁾ fără icône, cruci și clopote. Serviciul lor era foarte simplu: Citirea unei bucăți din biblie și explicarea ei, după care lumea, stând în genunchi, primia benedicțiunea, apoi cu toții diceau Tatăl nostru și ast-fel se termina.

Catari aveau Euharistia ca un fel de întrebuințare a pâinei bine-cuvîntată de preoții lor și fără a i se da însemnătatea ei reală. Aveau apoi sărbătorile Nascerei, Învierii și Cinci-decimei.

În ceea ce privește organizațiunea lor, Catari aveau *episcopi*, ⁶⁾ *presbiteri* și *diaconi*. Se crede că biserică lor era împărțită în diecese, administrate de episcopi.

¹⁾ Dintre animale se esceptau reptilele.

²⁾ Catari credeau că din unirea primilor omeni a rezultat pacatul original.

³⁾ Intrarea se făcea prin botezul spiritual (consolamentum) și punerea mâinilor, când se numiau perfecti și numai ei aveau dreptul de a efectua așa numitul consolament. Era apoi masa mare a credincioșilor.

⁴⁾ Aceștia credeau că mor fără păcat, după botezul ce primiau la intrarea lor în sectă.

⁵⁾ Evangelia era deschisă în tot-d'auna la cap. I din Ión.

⁶⁾ Episcopul la serviciu era asistat de un *filiius major* și un *filiius minor*.

În genere sectanții aceștia purtau dispreț bisericeii occidentale, pentru că se afla în o mare stare de decadență.¹⁾

Tanchelin.—Contra învățăturilor bisericeii Romei predică și acest sectant,²⁾ care se da pe sine de Christos și care reușise a strînge în jurul seii mai mulți aderenți, atât în Zelanda, cât și la Utrecht și Anvers, dar cu deosebite în Italia (1105), unde se duse îmbrăcat cu rasa monahală. După Tanchelin, biserica occidentală nu era decât un lupanar,³⁾ și acei ce sunt membri ai ei, pentru a putea să se mîntuiască, ȳicea el, trebuie a primi botezul ce'l da dănsul. Să înțelegă că dăndu-se pe sine de Christos, și ca omul ce posedă plenitudinea Sântului Spirit, Tanchelin și-a găsit mulți inimi, car'i 'l combat și caută de a'l înlătura cu or'ce preț, pentru ca să nu se respîndiască în popor învățături periculoase.

Eon sau Eudo de Stella⁴⁾, învăța cum că este Fiul lui Dumnezeu, pentru care și se detea că face minuni și prevestește viitorul. Eudo reuși în curînd a'și face aderenți. El învăța că nu trebuie ȳerarhie în biserică, că nu va fi învierea morților și că nu sunt de nici un folos misterile. Pe acei din jurul seii Eudo îi împărția

¹⁾ C. Schmidt, Hist. et doct. de la secte des Cath. ou Albigeois. Paris, 1848.

²⁾ Tanchelin se mai numea Tanquelin, Tauchelin, Tanchem, de loc din Anvers. El muri ucis de un preot al bisericeii occidentale, după ce scăpase din închisorea în care'l pusese Frederic, arhi-episcop de Colonia și pe cînd căuta să revină în țara sa.

³⁾ A se vedea G. Stroehlin în Dict. enc. par Licht.

⁴⁾ Eudon s'a născut la Londeac în Bretania, a murit la 1184. Învățăturile sale le-a respîndit prin Bretania, Guiana și Champagne. El se folosia de cuvintele: Per eum (din care făcea eon) qui venturus est iudicare vivos et mortuos.

în *apostoli* și *ângerî*. Ca și Tanchelin teza principală era decadența bisericeî de la Roma. Contra lui a predicat Albericus de la Ostia (1145). În 1148 a fost chemat înaintea sinodului de la Reims, unde își menținu învățăturile sale. Sinodul nu vedu în el decât un nebun, care avea nevoie să fie internat pe viață într'un ospiciu. Eudo muri curând după acesta. Doctrina sa se mai menținu cât-va timp, dar contra urmașilor săi biserica luă măsuri mai serioase și îi pedepsi mai aspru. Cei mai mulți fură uciși pe eșafod sau arși, iar acei ce mai remaseră se împrăștiară ¹⁾.

Petru din Bruys, discipol al lui Abelard, învăța contra decadenței bisericeî occidentale. Petru probabil era preot în Languedoc. El dete nascere sectei Petrobrusienilor. ²⁾ Petru Venerabilul ne dă ore-care științe asupra acestui sectant. ³⁾ După el, Petru susținea cum că botezul pruncilor este fără vre-un folos, de ore-cc crtarea de păcatul original și mântuirea nu se pot da decât prin marturisirea celui ce i se dă și o atare marturisire cu care să se justifice, nu pôte face copilul nevârstnic. Petru nu primia autoritatea tradițiunei, ci numai a Evangeliilor, dar și pe acestea le explica într'un sens cu totul literal. El nu admitea zidirea de biserică, pentru cuvîntul că Dumnezeu nu se adoră decât prin

¹⁾ C. Smidt, op. cit.—du Plessis d'Argentré, *Collectio judiciorum de novis erroribus*.—Hermant, *Hist. des heres.*—Ritter, *Manuel de l'hist. de l'Eglise*.

²⁾ Aceștia erau răspândiți în Arles, Die, Narbonne, Embrun și Gap, până în Gasconia.

³⁾ *Petru V. abbé de Cluny, adv. Petrobrusianos haereticos*, *Bibl. Patr. maxima*, Lyon.

acte interne și atare acte le pôte efectua omul ori unde? Petru se ridica cu tărie contra usului de a se face Crucă, pe care el le înlătura, de óre-ce crucea a fost supliciul Mântuitorului. Crucea, ȃcea el, nu trebuie nici respectată, necum adorată, ci sfărîmată și aruncată în foc. În ceea ce privesce Euharistia, Petru nu recunoscea că în ea se află realmente corpul și sângele Mântuitorului; deci în zadar se mai celebrăză acest mister.¹⁾ Nu recunoscea apoi folosul muzicel în biserică²⁾, nici al postului, milosteniei saú altor lucruri, pe care creștinii le fac în scopul ertărei decedaților, prin urmare respingeaú și Purgatoriul. Petru respingea și practica bisericel Romei, după care clerul trebuia să trăiască în Celibat.

În urma unor ast-fel de învățătură. aderenții lui Petru, rebotezaú pe acei ce intraú în secta lor, profanaú și nimiciaú bisericile, sfărâmaú și ardeaú crucile și ori unde întâlneaú vre un preot saú monah, îl trata cu cel mai mare dispreț.

Petru fu ars în 1126, sórtă ce o avură și mulți dintre adepții sel. Dar sectanții nu se nimiciră odată cu șeful lor. În 1139 un Sinod ce se ținu la Latran, condamnă pe Petru și doctrina sa.

¹⁾ Nu credeți în episcopi, preoți și clerici căci vă înșală când dice că este corpul lui Christos și vi-l dă pentru mântuirea sufletelor. Acesta e o minciună, de óre-ce corpul seú numai odată a fost dat și anume înainte morței.

²⁾ În această privință Petru crede că prin cãntare Dumneđeú este nerespectat.

Enricienii¹⁾ și Paterinii²⁾ — Urmași ai Petrobrusienilor, sunt Enricienii.³⁾ Sectanții aceștia predicaū sărăcia apostolică și se ridicau contra 'avuțiilor clerului. Enric, întemeetorul sectei, dotat cu talentul oratoric și lovind în abusurile bisericeî Romei, găsi repede aderenți. Enricienii aveau o ură foarte mare contra clerului, cerând ca acesta să renunțe la bunurile lumesci și la obiceiul de a i se plăti dijmă. Enric era contra practicei de a se invoca alte puteri pentru mântuire, decât sprijinul Mântuitorului. De asemenea combătea botezul copiilor și rugăciunile ce se fac pentru cei răpoșați și nu găsia de folos faptele externe pentru mântuirea ómenilor vârstnici. Pentru el un mic număr de ómeni sunt aleși la mântuire, pe când cel-l'altă sunt destinați perđerei.

Enricienii, imitând pe întemeetorul sectei lor, nu botezaū pe copii și purtau în mână un baston, care avea în vârf o cruce de fer.

Invățătura Enricienilor a fost combătută de Sinodul de la Pisa (1134), apoi de legatul papei Eugeniu II,

¹⁾ *Basnage*, Hist. de la Relig. et des Eglis. reform.—*Mabillon*, *Analecta veteris aevi*. — *Nèander*, *S. Bernard et son temps*. — *Hugo Rothomagensis*, *Dogmat. Christ. fidei contra haeret. sui temporib.*

²⁾ *Muratori*, *Script. res. ital.*—*Krone*, *Fra Dolcino u. die Patrener*, Leipz. 1844.—*Hahn*, *Hist. des Haeres. du Moyen-âge*.—*Nèander*, *Hist. de l'Eglise*.

³⁾ Intemeetorul sectei aceștia este Enric monah din Cluny, care începu predica sa la Laussanne (1116). Locul seū este Italia. A predicat la Laussanne, Mans, Poitiers, Bordeaux. La Dauphiné a făcut cunoscință cu Petru Bruys, iar după mórtea acestuia se duse în Provence, apoi în Languedoc. Enric, între altele, cerea ca căsătoriile să se facă în vederea însușirilor celor ce se însotesc, iar nu pentru interesul de a lua avere.

Alberic de la Ostia și de Bernard. Prin stăruințele acestuia din urmă, Enric fu condamnat de Sinodul din Reims (1148), la închisoare perpetuă. Enric muri în închisoare (1149).

Paterinii¹⁾ erau sectanți, care se ridicau contra preoților ce trăiau în concubinagiū, respingeau misterele și sacerdoțiul și combăteau simonia. Aceștia nu primiau misterile de la preoții concubinari.

Publicanii. — Paulicienii stabiliți în Tracia către sfârșitul sutei a X-a (970) și pe care în suta a XII-a imperatorul Alexis Comnénul încercă a-i aduce în sânul bisericei ortodoxe, sunt cunoscuți sub numele de publicani.²⁾

Unii dintre ei se convertiră și li se dăde pentru locuință orașul Alexiopol, în fața Filipopolului (1115). Numirea de Poplicani (Popelicanii-Paulicianii) li s'a dat de cruciații francezi, când s'au stabilit la Constantinopol. Tot sub această numire sunt cunoscuți și Catarii, care în Franța erau cunoscuți sub numele de *Bons-hommes*, cu deosebire acei ce în sectă făceau parte dintre aleși sau perfecți.

¹⁾ În suta a XII-a se numiau Paterini (Patarini, Paterini, Patarelli) sectanții Catari din Italia, și cu acest nume sunt cunoscuți ereticii, cu osebire Catarii. — În suta a XIII-a Papa Inocențiu III dăce de ei: Impii Manichaei, qui se Catharos vel Patarios appellant. Intemeetorul sectei este diaconul *Ariald* din Milan și *Landolf Cotta*, doi clerici distinși prin știință și elocință. Pentru că erau urâți de nobili. întru cât respingeau căsătoria și deci erau contra lor, căci multe femei ale preoților erau din clasele înalte, li se dăde în batjocură numele acesta de patarini, (pannasi, canalii). Origina cuvintului este nesigură în tot cazul, Unii o deduc de la *Pattaria*, numele unui cartier din Milan.

²⁾ Aceștia se mai numesc poplicani, după cum îi arată d-nul Villerhardouin.

*Apostolicii din Colonia.*¹⁾—Acești sectari predicaŭ sărăcia apostolică și nu recunosceaŭ bisericei dreptul de a administra alte mistere, decât botezul. Ca și tovarășii lor sectari, cunoscuți sub numele de Catarî, Apostolicii respingeaŭ botezul copiilor, nu recunosceaŭ puterea faptelor externe pentru mântuire; primiaŭ însă căsătoria. Purgatorul era înlăturat din învățăturile lor. De și trăiaŭ la un loc cu femei, care făceaŭ parte din sectă, totuși ei trăiaŭ în celibat. Mulți dintre ei au fost arși de vii, fără nici o judecată, de poporul din Colonia.

*Fratricelli*²⁾ din Italia, sunt o sectă ce are ființă în suta a XIII-a, compuse din monahi, cari au părăsit ordinul franciscanilor, din care făceaŭ parte, sub motiv de a petrece o viață mai curată. Aceștia respingeaŭ pocăința și misterele, de orice susțineau că ei sunt fără de păcat. Papii Bonifaciu al VIII-lea și Ioan al XXII-lea luară măsuri contra lor³⁾ Acest din urmă prin bula sa din 1317 le arată în termeni generali erorile și îi condamnă. Din această bulă se vede că papa îi consideră ca pe o mulțime de bărbați: *profanae multitudinis viri, qui vulga-*

¹⁾ O sectă a apostolicilor, este cunoscută de Epiphaniu, haeres. 61 și acesta a apostolicilor de Colonia este a doua; o a treia este cunoscută sub numele de Frații apostolici, întemeiată de Gerard Segarelli din Parma, având de conducător după acesta pe Dulcin din Milan.

²⁾ Aceștia și-au luat numele de la italianul *fraticelli*, (frați minori). Ei se mai numiau pauperes eremiti domini Cœlestini și se aflaŭ în monastirile Franciei meridionale, în Italia și Sicilia. Asemenea se mai numiau Bizochi, Beghini, Begardi. Să se consulte asupra acestor sectanți *Mosheim. Hist. de l'Eglise*, Heilbronn, 1752 și *Hermant, Hist. des hérés.*

³⁾ *Jordan* dans *Muratori*.

riter Fraticelli seu Fratres de paupere vita, Bizochi sive Beguini vel aliis nominibus nuncupantur.

Același papă în 1318 dă o altă bulă contra lui Enric din Ceva și din care se vede mai lămurit erorile acestor sectanți. Așa bună-ora aici se spune că sectanții erau cunoscuți ca «restauratori ai luminei evanghelice», pentru care și diceau că ori-cine păcătuiesce, pierde puterea ce i se dă în hirotonie, și ca «separatiști» de biserica Romei, pe care o credeau plină de viți; pe când ei erau virtuoși și reprezintău adevărata biserică. Tot din această bulă reese cum că sectanții aceștia disprețuiau căsătoria.—După Ión XXII, papă următoră iaă măsuri aspre pentru stărpirea Fraticellilor ¹⁾; cu toate acestea ei încă persistară.

Ioachim, abate din Floris ²⁾, inspirat de învățăturile coprinse în Apocalips, era considerat de lume ca sânt, în urma revelațiunilor ce se dice că ar fi primit. El a fost contra puterii temporale a papilor, a combătut decadența morală a acestora și a explicat mistic Scriptura. Pentru el, cele ce sunt coprinse în Vechiul Testament, sunt tipuri ce represintă faptele din Noul Testament. Ioachim admitea trei etăți în omenire: a Tatălui, a Fiului și a Sântului Spirit. Prima

¹⁾ Ast-fel fac papă *Benedict XII* (1335 și 1336), *Clement VI* (1344 și 1346), *Inocentiu VI* (1354 și 1357), *Urban V* (1368)—*Martin V* (1418), *Eugeniu IV* (1452) și *Nicolau V* (1457).

²⁾ Născut la 1130 în Celico, lângă Cosenza (Calabria), a fost abate al monastirei Curatium și în urmă al monastirei întemeiată de el, lângă locul său natal, numită Floris.—Să se vadă *Gervaise*, Hist. de l'abbé Joachim, Paris, 1745.—*Neander*, Hist. univ. de la relig. chret.—*Fabricius*, Biblioth. lat. medii. aevi.

începea cu crearea lumii și se continua până la Ioan Botezătorul; a doua de la venirea lui Iisus Christos și până la mijlocul sutei a XIII-a și a treia ce avea să începă cu terminarea celei de a doua, care este mai perfectă ca celelalte două și care va fi caracterisată printr'o descoperire a adevărilor divine și printr'un monahism contemplativ. Descoperirile apocaliptice din scrierile sale, s'au menținut între urmașii lui Ioachim, pe tot timpul cât au fost neînțelegeri și lupte între partidele: rigoristic și moderat din ordinul Franciscanilor.

Flagelanții sau *frații crucei*⁴⁾ (Flagellarii, Flagellatores, cruci fratres și cruciferi). Situațiunea rea în care se găsea Italia, în secolul al XIII-lea, plină de viții, divisa și săracită, în urma războaielor dintre Guelfi și Gibellini, dădă naștere acestui nou fel de sectanți. Credința lor era că, dacă își vor umplea corpul de lovitură, mai ales în public, Dumnezeu îi va erta de crimele ce se vor săvârși, de și în numărul lor, aveau chiar copii de cinci ani. Pentru prima dată ei apar în Perugia (Italia) la 1260, sub conducerea dominicanului Ranieri; după acesta în Franța, Lorena, Alsacia, Suabia, Turingia și Țările de Jos. În furia lor, flagelanții, mai ales în secolul al XIV-lea (1348), mergeau în număr foarte mare pe străzile orașelor, precedați de Cruce, cântând *Stabat mater*, și numai atunci credeau că ertarea păcatelor s'a făcut cu adevărat, când vedeau sângele curgând din corpurile lor. Flagelanții nu admiteau preoți, numindu-se pe ei magistri: propter quod laici sunt clero graviter indignati. Înmulțindu-se, fla-

Boileau, Historia flagellantium, Paris,

gelanții fac pelerinagi în alte țări. Așa fac în 1348 în Germania. Papa Clement VI-lea condamnă practica flagelanților și nu recunoște de bună devoțiunea lor (flagelarea), căci face în public o rea impresiune. Dar secta nu încetă ¹⁾, mai ales că Clerul apusan, cu toate atacurile ce primise, persista a se menține încă în starea de imoralitate, care-i aduse grabnica sa cădere. Până atunci însă pații iaă măsuri contra lor. Gregoriu XI îi dă pe mâinile inquisitorilor, așa 127 dintre ei fură arși de vii la Sangershausen (1414). Conciliul de Constanța condamnă pe flagelanți și ei se contopiră cu Begardii sau Beguinii.

Lollarzii. Begardii ²⁾ instituindu-se în asociațiuni cu scopul de a căuta pe bolnavi și de a îngriji pentru îngroparea morților, sunt cunoscuți sub numele de Lollarzi. ³⁾ Sectanții aceștia nu primiau invocarea sântilor, respingeau folosul misterielor, ba chiar existența lor, combăteau usul celebrării Liturgiei și căsătoria. ⁴⁾ Numărul lor era foarte mare. Inchisitorii urmărindu-i

¹⁾ Conrad Schmidt din Turingia nu găsea nimic mai satisfăcător pentru ertarea păcatelor ca flagelațiunea. De aceea el respingea misteriele cum și mijlocele ce se oferă omului de către grația divină.

²⁾ Hocsemiu din Liege, iată ce dice de ei: Eodem anno quidam hypocritae gyrovagi, qui Lollardi sive Deum laudantes vocabantur, per Hannoniam et Brabantiam quasdam mulieres nobiles deceperunt.

³⁾ Numirea de lollarzi vine de la cuvântul lollen sau lullen, ce în germana înseamnă a cânta cu glasul jos, așa cum făceau când duceau morții la gropă. Părerea că s'ar trage dela Walther Lollard din Colonia, ars în 1323, nu pare fondată, mai ales că sub numele de Lollarzi erau cunoscuți și alți sectanți. Ei se mai numiau Cellites, pentru că trăiau în celule.

⁴⁾ Căsătoria după lollarzi era un fel de prostituțiune cu jurământ.

cu tenacitate, o parte din ei se unesc cu Hussitiî (în Boemia) și alta cu Viclefițiî (în Anglia).

Frații liberului spirit sunt sectanți periculoși pentru ordinea publică și pentru morală, din cauza moravurilor lor corupte.¹⁾ Ei efectuaă cultul lor în secret și cu această ocaziune sevârșiau tot felul de immoralități. Principiul lor fundamental este: *Deus est formaliter omne quod est*. Substanța din care emană totul este Dumnezeu. Dumnezeu n'a creat lumea, pentru că nu era înainte de ea, lumea este eternă; lumea este Fiul consubstanțial cu Tatăl, creatura nu este nimic: unum purum nihil.²⁾ Nu este lume, pentru că totul este Dumnezeu, iar ceea ce se vede sunt forme ale divinității. Sufletul este născut și are în el o parte din divinitate. Nu numai Iisus Christos este Fiul al lui Dumnezeu, ci tot omul care se naște, pentru că se naște din eternitate de către Tatăl. După acești sectari, cele ce se țin în Scriptură despre Mântuitorul, se pot țin despre fiecare om, căci în Scriptură: multa in eis sunt poetica. Sectanții negă nemurirea personală a omului. În lume totul emanând de la Dumnezeu, țin ei, totul trebuie să se întorcă la El. Că atare nu este nici judecată ultimă, iar omul se judecă însuși în momentul morții. Omul ducându-se la Dumnezeu și unindu-se cu el, nu

¹⁾ Acești sectanți se află în Germania și aveau comunități, conduse de câte un preot sau laic, fiind liber a explica învățăturile sectei după vederile lor, cuvânt pentru care sunt o sumă de nuanțe, după localitățile în care se află. Eretici aceștia erau panteiști și apar în secolul al XIII-lea.

²⁾ A se vedea art. Frères et soeurs du libre-esprit par Kober.

este nevoie de acte de cult estern. Mai departe ei nu primesc vr'o deosebire între clerici și laici, pentru că toți sunt din substanța divină, deci esteriorul nu poate face vr'o deosebire. Frații liberului spirit nu recunosc vr'o împărțire a faptelor în bune și rele, de ore-ce Dumneșeu ăa parte și la unele și la altele. «*Dacă Dumneșeu vroesce să păcătuesc, nu trebuie să nu vroesc a păcătui.*» Și «*Dacă omul va fi comis o mie de păcate de mörte, pe cât timp este în uniune cu Dumneșeu, nu trebuie a căuta să nu comită aceste păcate; ba încă, pentru a rămânea în acéstă unire cu Dumneșeu, să sêvêrșiască mii de păcate de mörte de cât să omită vre-unul.*» Corpul omului neavând nici un raport cu spiritul divin, omul poate face cele mai mari rele ce provin din bestialitatea corporală.¹⁾

Sectanții sub cuvînt că sufletul trebuie să se ridice la Dumneșeu și că orî-ce lucru împedică ridicarea sa, interdiceau munca. Pentru ei totul era în comun, și, basatî pe acest principiu, autorisau furtul. Pentru acești sectanți Biserica cu tot ceea ce oferă ea pentru mîntuire, nu sunt de cât vanități.

*Valdenjii.*²⁾ Invățătura lor se apropiă de a bise-

¹⁾ Ei trăiau cu femeile împreună în cele mai libere relațiuni. Poporul le numia pe aceste femei, *Schwestriones*.

²⁾ Intemeetorul sectei este Petru Valdo (*Valdus* sau *Vaux*), negustor din Lion, care își propuse a petrece o viață apostolică, cu mai mulți amici ai săi, împărțindu-și averea la săraci (1170), de unde și numirea sectanților de: Săracii din Lion. Se înțelege că a lăsat soției sale și celor două fice o mare parte din averea ce avea, înainte de a o împărți. Asupra Valdenjilor nu cunoștem documente înainte de 1170. Pentru ca să răspândiască biblia

ricei apusene, afară de misterii¹⁾ și se opun papei iar nu bisericii. Valdenjii nu primiau autoritatea Clerului, pentru care nici nu țineau socoteală de condamnarea bisericii și a conciliilor, susținând că fie-care creștin este un preot. Ei erau contra averilor ce posedea biserica Romei, contra sărbătorilor, postului, rugăciunilor pentru cei decedați și în genere contrari orî căruia act de cult, întru cât principalul este răspîndirea Evangheliei și conformarea vieții după învățăturile coprinse în ea.

În 1184 Valdenjii sunt condamnați la Verona, și pentru ca învățăturile lor să fie nimicite, paپی înființară ordine religioase, care să aibă această sarcină.²⁾ Cu toate acestea ei nu dispar, ci se întăresc din ce în ce mai mult.

*Wicliff*³⁾ († 1384), sectant cu tendințe reformatorii pentru biserica apusénă, a fost de aceleași idei filosofice ca și Anselm și Duns Scot, susținând realitatea obiectivă a ideilor generale. Wicliff recunoscă bibliei puterea de a ne face să dobîndim împărăția lui Dumnezeu.

în popor, o traduc în limba vulgară, avînd pe Ștefan din Ansa ca traducător și pe Bernard Idros de copist. Valdenjii se menținură multă vreme în văile Piemontului.

¹⁾ D-nul *Muston* susține din contra că ei admiteau cele șapte mistere ca și biserica Romei, dar recunoscău numai două ca avînd existența de la Mîntuitorul.

²⁾ Ast-fel fură ordinele Franciscanilor, Dominicanilor, Carmeliților și Eremitilor.

³⁾ *Wicliff* s'a născut la Spreswell (comitatul de Iorc, în Anglia) în 1320 și a avut de trecut prin trei stări principale în viața sa, distingîndu-se ca profesor la Oxford, ca apărător bisericesc al coronei și reformator al bisericii. El muri în 1384. Sa se vada relativ de *Wicliff: Historia anglicana*, publicat de Parker și *Biographies Protest de Lewis*.

În privința misterului euharistic, Wicliff fără a nega prezența reală a corpului și sângelui Mântuitorului, totuși susținea că pâinea și vinul în euharistie se mențin așa după cum ele s'au prezentat la sacrificiul euharistic. El respingea ierarhia în biserică. «Tot preotul, hirotonisit legalmente are puterea de a administra sacramentele și prin urmare de a erta pe cel ce face pocăință.» și: «Tot preotul, chiar papa, poate fi acusat de supușii săi clerici sau laici, când este pentru binele bisericii și această acușățiune trebuie făcută înaintea superiorilor». Singurul mijlocitor între om și Dumnezeu este Iisus Christos. Pentru Wicliff toată creatura este un Dumnezeu (secundum esse intelligibile) și numai faptul că este în actualitate (actualiter effecta) o face ca să nu fie Dumnezeu. Oamenii, uni sunt predestinați la bine, alții la rău, căci de și Dumnezeu nu vrea să se facă răul și deci să se efectueze păcatul totuși le învoiesc: quoad esse suum secundum, occasionaliter perficit. Cu toate acestea omul este liber, (non illibertatur) ȳice Wicliff. Pentru el, omul este compus din corp, suflet și spirit (teoria trichotomică,¹⁾ și dintre acestea numai sufletului se datoresc ridicarea omului la trépta de om. În Iisus Christos, Logos a înlocuit corpul, sufletul și spiritul și câte-și patru aceste puteri lucră împreună, teorie care-l duce pe Wicliff să susțină că Iisus Christos, când a fost înmormântat, a fost Dumnezeu cu adevărat și în mormânt.

Cu alte cuvinte Wicliff nu se depărtă de Augustin,

¹⁾ *Wicliff*, de compositione Hominis.

când este vorba de teoria predestinațiunei și se apropie de Platon în ceea ce privește realismul său. Pentru el Sânta Scriptură este rezămăul în materie de credință, iar Misteriul nu sunt de cât două: botezul și euharistia. Wicliff combătând relele și abuzurile biserice, respinge și celibatul clerului.

În 1380 a tradus biblia în limba vulgară, iar în 1382 este condamnat de un sinod, ținut la Londra, pentru cuvântul că învêța eresul, după care el se retrase la Lutterworth, unde și muri după două ani.¹⁾

Wiclif a avut mulți și însemnați urmași. În vêtăturile sale, profitând de spiritul ce domnia în Europa, s'a răspândit repede și Romei începuse a i se pregăti lovitura ce i se aplică de Luter și Reformatori.

În Anglia reformele cerute de Wicliff sunt predicate și susținute de mai mulți discipoli, cari sunt cunoscuți sub numele de *Bible-men* sau *Lollardii*.²⁾

Iohn Huss,³⁾ alt inamic al clerului și cu osebite al papei, a fost profesor la Praga, adoptând realismul lui Platon în filosofie și teoriile lui Augustin în religie. Între punctele principale ale doctrinei sale cu care ataca biserica vom cita: 1) *Misterul euharistic*, 2) *mijlocele ce sunt puse la dispoziția omului pen-*

¹⁾ În 1396 și 1413 a fost condamnat la Londra, în 1403 și 1410 în Praga, în 1412 la Roma și la 1415 și 1428 la Constanța. Sinodul din urmă ordonă să i se ardă osemintele și cenușa să i se arunce în vânt. Asemenea i s'a ars unele scrieri, între care *Trilogos*.

²⁾ Între Lollardii avem pe Iohn Purvey, Villiam Thorpe și Nicolas din Hereford.

³⁾ *Huss* s'a născut în Husinetz, în Boemia. la 1369, la 1400 s'a făcut preot și la 1402 profesor și predicator la Praga, cum și confesor al reginei Sofia, soția regelui Wenceslaș.

tru mântuirea sa și 3) autoritatea bisericeî.

În privința *Euharistiei*, Huss înveța cum că biserica apusună a falsificat doctrina, refuzând a da laicilor sânta împărtășire sub ambele spețe.¹⁾ De asemenea susținea cum că pâinea și vinul de și se prefac în trupul și sângele Mântuitorului, totuși își păstrează substanța. Dupe Huss, pentru primirea misterului, este de ajuns penitența internă ce o face omul (părere de reu, căință).

Asupra celei de *a doua* cestiuni, Huss nu recunoscea suficiența faptelor bune, de și nu nega că ele sunt necesare. Pentru ca omul să se mântuiască are nevoie de credință și fapte și avându-le pe acestea singur poate să predice cuvîntul lui Dumnezeu, nefiind necesitate de o sântire specială. Cât pentru autoritatea ce trebuie să aibă biserica, Hus în ura sa contra Romei, nu primia ca credincioșii să fie sub ascultarea bisericeî, motivând acésta pe considerentul că toți acei ce cred în Mântuitorul, care este și căpetenia bisericeî, iar nu papa, ce poate sa greșescă și ca atare să fie înlăturat de la demnitatea sa, biserica punându-se în acest timp sub conducerea preceptelor date de Iisus Christos.

Cu deosebire Huss ataca relele în care se găsia Roma și pentru care acusa pe papa, pe care 'l numia antichrist. El nu putea să pricepă înșelătoria papilor cu

¹⁾ Nu vă opuneți la administrarea potirului, mister instituit de Mântuitorul Iisus Christos și apostolii săi. Nici un cuvînt al Scripturêi nu 'i este contra, ci numai usul. Or, nu este nici un us pe care trebuie să-l urmăm, ci numai esemplul lui Christos. *A se vedea scrisoarea lui Hus, adresată lui Haulicon.*

vinderea indulgenților și nu admitea cu nici un chip că între Dumnezeu și om este alt mijlocitor de cât Iisus Christos, respingând cultul Săntilor și al Santei Feciore.

Huss a fost condamnat de sinodul din Constanța la ardere (6 Iulie 1415 și tot ast-fel suferi și prietenul său Ieronim de Praga. Agenții lui Huss însă nu dezarmază. Hussiții fac progrese dîlnice și ar fi ajuns să dobîndiască succese mari, dacă nu se certaū între ei și nu se divisaū în Taboriți și Calixtini (Utraquisti) ba încă în 1433 o parte din Calixtini se uniră cu Apusenii (Romano-Catolici) spre a duce lupta de es-terminare contra Taboriților.

În privința doctrinală, *Taboriții* învățau că în afară de biblie nu este nimic care să aibă putere în biserică și susțineau că omul nu pôte obține mînfuirea de cât numai cînd se va feri de orî-ce plăcere lumescă. *Calixtini* cereau ca cuvîntul lui Dumnezeu să se predice cu tîtă libertatea, ca clerul să fie desbrăcat de bunurile lumesci, ca sînta euharistie să se dea sub ambele forme (sub utraque) și ca să se recunoscă abolirea tuturor lucrurilor, care n'ar fi de acord cu legea divină.¹⁾

¹⁾ Conciliul din Basel (1431) a judecat cestiunea Hussiților. Reprezentanții lor la acest conciliu au fost Procopiu cel mare, Ioan de Rockycana și Nicolae Biskupec. Se decise primirea celor 4 articole cerute la Praga (1420), dar Taboriții se opuseră. Roma recunosc pe Calixtini ca buni creștini. Libertatea religioasă se redete Bohemienilor sub George din Podiebrad. În 1433 Calixtini se alipiră de Catolici, de și nu fura tocmai bine primiti de ei. Pînă la 1620 el se menținură ca partid disident.

Ca următorii ai Taboriților, sunt *Frații Boemieni*¹⁾, din Lititz, proprietatea lui George Podiebrad.²⁾ Contrarii lor îi numia Picardii. Ei se înmulțesc foarte mult,³⁾ și pe la 1564 ei se răspândesc în Prusia și Polonia, iar la 1721 în Berthelsdorf din Lusacia,⁴⁾ când sunt cunoscuți sub numele de Hernhuteri sau comunitatea fraților evanghelici.

Frații Boemieni nu primiau transubstanțiațiunea, nici prezența reală în Euharistie a corpului și sângelui Mântuitorului. Ei nu deteau adorare sântilor și nu primiau purgatorul. Intre ei era o disciplină foarte severă. Poporul era împărțit în trei clase: perfecții (perfecti) progresanții (proficientes) și începătorii (incipientes). Dintre perfecți se alegeau judecătorii de moravuri, clericii⁵⁾ și edili. Orî cine era găsit că a contravenit dispozițiilor ordinului era pedepsit pentru întâia dată cu admonestațiunea, pentru a doua oară cu avertismentul public și dacă nici după acestea nu se îndrepta, era escomunicat.

¹⁾ Frații Boemieni, urmând vederile Taboriților, nu voiau a se alia cu Calixtinii. Ei se rezemau pe ajutorul arhiepiscopului din Praga, Bokyza și a lui G. Podiebrad.

²⁾ Lititz era situat la marginile Silesiei și Moraviei. După 1459 regele fu nevoit a-i scote din Boemia și Moravia. retrăgându-se în grote și munți, unde sunt cunoscuți sub numele de Jamneyi, după felul viețuirii lor.

³⁾ În 1500 aveau peste 200 biserici în Boemia și Moravia. Sub imperatorul Maximilian ei stau bine de tot. Sub Ferdinand sunt nevoiți a părăsi țara. Un reprezentant însemnat al lor este Ion Amos Comen († 1671).

⁴⁾ Lusacia era proprietatea comitelui L. Zinzendorf.

⁵⁾ Clericii erau devisați în presbiteri și episcopi. Preoții aveau încă ajutoare dintre acoliți sau diaconi.

Reformatorii

Nu numai diferitele secte, care își aveau ca origină abuzurile bisericeî romane, dar chiar bărbați din Curia papală, doritori d'a vedea schimbată o situațiune păgubitoare, cereau o reformă. Spiritele erau pregătite de bărbați ca Wicliff și Huss, de renascerea și progresele făcute de spiritul omnesc. Aspirațiunile întregului secol al XV găsiră o personificare în Luter, care în 1517 se puse în fruntea mișcării și compatrioții sei Germani 1 luară apărarea, întru cât aceștia aveau sentimentul încă viu al datoriei de pietate și religiositate. Germania văduse foarte bine cele ce se petrecuseră pînă aci, ea era sătulă de sângele vărsat al Hussiților.

Viața creștină câștigă ceva din reformă, întru cât cei ce aduseseră reforme se ridicau tocmai pentru aceasta. Reforma sătulă de ridicolele pretențiuni ale papei, în ura sa contra acestuia, și arăta ura contra întregii ierarhii, susținînd în același timp, pentru a lovi în ea că, Scriptura trebuie interpretată de rațiunea fie-căruia, deci nu e nevoie de un personal special și această susținere va domina suflarea creștină. intrată în rîndurile reformatorilor. D'aci auz urmat inevitabil o sumă de sisteme religioase, cari arată progresele culturii, în afară de biserică, căci în multe privințe interpretatorii au greșit, uitând pînă unde pôte merge interpretarea liberă a dogmelor.

Motivul invocat pentru a face ruptura cu Roma fu

vinderea indulgențelor. Zwingli ¹⁾ și Luter ²⁾ încep lupta ; Luter ataca în 1513, 95 propozițiuni și Zwingli în 1523, 67, și ast-fel vine ruptura cu ómenii papei. Luter nu lovia la început pe papa, ci abuserile ómenilor sei. In 10 Decembre 1520 însă ruptura fu definitivă. Ambii reformatori erau contra stărei actuale. Așa Zwingli cerea readucerea timpurilor apostolice, pe când Luter ataca indulgențele fără a lovi cu tóte acestea în instituțiunile saú doctrinele apusene, până ce nu începu a se separa cu totul de papa. Dogmele le

¹⁾ Ulric Zwingli s'a născut la 1 Ianuarie 1484 în Wildhaus din părinți pioși și muncitori. Numele lor era Ammon și Margareta Meili. Studiile începătoare le-a făcut la Basel, de aci a trecut la Berna, apoi la Viena (1499), cunoscut aci sub numele de Cogentius. Din Viena s'a reîntors la Basel și a ascultat cu atențiune cursurile lui Toma Wyttenbach. In 1506 ajunge preot la Glaris, în care post se ocupă exclusiv de afacerile parohiei și cu citirea Scripturii și a scrierilor sântilor părinți. De aci înainte devine reformator. El muri în 1531.

Operele lui Zwingli sunt : *De vera et falsa religione*. (Zurich 1525), *Fidei ratio* (1530), *Christianae fidei brevis et clara expositio ad regem Christianum* (1536)

De consultat : Merle d'Aubigné, Hist. eccles. — Rochat Hist. de la Rcf. de la Suisse, 1727. — Hottinger, Huldreich Z. und seine zeit, Zurich, 1842. — Zeller, Das Theologische System Zwinglis, Tübing. 1853. — Witz, Ulrich Z., Gotha, 1884.

²⁾ Luter, născut în Eisleben la 10 Noembre 1483. — Părinții sei fură Ión Luter și Margareta Lindemann. La etatea de 14 ani fu trimis la Magdeburg în scóla fraților vieței comune (Noldbrüder), de aci la Eisenach, apoi la Erfurt. In 1503 luă bacalaureatul și la 1505 titlul de doctor în filosofie, în care an intră în ordinul augustinilor din Erfurt și la 2 Maiú 1507 fu sântit preot. In 1508 fu chîemat profesor la Wittemberg și la 1509 luă bacalaureatul în biblie (baccalaureus tanquam ad biblia). In 4 Octombrie 1512 ajunse licențiat în teologie și la 18 doctor. Avënd dreptul de a explica Scriptura, de acum înainte Luter începe a da la lumină unele din ideile sale, cu care se făcu rău vëdut de Apusenii, iar în urmă fu condamnat. — Luter muri la 18 Febr. 1546. Vëdi lucrarea mea de istoria bisericească și Teza de licență.

primiaŭ reformatorii ca bune, dar cer schimbări în antropologie și sotiriologie.

Relativ de cestiunea *libertăței*, Luter nu fu consecințe. În prima fază el declară libertatea ca esențială, dar în urmă reveni d'a o închide în formule hotărâte. Nu vom face aci istoricul acestor cestiuni, ele coprinđându-se mai mult în istoria universală bisericească.

Prin confesiunea de la Augsburg din 25 Iunie 1530 pe care protestanții o presentară lui Carol V, ne arată în ce raporturi se găsea papalitatea cu biserica protestantă. Nu era vorba de o separațiune cu Roma. Abia în 1537, la Smalcalden, în articolele compuse aci de Luter se vorbea de scopul și opera mântuitoare a lui Christos (4 puncte nediscutabile și 15 discutabile).

În esență Luter învêța cum că omul se află în mijlocul rului din lume. Lumea este un haos întunecos. Omul este rău din firea sa, în urma călcărei poruncii lui Dumnezeu și nu se poate elibera dn sub stăpânirea păcatului prin silințele sale. Dumnezeu însuși este îndreptătorul omului, și omul n'are de cât a se îmbrăca cu meritele Mântuitorului, ca ast-fel să se îndrepteze prin credință, împrpriindu-și aceea ce El a făcut pentru eliberarea de sub păcatul original. Biserica apusană a falsificat doctrina creștină, ăcea Luter, decî nu este biserica adevărată, ci împărăția în care s'a introdus Satan, care inspiră orî-ce lucrare a ei. Clerul era înălaturat ca o usurpațiune ce n'are rațiunea de a fi și nici nu poate fi suferit, iar în locul ierarhiei se înființară funcționari ai comunității, aleși dintre creștini.

ce erau toți egali în drepturi, și aceștia îndeplineau un timp ore-care însărcinări în biserică. Lovind în biserică, Luter ca să aibă în partea sa pe nobili, ceru secularizarea averilor eclesiastice. Biserica înlăturată, interpretarea bibliei se făcea de orî-cine și orî-cum se pricepea. Credința în om se menține și se întărește prin euharistie și liturgia reamintea ómenilor făgăduința Mântuitorului pentru ertarea celor greșiți și nu era stabilită de cât pentru a da viață predicei, la care Luter ținea foarte mult. La început Luter nu admitea prezența reală în Euharistie, dar după discuțiunile ce avu cu Carlstadt, Zwingli și Ecolampadiu, reveni asupra primei sale convingeri. În opera rescumpărătoare el nu vedea pe Iisus Christos de cât cu un corp aparent și misterii pentru el sunt fólosite numai prin credința celui ce le primește și nu justifică de cât *ex opere operato* și «Non sacramentum, sed fide. În materie de credință, Sânta Scriptură ne dă direcțiunea și nu mai ce este în ea, represintă adevărul.

Prietenul lui Luter fu *Melanchton* (1560) bărbatul cel mai capabil și a căruí operă din 1521 fu recunoscută și de Luter ca invincibilă.

Dorința lui fu de a atrage la o unitate pe sectari, dar silința remase zadarnică. Cu 1548 se începură controversele adiaforice asupra Euharistiei (1540), pogorârea în infern (1549) justificarea (1550) faptele bune, (1551) libertatea, (1556) Legea și Evangelia, (1556), pacatul original (1560) și predestinația (1561)

La disputele aceste luară parte: *Agricola*¹⁾ care nu admitea decât Evanghelie; *Flacius Illyricus*²⁾ care spune că păcatul original este esențaomului, ajungând în maniheism A. *Osiander*³⁾ *Stau-*

¹⁾ *Agricola* (Ión), om foarte vanitos, a fost unul dintre persoanele puțin înșămbrate în timpul Reformei. El s'a născut la 1492, devine profesor la Eisleben în 1525 și în 1536 la Wittemberg. El a combătut legea mosaică, pe care o crede nefolositoare, de ore ce totul se câștigă prin credință. Doctrina lui fu numită de Luter: antinomism, susținând că legea veche a avut timpul și locul seú. *Agricola* retractă în parte învățătura sa, când fu chemat predicator la Berlin (1540), nici într'un cas însă nu admite că sunt folositoare faptele pentru mântuire. *Agricola* móre în 1566.

Să se vadă: De antinomismo *Agricolae*, de Nitzsch, Witt.

²⁾ *Flacius Illyricus*, numit ast-fel de la locul născerii sale, Albona în Illyria. El se nasce în 1520 și móre la 1575. În Veneția își făcu primele sale studii, iar la 1541 vine la Wittemberg, unde în 1545 fu însărcinat cu interpretarea Vechiului Testament. *Flacius* a fost un luteran rigid. Retras la Magdeburg căută se convingă pe toți că Interimul, primit de unii Protestanți, este păgubitor. Nici o-dată încercările amicilor lui *Mejanchton* nu fură în stare de a face o împăcare cu *Flacienii* din Magdeburg. În 1557 *Flacius* este chemat profesor de teologie la Iena. Destituit de aci, în urma adunăreide la Francfort. *Flacius* este condamnat ca eretic manciheú, susținând că păcatul original este substanța naturei umane.

³⁾ *Osiander* (*Hosemann* în nemțesce) s'a născut la 1498 și a murit la Oct. 1557. Studiile și le-a făcut la Ingolstadt și Nuremberg. El susține teoria: *inhabitatio Christi*, după care creștinul ce primesce cu credință cuvîntul, primesce pe însuși Iisus Christos. care locuesce în el și devine dreptatea sa.

Osiander ajunge profesor de teologie la Kœnigsberg, unde dete pe față teoria protestantă, după care justificarea era sinonimul remiterii păcatelor. Omul, după el, nu face nici o faptă meritoriasă, căci toate faptele sale sunt un rezultat al ființei lui Christos, care se află în el.

kæra ¹⁾ antitrinitar; *G. Major* ²⁾ apărătorul faptelor bune. Cearta se părea că încetază prin faimósa formulă de concordia, eșită din adunarea de la Kloster-Bergen din 1577 și datorită lui J. Andreæ ³⁾ M. Schemnitz ⁴⁾

¹⁾ *Fr. Stancara* († 1574), profesor de ebraică la Cracovia, a luptat contra icónelor, a călugărilor și a fost pentru liturgia lui Zwingli. El era un inamic declarat al lui Osiander. El susține că Christos nu pòte să fie îndreptarea și mântuirea noastră de cât numai prin natura umană, cu care a îndeplinit cele prevădute de lege, iar ca Dumnezeu n'a putut suferi. Făcând parte dintre antitrinitari, ajunse a degenera în Nestorianism, căutând să scòtă din divinitate, tot aceea ce era contra imutabilității în opera rescumpărătoare.— Calvin l' combătu și il arată ca socinian.

²⁾ *Major* (G), profesor de teologie în Wittemberg († 28 Noembrie 1574). El învêta cum că nimeni nu pòte să se mântuiască prin fapte rele sau fără fapte bune pentru că, dice el, trebuie să recunoscem că faptele bune sunt necesare, căci fără de ele nu este nici credință, întru cât ele sunt rezultatul credinței, cum lumina este rezultatul existenței sòrelui.

³⁾ *Andreæ* (I).—Acest teolog însemnat al timpurilor noi s'a născut la Waiblingen (Wurtemberg) în 1528, și-a făcut studiile la Tubingue și, ajunse mai întâiu pastor la Stuttgart, apoi profesor la Tubingue. Însărcinat de ducele Christof din Tubingue spre a împêca partidele religioase în Germania, el a vizitat mai multe localități, fără însă a câștiga pe cine-va în parte-i. În 1577 dete nascere formulei din Kloster-Bergen, pentru împêcarea protestanților.

Lucrarea sa principală este „Cele șase disertații asupra principalelor erori ale timpului” atingând învățătura despre păcatul original, despre lege și Evanghelie, despre faptele bune, despre Mântuitorul etc. Acest sectant este cunoscut în Germania sub numele de al doilea Luter (Lutherus secundus) și doctor Schmiedlein. El muri la Tubingue în 1590.

⁴⁾ *Schemnitz* (M).—Născut în Treuenbriezen (Brandenburg) la 1522, din părinți săraci, Schemnitz își făcu studiile la Wittemberg, ajungând apoi bibliotecar al ducelui Albert de Prusia în Königsberg. În urmă reveni la Wittemberg și se uni cu Melancton. În 1554 l' găsim pastor la Brunswick. El este unul dintre persoanele, care împreună cu Andreæ a luat parte la facerea Formulei de concordie de la Kloster-Bergen.

Schemnitz este partisanul lui Luter în ceea ce privesce Euharistia și prin lucrarea sa: „*Examen Concilii Tridentini quadripartitum*”, combate hotărârile Sinodului în așa chip, în cât

N. Selneccer ¹⁾, D. Chrytraeus ²⁾, A. Musculus ³⁾ și alții.

Ceea ce doriau aceștia n'avu rezultatul practic și atunci se vedură defectele liberului examen. Protestanții din Suedia și Danemarca, Prusia,, Holstein, Pomerania, Saxonia de jos nu primiră confesiunea. După această Confesiune orî-ce controverse trebuiau să fie judecate prin mijlocele oferite de Sânta Scriptură.

Disputele incetază prin pacea Vestfalică (1648). Luteranismul însă în suta a XVII decade pînă a fi considerat ca un despotism clerical, cum dicea Kant. In contra sa se ridică sincretismul, pietismul și întreaga filosofie.

Romano-catolicii nu încercă a'i responde. Calvinistii erau contra lui, pentru că ținea de rele toate modificările aduse doctrinei lui Luter. Relativ de ubiquitatea Mântuitorului (Multivolipraesentia Christi) el avea altă părere, susținând o prezență universală relativ de natura transfigurată a lui Christos, depinzînd de libera voință a omului-Dumnezeu. Schemnitz muri la 1586.

Să se vadă art. Chemnitz de Hausle in Wetzlar și Welte, trad. de Goschler.

¹⁾ Selneccer (N). a fost tovarăș cu Andreae și Schemnitz la facerea formulei de la Kloster-Bergen (1577). El a murit la 1592.

²⁾ Chrytraeus (D), de loc din Ingelfingen (Suabia), s'a născut la 1530 și a murit la 1600.—Studiile și le-a facut la Tubingue, apoi la Wittemberg și Heidelberg. El ajunsese profesor la Wittemberg, unde explica „locurile teologice“ ale lui Melancton. apoi la Rostock, fiind partisan al confesiunii de la Augsburg. O scriere a sa de ore-care însemnătate este: Scurtă și folositoare explicare a principalelor puncte ale doctrinei creștine, 1572.

³⁾ Musculus (A) 1514 — 1542 s'a născut la Schneeberg (Meissen), a studiat la Leipzig și Wittenberg, iar la 1542 ajunge profesor de teologie la Francfort. Inimic al lui Osiander, Musculus combate Interimul, apără învățătura ubicuității și conlucrează la Formula concordiei.

Sincretismul

Impărțirea protestanților nu putea aduce decît rău cauzei sale. De aceea bărbați însemnați luară sarcina de a aduce o unitate. Asa este *Calist* ¹⁾ sau alt-fel G. Callisen, unul dintre teologii însemnați și în același timp liberal în religione. El nu cerea decît ca cu toții să primiască articolele simbolului apostolic, rămânând liberi asupra celor-lalte cestiuni. Viața întregă și virtuoasă trebuie să uniască pe diferitele biserici ca făcând parte din una și aceeași. Opiniunile lui fură combătute. Ortodoxii nu le primiră sub cuvîntul că nu se pôte admite că numai o parte din biblie a fost inspirată, mai ales că Calist susținea că în Vechiul Testament nu este lămurită Trinitatea. Calist se supunea papei, dar nu papei infailibil. El găsește un inimic în *Abraham Calov* ²⁾ în opera sa „Consensus repetitus fidei verè lutheranae“ Witt. 1666. Celebrul *Dallæus* ³⁾ în opera sa „Tratat de întrebuintărea Sântilor Părinți.“ arată că

¹⁾ *Calist* (1586—1656), de loc din Schleswig, ajunsese profesor la Helmstaedt în 1614. Luteran convins, Calist învăța că adevărurile credinței se găsesc în scrierile părinților bisericesci din cele cinci secole și în simbolul apostolic. El fu acusat în urmă de cryptopapism de către Bucher din Hanovra. Nu se împêca totuși, de și era luteran, cu teoria predestinațiunei, a păcatului original și ubi-cuității.

²⁾ *Calov A.* (1612—1686) s'a născut la Mohrungen (Prusia orientală), a profesat luteranismul.

³⁾ *Dallæus*, (1594 — 1670), membru distins al bisericeii reformate, pus în genere dacă nu pe un picior de egalitate cu Calvin, dar imediat după el, a fost prieten cu Fra Paolo Scarpî. În cele din urmă timpuri ale vieții sale fu preot reformat în Charenton. Scrierile sale se ridică peste numărul de 30.—Este însemnat și ca predicator.

părinților bisericești nu li se pôte da decît o autoritate negativă, din cauza deselor contradicțiuni.

Inimicîi lui Calist n'au uitat s'îl acuze mereu ca pe unul ce a deosebit dogmatica de morală.

Pietismul

Cum s'a vădut în cele ce am examinat în unul din ș năstre, Misticismul ca opus Scolasticeî, desvolta cu multă temeinicie pîncipiile sale. Necesitățile și suferințele dîlnice aduseră pentru Mistici exaltațiunea pîncipiilor lor dominante. Așa fu pietistul *Ion Arnd* ¹⁾ și *I. V. Andreæ* ²⁾ În Germania se făcură încercări pentru a apropia biserica luterană de teosofiă. În acest scop lucră *Cornelius Agripa* ³⁾ și *Teophrast Paracels* († 1541) Primul fu un adept al magiei, pe care o credea basată pe natură și revelațiune, iar cel de al II-lea aducea pîrobe din revelațiune pentru ca să do-

¹⁾ *Arnd* (I). protestant și teolog mistic, s'a născut la 1555 și a murit la 11 Mai 1621. Diacon în Ballenstädt (Anhalt), ajunse îndată preot la Badeborn. Mai mult practic, ca teoretic, Arnd susținea că nu se face nimic dacă nu se mortifică omul cel vechi. El a fost apărat mult de pietiști, cari vîd în el pe ângelul de care amintesce apocalipsul.

²⁾ *Andreæ* (I V.) (1586 — 1654) luteran, fiul unui abate din Königsbronn. În 1614 este diacon le Vaihingen (Wurtemberg), în urmă ajunge unul dintre misticiî cei mai convinși. Scrierea sa însemnată este, *Menip*; din timpuri de restrîște are scrierea sa *Threni Calvenses*. În 1639 'l găsim la Stuttgart ca predicator al curței și membru al consistoriului.

³⁾ *Agripa* (C.) (1486—1535) distins prin zelul cu care a îmbrățișat filosofia, teologia, medicina, astrologia, magia. dreptul El a vroit să facă din magie o sciință și prin teosofie își esplica totul din lumea vădută și nevădută. În concludsiunile ce face la scrierea sa „Deșertăciunea sciințelor“ susține că: nihil scire, felicissima vita“.

vediască paralelismul dintre macrocosm și microcosm. De aceleași păreri fură *Seb. Frank* ¹⁾ și rabinii Loria și Irira cum și în Reuchlin ²⁾. Dar Misticismul făcea progrese în direcțiunea apucată și degeneră în fel de fel de iluminatii. Ca reprezentant în felul acesta avem pe *V. Weigel* ³⁾ și disci-

¹⁾ *Frank (S.)* (1500—1545), din Donau-Wörth (Bavaria), un însemnat antitrinitariu, autorul operei, *Cronika, Zeitbuch und Geschichtsbibel von Anbeginn bis 1531*, în care se arată evenimentele din lumea veche, din timpul lui Iisus Christos, istoria papilor sinodelor, ereziilor etc. Frank susține eternitatea materiei, neschimbabilitatea lui Dumnezeu, neuitând însă de a sprijini teoria idealistă. Pentru el legea pe care trebuie s'o urmeze omul este natura pusă la ordinele Spiritului intern al lucrurilor, fără se mai se simta trebuință de vr'o lege scrisă. Atît Mântuitorul cât și esența creștinismului cu practicele sale (dogmele și misterile) nu sunt decît simbole și nu pôte exista spirit fără materie.

²⁾ *Reuchlin* (Capnion în grecește). S'a născut la Pforzheim (1455) umanist a fost unul dintre cei d'ântăi care a susținut studiul clasic în momentul reformei și a introdus în Europa studiul limbei ebraice, a apărat libertatea omului în judecarea Scripturii. Principiul sau era: *Semper discendo docere*. El a avut certă cu un ore-care Pfefferkorn și cu Dominicani din Colonia cari vroiau se ardă toate scrierile iudaice, pe când el sprijinea pe acelea ce nu aduceau nici un reu creștinului. Sunt însemnate, din cërta acesta, cele două scrieri: *Speculum manuale* al lui Pfefferkorn și *speculum oculare* a lui Reuchlin. El a murit la 1522.

³⁾ *Weigel (V.)* (1533—1588), de loc din Hayna (Meißen), a urmat teologia la Leipzig și a ajuns pastor la Zschopau Erzgebirge (1567), Filosof neoplatonic, Weigel susținea că omul nu pôte cunoște nimic decât dacă se descoperă în interiorul său; pentru că tot ce este afară, nu este realitate, ci imagina ei. În dorința de a cunoște pe Dumnezeu și lumea, omul se află astfel că trebuie să se ocupe cu o știință naturală și cu alta supra-naturală. Omul este compus din corp, spirit și suflet la care corespund sensurile, rațiunea și inteligența. Sufletul fiind muritor, pôte cunoște pe Dumnezeu. Dumnezeu a creat pe om, în deosebire, el este cauza a tot ce se află, afară de a reului, care provine din libertatea omului. Renascerea omului s'a făcut prin părăsirea voinței sale. Iisus Christos ca rescumpărător al ome-

polul seu *Iacob Böhme* ¹⁾ sau filosoful teotonic.

După sistemul lui Böhme universul este eșit din divinitate. Dumnezeu este eșit din întunerece, nu se poate defini, nu i se poate da nici un atribut, căci el este și totul și nimic. Din abisul fără început și fără finit ese Fiul, ca lumina și voința lui. El se cunoște în omenire prin Sântul Spirit, care-i unesce pe ambil și care purcede de la *Tatăl* și de la *Fiul*. Dumnezeuirea este cunoscută omului prin natura eternelă și invisibilă, din care ese cea vizibilă. Reul este condițiunea binelui. Teoria acesta găsi părtași în englezul *I. Pordag* ³⁾, francesul *St. Martin* ²⁾

nilor a avut corp omenesc. Misteriile nu aduc credința și nu sunt de folos pentru mântuire, iar preotul nu poate da absoluțiune păcătoșului. Scrierile lui Weigel au fost condamnate la ardere de către electorul de Saxa (1624).

¹⁾ *Boehme* (1575—1623), de loc din Altseidenberg (Silesia), a fost un om foarte pios și cetind biblia. ajunse a fi interpretatorul ei, de și scrierile sale sunt scrise într'un stil incult și cu greu de cetit. Scrierea sa *Aurora* fu reu primită de Richter din Görlitz și Boehme trebui să promită a nu mai scrie nimic. Amicii seî îi deteră numele de filosoful german. Boehme găsește că în Dumnezeu este spiritul și natura. Natura eternă să manifestă în șapte perioade, care depind de un întreit principiu : focul, lumina, viața. În acest întreit principiu Fiul se manifestă în principiul luminei, iar Sf. Spirit în al vieții. In genesiologia sa ca și în aplicarea ce face psihologiei la teologie, Boehme nu desparte trebuințele sufletului omenesc de principiile esenței divine.

²⁾ *Pordag* (1625 — 1698), este urmașul lui Boehme și a încercat să dea ore-care direcțiune științifică ideilor lui. Pordag avea credința că a primit revelațiuni divine; scrierile sale sunt cu caracter mistic. El este întemeietorul sectei filadelfilor la care avu de tovarăși pe Toma Bremley și Ióna Leada. Scrierile sale sunt : Metafisica divină și teologia mistică.

³⁾ *Saint Martin* (1743—1804), mistic, scriitor onest și cu prudență în părerile ce susține. Sistemul seî este coprins în opera : „Erorile și adevărul,“ combătând materialismul, care este un izvor de erori. Omul, dupe el, nu se poate nimici, pe când materia se nimicesce. Tot ele susține că în realitate, după cum ni se presintă în natură, nu sunt decât trei elemente : pământul, apa și

Apoi *Quirin Kuhlmann* ¹⁾ care învăța că scopul misticismului este ignoranța. *I. G. Gichtel* ²⁾ care s'a încercat să formeze un cler după rânduiala lui Melchisedec, în care preoții nu erau nici mai mult nici mai puțin decât ângerî, n'aveau voe să se însore nici să lucreze. Puțin însemnat este *G. Arnold* ³⁾ și *I. W. Petersen* ⁴⁾ care susținea regatul de 1000 ani și restabilirea lumii în starea de mai înainte de păcat. Cel care proclamă egalitatea absolută, negând și pe

focul; de asemeni că nu sunt de cât trei dimensiuni în corpuri, trei figuri în geometrie, trei facultăți în spirit, trei grade de espiatiune pentru om și că în lucrurile create, nu este nimic mai mult de trei. Dacă corpurile ar fi din patru elemente. ar fi nedestructibile.

¹⁾ *Kuhlmann* (*Quirin* (1651—1689), un pretins visător, ținea discursuri la Leipzig (1673), pe care nu le înțelegea nici el. Citind scrierile lui *Boehme* mintea sa să esaltă și mai mult, ceea ce ne explică învățătura ce respândia pentru înființarea unei împărății a Sântilor, în care scop se duse în Franția. Anglia, Italia, Olanda, Constantinopol, Smirna, etc., apoi se întorse în Europa, unde, în Rusia, fu condamnat la ardere.

²⁾ *I. G. Gichtel* (1638—1710), întemeetorul sectei Fraților angelici (*Engelsbrüder*), s'a născut în Ratisbona. Dotat cu o vie imaginație, pe lângă piositatea sa, *Gichtel* ajunge unul dintre visătorii entusiaști ai Germaniei, luptându-se cu diavolul și punând mare preț pe evlavia sa. El înlătura justificarea omului prin credință și cerea, pentru espiarea păcatelor lumii, instituirea unui sacerdoțiu ca al lui Melchisedec.

³⁾ *Arnold G.* (1666—1714), profesor de istoria bisericească la universitatea din Giessen, nu se mulțumi cu starea acésta și se ocupa în particular cu cetirea autorilor mistici. În cele din urmă fu pastor și inspector la Werben, (Brandenburg), apoi la Terleberg. Pentru *Arnold* singura teologie adevărată este misticismul, iar stabilirea dogmelor în biserică, a adus căderea ei.

⁴⁾ *I. W. Petersen* (1649—1727) a scris o lucrare care poartă titlul „*Mysterium apocatastaseos*“, pentru care fu destituit din postul de intendent general din Luneburg, ducându-se la Nierdodeleben și apoi la Thymern. Soția sa Ioana Eleonora l'a urmat.

Dumnezeu și nemurirea, fu *Mathias Knutzen* ¹⁾ apoi *I. Ch. Edelmann*. ²⁾

Intemeetorul noului bisericii a noului Ierusalim fu *Emanuel de Swedenborg* ³⁾ El combătea rescumpărarea, Trinitatea, îndreptarea prin credință, predestinația și cu acesta își atrage o mulțime de aderenți. După el lumea invisibilă corespunde celei vizibile, lucrurile vizibile au ca corespondente pe cele invizibile. Lumea aceasta nu este ideală, cum susținea Platon, ci reală și locuită de îngeri ca și noi, uniți prin căsătorie, fără însă a naște ceva în afară de bine și de adevăr. Prin trinitate înțelegea pe Christos, care apărea ca Dumnezeu în Tatăl, ca om în Fiul și ca puterea divină în Sântul Spirit.

Cu alte cuvinte pietismul se prezenta ca o teorie po-

¹⁾ *Knutzen M.* (1640) s'a născut la Oldensworth (Holstein) și a studiat la Königsberg mai întâiu filosofia și apoi teologia. Înbușat cu idei sceptice, Knutzen nega totul. Iată după Hartnach doctrina sa: Non esse Deum neque diabolum 2) magistratum nihil æstimandum, templa contemnenda, sacerdotes rejiciendos 3) loco magistratus et loco sacerdotum esse scientiam et rationem cum conscientia conjunctam, quae doceat honeste vivere neminem laedere et suum cuiusque tribuere 4) conjugium a scortatione nihil differre 5) unicam esse vitam: post hanc nec præmium nec paenam dari 6) scripturam sacram secum ipsam pugnare.

²⁾ *I. Edelmann* (1698 — 1767), teolog de la Iena, s'a născut în Weissenfeld (Saxonia), a îmbrățișat pietismul, dar în urmă s'a lepădat de el și de chiar creștinism, combătând și ridiculizând biblia, crezându-se un al doilea Luter, fără a se alipi însă cu temeiul la vr'o confesiune sau sectă.

³⁾ *Em. Swedenborg* (1688—1772) filosof spiritualist, s'a născut la Stockholm și a murit la Londra. El este autorul scrierei în opt volume: „*Tainele cerești*” și în care descrie cum în afară de lumea vădită mai există o lume spirituală, care este tot atât de reală ca și aceasta în care ne aflăm. Swedenborg n'a avut în jurul său cât a trăit discipoli; după mórtea sa se găsesc sectanți în Statele-Unite și Anglia.

sitivă în care se declara principiul pecabilității, rezultat din păcatul original și rescumpărarea și espiatiunea aducea unirea cu Dumnezeu. Acel ce a pus mare preț pe pietismul interior fu *P. I. Spener*. ¹⁾ El a combătut pe teologii luterani ca și întreaga teosofia. Ca urmași ai săi fură *Christian Thomasius* ²⁾ *J. F. Buddaeus* ³⁾ *S. I. Baumgarten*. ⁴⁾ În cele din urmă pietismul deveni apocaliptic.

¹⁾ *Spener* (1635 — 1705), arăta de mic o înclinare deosebită către studiul Scripturii. El făcu studiile la Colmar și Strasburg și în 1664 lua doctoratul în teologie, explicând cap. IX, v, 13—21 din Apocalips. În 1666 fu chemat în calitate de decan al pastorelor din Francfort. Lui se datoresc așa numitele *collegia pietatis* în care o dată pe săptămână se adunau la el și făceau rugăciuni, cântări, citire din scriptură. *Spener* cerea între altele: restabilirea sacerdotiului universal, adunări de edificare mutuală, răspândirea bibliei și o nouă formă a predicii. În 1686 *Spener*, chemat de trei ori de electorul de Saxa, Ión George III, se duse la Dresda în calitate de prim predicator al curții; dar în 1689 cade în disgrația electorului, așa că în 1691 se duse în postul de prim pastor al bisericii Sf. Nicolae din Berlin, chemat de electorul de Brandenburg Frederic III. *Spener* presidează comisiunea pentru organizarea facultății de teologie de la Halle. Operile sale sunt în număr de 123 pe lângă scrisorile pastorale.

²⁾ *Thomasius* (1655—1728) de loc din Leipzig, unde își făcu studiile sale juridice, ajunse în urmă profesor la Halle și ocupă catedra de jurisprudență. El a combătut pedantismul german și întrebuință pentru întâia dată limba germană în scrierile și cursurile sale, susținând în același timp că suveranul singur dispune de religia poporului său, de miniștrii săi și de înstitutiunile țerei în scopul propășirii naționale.

³⁾ *J. F. Buddaeus* (1667—1729), un om foarte pios și instruit, își câștigă stima celor ce l-au cunoscut. El a fost un spirit împaciuitor și nu s-a raliat nici cu ortodoxii, nici cu pietiștii.

⁴⁾ *S. I. Baumgarten* (1697 — 1757), profesor de teologie la Halle și unul dintre persoanele ce formau trecerea de la pietismul lui *Spener* la raționalism. *Baumgarten* apăra cu căldură toleranța religioasă și susținea pe deiști contra atacurilor ce li se aducea.

În această direcțiune găsim pe *I. A. Bengel* ¹⁾ și *C. A. Crusius*. ²⁾

Herrhunțianii țin și ei de pietiști. Intemeetorul acestei secte fu *Zinzendorf* ³⁾ iar a *Fraților Moravi, Ciriil și Metodiu*.

În 1627 Moravi se stabiliră în Saxonia și Lusacia și există până azi având ca principiu a aprinde în inimele creștinilor dragostea către Dumnezeu și Christos. Frații Moravi admiteau în sinul lor pe toți sectatorii ce voiau să vină la ei.

¹⁾ *I. A. Bengel* (1687—1753), de loc din Winnenden, a studiat teologia la Tübingue și a fost unul dintre bărbații însemnați ai timpului. Inclinat către traditionalism, Bengel prin cultură și prin caracterul său ajunsese, a fi stimat în Germania. El nu se împacă cu multele variațiuni între textele bibliei și de aceea în 1734 dăde la lumină lucrarea sa *Apparatus criticus*, iar în 1742 *Gnomon*, *Novi Testamenti in quo ex nativa verborum vi simplicitas, profunditas, concinnitas, salubritas sensuum coelestium indicatur*. În scrierea sa *ordo temporum* (1741) pune sfârșitul lumii la 7777. Bengel a fost în 1745 chemat consilier al principelui la Denkendorf și în 1749 ca prelat la Alpirsbach și consilier consistorial.

²⁾ *C. A. Crusius* (1715—1775), profesor de teologie și filosofie la Leipzig și unul dintre învățații cari doriau o unire între luteranism și filosofie.

³⁾ *Zinzendorf* (1700—1760), fiul lui George Ludovic din Zinzendorf, ministru al Saxoniei, fu crescut în principiele creștine de o mătușă a sa, apoi făcu studii la Halle, sub conducerea lui Franke și de aci la Wittenberg. La Paris făcu cunoscință cu Janseniștii, cu cari legă prietenie, dar în urmă o rupse cu ei și se întorse în țară, unde luă parte în consiliul de regentă, fără a părăsi obiceiurile sale de mai înainte. În 1722 el dăde *Fraților moravi* localitatea Hutberg și stăruie din toate puterile de a aduce liniștea între ei. Zinzendorf este întemeetorul sectei herrhunțianilor. În 1732 el demisionă din consiliul de regentă și se dăde cu totul la afacerile sectei.

Filosofia

Nu puțină dificultate făcu dogmatismului luteran și filosofia. Bărbați ca Erasmus de Rotterdam cum și Renașterea dete putere aeestui curent. *Luter* combătea Filosofia ca izvorul relelor în care se afla Roma. *Melanchton* și *Beza* ¹⁾ erau întru cât-va adepți Filosofiei scolastice, de și într'un mod tacit. Intrată în Aristotelism biserica primi pe *Giordano Bruno* ²⁾ în sinul său. Acesta era adeptul lui Platon. Șirul deschis, nu se putură opri cei-l'alți. Și Germania găsi o sumă de filosofi ca *Ramus* ³⁾ etc.

¹⁾ *Beza* (1519—1605) născut la Vézelay (Bourgogne), din o familie nobilă și virtuoasă, educat de celebrul Melchior Wollmar, ap i fu dat uitareii tuturor, chiar a părinților sei, pentru că nu vroia să renunțe de a fi adeptul reformatorilor. — În 1548 se duse la Geneva, unde făcu cunoscintă cu Calvin, al cărui amic și discipol fu. *Beza* a fost profesor de limba grăcă la Lausanne. Părerile sale erau conciliante și pentru a atrage în partea reformatorilor pe luterani, el formulă o confesiune de credință apropiată de ei. Din Lausanne *Beza* se duse la Geneva, unde este numit profesor și pastor. În 1568 se duse la Vézelay, unde își regulă niște afaceri familiare, iar la 1571 veni în Francia, unde jucă un rol mare în diferitele împrejurări prin care trecură reformatorii.

Beza este însemnat ca istoric, exeget, poet, polemist și orator.

²⁾ *Giordano Bruno*, călugăr din ordinul dominicanilor, ajuns profesor la Geneva, vizită mai multe localități din Europa și în cele din urmă fu condamnat de Roma la ardere de viu ca ateu. El se folosise mult de filosofia neoplatonică. Operile lui sunt publicate de Wagner și Gfrörer.

³⁾ *Ramus Petrus* (1515 — 1572) umanist, s'a născut la Cuth (un sat în Soisson), arătând din copilărie o mare aplicare către studiu. Tesa sa a fost asupra scrierilor lui Aristotel: Quaecumque ab Aristotele dicta essent, commentitia esse. În 1551 *Ramus* este profesor de elocuință și filosofie la colegiul de Franța, unde apoi ajunge decan. El este cunoscut sub numele de Platonul frances, iar învățătura sa e numită „ramism“, care fu bine primită de protestanți. — Să se vadă *Lobstein, Petrus Ramus als theolog*, Strassb. 1878.

Filosofia Germană fu fondată însă de *Leibnitz* ¹⁾ care profesa un realism spiritualist. El fu însemnat prin teoria monadelor, atomi substanțiali dar nemateriali. Lui se datorește în timpul acesta dorința d'a împăca teologia cu filosofia și de a stabili că Dumnezeu este inteligența absolută și liberă, ca rațiune primordială a tuturor lucrurilor. Tot el se încercă de a arăta origina răului în lume. După el vine *Christian Wolf* ²⁾ care

¹⁾ *Leibnitz* (1646—1716), fiul unui profesor de morală de la universitatea din Leipzig, este un mare filosof și un cunoscător profund a tuturor ramurilor Științei. Arnaud spune despre el că nu i-a lipsit nimic decât adevărată religie, pentru a fi cel mai mare om dintre omenii timpului (Münst, Dict. enc. Welt.) Leibnitz în anii din urmă a avut ura cea mai mare contra reformatorilor și n'a vroit a primi împărtășirea nici în momentele când era aproape să-și dea ultima suflare.—El rămâne mare prin lucrările sale de teologie, de filosofie, matematice, St. Naturale, juridice, istorice, pe lângă vederile clare ce avea asupra conducerii Statului. În matematice, el s'a ocupat de calculul infinitesimal; în științele naturale pune bazele Geologiei și se ocupa de origina globului; în istorie, arată care este metoda adevărată pentru cercetarea faptelor; în politică, cine nu cunoște pe pseudonimul Cæsarinus Furstnerius cum și tendința de a face ca principii Germaniei se fie considerați de adevărați suverani, depinzând însă de suveran; în filosofie a fost eclectic, metoda sa rațional fiind a priori, deductiv și geometric.—În doctrina sa Leibnitz afirmă că rațiunea este un dar al lui Dumnezeu, că ereticul este în afară de biserică și deci și de Christos, că papa este reprezentantul lui Dumnezeu în Biserică, iar imperatorul este reprezentantul puterii temporale, încercând să facă o unire între protestanți și catolici.—Leibnitz a sfătuit pe Țarul Rusiei că, dacă vrea să civilizeze poporul său, trebuie să introducă lucrurile streine, care sunt de folos, cum și să aducă bărbați capabili, ori de unde i-ar găsi.

²⁾ *Wolf* (1679 — 1754), de loc din Breslau. El fost crescut în principiile bisericești, totuși arată o înclinare către filosofie și matematice cum se vede de când era la Iena unde își făcea studiile. Profesând cu succes la Leipzig atât teologia cât și matematicile și filosofia, Wolf în 1706 fu chemat la Halle, unde făcu lecții escelente de matematice, logică morală și metafizică. El căuta să alunge ideea supranaturalului din religie și aproba pe acei

complectă teoriile sale, de și toate erau coprinse în formule matematice inflexibile, pe care le aplica la teologie. Wolf avu resuneț în Germania. În jurul filosofiei lui se grupară o sumă de bărbați destul de însemnați. Cel din urmă discipol al lui fu *Moise Mendelsohn* ¹⁾ însemnat prin scrierea sa «Morgenstunden» Berlin, 1786 ed. II.

Critica începu însă cu *Kant* ²⁾ care ca și David Hume refuza rațiunei d'a cunosce *a priori* causalitatea. Operile sale însemnate sunt: Critica rațiunei pure și critica judecăței.

Principiile filosofice ale lui Kant dovedesc o încercare ce nu avuse loc până aci în Germania.

Nici ceea ce există nici ceea ce nu există nu pot să fie dovedite de rațiune. El refuza elementelor *a priori*

ce susțineau că cele ce se petrec dintr-o dată în natură, sunt mai mari ca lucrurile ce se spun că sunt supranaturale.—Wolf a combătut cu succes pe ateii. Nu mai rămase însă de loc în creștinism, când susținu că morala lui Confuciu este superioară oricărei altele, ceea ce făcu că în 8 Noiembrie 1723 se fie distituit printr'un rescript imperial, iar el trebui să plece în timp de 48 ore din Prusia, ducându-se la Marburg. Teoriile sale se răspândesc la Iena și Tübingue. În 1736 o comisiune instituită ad-hoc, pentru a se pronunța asupra filosofiei sale, găsi ca este inofensivă. Wolf a avut un bun prieten în Maiteuffel, întemeietorul societății aletofililor.—În 1743 fu ridicat la ranguri de noblete și numit cancelar al universității. Învățătura sa este considerată ca punct de trecere de la filosofia lui Leibnitz la rationalism.

Mendelsohn M. (1729—1786), de năm judeu, a studiat scriitura sub conducerea rabinului Frankel și ajunsese însemnat, prin cultura sa autodidactă; lipsindu-i adesea chiar mijlocele de trai. Spiritualist, Mendelsohn în „Phedon” și „Orele dimineții” arată principalele baze ale acestei doctrine. În viață ca și în scrierile sale, el nu se împăca de loc cu tendințele acelor care vroiau a-l face să părăsească religia sa, cum se vede din apărarea judaismului.

¹⁾ *Kant* (1724—1804) filosof însemnat și matematic distins, pe

a rațiunii speculative valora obiectivă absolută. care se cuvine numai rațiunii practice. Kant fu sceptic în metafizică, dar fu dogmatic în morală.

Principiile a priori impuse voinței sunt absolute; deci legea morală are un fel de imperativ moral și ca urmare existența libertății voinței și a nemuririi ca și a existenței lui Dumnezeu. În teologie Kant dete putere și activitate, căci punând superioritatea morală, asupra dogmaticii, punea în evidență puterea creștinismului. Ca suveran al judecăței orî cărei dogme era tot rațiunea și nu se putea ca o dogmă revelată să fie contra rațiunii. Mulți fură contra teologiei de la Königsberg, care era deistă. Așa avem pe *Storr* ¹⁾ *Döderlein* ²⁾ *Echermann Reinhard* ³⁾ și *Herder* ⁴⁾.

lângă cultura teologică ce avea în el se recunosc vederile lui Hume și Rousseau. Kant este autorul însemnatelor opere „Critica rațiunii pure“ „Critica judecăței“ și „Critica rațiunii practice“—În ceea ce privesce religiunea, el scrise „Religiunea în marginele rațiunii. —Să se vadă: *Coloni*, Exposé eritiq. de la philosoph. de la relig. de Kant, Strasburg, 1845.

¹⁾ *Storr* (1746—1805), profesor la facultatea de teologie din Tubingue (1777), orientalist însemnat, dete la lumină multe lucrări relativă la exegeșă.

²⁾ *Döderlein* (1745—1792), teolog protestant și profesor la Altorf și Iena, este un bărbat de o cultură teologică vastă. Lucrarea sa „critica textului biblic“ în ebreesce este destul de apreciată. Cu lăel se termină dogmatica luterană și urmă acea Kantiană. *Döderlein* înțelegea prin dogmă: sententia doctoris alicuius. Atât discurturile sale cât și lucrările sale critice fură bine primite.

³⁾ *Reinhard* (1753—1812), originar din Vohenstrauss (ducatul de Salzbach), născut din părinți pioși. căpătă o creștere religioasă. În 1768 intră în Gimnasiul de la Ratisbena, în 1773 la Universitatea din Wittenberg, iar la 1777 obținu titlul de profesor de filosofie. În 1782 fu însărcinat cu catedra de teologie la universitate, adăogându-i-se la 1784 însărcinarea de membru al consistoriului. La 1792 'l găsim la Dresda în calitate de consilier eclesiastic, prim predicator al curtei și membru al consistoriului. Reinhard prin predicile sale rămase neîntrecut în Germania.

⁴⁾ *Herder* (1744—1803) dîn Morungen (Prusia orientală). ca și

După Kant vine *F. H. Jacobi*¹⁾ un alt urmaș al lui Hume și în urmă *Schleiermacher*²⁾ crescut în sinul Fraților Moravi. Acesta se sili a împăca credința cu rațiunea și în acest scop înlătură toate formulele religiunii ce erau atacate și care cu greu se puteau apăra. Partisan al teoriei dependenței omului de Dumnezeu, sentiment prin care cunoștem pe Dumnezeu, cu cât ne vedem mai mult pe noi, servindu-ne dragostea cu destulă putere pentru acesta. El susținea că religia creștină este în conștiința creștină, iar nu

Reinhard avu o educațiune religioasă. În 1763 fu profesor la Friedericianum. Ideile lui Hamann și Kant, cu cari făcu cunoștință la Königsberg, avură influența asupra sa, cu osebire ale celui d'întâiu. În 1764 lua însercinarea de director al școlii de la Riga, iar în 1771 predicator al curții comitelui din Buckeburg. Să se vadă Döring, vie de Herder. Weimar, 1829.

¹⁾ *Jacobi* (1743—1819) din Dusseldorf, membru al camerei aulice din Berg (1771), iar în urmă membru al academiei din Munich. (1804). Filosofia sa se resumă în aceste trei puncte: esista verități metafisice și o realitate fizică; obținem siguranța imediată a unor lucruri prin credință, a altora prin senzațiune și cunoșcerea ce căpătăm este obiectivă. Să se vadă *Kuhn*, *Jacobi et la philosophie de son temps*.

²⁾ *Schleiermacher* (1768—1834) eșit din școlile morave de la Barby și Nieschy, ajunse în urmă unul dintre teologii însemnați ai Germaniei. cetind și instruindu-se cu scrierile lui Platon, Kant, Fichte, Schelling, Hegel și Spinoza. În Berlin el intră în prietenia unor însemnate personaje, care îl făcură a se deda studiului filosofiei. Silit a se esila singur la Stalpe (Pomerania), în 1802, la 1804, ne mai putând suferi climatul Balticeii, revine în Germania și primesce funcția de predicator și profesor extraordinar la Halle, unde este foarte mult iubit de școlarii săi. cari vedeau în el pe adevăratul profesor, care îmbrățișă în studiile sale, dogmatica, morala, ermeneutica, exegesa Noului Testament și enciclopedia. La Halle compuse el scrierea: *die Weihnachtsfeier* (1806) pe lângă discursurile și monologurile de mai înainte. După ce Halle fu luat de Napoleon (1806), *Schleiermacher* se duse la Berlin și în 1807 făcu aci cursuri de teologie și filosofie fiind și într'o situație bănescă cam rea. Lucrând pentru eliberarea patriei sale, colaboră la jurnalul „Conrespondentul prusian” și pre-

în Scriptură. Tóte miracolele le primesce ca bune într-
tru cât pietatea creștină le-a primit ast-fel.

La scóla lui găsim pe *C. I. Nitzsch*¹⁾ și *A. C. D. Twesten*.²⁾

dica tuturor celor ai sei ca s'și depună averile lor pentru mântuirea țerei. În 1866 înclină către catolicism, ceea ce făcu pe catolici în 1821 de a încerca înjosirea protestanților; dar în urmă protesta contra încercărilor ce se făceau și dovedi principilor că n'aũ dreptul a se amesteca în astfel de afaceri. În 1829 se făcu un compromis.—Mai înainte încă, la 27 Sept. 1817, la un sinod ținut în Berlin, el susținea ca puterea creștinismului stă în credința în Christos, iar nu în dogme. Schleiermacher a căutat să pună în armonie creștinismul cu filosofia modernă. El lucra de regulă trei ore pe zi (de la 6 la 9 ore de dimineața) și atât el cât și valoroșii Fichte, Hegel, Savigny și Niebuhr, Neander, de Wette făcură splendórea universității din Berlin. Lucrările sale sunt împartite: în teologice, discursuri și filosofie, formând un tot de 30 volume. Să se vadă: Bender, Schleiermachers Theologie mit ihren filosofischen Grundlagen, 1876-78; Keferstein, Schleiermacher als Pädagog. Iena 1889,—F. Bonifas. la doctrine de la rédemption, de Schleierm, Montauban, 1863.

¹⁾ *C. I. Nitzsch* (1787—1868) privatdocent (1810, profesor de istorie și predică (1817), a obținut diploma de doctor pentru o lucrare a sa asupra sântului Spirit. În 1819 primi însărcinarea de inspector bisericesc la Kemberg, iar după 1822 de profesor la Bonn, până în 1847, în care calitate lucră ca un adevărat conducător al bisericei reformată din aceste părți. Lucrarea sa însemnată este: „Sistemul doctrinei creștine“. În 1847 se duse la Berlin, înlocuind pe Marheineke, iar la 1850 fondă Revista germană a științei și vieții creștine. Nitzsch susținea mult unirea tuturor protestanților, cum se vede din lucrarea sa: Uniunea evangelică (1853). Însemnat este uvrăgiul său: Sistemul teologiei practice, în care talentatul pastoral este unit cu capacitatea științifică.

²⁾ *A. Twesten* (1719 — 1877), profesor de teologie sistematică la Kiel și Berlin este originar din Glückstadt (Holstein) și a avut mare înclinare către doctrina lui Schleiermacher, al cărui discipol fu. Lucrarea sa însemnată este „dogmatica bisericei luterane“, Kiel, 1826.

Partisan însemnat al lui Kant este *I. G. Fichte*¹⁾ logician și metafisic. După el omul n'are conștiință decât de el și de viața sa spirituală și numai eul există; totul este prin el și pentru el. Eul este deci infinit și absolut ca și natura divină din care el participă. Mărginimea Eului este din cauză că este real în timp și este închis în ore-care margină. De aci nevoia de a eși din această închisură și a intra în unire cu Dumnezeu. Să renunțe deci omul la el și atunci cuvântul, rațiunea eternă se încorporează în el ca în Christos, care nu va mai rămânea mai mult Dumnezeu, căci va fi totul în toți.

Discipol al lui Kant fu și *J. F. Fries*²⁾ apoi de *Wette*³⁾ dogmatist și exeget, *F. Schle-*

¹⁾ *I. G. Fichte* (1762 — 1814), studiază teologia la Iena și în urmă se ocupă cu filosofia, ajungând un însemnat profesor la Iena — după Reinhold, silindu-se a complecta pe Kant, care avea despre el bună idee, de când îi prezentase lucrarea sa „*Wissenschaftslehre*“, dar care se supără pe el, de îndată ce vede că îi transformase învățătura sa. De la Iena se duse la Berlin, unde lucră pentru organizarea facultății și fu numit profesor. Lucrările lui formeză 8 volume și unele din ele se găsesc traduse în franțuzesce.

²⁾ *J. F. Fries* (1773—1844), profesor de filosofie de la Heidelberg și Iena, fiind locul între Kant și Jacobi. După el ideile sunt concepțiuni primordiale ale rațiunii practice și între lumea sensibilă și cea ideală este sentimentul frumosului și sublimului care ne duce la divinitate.

³⁾ *De Wette* (1780—1849), de loc din Turingia, copilări în Weimar, studiază la Iena și în 1806 dă la lumină interpretarea unei părți din Vechiul Testament. În scrierile sale combate explicarea miracolelor și se oprește la arătarea părții morale a tuturor persoanelor din istoria sântă. În 1807 este profesor la Heidelberg, în 1810 la Berlin și în scrierile ce dă la lumină se ține de vederile lui Fries. În 1819 fu destituit din postul de profesor și se duse la Basel unde și muri. Cât stete la Basel se ocupă cu studierea Noului Testament și scrise asupra ra-

gel¹⁾ · *F. L. Hardenberg*²⁾ (Novalis) *Schelling*³⁾ *Hegel*⁴⁾ *Daub*⁵⁾ și *Marheineke*.⁶⁾ Apoi vin *Gabler*,

portului dintre evangeliile scrise și tradițiunea orală și ce timp a trecut între petrecerea faptelor și scrierea lor, în ce formă sunt evangeliile și ce coordinare este între ele. Pentru el istoria lui Christos este misterioasă. Critica ce introduse el, nu satisface însă toate cerințele și nu nimicesce indoelile, lăsând în picioare atacurile ce găsea acei cari credeau că între știință și religie nu poate fi împănare.

1) *F. Schlegel* (1772-1829) își făcu studiile la Göttingue și Leipzig și obținu titlu de doctor în filosofie. O lucrare a sa din 1797 asupra Grecilor și Romanilor îi făcu destul renume, ca și revista *Athenaeum*. La Viena, Schlegel preda cursuri de istorie modernă și literatură, ceea-ce 'l făcu prieten cu Metternich și fu numit ambasador la Francfort. El muri la Dresda. Schlegel este însemnat ca istoric, filosof, literat și artist.

2) *F. L. Hardenberg* (Novalis) 1772-1801. poet din scôla romantică a Germaniei, a studiat matematicile și Dreptul la Iena, Leipzig și Wittemberg. Misticismul său se datoresce morței curând a soției sale. Pentru el studiul filosofiei nu mai valora de atunci și retras, se mulțumi cu un post de iconom la salinile din Turingia.—Melancolia nu'l părăsi până în cele din urmă momente ale vieții sale.

3) *Schelling* (1775 — 1854) de loc din Leonberg (Vurtemberg), a studiat teologia la Tubingue și se împrietenii cu Hegel. La Iena fu chemat să ocupe catedra de profesor de filosofie, iar în 1807 și 1808 la Wurtzburg și la Munich. Puțin timp a fost și la Erlangen.—În doctrina sa teogonia se confundă cu cosmogonia și idealul ese biruitor față cu realismul.

4) *Hegel* (1770-1831), de loc din Stuttgart, a învățat teologia la Tubingue, apoi filosofia. În 1801 Hegel ajunge privat docent la Iena, în 1808 profesor la Nuremberg, apoi la Heidelberg 1816 și la Berlin 1818. El este însemnat pentru ideile ce susține. Vezi „Hegel“ Enc. par Licht.

5) *Daub*. (1765—1836) a studiat la Marburg și apoi a fost profesor la Heidelberg. El a escelat prin energia sa morală. Ca Filosof a ținut de teoriiile doctrinare ale timpului său, fiind influențat de ele. El a murit făcându-și cursul, cu aceste cuvinte ale lui Schiller „Das Leben ist der Güter höschtes nicht, der Uebel grösstes ist die Schuld“.

6) *Marheineke* (1780—1846) din Hildesheim (Hanovra), studiă

Göschel, Rosenkranz, Roth, Strauss și Bruno Bauer, pe cari numai îi amintim aci ¹⁾).

Calvinii și disputele dintre ei

Doctrina ca și disciplina Calvină era în totul influențată de spiritul de precisiune și de ordine ca și întemeetorul sectei. Geneva, ca tip al republicelor creștine, da tonul.

Între calviniști a fost o mare unitate de vederi, considerându-se disputele dintre celelalte confesiuni, și abea două dispute au avut loc în tot decursul secolului al XVI și al XVII. Acestea fură: disputele *Arminianismului* și a *universalismului ipotetic*.

*Arminius J*²⁾ este întemeetorul celei d'întâi secte în Leyda. Acesta, contrar vederilor lui Calvin asupra predestinațiunei absolute, înveța că alegerea ca și condamnarea omenilor depind de binele sau răul ce îl fac ei. Nu grația poate influența decisiv asupra omului, dacă el nu se adaptază cerințelor ei. Combătea cu alte cuvinte decretul universal și absolut al lui Dumnezeu

la Göttingue și în 1805 ajunse profesor la Erlangen, iar în 1807 la Heidelberg. În 1811, la Berlin, profesa aproape toate ramurile teologiei, făcându-se destul de cunoscut ca partizan al dreptei hegeliene. Scrierile sale sunt destul de valoroase din punctul de vedere a principiilor ce susține.

¹⁾ Să se vadă Haag, Hist. des Dogmes.

²⁾ *Arminiu* (1560—1609) predicator la Amsterdam (1583), a studiat la Utrecht, Marburg, Leida și Geneva, iar în 1603 ajunsu profesor la Leida.

Contra sa s'a ridicat *Gomar F.*¹⁾ colegul său. Politica se amestecă în discuțiunile lor.

Partidul republican susținea pe Arminienii, numiți și Remonstrați, dupe cele 5 articole din 1610, pe când marea majoritate a poporului și a clerului era cu Gomar. Sinodul din *Dordrecht*, convocat de statele generale, în ședințele sale de la 13 Noembrie 1618 până la 9 Maiu 1619 n'avu drept rezultat de cât a irita mai mult pe partisanii celor două secte. Decisiunile Sinodului aprobară pe Calvinistii rigidi. Arminianismul își urmă drumul înainte și ajunse de a subordina credința rațiunei. El găsi aderenți destui în Anglia unde bărbați însemnați i luară apărarea. Așa fură *Halles*²⁾, *Cudworth*³⁾, *Tillotson*⁴⁾, și alții. În Olanda înființară și biserici după anul 1625. Bărbați însem-

¹⁾ *F. Gomar* (1563—1641) da loc din Bruges, și-a complectat studiile la Nâustadt, a luat bacalaureatul în 1584 și în 1587 se duse ca conducător al bisericeii din Francfort. În 1554 fu chemat profesor la Leyda, după ce luase doctoratul la Heidelberg. În 1611, iu urma certeii avută cu Arminiu, demisionă și se retrase la Middelburg, de aci se duse la Saumur și apoi la Groeningue unde muri.

²⁾ *Halles Iohn* (1564—1656) profesor de limba greacă la Oxford (1612), capelan (1618) și canonic la Windsor (1640).

³⁾ *Cudworth* (1617—1688) a fost rector la North-Cadbury (1641) și profesor de limba ebraică la Cambridge (1645).

Cudworth este însemnat prin lucrarea sa: *The tine intellectual system of the universe*, (Adevăratul sistem intelectual al universului) cu care făcea asemănare între trinitatea platonice și cea creștină și în care se arată că unirea dintre corp și suflet se face prin așa numitul mediator plastic, care este substanța ce le unesce.

⁴⁾ *Iohn Tillotson* (1630—1694), raționalist, își făcu studiile la Cambridge. La Londra câștigă mult din șederea sa acolo și cunoștințele ce făcu. În 1664 fu ales avocat la Londra. Tillotson este însemnat ca orator. La 1691 fu numit arhi-episcop la Cantorbery, dupe ce în 1689 fusese cleric de cabinet al regelui.

nați fură *S. Episcopius*¹⁾, *Curcellæus*²⁾, *Grotius*³⁾, *Le Clerc*⁴⁾ și *P. de Limborch*⁵⁾, însemnați prin exegesa

1) *S. Episcopius* (1585—1643) conducător al partidei arminianiste, a studiat teologia și filosofia la Leyda și urmat după a Gomar la universitatea de aci. După câți-va ani de esil se întorse în țară la 1626 și 1634 obținu postul de profesor al partidei ce apăsă la Amsterdam. El credea că creștinismul nu este de cât o adunare de mai multe învățături, iar nu o religie nouă. *Episcopius* profesa subordinaționismul Fiului și nu recunoscă personalitatea Sântului Spirit. Cât pentru păcatul original, el nu aproba că natura omului s'a corupt de tot, în urma greșalei strămoșilor noștri.

2) *Curcellæus* (1586—1659), ca și *Episcopius* era adept al arminianismului și nu primia predestinarea absolută. El fu pastor la Bois-le-roi, lângă Fontainebleau. După 1637 înlocui pe *Episcopius* ca profesor.

3) *Grotius* (1583—1645), un bărbat foarte însemnat, urmă cursurile universității din Leyda și la etatea de 15 ani luă doctoratul în drept. În 1613, după ce ocupase cu demnitate funcțiunea de avocat, fu numit ambasador în Anglia, iar în urmă, revenind în țară, fu numit sindic la Rotterdam, alegându-se membru al adunării statelor generale. În 1616 este trimis ambasador la Amsterdam, iar în 1618 fu pus la închisore de Mauriciu, principe de Orange, condamnat la mörte, dar apoi commutându-i-se pedepsa în închisore perpetuă și la confiscarea averilor sale. Scăpat din închisore prin deșteptăciune și curagiul soției sale, se duce la Anvers și de acolo la Paris, unde Ludovic XIII îi dă o pensiu de 7,200 lei. În 1630, după mörtea lui Mauriciu, *Grotius* fu pus în posesiunea averilor sale și reveni la Rotterdam, în 1634 se duce la Fracfort (pe Mein), iar în urmă este numit ambasador la Paris din partea reginei Cristina (1635), unde stete 10 ani, cu toate intrigile ce se țeseau. În cele din urmă, pe când se ducea de la Stokholm la Lubeck, muri. Epitaful și-l făcu singur: *Grotius hic Hugo est, Batavus captivus et exul, Legatus regni, suecia magna, tui.*

4) *Le Clerc I* (1657—1737), teolog însemnat, și-a făcut studiile în Geneva și a lăsat mai multe scrieri de o valöre recunoscută. În 1682 'l găsim în Anglia și la Amsterdam, în 1684, face cursuri de limbele vechi și de filosofie la gimnasiul de aci, iar după 1712 de istoria bisericescă. În una din scrierile sale arată că Moise nu este autorul Pentateucului. *Le Clerc* este fondatorul ziarului „Biblioteca universală și istorică” și este cunoscut ca un critic talentat.

5) *Limborch* (1633—1712), profesor la Seminarul Remonstraților,

lor, în care se observa metoda de interpretație istorică. În 1629 cei trei frați *Van der Kodde*¹⁾ deteră nașterea sectei Rhynsburgilor în care putea intra numai acel ce se decidea a trăi după preceptele Evangeliilor și a recunoște pe Iisus Christos ca trimis divin.

Profesorii academiei din Saumur nemulțumiți cu teoria predestinației absolute, ca și Arminius, o combătură. În locul ei recunoscă teoria Universalismului ipotetic, care nu era de cât sinteza universalismului și a particularismului. După cel dintâiu omul nu s'a putut mântui fără a lua parte la această operă, iar La Place se revolta contra imputației imediate a păcatului strămoșesc, pe când inspirațiunea cărților sfinte era combătută de Cappel.

La opiniunile lor se raliară o sumă de teologi pecare noi îi menționăm: *Blondel*²⁾, *Daillaeus*³⁾, *Tronchin*⁴⁾

este însemnat prin câte-va lucrări ale sale, în care urmăze sistemul lui Arminiu.

¹⁾ *Van der Codde* (Ioan, Adrian și Gilbert), șefii arminienilor din Țările de jos, cari deteră nașterea sectei cunoscută sub numele de collegieni (collegia) sau Rhynsburgieni. (Rhynsburg, aproape de Leyda), cari după 1625 se stabilesc în Olanda, predicând contra sacerdotului, serviciului militar și a funcțiunilor publice.

²⁾ *D. Blondel* (1591—1655). teolog, filolog și istoric talentat, a dovedit falsitatea decretalelor lui Pseudo-Isidor. (Pseudo-Isidorus et Turrianus vapulantes, Geneva, 1628). În 1653 perde vederea, totuși dictă lucrarea sa însemnată. „Genealogiae Francicae flenior assertio vindiciarum Hispanicarum.... eversio Amsterdam, 1655.

³⁾ *Dallaueus*, (1594 — 1670), de loc din Chatellerault, studiază la Saumur și predicator la castelul du Plessis—sous—Forêt, apoi la Saumur.—De aci fu chemat la Charenton în calitate de pastor și muri aci. El are vr'o 34 de scrieri, din care cea mai însemnată este: *Traité de l'emploi des saints Pères pour le jugement des différends de la religion*, în latina: „De usu Patrum ad ea definienda religionis capita duae sunt hodie controversae“ traduse de Messager, Geneva, 1656.

Tronchin (1629—1705), cunoscător profund și om de carac-

(† 1705); pe când alții le combătură. La 1675, în Elveția, prin *Formula Consensus*¹⁾ se dă o nouă confesiune de credință, care însă cădu cu totul în 1722. Acel ce admitea conlucrarea grației cu voința fu *Claude Pajan* († 1685).

Diferite Secte eșite din reformă.

Din lupta cu biserica romană cum și din principiul liberalismului înaintat, în materie de credință al luteranilor, care lăsa orî cuî libera interpretare a bibliei, eșiră o sumă de secte. Așa fură *Antitrinitarii*, *Anabaptiștii* și *Socinienii*. Basele Societății ca și dogmele principale ale creștinismului, cum era cea a Trinității, fură combătute de ei. Nu era nici o autoritate în materie de religione, nu era nimeni stăpân pe al seă, ci totul al tuturor, ba nici puterea civilă nu trebuia ascultată. Ei predicaă împărăția de 1000 de anî, se conduceau de un fel de iluminăție internă și nu vroiau să primiască botezul pruncilor.

Italia a fost plină de Antitrinitari după cum Germania de Anabaptiști. Clasele de sus ale Societății (Antitrinitari) ca și cele de jos (Anabaptiști) se atașară la aceste secte. Bărbați ca *I. Valdez*²⁾, secretar al vice-

ter, studiă la Geneva și Saumur și dupe 1664 ajunge profesor la Saumur. Tronchin a fost contra jurămîntului ce se făcea de clerici, că nu vor învăța altfel de cum le ordona biserica.

¹⁾ *Formula consensus Helvetici*, redigiată de profesorul Henri Heidegger, este compuse din 25 canóne, în care se coprinde doctrina calvină.

²⁾ *I. Valdez* († 1540), secretar al lui Carol Quintul, în urmă pă-

regelui din Neapole, *Bernardin Ochino*¹⁾, general al Capucinilor, *Valent Gentilis*²⁾, doctorul *G. Blandrata*³⁾, care predică în Transilvania, *Campanus*⁴⁾ ce era contra divinității Sântului Spirit ca nefiind basată pe Scriptură, *M. Servetus*⁵⁾ și alții, luară parte la luptă.

răscesc Germania (1535) ducându-se la Neapol, unde se atașă pe lângă Vice-Regele, care 'l luă secretar al său. Ideile noi ale lui Luter, Melancton, ale anabaptilștilor, 'l făcu să adopte alte idei de cât cele creștine, mai mult fantastice de cât raționale. El admite interpretarea individuală a Bibliei și în toate manifesta cea mai mare neîncredere.

¹⁾ *Bernardin Ochino*, al treilea vicariu general al capucinilor, om pios în aparență, dar mai mult ipocrit în realitate. Neputând obține avansarea ce doria, el atacă pe Papa, părăsesc ordinul și se duce la Geneva cu o ténéră cu care se însoră. El era favorabil poligamiei, pe care o respindi și în Germania și Anglia. Ochini a murit de pestă la Planckow, în Moravia. (1561).

²⁾ *V. Gentilis* (—1566), de loc din Cosenza în Neapol, este cunoscut ca antitrinitariu, de și în 1558 fu nevoit să subscrie un simbol ce avea în el dogma Trinității. Umblând fugariu prin Elveția, Polonia, Francia. Moravia și Savoia, în această din urmă localitate este prins și decapitat.

³⁾ *G. Blandrata* (1515—1590) (Biandrata) medic și antitrinitariu însemnat. Fugind ca se scape de urmărișle Inchisitorilor, el se duce în Geneva (1566). unde se făcu calvinist. Combătând dogma Trinității și temându-se a fi pedepsit de Calvin fugi în Polonia. Luat sub apărarea lui Nicolae Radziwil, Woevodul din Vilna, este declarat inocent de sinodul din Pinczov. În 1563 'l găsim în prietenie cu Ión Sigismond, principe al Transilvaniei, iar apoi cu Ștefan Bathory.

⁴⁾ *Campanus* (+1580) era contra Trinității și móre în închisóre, aproape cu totul nebul. El apăra dualitatea persónelor divine și recunoscea între ele un raport, care se asemănă cu unirea conjugală, în care Tatăl este elementul masculin, iar Fiul acel feminin. Cât pentru Santul Spirit, el învăța că este un spirit comun ambelor persóne, iar nu o personalitate.

⁵⁾ *M. Servetus* (1509—1553), originard în Villanueva, în Aragon, studiă dreptul la Tulusa, se ocupă cu meditarea bibliei, iar în 1530 se duce la Basel. unde se dete studiilor curat teologice. În lucrarea sa: „De Trinitatis erroribus libri VII“, combătea dogma Trinității. Refugiat la Paris, este cunoscut sub numele de Villeneuve; în 1534 se duce la Orleans, apoi la Lyon, iar în 1537 se ocupa cu matematicile la Paris. Lui se datoresce descoperi-

Anabapțiștii în 1521 se uniră cu țeranii germani și ast-fel ajunseră nesuferiți, pe lângă principiile lor imorale ce le practicaū la Mūnster. Ei fură reformați de *Menno Simonis*¹⁾ în 1536, de când sunt cunoscuți sub numele de Menoniți sau baptiști și se afiă și adī în Statele-Unite. Ei nu primesc botezul copiilor, nu vroesc să jure, fug de orī-ce slujbe publice și nu vroesc a face armată.

*Lelio Socino*²⁾ și *Fausto Socino*³⁾ nepotul său detera o nouă organizație Antitrinitarilor și de atunci sunt cunoscuți cu numele de Unitari și n'admit de cât biblia ca singura regulă de credință. Dintre simbole primīaū pe acel al Apostolilor. În interpretarea Scripturēi, rațiunea era conducătorul. Ca mijlocitor al omului era Iisus Christos, de ore-ce omul după cădere, nu era capabil d'a merge pe drumul adevărat al vieței eterne.

rea modului circulațiunei sângelui. În 1538 plēcă din Paris. Pentru că a combătut dogma Trinității a fost condamnat la ardere, în urma unui act de acuzare, făcut de Calvin și compus din 38 articole.

¹⁾ *Menno Simonis* (1505—1561), capelan în Punningen (Țara Frisonilor), nega prezența reală a Mântuitorului în Euharistie, iar în urmăfu și contra Liturgiei, pe care o considera ca un cult idolatric, contra botezului și a Euharistiei. În 1536 el se declară pe față contra papei și luă conducerea anabapțiștilor, cari se adresaseră la el. Mennonitii se află și astă-dī în Țările de jos, în Prusia, Rusia, Ungaria și Transilvania.

²⁾ *L. Socini* (1525—1562), protestant și prieten cu Melancton, se stabili la Zurich, dupe ce în 1547 plecase din Italia. El muri timpuriū, din cauza unor certe familiare, pe lângă necasurile venite asupra-ī din partea catolicilor.

³⁾ *F. Socino* (1539—1603), nepot al lui L. Socini, a studiat dreptul și teologia, și—ca și unchiul său—s'a stabilit la Zurich. De aci se duse la Basel, apoi la Geneva, Transilvania și Polonia, aflāndu-se în capul partidei antitrinitarilor. El a întemeiat biserica sociniană în Polonia. El a scris „*Bibliotheca Fratrum Polonorum*“, Amsterdam, 1656, și a lāsāt neterminat catehismul de Rakow.

Iisus de și om, a avut destinațiunea de mijlocitor. Nu era egal decî Iisus cu Tatăl, de și 'l adora ca pe Dumnezeu. Cele două naturi nu se pot uni într'una, de ore-ce n'aũ aceleași caractere. Sântul Spirit nu era de cît o putere a lui Dumnezeu ce lucra asupra omului.

Cu *Descartes*¹⁾ începe cercetarea adevărurilor prin punerea lor în îndoială. Se primiau ideile înăscute, se admitea Dumnezeu ca putere absolută. Progresul ideilor cartesiane fu oprit, din îndemnul episcopului de Paris, de către consiliul municipal din Paris, la 1675, de și Janseniștii — ca și uniți din Jesuiți — erau de partea sa. Calvinii se pronunțară contra doctrinei de ore ce duce la ateism. Cu toate acestea, în Țările de jos, Cartesianismul făcu mari progrese. Și aci se găsiră bărbați însemnați cari primiră sistemul lui Descartes.

Amicii lui *J. Cocceius*²⁾ se alipiră de filosofia cartesiană și susținură interpretarea alegorică a bibliei, căutând a găsi în Vechiul Testament tipul Noului Testament. El fu combătut de *Jancourt*³⁾, care vedea în teoria lui Cocceius o adevărată tipomaniă. Sinódele din Leyda și Utrecht condamnară învățăturile lui Cocceius. A trebuit ca un cugetător profund, judeu de nascere, să se încerce a uni fi-

¹⁾ *Descartes* (1596—1650). clev al iesețiilor, trăi cât-va timp retras în Olanda, iar în 1649 fu chemat în Suedia de regina Cristina. Descartes a fost contra necredincioșilor și ereticilor. Principiul lui filosofic, de la care pleca este: Cogito, ergo sum, sau conștiința de sine însuși, un metod subiectiv în studiul filosofiei.

²⁾ *L. Cocceius* (1603—1669) din Brema, făcu studiile aci și în 1650 ajunge profesor la Leyda. El era un perfect orientalist.

³⁾ *Jancourt* († 1725) pastor la Middelburg (1678) apoi în Haye (1699—1715).

losofia nouă cu teologia, basându-se pe intervenirea imediată a lui Dumnezeu în univers. Acesta fu *Benedict Spinoza*¹⁾. Ca principiu esențial Spinoza nu admitea de cât adevărurile ce rezultă din principii dovedite ca adevărate. În scopul acesta nega profețiile, orî-ce miracole și misterele. Silința sa fu de a dovedi identitatea lui Dumnezeu (natura naturans) cu lumea (natura naturata) așa că din substanța divină apar și lucrurile din lume. De aci asemănarea perfectă dintre corp și suflet. Libertatea omului fu combătută pe motiv că în mâinile lui Dumnezeu omul nu e de cât un instrument. El se silia a dovedi că în virtutea legilor esenței divine nici Dumnezeu nu e liber în lucrările sale.

În suta a *XVII-a Labadie*²⁾ iar în suta *XVIII-a Poiret*³⁾ îmbrățișară ideile misticismului. În

¹⁾ *B. Spinoza* (1632—1677) născut la Amsterdam din părinți judeo-portugezi, încă din școală punea o sumă de cestiuni rabinilor, pentru care fu dat afară și atunci se alipi de creștini, învăță teologia, pe lângă limbele grăcă și latină, apoi filosofia și matematicetele. În 1661 se stabili lângă Leyda, în 1664 aproape de Haye, în 1670 la Haye chemat de electorul Palatinatului în 1673, spre a ocupa catedra de filosofie la Heidelberg, el refuză. Spinoza muri de o ftisie pulmonară.

²⁾ *J. Labadie* (1610—1674), a făcut parte 15 ani societatea Iesuiților, apoi își luă calea prediceii și combătea pe Iesuiți, făcând parte dintre Janseniștii de la Port-Royal. Labadie se credea trimis de Dumnezeu spre a îndeplini o misiune extraordinară. În 1650 retras la Montauban îmbrățișă calvinismul sub pretext că biserica Romei a ajuns cu totul coruptă. După ce nu mai putu găsi aderenți și se vedu alungat din toate părțile, Labadie înființă o sectă a sa la Amsterdam și Brema. Între discipolii săi se află și madame Schurmann, pe care o socotia ca a patra Grație și a decea muză.

³⁾ *Poiret* (1646—1719), născut la Metz, învăță aci la început apoi se dedă cu mult zel la studiul filosofiei lui Descartes. La 1667 se duce la Hanau, în anul următor la Heidelberg și în 1669 ajunge predicator. Însurându-se la 1670, în 1672 este pre-

principiile lor se admitea starea cerescă a omului înainte de cădere, se primea un Iisus Christos pămîntesc și altul ceresc. În trinitate nu era de cît Dumnezeu singur, reprezentat în trei persoane. Dintre misticii quietiști însemnat este M-me de *Krudener*¹⁾ care se detea de profetă și făcătoare de minuni.

BISERICA ANGLICANĂ

Metodiștii, Puseiștii, Quakerii

Se scie că în Anglia suveranul da tonul reformei, deci el îi impunea sigiliul politic. La 1552 *Kranmer*, sub Eduard VI, compuse confesiunea de cre-

dicator la Annweiler (ducatul de Deux Ponts). Mai târziu se duse la Amsterdam, apoi la Rinsberg. unde și muri.

¹⁾ *Madame de Krudener* (1766—1825), fiica unui baron foarte bogat din Curlanda, studiază la Paris, se mărită cu Livonien, baron de Krudener, la etatea de 14 ani și se duse la Venetia unde soțul său era ministru al Rusiei. În 1791 căsătoria se desfăcu și Madame de Krudener se duse la Riga, unde era tatăl său. După mai multe aventuri, veni la Paris, unde se atașă de cântărețul Garat, iar în urmă nu trăia de cît pentru săraci și bolnavi, devenind o pietistă visionară. În 1706 se găsește la Dresda, apoi revine la Paris și de aci se duse la Geneva, la Carlsruhe, Heidelberg, iar la 1814 se întorce la Paris. În scrierea sa „Câmpul virtuților” Madame Krudener lucra pentru sânta alianță. „Regi și popore, dicea ea, nu puteți trăi de cît fiind animați de ideile creștine”. Și mai departe: „Deei Alexandru merită laude, este pentru că servește Regelui regilor”. În 1815 la Basel, Madame Krudener făcu mulți adepți. Din cauza predicilor sale contra bogaților și stăpânitorilor fu silită să plece din Basel și se duce lângă Kulm de aci la Horn, de unde este prinsă și în cele din urmă trimise la Leipzig, apoi la Eilenburg (1818) și a Koenigsberg. Refugiindu-se la Petersburg. trebui să plece și de aci și se duse în Livonia, apoi la Crimeea și muri la Karfaubasar.

Lafater (1741—1801), făcu cursuri de teologie și filosofie, iar la Leipzig și Berlin se puse în contact cu bărbații însemnați în

dință, formată din 42 articole. În 1562, luându-se în desbatere această confesiune, parlamentul, în timpul Elisabetei, o reduce la 39 articole, care aprobate de regina constituie bilul celor 39 articole. Prin ea se lasă mai liberă teoria predestinațiunii și se admite în totul teoria lui Calvin asupra Liturgiei. Nicăi indulgențele, nicăi primația papei nu fură admise. Ierarhia s'a păstrat. Cultul estern, tot mecanismul catolic se menține, de și nu în întregime și să merge până a primi despotismul guvernelor din motive de ordine înaltă morală. Națiunea englesă n'a tocit nicăi o dată sentimentele de pietate creștină.

La 1729, la Oxsford, se întruniră câțiva tineri pioși cari puseră bazele unei noi societăți. Ea se întemea pe rugăciune, cântare de plasmă, predică, având aceleași caractere ca și pietismul. De aceea nu lipsește din teoria lor stricarea naturei umane prin căderea lui Adam, răscumpărarea efectuată prin Iisus Christos, credința mântuitoare și pedepsele cele mai grozave asupra păcătoșilor. *Whitfield*¹⁾ și *J. Wesley*²⁾ fură întemeietorii proprii și ai acestei secte.

timpul lui. La 1769 ajunge diacon la Zurich și la 1775 îngrijitorul bisericei Orfelinelor, apoi al bisericei Sântul Petru. Pe lângă lucrările sale teologice, Lafater este însemnat prin „Fragmentele fisiognomice“ în care espune cu multă iscusință trăsurile feței și ale caracterului omului după fisionomia sa.

¹⁾ *Whitfield* (1714—1770) de loc din Gloucester, ajunsese în urma unor scrieri pioase să facă parte din secta metodiștilor și în toate Duminicile nu se ocupa de cât cu cetirea cărților religioase. El era foarte pasionat, dotat cu o imaginațiune vie, umbla cu haine sdrențărâte, postea și predica mereu, atrăgând în partea sa mulțime de admiratori. El era mult mai bine vădit ca colegul său Wesley și avea numeroși partizani la Bristol. În cele din urmă se certă cu Wesley.

²⁾ *Wesley* (1703—1791), s'a născut la Epworth și s'a instruit la

Între partizanii acestor două bărbați uniți se raliară la ideea lui Arminius și admiseră foloșele și efectele faptelor, iar alții nu putură mai bine de cât se apere învățătura celei mai desevărsite predestinațiuni.

Pentru a se putea menține se stringeauă contribuțiunile de pe la credincioși, cari, împărțiți pe secțiuni, se adunau o dată pe săptămână.

O adunare generală avu loc în 1744, la care luă parte cei două Wesley, 4 preoți laici și 4 cooperatori bisericești. Wesley era stăpân absolut. Sectarii se abținea de la orî-ce spectacole și petreceri, nu purtau lucruri și vestimente scumpe, nici nu adunau averi. În bisericile lor domnia asemeni cea mai mare simplitate. Wesley admitea căderea omului în păcat și rescumpărarea. Urmările rescumpărării sunt pacea lui D-zeu; totuși cere căință și credință pentru a obține mântuirea. El credea că cutremururile de pământ, bólele, nebunia și toate relele sunt venite de la puterea lui Satan. Pentru glorificarea numelui lui Dumnezeu, judecata ultimă va ținea mai multe mii de ani. Nimeni nu póte

universitatea din Oxford, învățând teologia și ajungând director al colegiului de la Lincoln. Deprins cu lectura mysticilor ajunse să întemeieze secta metodiștilor, încercând și o misiune în America, unde plecă la 1735 cu fratele său Carol, cu un tânăr Ingham și cu Carol Delamatte. În 1736 ajung la Savannah dar din cauza că se purtară brusc, indigenii se revoltară contra lor, așa că în timp de două ani, cum spune Wesley, aproape n'a făcut nimic. Pentru el momentul renascerei sosi la 29 Mai 1739, 9 ore fără un sfert, în Aldlergate-Street, Londra. De acum el se crede inspirat și di și nopte, mergea pe drumuri și predica la toți câți îi întâlnea. Metodismul se respândi și în noua Georgie. În Anglia, Scoția și Irlanda se găsesc astăzi peste 200,000 metodiști, iar în America peste 3 milioane.

fi sântit și mântuit dacă nu crede cum învăța el. Infernul este pentru tot cel ce nu crede.

In biserica anglicană se produse o ruptură din cauza dogmatismului ei cel profund. Societatea Puseiștilor își luă ca scop d'a readuce biserica pe temeliile ei apostolice, în care scop căuta a recomanda timpul apostolic și cele șase secole primare. Nu uita de a da și un mare respect scaunului papal, pentru care era privită ca o reacțiune a catolicilor contra protestanților. Mântuirea o consideraū ca și catolicii, dar nu suferiaū transubstanțiațiunea. Protestanții se alarmară; ei nu putură suferi o asemenea învățătură în care Fariseismul escela. Ei admiteaū purgatoriul, înse ȳ aducea câte-va modificări. Sectanții căutaū cu orî ce chip ca să nege orî-ce raport dintre biserica anglicană și protestantă. Intemeetorul sectei fu *Eduard Buverin Pusey* ¹⁾ din Anglia, a cărui doctrină este cunoscută, pe lângă numele de puseism, sub acela de tractarianism, iar adeptii sectei se numiaū între ei anglo-catolici. Puseiștii cu toate acestea nu primiaū învățătura bisericeii asupra transubstanțiațiunei și a Liturgiei, în care nu vedeaū decât ceva blesfematoriū. Dintre mistere, Botezul și Euharistia le credeaū evangelice, pe când cele-l-alte cinci ȳdiceaū că sunt instituite de biserică. Totuși mulți admiteaū confesiunea auriculară. Puseiștii nu se ocupaū de loc de Purgatoriu, de rugăciunile pentru morți, de invocarea sântilor, icône, indulgențe și reliquii și

¹⁾ *Eduard Buverin Pusey* (1800), doctor și profesor de ebraică la Universitatea din Oxford.

consideraă Liturgia ca o parte esențială a cultului, iar nu predica, cum făceaă protestanții.

Alt membru însemnat al Puseismului este *doctorul Newmann*. ¹⁾

In 1647 G. Fox ²⁾ dete nascere sectei cunoscute sub numele de *Quakeri*, ³⁾ al căror legislator fu *William Penn*. Quakerii nu fură bine primiți de toți. Așa *Robert Barklay* ⁴⁾ și *G. Penn* ⁵⁾ de și erau de partidul lor, totuși aduseră serioase modificări sectei. Pentru Quakeri iluminăția internă era totul, biblia nu oferă de cât un isvor secundar pentru cunoșcerea adevăratei religiuni. Prin iluminăția acăsta se manifestă în noi lumina lui Dumnezeu, prin Iisus Christos, și așa ne găsim întăriți pentru a nu putea înclina din calea bi-

¹⁾ *Dr. I. H. Newmann*, îngrijitorul bisericei Santa Maria din Oxford, membru însemnat al sectei puseiste, care a căutat se dovediască că există armonie și legătură între decisiunile sinodului Tridentin și bilul celor 39 articole ale bisericei anglicane.

²⁾ *G. Fox* (1624—1690), pios și cu imaginația foarte vie, duse până la estas, esplica abusiv Biblia și se credea trimisul lui Dumnezeu pe pământ. El avu mulți aderenți în Anglia și America, cari erau tot așa de fanatici ca și Fox, pentru care avură a suferi așa de mult.

³⁾ *Quakerii* (Tremurătorii de la toquake-a tremura). Sunt o sectă spiritualistă din Anglia, numiți ast-fel, pentru că întemeietorul sectei, Fox, a terminat într'o di un discurs al său cu aceste cuvinte: Tremurați înaintea cuvântului Domnului, iar judecătorul i respunse: Iată un tremurător!

⁴⁾ *R. Barclay* (1648—1690) din Edimburg. este un scriitor însemnat al Quakerilor. El studiază la Paris și la întorcerea în Scoția, găsi pe tatăl său în partidul Quakerilor, ceea-ce-l făcu să se decidă a trece și el în acest partid.

⁵⁾ *W. Penn* (1644—1718) a studiat la Saumur, vizită mai multe țări din Europa și se întorse în Anglia, pentru a lucra la răspândirea Quakerismului. El întemeie o sectă pe pământul Pensilvaniei și pe pământul acesta, dat lui de regele Angliei, Penn făcu un stat basat pe egalitate și dreptate, de și în urmă avu să sufere din cauza ingraturidinei coloniei.

nelui. În Noul Testament totul era o alegoriă, întru cât Iisus Christos e în noi și ne sfințește ca și pe păgânii ce veniau la credință. Nu e nevoie de nici o ceremonie, de botez sau euharistie. Clerul e fără folos. Astăzi primesc biblia și pe Iisus Christos ca un personaj istoric. Nu primesc Trinitatea și au înlăturat fanatismul. Între urmările bune ale sectei Quakerilor se poate menționa : scoterea sclavagiului din Statele Unite de Nord ale Americii și introducerea metodei lancasterian în învățământ. În 1837 se întemeie secta Quakerilor evanghelici.

Doctrina lor este coprinsă în «*Apologia theologiae vere christianae*» a lui Robert Barclay, Londra, 1702.

Astăzi se află în America de Nord vr'o 165000 Quakeri, vr'o 20000 în insulele Britanice; puținii se găsesc în Germania, Franța și Olanda.

Filosofia nouă și creștinismul.

Ierarhia, clerul în genere, erau nesuferiți de partidul disidenților din Anglia. Bacon¹⁾ părintele fi-

¹⁾ F. Bacon (1560 — 1626), născut la Londra, își făcuse studiile la Cambridge, apoi fu trimis ambasador al Angliei pe lângă curtea Francezei. (1577—1580), În 1595 fu ales deputat în Camera comunelor. Disgrățiat de regina Elisabeta, Bacon se bucură de multă trecere în timpul lui Iacob I, ajungând în 1619 mare cancelar, purtând numele de baron de Verulam și vice-comte de Saint-Alban. Mai pe urmă fu acuzat de parlatie, declarat incapabil de a ocupa vr'o funcțiune și pus la închisoare, de unde fu scos de rege. În 1625, sub Carol I, ocupă locul de deputat și de acum începe a se deda exclusiv studiului.—El este un filosof însemnat și are idei originale în scrierile sale, care sunt

losofiei moderne și urmașul său *Locke*¹⁾ învăța libertatea de a predica, de a cugeta și de a examina. Ideile, dicea filosofii, sunt născute din reflexiune sau sensibilitate, predicând un fel de sensualism; ba *Hobbes*²⁾ mergea până la materialism. Acesta nega spiritualitatea sufletului, credea în împărăția de 1000 ani și își explica totul ca provenit din senzațiuni și mișcări. El fu combătut de *Cudworth*³⁾ și alți contrari, (sistemul său practic n'a putut găsi de cât inamici), susțineau că în revela-

destul de variate. Metodul său este inducțiunea și toate cunoștințele le împarte în trei care sunt cuprinse în istorie, poezie și filosofie, după cele trei facultăți memoria, imaginația și rațiunea. Numai filosofia este o știință și o împarte în: teologie naturală, filosofia naturii și filosofia omului. A nu crede în Dumnezeu, dice Bacon, este a avea interes pentru acesta: *Nemo Deum non esse credit nisi cui Deum non esse expedit.*

¹⁾ *Locke* (1632—1704), studiază la Westminster, unde obține titlu de King's Scholar (scolar al regelui), apoi la Oxford, unde făcuse asemenea studii escelente. În 1661 este numit profesor de filosofie morală. În 1672 făcuse o lucrare asupra adevăratului caracter mesianic al lui Iisus Christos. În 1675 pleacă în Franța și stăte în Paris, Montpellier și alte localități, iar în 1679 revine în Londra. De aci după moartea protectorului său Shaftesbury se duce în Olanda, unde se dedă studiului și începu o serie de scrieri de multă importanță. Principiul său este: *Nihil est in intellectu quod non prius fuerit in sensu.*

²⁾ *Hobbes* (1588—1679), eminent student al universității din Oxford, ajunsese unul dintre cei mai însemnați filosofi dești. Având ocaziunea a vizita Franța și Italia, făcuse cunoștință cu mai mulți bărbați celebri ai timpului. În Paris, la 1640, fu preceptor al principelui de Galles, mai târziu Carol al II-lea. În 1653 revine în Anglia, unde se ocupă cu studii și lucrări literare. Hobbes cu toate că își manifesta adese-ori dragostea pentru femei, totuși n'a fost nici o dată însurat.

³⁾ *Ralph Cudworth* (1617—1688) își făcuse studiile la Cambridge, la 1644, este numit rector la North Cadbury, la 1645 fu profesor de limba ebraică la Cambridge, iar la 1654 fu numit conducătorul Colegiului Mântuitorului. Prin comparația ce făcuse între trinitatea platonice cu cea creștină, ajunsese a fi urit atât de Romano-Catolici, cât și de Anglicani.

țiune se coprinde și se razimă întréga filosofă, contrar Deistilor, carî nu puteau admite nimic mai înainte de a fi examinat de rațiune.

Lordul *Herbert*¹⁾ din *Cherbury* era de aceleași păreri. Sunt remarcabile cele 5 propozițiuni ale sale : 1) Este un Dumnezeu 2) Pe acesta omul e dator al servi 3) Prin o viață integră și piósă omul 'l adoră pe Dumnezeu 4) Greșalele noastre le expiem prin căință și prin ea ne împăcăm cu El 5) Pentru faptele bune sunt recompense, iar pentru cele rele, pedepse, atât în viața acésta cât și în cea viitoare. Pentru mântuirea omului, ȳcea mai departe, nu e nevoie de vre-o revelațiune ; creștinismul însă 'l găsia necomparat cu vr'o altă religiune.

Miracolele, profețiile și revelațiunea fură combătute de Deistii. *Taland*²⁾ ȳcea că nemurirea sufletului este o invențiune egiptenă. El respingea și resplata viitoare, care injosa faptele, așa după cum susșinea *Shaftesbury*. El combătea supranaturalul și autenticitatea cărților Noului Testament. Acesta, ca și tovarășii săi, fură întrecuți de *Bolingbroke*³⁾ și *D. Hume*.⁴⁾ Aceștia aruncară orî ce

¹⁾ *Herbert* din *Cherbury* (1581—1648), primul deist în Anglia, s'a născut în *Montgomery*, ȳnoscea bine limba grécă și latină, francesă, italiană și spaniolă. În 1616 fu trimis ambasador al lui Carol I în Franția, făcendu-l mai în urmă lord. El are mai multe scrieri.

²⁾ *Taland* (1670—1722), irlandez, studiă la *Glasgow* și *Edimburg*, apoi la *Leyda*. Din cauza doctrinei sale fu nevoit a se refugia la *Dublin*, apoi la *Putney*, lângă *Londra*. La mórtea sa, întrebă dacā are necesitate de ceva, el respunse „De nimic de cât de mórte“.

³⁾ *Bolingbroke* (1672—1751), studiă la *Oxford* și începu activitatea publică la 1700, ajungînd la 1710 secretar de stat. Scrierile sale fură declarate de periculóse pentru religiune și stat de către juriul din *Westminster*.

⁴⁾ *David Hume* (1711—1776) din *Edimburg*, studiă dreptul, filo-

idee a supranaturalului sub cuvînt că se bazaze pe instinct, care ne pôte înșela, iar nu pe ceva sigur. *Bolingbrocke* declara că ateismul nu pôte exista,

Dar *Deiștii* se constituiră în biserică aparte. Lui *David Williams* se datoresce prima organizațiune a lor. În doctrina și practicele lor cultul public fiind înlăturat, iar teoriile ce susțineau și predicațiunea fiind prea abstracte, poporul nu se alipi de ei, așa că cu tótă silința ce își deteră, rămaseră de parte de a face ceva.

Calviniștii riguroși în Bretania se găsesc sub numele de *Puritanii* sau *Presbiterianii*; în afară ei vin *Independenții*, *Remonstrații* și *Unitarii*. Unitarii nu admiteau pe Sântul Spirit ca o putere divină, cum făceau Socinienii, dar ca pe o persoană, de și nu egală cu Dumnezeu. Vineau apoi *Baptiștii*,¹⁾ cari nu primiau botezul copiilor și cereau ca el să se facă prin cufundare complectă, învățând o predestinare absolută.

În America de Nord pietismul puțu să ia formele cele mai estravagante. Aci avem pe *Shakerii*²⁾ (*shaking-*

sofia și sciințele frumoșe, dar din cauza sdruncinării sênătății, intră, la Bristol, într'o casă comercială. Mai târziu se duse la Paris (1734 — 1737), de când începu a da la lumină câte-va scrieri, până în 1752, când ideile sale fură combătute. În 1766 făcu cunoscința cu Rousseau, în 1767 fu numit sub-secretar de stat și la 1769 se duse la Edimburg.

¹⁾ *Baptiștii*, începură a se arăta cu un sistem doctrinar în 1521. Ei se află mulți în America; numai în statele unite sunt peste trei milioane. În organizațiunea lor, fie-care comunitate este independentă și au mare dorință de a face cât mai mulți proseliți.

²⁾ *Shakerii* din America Nordică, își ia începutul la 1768. În temeeterul sectei fu femea Anna Lee, irlandeza. Membrii societății trăesc în sărăcie, castitate, celibatar și comuniști.

quakeri sau tremurători) cari învățau venirea unui alt Mesia, pe care 'l așteptau, fiind Arieni în cestiile doctrine, și pe *Mormoni*¹⁾ cari escelau prin o mulțime de practici și usanțe înmōrale, prin o serie de precepte în afară de puterea rațiunei și prin împărtășirea ideii despre milenium.

Sectele acestea dovediră multă slăbiciune și nu avură un resunet adevărat și puternic, cu toate încercările făcute de conducătorii lor.

Tendințe de reabilitare din partea Romano-Catolicilor

Catolicii luară măsuri contra reformatoților. Indrășneții la început, ei încep a se îngriji în urmă față cu progresele reformei. Indexul din 1559, după care se păstra sau se ardea cărțile, cum și ordinele instituite n'auvură tocmai rezultatul dorit. Nicl Sinodul din Trident de la 1545 n'avuse mai bună reușită.

Jesuiții sunt un ordin înființat de Ignățiu Loyola, de loc din Biscaye, în unire la 1534 cu Fr. Xavier, P. Le Fèvre, J.-Lainez, Alph. Salmeron, N. C. Babadilla și S. Rodriguez. Legământul de unire, în scopul apărării lui Iisus Christos și a mumei sale, fu făcut în biserica Montmartre de lângă Paris. Papa Piu al III-lea în 1540 aprobă ordinul, după ce puse în principiile

¹⁾ *Mormonii*, sectă tot din America Nordică, al căreia întemeetor este Iosef Smith, în urma unor revelațiuni ce pretinde că a avut. Mormonii își derivă numele lor de la more în englezesce: cel mai și din mon: în egiptēna, bun. Alții, cu osebite contrarii lor, îl derivă de la *μωμων*, care înseamnă spectru.

sale că ordinul trebuie să arate supunere papei, pe lângă serăcia, supunerea și castitatea ce să obligau se predice. Societatea luă numele de «Societas Jesu» și fu duse la succes de Fr. Xavier. Dar Lainez, urmând lui Ignațiu în 1558, începu a combate prin fel de fel de mijloce Protestantismul. El se îngriji pentru a da educațiune tinerimei. Din cauza ambițiunei peste margini, a intrigelor lor și a principiilor rele ce nutria fură urii și de catolici și de protestanți. Și aveau de ce. Propagarea tiranuciderii, a rezervei mentale și a justificării mijloacelor, erau rele și imorale. Istoria ca și Științele exacte au fost înse sprijinite de ei. În 1773 ordinul fu desființat de Clement XIV ca apoi să fie din nou reabilitat prin Piu al VII în 1814.

Am vădit că nici Sinodul de la Trident n'a avut o mai bună reușită. Causa fu că nu se înțelese deplin starea bisericeii și nevoile ce avea. Sinodul nu are de rezultat de cât a dovedi o dată mai mult ura papei contra Reformei și tendința de a se menținea biserica papală așa cum se găsia. Puținele măsuri de reformă ce se luară aci nu fură executate.

Nici aprobarea lui Piu IV în 1564, nici catehismul de la Trident, aprobat și tipărit în 1566 nu grăbiră executarea sentințelor Sinodului. Ceea ce era grav, în cesțiunile de dogme nu se hotărîse nimic. Sinodul avu cel puțin rezultatul practic de a opri avansările nemeritoase în cler și a pune ôre care stavilă simoniei.

JANSENISMUL

Episcopul **Janseniu** este întemeetorul acestui ordin. În opera sa «Augustinus seu doctrina S. Augustini de humanae naturae sanitate, aegritudine, medicina, adv. Palagianos et Massilienses», Lov. 1640, urmăresce doctrina profesată de Augustin și are un mare efect în țările catolice, unde doctrina lui Augustin era dată uitărei. Prin bula din 1642 și așa numită «*In eminenti*» papa Urban VIII, sfătuit de Jesuiți, condamnă Jansenismul. Curtea Franciei din aceleași motive și având în vedere ura Janseniștilor pentru alianța cu protestanții din timpul lui Ludovic XIII, se detașă de partea Jesuitilor. Inocențiu al X-lea fu de același avis cu Urban VIII. El condamnă 5 propoziții din cartea lui Janseniu: 1) Sunt porunci pe care omul pios nu le poate observa, Dumnezeu nesprijinindu-l în deajuns, 2) grația e iresistibilă în starea naturii și a păcatului, 3) omul nu trebuie să fie constrâns pentru a lucra ca să aibă merit înaintea lui Dumnezeu 4) E ceva semi-pelagian a susține că omul păcătos poate rezista sau a ceda grației prevenitoare; 5) Asemeni este semi-pelagianism a susține că Iisus Christos a murit pentru toți.

Inercarea Janseniștilor d'a scăpa de condamnare, negând sensul celor 5 propoziții, așa cum a fost înțeles de papa, nu reuși, și papa Alexandru VII îl lasă tot sub condamnare. Neînțelegând însă infailibilitatea

papei de cât asupra doctrinei, iar nu și asupra procedurii, Janseniștii nu recunoscără papei dreptul de interpretare.

În Franția cei 2 abați de la St. Cyran *Jean Duverger de Hauranne* și *Martin de Barcos* ajutați de *Arnauld*, *Nicole* și *Pascal* respândiră cu multă stăruință Jansenismul. Cădând în fel de fel de estravagante fie ca fanatici, fie ca asceți riguroși, Janseniștii în mijlocul unei societăți corupte și imorale, trebură a se supune decisiunilor luate prin bula «Unigenitus», publicată de Clement XI în 1713. Din cerțele acestea Jesuiții, cari aduseseră lucrurile la extrem, fură declarați de vătămători societății și suprimați.

Este curioasă procedarea papei cu Janseniștii din Olanda, cari recunosc supremația papei, dar îi refuză infailibilitatea, pentru care papii ori-cînd primesc de la ei vr'o epistolă de felicitare, cum bune-ură la alegerea lor, se grăbesc a le răspunde brusc prin cîte o bulă de escomunicare. În Franția Iansenismul asemenea nu s'a pierdut, ci se sirguesce în ori-ce ocasiune de a păstra libertățile galicane contra absurdităților ultramontane.

Biserica Romano-Catolică față cu filosofia

Dorința filosofilor d'a pune în evidență vechea filosofie fu mult combătută de Roma, care ținea cu orice chip la Scolastică. Dogmatismul tradițional suferi foarte mult din cauza Renascerei, dar cu toate acestea

Italianii aveau nevoie d'al susține atât pe el cât și autoritatea papală, care era încă puternică. Inquișițiunea, mijlocul ultim la care făcu apel Roma, nu reuși pentru a extermina noua direcțiune. Cu toate silințele amicilor lui Platon, Aristotel avea aderenți.

Talentatul și popularul *Pomponace*¹⁾ fidel lui Aristotel, începu a-și arăta părerea sa contrară miracolelor, căci legile naturei erau neschimbabile. Amestecându-se în principalele dogme creștine, el declara că orî-ce religiune are și puterea d'a se adopta progresului și de a cădea. Pomponace fu sprijinit de cardinalul Bembo și de papa Leo X. Urmasul său *Vanini*²⁾ fu ars la Tulusa ca ateu. Incercarea de a uni neoplatonismul cu teologia fu făcută de franciscanul, *Zorzi*. Roma nu privia tocmai cu ochi buni pe neoplatonici, căci ei cereau mai pe față libertatea cugetărei. Un neoplatonic însemnat este *Toma Campanella*³⁾ prin raporturile ce stabili în-

¹⁾ *Pomponace, Pamponazzi* (1462—1526) de loc [din Mantua, a fost profesor de filosofie la Padua și Bologna. El este căpitania peripateticilor din Italia. Ocupația lor principală fu de a explica pe Aristotel, esact după testul original—Pampanace și-a făcut singur epitaful, ast-fel: Hic sepultus jaceo. Quare? Nescio, nec si scies aut nescis curo. Si vales, bene est. Vivens valui. Fortasse nunc valeo: și aut non dicere nequeo.

²⁾ *Vanini* (1584—1619), născut la Taurisano (Neapol), studiază teologia, filosofia, medicina, astronomia și dreptul, făcu călătorii prin Europa, apoi dete la lumină mai multe lucrări.—Acusat de ateism, de și făcu mărturisire de credință în Dumnezeu, fu condamnat la ardere.

³⁾ *Campanella* (1568—1639) de loc din Calabria, dominican, adept al învățăturai lui Telesio. își găsi refugiul în Franța, de unde primi o pensiuine. El învăța că interiorul omului îi spune că el poate, scie și voesce; orî-ce știință nu poate se trecă peste puterile interne și nu oferă omului de cât lucruri externe. Campanellă este un inamic al protestantismului.

tre noțiunea infinitului și a finitului, de și în urmă cădu în panteism. Scepticismul, bazat pe slăbiciunea rațiunei, fu susținut de *M. Montaigne*¹⁾. În opera «despre înțelepciune», urmașul seü *Pierre Charron*²⁾ puse în îndoială bazele credinței și învăța că partea istorică a creștinismului nu conrespunde cu origina sa divină. Cu toate atacurile acestea Scolasticismul sta în picioare pentru ei, noua filosofie nu-i opunea un sistem care să se stabilizească în locul ei până la Descartes. În urma sa *Malebranche*³⁾, în apropiere de panteismul lui Spinoza, dăte filosofiei lui Descartes un caracter de idealism mistic. Sufletele și corpurile, după el, se modifică din cauza lui Dumnezeu, esența tuturor lucrurilor, a ideilor și voinței. Pentru el nu era libertate, nu era personalitate. El avu mai mulți aderenți între cari vom cita pe *Bossuet*⁴⁾, care se a-

¹⁾ *Montaigne* (1533—1592) a primit prima educație într'un colegiu de la Bordeaux, arătând de la început niște calități superioare. El era în bune raporturi cu Enric de Navara, totuși păstra credință catolicismului. Montaigne a vizitat Germania și apoi Italia (1580—81). El a fost membru în parlamentul frances și primar la Bordeaux. Este însemnat ca filosof.

²⁾ *P. Charron* (1541-1603), avocat la Bourges, apoi cleric, apără mult biserica apusenă și este un însemnat scriitor al Franciei. El a luat în urmă apărarea ideilor lui Montaigne.

³⁾ *Malebranche* (1638—1715) originar din Paris, a studiat teologia la Sorbonna s'a ocupat cu istoria și filologia bisericească, apoi cu filosofia, sub inspirațiunea ideilor lui Descartes. El este un scriitor însemnat și în scrierile sale s'a silit a dovedi că: totul este Dumnezeu, pe când omul este nimic. De aceea el admite că în domeniul credinței, este un alt criteriu de cât alevidenței, pe care-l aprobă pentru filosofie.

⁴⁾ *Bossuet* (1627—1704) s'a născut a Dijon și și-a făcut studiile la Paris, unde luă titlul de doctor în teologie la 1652. El este un mare teolog și un distins orator al bisericei Franciei. În 1669 fu ales episcop la Condom. Bossuet a fost însărcinat cu educa-

lipi de el și învăța că credința ne întărește în toate, iar nu rațiunea ale căreia îndemnuri pot să ne înșale, spiritul ominesc nefiind sigur de cunoștințele sale. Profesorul din Praga *Ieronim Hirnhaym*¹⁾ opuse libertății scepticismul cel mai rigid. Grația, revelațiunea și iluminatiunea, iată cele mai principale puncte din doctrina sa și care dau omului putința de a se convinge de adevăr. De aceleași păreri fură *Bautain*²⁾ și *Lamennais*³⁾ după cari mijlocul prin care se ajungea la

ția lui Ludovic XV și la 1681 fu numit episcop la Meaux. El este însemnat prin mai multe scrieri și discursuri. De multă importanță pentru biserica apusă-catolică este scrierea: „Exposition de la Doctrine catholique“ și: „Histoire des Variations“ Bossuet este însemnat apoi prin combaterea lui Richard Simon, în scrierea „La défanse de la Tradition et des S. Pères“ și prin „l'oraison funèbre du prince de Condé“. Ca orator ai curței, el își îndeplini cu multă demnitate însărcinarea ce avea și știu a se strecura în fața unui rege despotice, cum era Ludovic XIV.

1) *Ier. Hirnhaym* (1635—1659) din Tropay, doctor în teologie, a fost abate al M-rei Straahow din Praga. El este sceptic în ideile sale și nu recunoște omului posibilitatea de a cunoște ceva, ci totul cu care se fălesce, nu este de cât o deșertăciune.

2) *Bautain* (1797—1867) din Paris, a fost profesor de filosofie la Strasburg, iar în 1828 preot, după dupe 1838 profesor de teologie morală la Sorbonna. Bautain a combătut filosofia francesă, care susținea materialismul și ateismul.

3) *Lamennais* (1781—) și-a făcut studiile în Anglia, unde se dușese familia sa, când izbucni revoluția francesă. De și era prieten al lui Napoleon, tutuși primi a fi făcut preot dupe 1817, când acesta căduse cu totul. El a făcut o vizită papei Leon XII, cari se dice, că l'a primit foarte bine, ba că i-ar fi promis să-l facă episcop, atunci când Lamennais era urit de stăpânitorii Franciei, pentru scrierile sale; dar el nu primi. Separatiunea bisericeii de stat, fu găsită bună de Lamennais, care se asocia cu Lacordaire și Montalembert și făcu în acest scop ziarul „L'Avenir“, care avea devisa: Dumnezeu și Libertatea. Ziarul încetă la 1839, în urma unei condamnări a papei Gregoriu XVI. Dupe 1834 Lamennais devine democrat și scrie: „les paroles d'un croyant“ și „le Livre du peuple“. În 1834 papa condamnă scrierea „les paroles d'un croyant“ și Lamennais se supuse. De

adevăr era revelațiunea, iar rațiunea nu avea nici o putere în afară de religiune. Dar filosofia franceză cu *Voltaire*¹⁾, *Diderot*²⁾ și *d'Alembert*³⁾ cădu în ateismul și materialismul cel mai cras. Spiritualismul perdea și cu și până ce în urmă *J. J. Rousseau*⁴⁾ îl luă apăs-

acum înainte este însemnat prin scrierea sa: „Esquisse d'une philosophie“ prin care încercă a reuni în sistem doctrinele sale și ale adeptilor sei, fără însă a putea forma o direcțiune în acest sens.

1) *Voltaire* (1695—1778) fiul unui notar din Paris a primit educația în institutul Iesuiților, cărora le arăta încă de pe atunci spiritul și inteligența cu care era înzestrat. El a început cariera sa la 23 ani, scriind „Oedip“ (1718), o tragediă în care se citește între altele: Nos prêtres ne sont pas ce qu'un vain peuple pense; notre crédulité fait toute leur science.—Tot el a scris „*l'Épître à Uranie*“, la *Henriade*, *Brutus*, *Zaïre*, *Lettres*, *Lettres sur les Anglais*, *l'Essai sur les mœurs et l'esprit des nations*, etc. În toate el atacă biserica și pe regi. Principiul filosofiei istoriei este, după el, că omul este perfectibil.

2) *Diderot* (1713—1784) din Langres (Champagne), a studiat la Paris filosofia, fizica, și matematicile. Ca și *Voltaire* a fost contra creștinismului. Scrierile sale sunt pline de atacuri contra religiei.—Cuvintele: „Trebuie să spânzurăm pe cel din urmă rege, cu cel din urmă preot“ sunt celebre în direcția acesta. *Diderot* a scris: *Pensées philosophiques*, *Lettres sur les Aveugles*, *Dictionnaire universel de Médecine*, etc. El este fondatorul Enciclopediei.

3) *d'Alembert* (1771—1783), fizic, matematic distins și filosof, este tovarăș cu *Voltaire* și *Diderot* în privința religiunii. El a scris „*Dictionnaire raisonné des sciences et des Artes*, 1751—1777, în 33 volume.

4) *J. J. Rousseau* (1712—1778) s'a născut la Geneva și a murit la Ermenonville, proprietatea unui oarecare marchiz numit Girardin, al cărui favorit era. El a studiat ajutat de madame de Warens. Însemnat pentru opera sa. „*Emil*“ mai multe articole scrise în „*Enciclopedie*“, prin scrierea sa. Dacă restabilirea științelor și artelor a contribuit la curățarea moravurilor, „*Contractul social*“ apoi prin „discurs asupra originii și bazelor inegalității printre oameni“, scrise la Geneva, unde înbrățișă confesiunea reformată. În religiune *Rousseau* a profesat deismul; mai târziu s'a apropiat de creștinism. Parlamentul francez și consiliul din Geneva au condamnat la ardere scrierea sa „*Emil*“ și învățătura tratată de el, era prea cutezătoare și în afară de ordinea morală stabilită.

rea contra lui *La Mettrie*¹⁾, *Helvetius*²⁾ și *Holbach*³⁾. Franția dete din ce în ce semne de nerespect către religiune. Cultul public din timpul Revoluțiunei o probăză. Abea în 1801 catolicismul strebate în Franția, ceea ce permite lui *Chateaubriand*⁴⁾ se arate frumusețele religiunei creștine, apărând creștinismul în formele cele mai atrăgătoare ale esteticei și poesiei. In cele din urmă sensualismul reapare și *Cabanis*, *Des-*

¹⁾ *La Mettrie* (1709—1751), filosof frances, este caracterizat prin felul său de a scrie, cu totul în afară de legile moralei. El era ateu. In o scriere a sa spune că „mărtea este sfârșitul a tot“ este o fabulă: Beți, mâncați și jucați cum puteți mai iute, ca să nu fiți frustrați, de ore-ce nu știți când veți muri.—Marchizul d'Argens, dicea de el, că: respândia doctrina viciului cu nerușinarea unui nebun.

²⁾ *Helvetius* (1715—1771) de loc din Olanda, moșier, apoi filosof, este însemnat prin scrierile sale: „de l'Esprit“ et „de l'homme,„ de ses facultés intellectuelles et de son éducation. El a fost contra bisericoi, despre care dicea: Cel mai bun mijloc de a ruina Anglia și Olanda ar fi să se introducă biserica catolică. Despre Constantinopol spunea că el a fost infectat de viciu. când a devenit creștin. El a fost condamnat de papa, parlament și de universitatea de la Sorbona, iar scriirile sale fură arse. Maxima sa era: a cugeta, este a simți și nimic alt.

³⁾ *Holbach* (1723—1786). născut la Heidesheim (Palatinat) își făcu studiile la Paris și ajunsese un filosof ateu, egal cu tovarășii din acest timp, căutând a nimici creștinismul. In acest scop se aduna la el acasă toți contrarii religiei revelate și in mijlocul inferbințelelor culinare, se angajau la relele ce trebuiau să facă. Acest epicurian a fost activ scriitor. El a lăsat peste 40 scrieri. Insemnată este „Sistemul naturei sau legile lumii fizice și morale“, după care Dumnezeu nu există, natura este o mașina, iar morala un prejudiciu.

⁴⁾ *Chateaubriand* (1769—1848), din o familie însemnată, nobilă, acceptă principiile revoluției frances, le părăsi în 1790, se duse în America la 1791 și căută să serviască Franția pe cale colonială: In 1792 reveni în Franția, unde nu stătu mult și se duse la Bruxela. El este însemnat prin scrierile sale „Essai sur les Révolutions 2) le Génie du Christianisme 3) les Martyrs 4) Bonaparte et les Bourbons 5) mai multe poesii, și altele. El a fost amicul libertății și adept al regalității.

tutt de Tracy și *Volney* fură adepții săi. Se încep curente noi. Nu impunerea, ci convingerea verităților trebuie se fie călăuza, dicea *Royer-Collard*. Dumnezeu trebuie se fie studiat în natură și în om. După cum dice *Scherer* în „*Mélanges de critique religieuse*“ p. 374, în filosofia acésta Scolastica era dovedită matematică.

Roma în îngîmfarea sa părea că domină. Contrarii săi o loviau și pe ea și instituțiunile ei.

Ceea-ce susțineau ei era aducerea reformelor necesare cerute de timp, neputînd suferi despotismul papal, cum o dovedi înființarea partidului episcopal, al cărui șef fu *de Hontheim*¹⁾ avînd de reședință Toscana. În direcțiunea acésta de a pune curia papală la locul ei, luându-î pretenția de a fi suprema legiuitoare mai pre sus de sinóde, iar pe papa ca supraveghietor al bisericeî sale, avem o sumă de alți bărbați cu destulă reputațiune. — În Germania Romano-Catolică încep o direcțiune mai sistematică, și caută a se organiza, pentru a putea înlătura atacurile protestanților. *Rouge* este acela care a reușit a o îndruma pe o cale bună și a o presenta lumii sub o altă fază de cît aceea de până acum.

¹⁾ *I. N. de Hontheim* (1701—1780), educat în scôla Iesuiților, apoi la Louvain și Leyda. El ajunse a juca un rol mare pe lângă persoanele însemnate ale timpului. Prin scrierea „*Justini Febronii Jes. Christi de statu ecclesiae et legitima potestate Romanorum pontificum liber singulares ad reuniendos dissidentes in religione Christianos compositus*. Bullioni apud Guill. Erardi“ și-a făcut inamică curia papală. El scria sub pseudonimul de Febronius, contesta papei înfaibilitatea și detea dreptul de supra-veghere suveranilor.

Confesiunea de credință a lui Petru Movilă

Incercările Romano-Catolicilor și cu deosebire tendința protestanților de a atrage în partea sa pe Români, a provocat convocarea Sinodului de la Iași (1642). Românii din principate erau așa de contrari unirei dorite de Romano-Catolici, în cât atunci când au vădit la Sinodul din Florența (1439) că o parte dintre episcopi de orient s'au unit cu Roma, au încetat relațiunile cu Constantinopolul și s'au alipit de Ohrida. Până în 1561, data venirii lui Despot Vodă pe tronul Moldovei, propaganda n'au nici un efect, ba încă prea puțin putea să lucreze. Dar nici acum Romano-Catolicii ca și Calvinii n'au putut face pe locuitorii Principatelor să-și lepede religia străbună.

Petru Schiopul, care se bucura de sprijinul papei nu putu se da mare ajutor ieseților ce vin în țară. El esfe înlăturat de la domnie de Turci, cari nu puteau suferi pe ieseții se pună și se restorne Domniil.

În cele din urmă Vasile Lupu, adevăratul protector al ortodoxiei, pune capăt încercărilor de propagandă. Acesta, în urma intervenirii Mitropolitului Moldovei Varlaam, și a lui Petru Movilă, Mitropolitul Kievului, convocă sinodul de la Iași, care avea de scop se formeze și se determine punctele de credință ale bisericei ortodoxe, spre a împedica acușățiunea Romano-Catolicilor că ortodoxii s'au alipit de calvinii, primind confesiunea a-

tribuită lui Ciril Lucaris ¹⁾), patriarhul de la Constanti-

¹⁾ Iată cum este intitulată confesiunea acésta :

² Ἀνατολική εὐλογία τῆς Χριστιανικῆς πίστεως.

Εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος.

Κύριλλος Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως τοῖς ἐρωτῶσι καὶ πυνθανομένοις περὶ τῆς πίστεως καὶ θρησκείας τῆς τῶν γραικῶν. ἦτοι τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, πῶς διλονότι περὶ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως φρονεῖ, ἐν ὀνόματι κοινῶς τῶν χριστιανῶν ἀπάντων, ἐκδίδωσι σύντομον ὁμολογίαν ταύτην, εἰς μαρτύριον πρὸς τε θεοῦ πρὸς τε ἀνθρώπων, εὐλκρινεῖ συνειδήσε οὐδεμιᾶς ἀναυ προσποιήσεως.

In resumat iată ce coprinde confesiunea atribuită lui Ciril Lucaris :

In Capitolul I, se vorbesce despre purcederea Sântului Spirit de la Tatăl prin Fiul.

In Capitolul II, se spune că Sânta Scriptură este mai presus de Tradițiune.

In Capitolul III, se vorbesce despre predestinațiune, dîcîndu-se că este necondiționată.

In Capitolul IV, se spune că Dumnezeu este creatorul lumii.

Capitolul V, tratéză despre providență.

Capitolul VI, tratéză despre păcatul strămoșesc.

Capitolul VII, vorbesce despre misterii întrupărei, rescumpărărei și despre a doua venire a lui Christos.

Capitolul VIII, coprinde învățătura despre Christos ca unicul mijlocitor pentru iertarea păcatelor.

In Capitolul IX, confesiunea dîce că mântuirea omului se face numai prin credință.

Capitolul X, tratéză cestiunea bisericeii și spune că capul ei este Christos, fiind compusă din credincioși vii și morți.

In Capitolul XI, arată mai departe că fac parte dintre membrii Bisericeii Catolice numai aleșii de Dumnezeu pentru mântuire.

Apoi în *Capitolul XII*, se afirmă că Sântul Spirit este luminatorul Bisericeii catolice, cu toate acestea ea poate rătăci; iar din rătăcirea acésta scîpă tot prin luminarea Spiritului Sânt.

Capitolul XIII, învélă că îndreptarea omului se face prin credință pe când faptele omului sunt păcătose, iar voea sa este mortă, cum arată în capitolul XIV.

In Capitolul XV, confesiunea vorbesce despre două misterii adică despre Botez și Eucharistia, validitatea lor constă din forma și materie, iar ministrul este fără influență.

Capitolul XVI, tratéză despre botez și insuficiența sa.

In Capitolul XVII, spune că în Euharistie Mântuitorul este prezent numai prin credința primitorului, care trebuie să primiasca atât trupul cât și sângele.

In Capitolul XVIII, se ocupă de starea omului după mörte și spune că după mörte încetéză pentru fie-care, totul. luându-și plata ce i se cuvine.

nopol, și în acelaș timp de a stavila răspândirea între creștinii a fel de fel de catehismuri calvinești, care se introduseseră în Principate. Deja înainte de convocarea sinodului, Petru Movilă detese la lumină opera sa Ὁρθόδοξος δόμολογία τῆς καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας τῆς ἀνατολικῆς, lucrare recunoscută de Episcopii Rusiei Mici la 8 Septembrie 1641.

La sinodul din Iași au luat parte trimisiile patriarhului *Porfiriu*, fost episcop al Niceei și *Meletiu Sirigul* (†1664); delegații bisericeii rusești *Isaia Trofim*, rectorul academiei teologice din Kiev, *Ignațiu Xenovici*, predicatorul, *Iosif Conovici*, arhimandritul; *Varlaam*, Mitropolitul Moldovei, *Eulogiu*, episcop de Roman, *Anastasiu* al Rădăușului și *Georgiu* al Hușilor, cum și *Sofronie* ieromonahul și egumenul monastirei Trei Sfinți Arhieriei din Iași Moldovei.

Sinodul după ce dete lectură epistolei, sinodale a lui Parteniu, patriarhul de la Constantinopol, se ocupă de confesiunea lui Petru Movilă, pe care apoi o admite. Lucrarea lui Petru Movilă în 1643 fu aprobată de patriarhii Orientului.

Dăm aci pe scurt învățăturile hotărâte de sinodul de la Iași, coprinse în confesiunea ortodoxă.

Partea întâia¹⁾, coprinde 126 întrebări și răspunsuri relative la dogmele credinței creștine. În ea se tra-

Pe lângă aceste 18 articole mai coprinde 4 întrebări: În cea d'întâiu se spune că Sânta scriptură se pôte ceti de toți, în a doua că Taînele sunt pricepute de toți ómenii renăscuți, în a treia ca nu sunt canonice de cât cărțile enumerate de Sinodul din Laodicea și în cea de a patra că Icónele nu trebuie a fi adorate. La urmă de tot să dice: Δέδοται ἐν Κονστ. ἐν μ. Ἰανουαρίῳ 1631.

1) Veđi Pravoslavnica Mărturisire, Bucuresci, 1827.

téză și se hotăresce că omul se mântuesce prin credință dréptă și fapte bune (resp. la întreb. 1), că el are nevoie să crédă mai întâi și apoi să facă fapte bune, pentru că fără de credință este peste putință a plăcea lui Dumnezeu (resp. la întreb. 2) și că dar creștinul trebuie să recunoscă cele trei virtuți creștine: Credința, Speranța și Dragostea (3). Explicând credința (4), confesiunea dice ea este «ipostasis a celor ce se nădăduesc și dovadă a lucrurilor celor ce nu se vęd» sau „Credința pravoslavnică, sobornicéscă și apostolicéscă este, cu inima a crede și cu gura a mărturisi pre un Dumnezeu în trei ipostasuri“. Creștinul este dator a primi articolele credinței așa cum sunt date de biserică, căreia s'a încredințat de către Mântuitorul Christos, prin Apostoli, și au fost explicate de sínódele ecumenice. Articolele credinței sunt douăspre-zece (5), cum s'a stabilit la sinodul Niceno-Constantinopolitan.

Cel d'întâi articol este: «*Cred, într'unul Dumnezeu Tatăl a tot țiitorul, făcătorul cerului și al pămîntului, vędutelor tuturor și nevędutelor*» (6), prin care se învață că unul este Dumnezeu, premărit în trei persóne (7), care a făcut tot aceea ce se vede și ce nu se vede, carele s'a îngrijit de om-nire și din bunătatea sa cea mare ne-a împărtășit și pre noi, fără ca noi să putem cunósce ființa sa, întru cât nu este nicî o asemănare cu noi (8); care după cuvintele Mântuitorului este în Treime (9), că Dum-

neşte Tatăl este din eternitate, şi nasce pre Fiul şi purcede pre Sântul Spirit (10). Dumneşte fiind nepriceput cu mintea noastră, tot ast-fel sunt şi însuşirile sale. Din Scriptură şi de la părinţii bisericesci însă vedem că unele însuşiri ale lui Dumneşte sunt ipostatice, iar altele esenţiale (11). Insuşirile ipostatice sunt acelea cu care persoanele Santei Treime se despart una de alta : Tatăl este nenăscut, Fiul este născut, iar Sântul Spirit purcede de la Tatăl. Pe lângă acesta Fiul mai are însuşirea iconomiei Intrupărei (12). Insuşirile esenţiale sunt acelea care se potrivesc asemenea şi Tatălui şi Fiului şi Sântului Spirit, adecă a fi Dumneşte, a fi pururea vecuitor, fără de început, fără de sfârşit bun, atot puternic, făcător, purtător de grijă, de toate privitor, la toate de faţă şi toate împlinindu-le, nescris împrejur, cunoscător de toate, şi de cele ascunse şi de cele arătate. (18). In articolul d'întăiu al credinţei s'a ăis numai «a tot ăiitor» pentru că el arată mai lămurit însuşirea lui Dumneşte, de ore-ce nici unei făpturi nu i se pôte da acest atribut. (14). Dumneşte se ăice că locuesce în Ceriū, nu pentru că Ceriul saū Sionul, saū alt loc coprinde dumneşteirea cea fără de materie şi fără de trup, căci Dumneşte nu are loc, el singur fiindu-şi ăoc, dar pentru că lucrăză în aceste locuri mai multe şi se ivesc mai arătat şi mai des lucrările şi darul lui (15). Dumneşte cunoscând totul se ăice şi despre ómenī (prorocii) şi ângerī că cunosc cele ascunse ale ómului, nu însă ca Dumneşte, care le scie toate mai înainte de ăidirea lumei, pe când ómenī şi ângerī le cunosc prin dumneşteiasca descoperire (16). Pe lângă

însușirile de mai sus, Dumneșeu are altele nenumărate; dar cele arătate sunt destule pentru mântuire, (17). Dumneșeu a făcut toate, mai întâiu puterile Ceriului, din' nevință, cu gândirea lui, ca pe niște lăudatori aleși ai slavei sale, apoi lumea vedută și mai pre urmă pre om, alcătuit din suflet nematerial și cuvântător și din corp material. (18). Angerii, sunt spirite create pentru a lăuda și sluji pe Dumneșeu și a sluji oamenilor, povățuindu-i la împărăția lui Dumneșeu. Lor s'au dat paza cetăților, orașelor, împărățiilor și fiecărui om. Ei păzesc și pre copii (19). Angerii se împart în nouă cete și trei rânduri: prima coprinde Scaunele, Heruvimii și Serafimii; a doua Stăpânirile, Domniile și Puterile, iar a treia Angeli, Arhangeli și Incepătoriile. Angerii buni nu pot greși, prin darul lui Dumneșeu. (20). Angerii răi sunt didiți de Dumneșeu bun, dar din voea lor s'au făcut răi (21). Omul creat de Dumneșeu și pus stăpân peste totă didirea, a călcat ordinul lui Dumneșeu și a luat din rodul cel oprit, a fost lipsit de vrednicia lui și gonit din Raiu (22). Starea de nevinovăție a omului este îndoită când singur se depărtează de el și când nu cunoșce răul. Adam în Raiu nu cunoșcea păcatul, iar după calcarea poruncei devine păcătos și muritor (23). În Adam toți oamenii au păcătuit, pentru că toți erau în el. Păcatul acesta se chiamă strămoșesc, pentru că altul înainte n'a fost și omul nu se concepe fără de el (24). Dumneșeu cunoșcea că Adam va greși, cu toate aceste l-a creat, căci n'a vroit ca bunătatea sa să fie biruită de răutatea diavolului, hotărîndu-l la mântuire (25). De-

și Dumneșeu cunoscea toate înainte de facerea lumii, totuși n'a hotărît de cât lucrurile bune. Relele ce vin în lume : ciurma, războiul, bolile etc., nu sunt rele la Dumneșeu, căci ele aduc bine, îndemnându-ne la fapte bune (26). Omul, în puterea stăpânirea de sine, poate să lucreze cu de la sine decisiune, ajutat și de darul dumneșesc (27). Sufletul omului este dat de Dumneșeu când se închiagă trupul de și omenii se nasc în starea păcatului (28). Dumneșeu are purtare de grije pentru toate fapăturile (29), căci el cunoște totul de mai înainte și hotărîște cele bune numai, nu și cele rele, pentru că atunci ar fi contra bunătății divine (30), ci creatura depărtându-se de Dumneșeu, se face rea (31).

Al **douilea** articol al credinței este : „*Și întru unul Domnul Iisus Christos, Fiul lui Dumneșeu, cel unul născut, carele din Tatăl s'a născut mai înainte de toți vecii. Lumină din lumină, Dumneșeu adevărat, din Dumneșeu adevărat născut nu făcut, de o ființă cu Tatăl prin carele toate s'a făcut*“ (32). Prin acest articol ni se afirmă că Fiul lui Dumneșeu este născut din eternitate din Tatăl și din esența Tatălui și că el este creatorul a toate (33). Prin cuvîntul Iisus înțelegem Mântuitor, iar prin Christos, unsul (34). El este unul născut, pentru că unul este Fiul lui Dumneșeu, de o ființă cu el, (35). Cuvintele «lumină din lumină» se raportează la lumina nefăcută și la cea făcută, Dumneșeu Fiul din Dumneșeu Tatăl, cum se vede din adaosul «Dumneșeu

adevărat».... prin care s'aŭ făcut tóte, nu ca printr'un servitoriŭ (36).

Al **treilea** articol al credinței este „*Carele pentru noi ómenii și pentru a nóstră mântuire s'a pogorît din Ceruri și s'a întrupat de la Sântul spirit și din Maria Fecióră și s'a făcut om*“ (37), prin carele învățăm nascerea supranaturală a Cuvîntului, întruparea sa, fiind Dumneđeŭ adevărat și om adevărat, fără ca dumneđeirea să se schimbe în omenire saŭ omenirea în dumneđeire, că fie-care fire a rămas neschimbată cu tóte attributele sale, afară de păcat (38); nascerea sa s'a făcut prin conlucrarea Sântului Spirit, iar Fecióra Maria a rămas și apoi fecióră (39), fiind toți creștinii îndatorați a o slăvi după cuviință (40), cum arhangelul a cinstit-o când i-a vestit nascerea Mântuitorului (41), prin care omenirea s'a scăpat de păcatul strămoșesc (42).

Al **patrulea** articol al credinței este : „*Și s'a răstignit pentru noi în vremea lui Pilat din Pont și a pătimit și s'a îngropat*“ (43), prin care învățăm șase lucruri 1) că Christos a pătimit și a murit ca om cu trupul ce l-a luat din Sânta Fecióră, pentru rescumpărarea nóstră 2) că de și n'a avut păcat, totuși pentru păcatele nóstre a pătimit de bună voe 3) că Dumneđeŭ nu putea pătimi nici muri, de și nu s'a despărțit de omenire nici în timpul patimei saŭ morței, nici după mórte 4) mórtea lui Christos a fost deosebită de a ómenilor, căci el s'a dat morței pentru păcatele nóstre 5) că după mórte Mântuitorul a fost îngropat într'un loc anumit și cinstit, ca nu cum va să

se dea ocașiune de bănuială învierea sa, iar sufletul lui Christos după ce s'a despărțit de trup, a fost tot-d'a-una unit cu dumnezeirea și cu ea s'a pogorît în iad, și 6) ne vorbește despre crucea pe care a fost răstignit Mântuitorul, care trebuie cinstită de noi, ca un semn al lui Christos, căria s'a dat putere, pentru că s'a vărsat pre dânsa sângele Fiului lui Dumnezeu și pre ea a murit ca să alunge duhurile cele rele. De aceea avem datorie a ne face cruce cât mai des, căci des ne supără și duhurile rele (44, 45, 46, 47, 48, 49, 50); iar crucea trebuie să o facem ca mâna dreaptă și în felul cum obicnuim (51).

Al **cincilea** articol este: „*și a înviat a treia zi, după scripturi*” (52) prin care învățăm că Mântuitorul a înviat din morți și a înviat cu trupul cu care s'a născut și a murit (53), după cum mărturisește Scriptura Vechiului și Noului Testament, dintre care cea d'întâiu a profețit, iar cea de a doua a constatat realizarea celor profețite (54).

Al **șaselea** articol este: «*și s'a suit la Ceruri și șade de a dreapta Tatălui*» (55) prin care ni se spune că Mântuitorul cu trupul cu care a murit și a înviat s'a suit la Ceruri și șade de a dreapta Tatălui, unde s'a suit ca om, căci ca Dumnezeu a fost tot-d'a-una; iar la judecată va veni tot cu același trup, cu care acum este numai în Ceruri și pentru noi în santa Euharistie, conservându-ne mistic trupul seü pe pământ (56).

Al **șaptelea** articol este: «*Și iarăși va să vie cu slavă să judece viii și morții, a căruia împărăție nu va fi sfârșit*» (57) Prin acest articol,

învățăm că Mântuitorul va veni pentru judecata viitoare, duple cum el însuși o spune, venire de care nu scie nimeni, nici ângerii. Că atunci va fi, dupe cuvintele Domnului, necaz mare, cum n'a fost ca acela de la începutul lumii până acum, nici va mai fi (58), «iar la judecată toți vor da socotelă de faptele lor (59) și fie-care va lua după cum a lucrat (60) știind și dreptii și păcătoșii ceea ce îi așteaptă și fără a mai se putea justifica (61). Sufletele dreptilor nu stau în același loc cu ale celor-l-alți dupe mörte, de öre-çe în casa Tatălui sunt multe locașuri (62). Morții în păcate vor fi pedepsiți după greșalele lor, iar după mörte unii se mântuesc prin facerile de bine ale celor vii și cu rugăciunile bisericei, nu prin ale lor, pentru că în viața după mörte se lögă toate puterile lucrătore ale sufletului (64). De aceea trebuie să ne rugăm pentru cei răposați și să dăm milostenii (65). Cât pentru purgatoriu, Scriptura nu arată ceva de acest fel, iar doctrina lui Origen a fost condamnată de biserică, cum și falsele învățături că sufletele nepocăite să muncesc în frigări, ape și iazere (66). Ci sufletele dreptilor sunt în darul lui Dumnezeu (67), iar cele ce sunt în urgie se duc în iad sau focul vecinic și întunerecul din afară, locuri de osândă pentru ele (68).

Al optulea articol este : „*Și întru Duhul Sânt, Domnul de viață făcătorul, carele de la Tatăl să purcede, cel ce împreună cu Tatăl și cu Fiul este închinat și mărit, carele a grăit prin Prooroci*“ (69). Acest articol întăresce credința că Sântul Spirit este Dumnezeu de o ființă cu Tatăl și cu Fiul

(70) că purcede de la Tatăl ca dintr'un isvor și începător al dumnezeirii, iar prin Fiul se trimite în lume, cum s'a stabilit la Sinodul II ecumenic și cum papa Romei Leon a mărturisit, punând să se graveze simbolul pe două table, una în grecește, alta în latinește, fără adaosul «de la Fiul» el face biserica Romano-Catolică (71). Sântul Spirit este inspiratorul Scripturei vechi și noui și a vorbit lumii prin mijlocitori (profeți) (72), iar darurile Sîntului Spirit sunt șapte (73) și anume înțelepciunea (74), darul înțelegerii (75), sfatul (76), puterea (77), cunoscința (78), cinistirea de Dumnezeu (79), și frica lui Dumnezeu (80). Ródele Sântului Spirit sunt nouă, cum le numără apostolul Paul, Gal. 5, 22, când ȳice: iar róda duhului este dragostea, bucuria, pacea, îndelunga răbdare, bunătatea, facerea de bine, credința, blândețile, înfrânarea poftelor (81).

Al noulea articol al credinței este: „*Intru una Sântă, sobornicéscă și apostolicéscă biserică*“ (82). Din acest articol ne învățăm că biserica este una, sântă, sobornicéscă și apostolicéscă (83), care nu este într'un loc determinat, nici anume se ȳice despre un local, căci biserica lui Christos este una pretutindenți (84), iar temelia sa este Christos, care singur este cap al ei, iar arhiereii sunt locoțiitori ai lui Christos, fie-care în eparhia sa (85). Acestei biserici a lui Christos trebuie să i se supună fie-care credincios (86) și se asculte de poruncile sale (87), care sunt: rugăciunea, cele 4 posturi, 14 Septembrie și alte ȳile anumite de biserică (88), cinstirea persónelor biseri-

cesci, fără ca civilii să se amestece în lucrările cele spirituale (89), mărturisirea păcatelor, mai ales bolnavii, cari apoi să se comunice, făcând întâi sântul maslu (90); să nu citască cărțile ereticilor (91); să ne rugăm pentru totă starea ómenilor, mai întâi pentru cei duhovnicesci, apoi pentru împărat și toți laicii, mai ales ales pentru acei ce fac bine bisericei (92); să se păziască posturile și rugăciunile ce s'ar pune temporal de autoritatea bisericească (93); să nu răpim lucrurile saũ averea bisericei (94); să nu facem nunți în ȕilele oprite de biserică, (95); ascultând de poruncile bisericei, care sunt dumnezeesci (96).

Al **decelea** articol este : „*Mărturisesc un botez intru ertarea păcatelor*“ (97), iar tainele sunt: Botezul, Mir Ungerea, Euharistia, Pocăința, Preoția, Nunta și Maslul (98). Prin taină înțelegem o sevărșire, carea sub óre-care chip vėđut, aduce în sufletul celui credincios Darul nevėđut al lui Dumnezeu (99), fiind de trebuință la orı ce Taină: materie potrivită, preotul, hirotonisit dupe lege, și chiemarea Sântului Spirit cu care sântesce Taina (100). Tainele sunt instituite pentru a deosebi pe creștinii și ca să avem un semn neclătit al credinței nóstre către Dumnezeu (101). Botezul este o spălare și ucidere a păcatului strămoșesc prin cele trei cufundături în apă, ȕicēnd preotul cuvintele : In numele Tatălui, amin; Și al Fiului, amin; și al Sântului Spirit, amin. Taina aceasta nu se repeșcesc (102) și la sėvărșirea ei se cere ca cel ce se botéză să se lepede de diavolul și de tóte lucrurile lui, singur prin el, saũ prin naș de este copil, apoi să.

fie apă curată și să se facă de preotul legiuit, afară de casuri întâmplătoare, când este permis și unui laic (103). A doua Taină este Mir-Ungerea (104) care s'a început de atunci de când Duhul Sânt s'a pogorît peste Apostoli, pecetluindu-i cu dumnezeescul său dar. Prin Mir-Ungere se primesc darurile Sântului Spirit pentru întărirea în credința creștină. Ungerea se făcea prin punerea mâinilor în timpul apostolilor. La această Taină se cere Mirul, sântit de Episcop, și ungerea noului botezat la toate incheeturile, ținându-se de preot: Pecetea Darului Sântului Duh (105). A treia Taină este Euharistia în care corpul și sângele Mântuitorului se comunică prin pâinea și vinul ce se întrebuințează (106), fiind necesar ca să se efectue numai de preot, pe un antimis, având pâine de grâu ținută și vin amestecat cu apă, cum și chemarea Darului Sântului Spirit. Prin ea ne amintim de patima Mântuitorului, și dobândim milostivire de la Dumnezeu, pentru cei vii și cei morți ((107). A patra Taină este Preoția (108) Preoția s'a rânduit apostolilor de Iisus Christos și prin punerea mâinilor până astăzi se face hirotonia. În preoție se coprinde puterea și stăpânirea de a deslega păcatele oamenilor și de a învăța, numai la acei trimiși săi aleși (109), cărora li se cere curățenia, știința și înțelepciunea și toate membrele senătose (110). Preoția coprinde în sine toate treptele, dar trebuie să se dea după rânduială, adică ceteț, cântăreț, lambadarie, ipodiacon, diacon (111). A cincea taină este pocăința, care este o durere a inimei, pentru păcatele care a greșit omul, pe care le spune preotului cu făgăduință

de a a'și îndrepta viața, primind canonul ce i se dă (112). Cel ce se pocăește trebuie să fie creștin ortodox, să arête căință și să facă mărturisire adevărată și smerită, iar duhovnicul să fie și el ortodoxă (113), pentru care se iartă păcatele celui ce se pocăește (114). A șasea Taină este Nunta, sau unirea bărbatului și a femeii, mărturisind înaintea preotului legătura făcută și declarând că vor pădi credință și iubire reciprocă (115), prin care taină omul se ferește de urmările păcatelor trupești, se cinstește facerea de copii cu nascerca cea cinstită și se ajută la nevoe soții (116). A șaptea Taină este Maslul, rânduit de Mântuitorul, carele când trimitea pre ucenici câte două, ungea cu unt de lemn pe mulți bolnavi și îi tămăduia, dupe cum învață și Iacob V, 14,15 (117) Taina acésta trebuie să se facă de preoți, întrebuițând unt de lemn curat și bolnavul se fie creștin ortodox și mărturisit de păcatele sale, cetindu-i-se rugăciunea respectivă (118), cu care i se iartă păcatele, i se mântuesce sufletul și capătă senătatea (119).

Al unsprezecelea articol este : *Aștept învierea morților* (120), prin care învățăm că omul va învia, atât cel ce face bine, cât și cel ce face rău, în aceleași trupuri cu care au și trăit în lume, când va fi nestricăcios și nemuritor, luând plata ce li se cuvine ; chiar și păgânii vor fi nemuritori, pentru ca să se munciască în veci (121). Creștinul este dator se'și amintiască de mörte, judecata ultimă, munca iadului și împărăția cerurilor (122), prin care se ferește de păcat și de munca vecinică (123).

Al **două spre decelea** articol este: «*Și viețea vecului ce va să fie*» (124), cu care ne aducem aminte de bucuria ce va da Dumnezeu celor aleși așei (125) atât trupurilor cât și sufletelor la un loc, iar nu despărțit, când omul va fi asemenea îngerilor (126).

Partea a doua trată despre *Speranța creștină*, prin care omul dobândește încredere prin însuflarea și luminarea lui Dumnezeu ca se nu desmereze de darul lui Dumnezeu (1). Speranța creștinului este Domnul Iisus Christos, prin care ni s'a dat darul și adevărul (2). În această parte este vorba de rugăciunea domnască și de cele nouă fericiri (3). Rugăciunea este o cerere către Dumnezeu isvorită din credință și cu speranță că vom dobândi aceea ce cerem; prin ea laudăm pre Dumnezeu, 'l rugăm saŭ fii mulțumim (4). La rugăciune trebuie se fim pregătiți, adevă se avem mintea la ea și cu evlavie și supunere se facem cererea, fără a avea ură pe cineva, nici având vre-o altă grijă (6). Rugăciunea domnască este «Tatăl nostru» (7), care se împarte în înainte cuvîntare, în cereri și partea finală (8). Înainte cuvîntarea este: «Tatăl nostru, carele ești în Ceruri» (9), prin care ne învățăm că noi în rugăciune ne prezentăm ca fii ai lui Dumnezeu și trebuie se fim fii și ai bisericei adevărați, avînd convingerea că vom dobândi aceea ce cerem (10). Cererile sunt șapte (12). Cea întâiă este: Sînțiască-se numele tău (13), a doua, vie împărăția ta; (14 și 15) a treia: fie voea ta precum în Ceriŭ așa și pre pămînt, (16 și 17) a patra: pâinea noastră cea spre ființă dăne-o nouă astă-zi (18 și 19); a cincea: Și ne

iartă nouă greșalele noastre, precum și noi ertăm pe
 ale celor ce ne greșesc nouă (20 și 21); a șasea: Și
 nu ne duce pre noi în ispită (22 și 23); a șaptea:
 Ci ne izbăvesce de cel rău (24 și 25). Partea finală
 a acestei rugăciunii este: Ca a ta este împărăția și pu-
 terea și mărirea în vecl, amin. (26), prin care ne în-
 credințăm că vom primi aceea ce cerem, căci ne ru-
 găm Tatălui nostru, care are totă lumea (27). Cuvin-
 tele acestea însuși Mântuitorul le-a ținut, cum se vede
 la evangelistul Mateiu (28). Fericițiile sunt nouă (30),
 Cea întâiă este: Fericiți cei sărați cu duhul că ace-
 lora este împărăția cerurilor; (31) a doua: Fericiți cei
 ce plâng, că aceia să vor mângâia (32 și 33); a tre-
 ia: Fericiți cei blânzi, că aceia vor moșteni pământul
 (34,35); a patra: Fericiți cei ce flămânzesc și înșăto-
 șaze de dreptate, că aceia se vor sătura (36,37); a
 cincea: Fericiți cei milostivi, că aceia se vor milui
 (38-54), a șasea: Fericiți cei curați cu inima că aceia
 vor vedea pe Dumnezeu (55,56); a șaptea: Fericiți
 făcătorii de pace, că aceia fiil al lui Dumnezeu se vor
 chema (57,58); a opta: Fericiți cei isgoniți pentru
 dreptate, că acelora este împărăția cerurilor (59,60);
 a noua: Fericiți veți fi când ve vor ocări pre voi și
 ve vor goni și vor dice tot cuvântul rău în potri-
 va voastră, minșind pentru mine. Bucurați-vă și ve veseliți
 că plata voastră multă este în Ceruri (61,62). Lucrurile
 bune sunt legate între ele, în cât chiar pentru o fa-
 ptă bună, are și pe cele-lalte, iar cel lipsit de una, este
 lipsit de toate (63).

In *partea a treia* se vorbește despre *Dragostea*

creștină, relativ de Dumnezeu și aprópele (1). Pentru a înțelege poruncile divine în privința iubirei creștine, trebuie a ne aminti că unele porunci ordonă să facem binele. iar altele să nu facem răul. De aceea trebuie se luăm aminte de faptele bune, apoi pentru cele rele și în urmă pentru cele de ce porunci ale Domnului și Dumnezeului nostru (2). Fapta bună este fruct, care se nasce din credință ca dintr'un pom bun (3); iar din faptele bune, cele mai principale sunt: Credința, Speranța și Dragostea (4), din care se nasce Rugăciunea, Postul și Milostenia (5,6). Postul este înfrânare despre toate mâncările său de ore-care, pentru vr'o neputință; asemenea și de băuturi și de toate lucrurile lumii și de faptele rele (7). Postul este său stabilit, cum sunt cele 4 posturi și Mercurea și Vinerea, său întâmplător, motivat de ore-care nevoi (8). Milostenia este un lucru al milostivirei, cu care cineva face un bine sufletului său trupului celui ce are trebuință, fără a căta la față (9). Din faptele bune de mai sus se nasc: Înțelepciunea, dreptatea, bărbăția și curăția (10-15). Păcatul nu are ființă de sineși, pentru că nu este zidire a lui Dumnezeu, pentru acesta nu pôte să se esplice ce este, de cât o voe neînfrănată a omului și a diavolului, pentru călcarea legii lui Dumnezeu, având de urmare mórtea (17). Pecatele sunt de mórte și ertătóre (18), dintre care cele de mórte sunt atunci când fapta omului 'l duce a face lucruri oprite de poruncile dumnezeesci său nu vroesce să facă cele poruncite (18), care păcat unul este strămoșesc și al-tul de voe (19). Păcatul strămoșesc este călcarea le-

gei divine date în Raiu lui Adam și a trecut la tot n mul omenesc, pentru că to i erau în Adam, eliber ndu-se de sub greutatea lui prin botez (20); iar păcatul mortal de voe, este acela pe care îl facem după Botez în potriva legii divine,  terg ndu-se prin Poc in  (21)  i  mp r indu-se în trei: m i coprinz tore, în potriva Sântului Spirit  i în acelea ce strigă isb nd  de la Dumne eu în lumea ac sta (22). Din clasa I-a fac parte: m ndria, lăcomia, adulterul, zavistia, în-buibarea p ntecelu ,  inerea minte de r u  i lenevirea (23,24). Din m ndrie se nasce: dorirea de rău pentru aprópele  i os ndirea persónelor bisericesci sau laice, lauda de sine, fățarnicia,  tezile, pizmele, neunirile,  scodirea cea fără de vreme, părerea, neb garea în sémă a poruncilor lui Dumne eu, petrecerea  i obic nuirea în r u etc. (25). Din l comi  (26) se nasc: răpirea, uciderea, violen a, minciuna, zarva, sila  i cruzimea, nemilostivirea, neomenia,  mpetrirea inim i, zavistia, necredin a, strâmbătatea s racilor  i altor ómeni, scumpe-tea, furtul etc. (27). Din adulter se nasce: orbirea minței ur ciunea celor dumne eesci, păgânătatea zavistia, des-n d jduirea, neînfrânarea, lenea, ura către aprópele, etc. (29). Din zavisti  (30) se nasc: ur ciunea, clevetirea, defăimarea, violen a,  n el ciunea, uciderea, etc. (31). Din lăcomie (32): tr nd via, lenea spre cinstirea celor dumne eesci, pofta trup sc , jocurile  i r sul fără or nduial , obr snicia, trecerea cu vedere a aprópelui, imputările, sfelizile, moravurile mojicesci, bólele cele grele, desfr narea, etc. (33). Din pomenirea de r u (34) se nasc: sfelizile, zavistia, uciderea, nebunia, pagubele, etc. (35).

Din lene (36) nasce: slăbirea, moliciunea, prepusul, smintéla, etc. (37). Păcatele contra Sântului Duh sunt: nădejdea peste măsură de darul lui Dumnezeu, desnădăjduirea și răspunderea contra adevărului cum și lepădarea (38, 39, 40, 41, 42). Păcatele care nu sunt de mörte sunt acelea de care nici un om nu se pöte să scape, afară de Christos și Fecióra Maria; de el însé putem se obținem ertare 43). Putem însé să ne facem vinovați de păcate străine atunci când îndemnăm pe cineva să păcătuiască (44), sau le dăm exemplu pentru acésta (45). Poruncile sunt dece (46); cele ale Vechiului Testament s'au împlinit (47). Ele sunt dece, de și Mântuitorul a vorbit numai de cele două mai principale, și, și se împart în două table: una relativ la poruncile dragostei către Dumnezeu și alta a dragostei către aprópele, (48). Poruncile sunt: 1) Eú sunt Domnul Dumneđeul tēú, carele te-am scos din pămîntul Egiptului, din casa robiei. Să nu'ți faci ție altí Dumneđei, afară de mine (49, 50 51, 52). 2) Să nu'ți faci ție chip cioplit, nici tótă asemeneaa, câte sunt în Ceriú sus și câți sunt pre pămînt jos și câte în ape sub pămînt, să nu te închiní lor, nici se slujescí lor (53,54); fără însă a se înțelege aci înlăturarea cultului icónelor, pentru că idolii sunt scornituri și aflări ale ómenilor, iar icóna este o închipuire, ce pune de față lucru adevărat, carele are ființa sa în lume, precum este icóna Mîntuitorului nostru Christos și a santei Fecióre Maria și a tuturor sântilor, pe care noi le venerăm în amintirea persónelor sante, iar nu ca imagine reprezentând vopseaua și lemnul (55). Și la Ju-

dei, când aceștia începură a se închina ca lui Dumnezeu șarpelui din aramă, Dumnezeu prin Moisi a sfărâmat acel șarpe, ca să nu se mai închine idolilor. (56). A treia poruncă este: Să nu iai numele Domnului Dumnezeuului tău în deșert, că nu va curăți Domnul pre cel ce ia numele lui în deșert, (57,58). A patra poruncă este: Adu-ți aminte de ziua Sămbetei să o sănțesci pre ea. Sase zile lucrăză și fă toate lucrurile tale, iar ziua a șaptea este Sămbăta Domnului Dumnezeuului tău, să nu faci într'însa tot lucrul, tu și fii tăi și fiicele, sluga ta și slujnica ta, boul tău și dobitocul tău etc. (59). Noi creștinii înlocuim Sămbăta cu ziua Duminecei, de óre-ce în ea a înviaț Christos și s'a făcut învierea a totă lumea și izbăvirea din robia diavolului (60). A cincea poruncă este: Cinstesce pre Tatăl tău și pre mama ta ca să'ți fie ție bine și să trăesci mulți ani pre pământul cel bun, pre carele Domnul Dumnezeu ți-l dă ție (61,62). A șasea poruncă: Să nu uciđi, (63,64). A șaptea, să nu prea curvesci (65,66). A opta, să nu fură (67,68). A noua, să nu mărturisesci mărturie mincinosă asupra aprópelui tău (69,70). A decea, să nu poftesci femeea aprópelui tău, să nu poftesci casa aprópelui tău, nici țarina lui, nici sluga lui, nici slujnica lui, nici boul lui, nici asinul lui, nici tot dobitocul lui, nici câte sunt ale aprópelui tău (71,72). ¹⁾

Confesiunea ortodoxă s'a tradus în limba română de către Radu Grecénu, Buzeu, 1691, și la Bucuresci, 1745,

¹⁾ În acest resumat m'am servit în cea mai mare parte de termenii textului Mărturisirei ortodoxe din 1827, de M. Băbeanu.

de Popa Stoica Iacovici. În 1827 s'a tipărit o altă ediție de Mihaï Băbenu, retipărită în 1859 la Bucurescî de Calinic al Rîmnicului. Filaret Scriban la 1844 și la 1864 a tipărit confesiunea în M-reă Neamțului, iar la 1872 și 1877, răposatul Barbu Constantinescu a imprimat confesiunea sub titlul «Confesiunea ortodoxă a credinței bisericeî catolice (sobornicescî) și apostolice a răsăritului.

În sesiunea de tîmna a anului 1893, I. P. S. Mitropolit Primat D. D. Ghenadie, vîdînd c   în ceea ce privește Confesiunea ortodox  , diferite persoane se folosesc de libertatea tiparului și dau la lumin   scrieri cu totul departe de doctrina adev  rat   a biserice  , și p  truns de dorin  a de a face ca biserica ortodox   se  i aib   un text corect al Confesiunei,   n discursul de deschidere al S  ntului Sinod a propus și acesta   n una din sesiunile sale a admis, spre lauda   naltului Prelat, c   de aci   nainte S  ntul Sinod va formula și va tip  ri m  rturisirea de credin  a a biserice   ortodoxe, pentru   era Rom  niasc  . Cu ac  st   decisiune se opresce pe viitor interpretarea gre  it   ce i se da de un   p  n   acum.

PARTEA SPECIALA

ESISTENȚA LUI DUMNEDEU

Esistența lui Dumnezeu a fost recunoscută de toate popoarele, dupe puterea lor de cugetare și pricepere. Cunoșterea lui Dumnezeu omul a putut-o face prin însăși Natura, care vorbește despre el, și prin Grație, care a ajutat pe om pentru acest sfârșit. Lumina omului, spre cunoșterea lui Dumnezeu, prin mijlocul Grației, nu contradice rațiunea, căci: *veritati fidei Christianae non contrariatur veritas rationis*. Cunoștința ce o avea înse omul înainte de creștinism nu era desevărsită. Fiul lui Dumnezeu, în creștinism, a vorbit adevărul despre Dumnezeu-Tatăl și creștinismul, religiune pozitivă, cunoște pe Dumnezeu și admite existența sa, fără nici o discuțiune. Dumnezeu este cauza a tot ce există, este a tot puternic, a tot bun, fără început și fără finit ¹⁾. Părinții bisericei au și convingerea desevărsită în existența lui Dumnezeu și nici nu cutează a crede că face parte dintre cestiunile ce trebuiau

¹⁾ *Tert.*, Marc. 1, 3 — *Basiliu C. M.*, In Ps. 23. *Justin*, Tryph. 3.

Nu a rare-orî părinții bisericești se exprimă: Cred în Dumnezeu, a tot puternicul, creatorul celor vădute și nevădute și mai departe cred și mărturisesc într'un D-zeu, un Domn un Spirit. Să se vadă Simbolul bisericei de Ierusalim, acela ce se află la Eusebiu de Cesarea, Epiphaniu, Irineu, Tertulian, etc.

discutate. *Justin Martirul* arată cum ideea de Dumnezeu este înăscută omului ¹⁾, iar *Tertulian* ne spune că cunoștința lui Dumnezeu o obținem din studiul naturii ²⁾, care este astfel organizată și condusă că reprezintă cea mai mare ordine, care n'a putut se și-o ia de la sine, ci prin mișcarea, care i s'a dat de Creatorul (*argumentum primi motoris*). Augustin ³⁾ cu drept cuvânt, observând perfecțiunea din lume, ține că numai cine participă din natura celui perfect, poate fi perfect, deci este un perfect mai desăvârșit (primul perfect). Ereticii au combătut doctrina despre existența lui Dumnezeu. Atunci părinții bisericești iau apărarea doctrinei, de unde până aci se rețema pe credința universală a existenței lui Dumnezeu, și primesc a se folosi de probe, întru cât ele erau în acord cu rațiunea ⁴⁾. Argumentele aduse pentru dovedirea existenței lui Dumnezeu sunt: *argumentul cosmologic, fisico-teologic istoric și moral*.

Argumentul cosmologic ⁵⁾ este întemeiat pe faptul că nimic în lume nu poate să fie fără o cauză; deci totalitatea existențelor își datoresce existența unei ființe care i-a dat-o.—Mai înainte de a fi create, nici plantele, nici animalele n'au existat și deci dacă ele sunt făcute în timp, își datoresc ființarea unui spirit

¹⁾ *Just.* Apol II, 6,

²⁾ *Tertul.*, Adv. Marc. I, 18.

³⁾ *August.*, Lib. arb. I. II, 5.

⁴⁾ *Irineu* cu drept cuvânt ține: Infinitul a dat naștere finitului, deci acesta neapărat își are existența din acela.

⁵⁾ Acesta este întrebuit în omiliile Pseudo-Clementine, de Diodor din Tars, în opera „Fatalitatea” și de către I. Damascen.

a tot puternic, care esista mai înainte de ele. Și ideea că omul își datoresce existența sa lui Dumnezeu ca și toate celelalte ființe și lucruri, este înăscută în el. Întrebați pe orî cine și nu va nega lucrul acesta, de și răspunsul va fi potrivit cu gradul de cultură și cu felul de pricepere al fie-căruia. Perfecta armonie ce există în univers, care nu se poate datori nici materiei, întru cât ea însăși este supusă unor legi, ce sunt în afară de ea, și nici hazardului, care ar da naștere la monstruosități, sau cel puțin la un desacord al legilor de conducere și guvernare ale lumii. Deci prin argumentul acesta existența lui Dumnezeu, este destul de dovedită, mintea fie-căruia fiind proba și convingerea sa. Universalitatea ideii de Dumnezeu la popoarele lumii întărește mai departe existența lui Dumnezeu.

*Argumentul fisico-teologic*¹⁾ (teleologic). Dacă argumentul cosmologic ne arată necesitatea existenței spiritului suprem, argumentul fisico-teologic ne duce la observarea naturii și găsim în ea dovedirea cauzei ce i-a dat naștere. Pentru a ne explica armonia din univers, trebuie a căuta cauza proprietăților ei sau în lume sau afară de ea. Cercetarea această ne duce la găsirea unui spirit cugetător, care a stabilit totul în lume, care este tot ast-fel de absolut ca și cauza ce a dat naștere lumii. Spiritul omului îi spune că nu poate fi rezultatul materiei cu care este unit. El știe că este un spirit superior, a căruia putere trece peste puterile omului, și acela nu este de cât Dumne-

¹⁾ Atanasiu, Adv. gentes.

deu. Gnosticii și Maniheii au atacat acest argument, pe motivul că, din lucrurile mărginite, nu se pot trage concluziuni despre cel nemărginit. Cel mult, diceau ei, ar fi să se găsească un arhitect, iar nici de cum un Creator.

Argumentul istoric. Deprinși a ne explica lucrurile ca și faptele prin cauze, care se le lămuriască realitatea, existența lor, nu putem găsi, în ceea ce privește lumea, nise cauze în însăși natura. Istoria omenirii este martoră ca să ne dovedească că ori cât s'aû încercat ómenii, n'aû fost în stare să ajungă la alt rezultat, de cât că totul în lume este creat de un spirit atot puternic, de Dumnezeu. Lucrurile, pe de altă parte, ce sunt puțin cunoscute de noi și pe care le credem, prin modul existenței lor ne arată că sunt datorite unei puteri, care întrece pe om. Acesta este puterea divină, Providența.

Cât pentru *argumentul moral*, acesta datoresce dezvoltarea sa lui Kant și rămâne în ființă, față de toate celelalte, care sunt atacate de contrarii. Despre acest argument vorbește pentru prima dată Raimond de Sabunda (1437), profesor la Tulusa. Prin el Raimond stabilia principiul că nimic nu se face în lume, care să nu aibă o resplată, dacă este bine, sau o pedepsă, dacă este rău. Dar dacă mintea noastră cugetă la acesta, nu este mai puțin adevărat că noi vedem în lume lucruri, care sunt departe de rezultatul la care ne duce cugetarea noastră. Așa de ex. vedem fapte bune răsplătite cu rău și din contră fapte rele recompensate. Pentru împăcarea și liniștea noastră este imposi-

bil a admite că aceea ce scapă omului, poate se rămână pentru tot-d'auna astfel, căci atunci ar fi se admitem că în realitate nu există o dréptă resplătire a faptelor. Decî trebuie să fie un spirit superior, care se dea fie căruia după dreptate răsplata ce merită. Sfârșitul la care merge ființa înzestrată cu rațiune este decî un sfârșit moral, mai ales că în conștiința omului nimeni nu poate străbate; totuși conștiința spune că în ea este o putere ominescă, care poate fi înșelată, căria i se poate ascunde adevărul, și o putere divină, cunoscătoare a tot ce este și dréptă resplătitore. Ast-fel prin mijlocul conștiinței lucrăză omul cele poruncite și în ea se revarse darurile Sântului Spirit, punându-l pe om în raport cu Dumnezeu. Kant n'a putut nega proba morală pentru existența lui Dumnezeu. Pentru el cele-lalte probe, basate pe speculațiune n'aū valoră. De îndată ce ne ducem la necesitatea unui rescumpărător suprem, aruncându-ne privirea la om și lucrările sale, trebuie se recunoscem că omul, creatura cea mai perfectă, atrage dupe el existența unui recompensator al spiritelor libere. Principiul acesta este așa numitul postulat al rațiunei practice, la care Kant ține destul de mult¹⁾.

Cum vedem dar existența lui Dumnezeu a fost susținută și cu argumente puternice dovedită. Ideea despre un singur Dumnezeu se păstrează în monoteism. Judeii aū dat probe despre acésta, iar creștinii aū fost și sunt martori pentru orî-cine ar spune contrarul. Părinții bisericesci aū dovedit că atributele ce se cuvin adevă-

¹⁾ Kant, Kritik der reinen Vernunft.

ratului Dumnezeu nu se împacă cu ideea despre mai mulți Dumnezeu. El afirmă că natura lui Dumnezeu este incomprehensibilă ¹⁾, dar nu lasă pe eretici a vorbi cu nerespect de Dumnezeu, cum făcea Eunomiu ²⁾, (care spunea că Dumnezeu nu scie mai mult ca noi despre natura sa), de orice prin descoperirea făcută de Iisus Christos noi cunoștem cu deplinătate pe Dumnezeu. Marele Basiliu mărturisește că noi de și nu putem cunoște cu totul esența lui Dumnezeu, totuși din atributele și lucrările sale ne putem da seama despre El ³⁾.—În biserica primitivă, părinții bisericești nu încercară a defini atributele lui Dumnezeu și nu se cunoscău de cât prin simbole ⁴⁾. În urmă se încercară a le demonstra, silindu-se a înlătura antropomorfismul ce rezultă din explicarea adecuată naturii umane ⁵⁾. Școala alexandrină merge pe această direcție, pe când occidentalii dau lui Dumnezeu o ființă reală, căci, ȳice el, Christos nu putea fi om dacă n'avea în el ceva omenesc. ⁶⁾ Irineu și apoi Atenagora, Clemente Alexandrinul, Origen, Tertullian etc. spun cum omul numai prin ajutorul Grației a putut cunoște pe Dumnezeu.

Părinții bisericești prescriu lui Dumnezeu nenascerea,

¹⁾ *Philostorgiu* d. Euseb. Hist. Eccl. 1, 2.

²⁾ *Socrat*, Hist. eccl. IV, 7.

³⁾ *Basiliu*, Ep. 234-235.

⁴⁾ *Clem. Str.—Greg. Naz.*, Or.

⁵⁾ *Origen*. în acest scop, în oricare ocaziunea ȳice că Dumnezeu este necorporal,—căci dacă ar fi corporal, ar fi și coruptibil.—De Princip. 1, 4.

⁶⁾ *Quoniam impossibile erat sine Deo discere Deum, per Verbum suum docet homines scire Deum.*

admisă de Eunomiu și Aetiu, eternitatea ¹⁾, omni-sciința, immutabilitatea, a tot puternicia, imensitatea, etc., calități ce i se cuvin ca spirit bun, drept, înalt și sânt. Unii diceau că Dumnezeu are corp, iar alții din contra că n'are, și de aceea nematerialitatea, a rămas să i se stabilască mai în urmă între însușirile sale. Mai²⁾ grea de deslegat era a tot sciința, pentru că unii diceau că această însușire ar veni în conflict cu libertatea omului. Atât Origen cât și Augustin, ca să scape de orice contrarietate, susțineau că faptele noastre sunt cauza a tot-sciinței, iar nu a tot-sciința este cauza faptelor. Apoi pentru Dumnezeu neexistând timp, el prescie lucrurile ce se vor întâmpla, iar nu le scie. Având eternitatea, Dumnezeu este prin El, iar nu produsul cuiva, deci este indistructibil. ³⁾

Pentru Tertullian, Ilariu și Augustin, Dumnezeu n'are nici început, nici sfârșit ⁴⁾. Origen ⁵⁾ și Augustin ⁶⁾ a-apără immutabilitatea lui Dumnezeu, iar Ignatiu ⁷⁾ Irineu ⁸⁾, Clement Alexandrénul ⁹⁾, documentează a tot sciința, arătând cum Dumnezeu din infinit se cunoște pe el și creaturile sale, cum și cugetele și faptele cele

¹⁾ *Iust. Mart.*, Theoph. Atol.

²⁾ *Irineu*, III, 8—; *Tatian*, Cat. Graec.; *Clement. Alex.*, Str. II.—*Aug.*, De Civ. Dei, XI, 5, și *Cnnfes.* IX, 10, dice „Fuisse et futurum esse non est in vita divina, sed esse, solum quoniam aeterna est. Nam fuisse et futurum esse, non est aeternum.

³⁾ *In Math.* 31, 2.

⁴⁾ *Orig.* De Princip. 1.

⁵⁾ *Aug.* Confes. I, 4.

⁶⁾ *Ign.* Eph. 15.

⁷⁾ *Iust. Apol. I.*—Athen., Leg. 31.

⁸⁾ *Irin.*, VI, 26,

⁹⁾ *Clem. Str.* VI, 17.

mai ascunse ale lor, intru cât totul este făcut de El ¹⁾. Cu acesta nu se negă libertatea, cum am dis mai sus, de ore ce Dumnezeu prin a tot știința sa cunoște lucrurile așa cum sunt ele în ele, așa cum au fost hotărâte a fi. Augustin spune că dacă am nega această calitate a lui Dumnezeu, ar trebui să negăm înșăși existența lui²⁾. Irineu ³⁾ și apoi Tertulian⁴⁾ afirmă că Dumnezeu *se decide* în virtutea *voinței sale*, deci nu creatura, ci el voesce, aceea ce voesce, în virtutea puterii sale absolute ⁵⁾, care înlătură tot aceea ce ar avea vr'un raport cu slăbiciunea sa și neputința: «Δύναται δὲ καὶ ἡμᾶς πάντα ὁ Θεὸς ἅπασιν δυνάμενος τοῦ Θεοῦ εἶναι, καὶ τοῦ ἀγαθοῦ εἶναι καὶ σοφοῦ εἶναι οὐκ ἐξίσταται» dice Origen în scrierea sa contra lui Celss, III,—iar Ioan Damascen, în Orth. fid. I, 10 spune că Dumnezeu face totul după voința sa.

Pentru ca să respingă atacurile Stoicilor și Epicureilor, cari căuta să se arate că dacă Dumnezeu este drept, trebuie se pedepsască pe acei ce calcă Legea, părinții bisericii susțin sântenia (ἅγιος) lui Dumnezeu, care nu poate avea în ea nici mânia nici justiția vindictivă ⁶⁾. Dumnezeu, a tot sânt, a tot drept și a tot bun, nu poate face nimic, care ar contrădice aces-

¹⁾ Aug., Quæst. LXXXIII.

²⁾ Aug., De civ. Dei. V, 9, Qui enim non est praescius omnium futurorum non est utique Deus.

³⁾ Irin II, 1.

⁴⁾ Tertul., Cult. foem. VII. „Non placet Deo quod ipse non produxit.“

⁵⁾ Tert., Marc. I, 22 „Non posse quid, Deo non licet.“

⁶⁾ Tertul., Testim. anim. 1.

tor atribuite; ¹⁾ care se împacă perfect între ele, de și Gnosticii au vroit să arate că există contrarietate ²⁾, pentru că bunătatea coprinde în ea dreptatea și vici-versa. ³⁾ Nicî odată Dumnezeu nu este nedrept când facem rău; în tot-d'auna este bun când urmărim preceptele Legii. Și fiind vorba de *reul din lume*, părinții bisericii arătară și dovediră că tot ce este contrar al binelui, nu este opera lui Dumnezeu și chiar libertatea omului de a face binele său reul, după voința sa, are în sine binele, întru cât prin ea omul orî când poate săvârși cele bune și recomandate. Apoi relele ce vin asupra omului, pot fi sau un act al probării credinței și faptelor bune sau o resplată a faptelor rele ⁴⁾. Prea frumos. explică Irineu scopul relelor fizice, când dice: «..... enim infirmitatem discere per sustinentiam nihil est malum: magis autem et bonum est non aberrare in natura sua. Extolli vero adversus Deum, et praesumptionem suae gloriae arsumere, ingratum reddens hominem, multum mali inferebat ei».

Din cele de mai sus, vedem—în resumat—credința bisericii în privința existenței lui Dumnezeu, a unui Dumnezeu unic, de care omenirea are cunoștință atât prin ideea înăscută ce se află în el cât și prin revelațiune ⁵⁾, care ne dovedește că există un Dumnezeu,

¹⁾ Clem. I Cor. XX—Minuc-Felix, XXXVI.—Greg. Naz. Or. XXXII.

²⁾ Marc., Irin., III, 25.

³⁾ Aug., Gen. ad litt. I.

⁴⁾ Tertul.,—Marc 1, 16—De Anima, XIX—Lact., De ira Dei, IV.

⁵⁾ Athenag. leg. VII. Ignat., Magn.—Irin. 1, 10—Iust.—Coh. XXXVI. Tertul., Apol. XVII.

iar nu mai mulți, pentru că o egalitate între ei, dacă am admite că sunt mai mulți, este imposibilă, iar o inegalitate, esclude posibilitatea deplinei perfecțiuni și înțelegerii, și deci unul este superior celor-l-alți, ceea ce este inadmisibil. Părinții bisericești au dovedit cu prisosință lui Marcion, Bardesane și Manicheilor erorile în care se găsesc, recunoscând existența mai multor spirite infinite. Nici două spirite infinite nu sunt admisibile, pentru că ar fi un antagonism, din care n'ar putea rezulta armonia în conducerea și guvernarea lumii¹⁾, și apoi nici n'ar putea subsista mult principiul răului, care este distructibil, față de eternul principiu al binelui²⁾. Dumnezeu, creând lumea din nimic, a făcut-o acesta prin voea sa, iar nu prin spiritul său, care atunci ar fi răspândit în ea, combătând ast-fel ideea panteistică despre Dumnezeu și lume³⁾.

TRINITATEA⁴⁾

În biserica creștină Trinitatea este o dogmă, care unesce—în acest punct diferitele confesiuni, de și în special doctrina despre Fiul nu este împărtășită de toți în același fel. Dogma Trinității este recunoscută.

¹⁾ Irineu. III, 25,—Tertul, 1, 2-3.

²⁾ Didym, Adv. Manicheos. — Zacharia din Mytilena, adv. Manich.

³⁾ Tatian, Graec. IV.

⁴⁾ Dogma Trinității este una din dogmele esențiale cu care ne deosebim de păgâni și judei, prin mărturisirea ei întrăm în rândul creștinilor la botez, ea ne oferă mântuirea și ertarea de păcate.

și în Vechiul Testament ¹⁾. Părinții bisericei primare nu atinseră această cestiune, spre a nu se depărta de monoteism; totuși, când s'a făcut espicarea cuvenită, cestiunea Trinității a luat forma și înțelesul ce se cuvenea, despre care foarte bine dice D-l M. Boniface ²⁾: «Nu s'ar putea înțelege învățătura Fiului lui Dumnezeu înaintea venirii sale în lume și darul Sântului Spirit».—Cum am dis la început, părinții bisericei nu se ocupă de dogma Trinității. Noul Testament nu vorbea de această dogmă; el vorbea însă despre Tatăl, Fiul și Sântul Spirit. Simbótele și confesiunile de credință ale bisericei ne dau óre cum definițiunea Trinității ³⁾. Nu erau totu-și determinate raporturile între persónele Trinității; această s'a făcut în urma mai multor discuțiuni ce au urmat. Alexandrinii, după exemplul lui Teofil al Antiochiei ⁴⁾, întrebuințară cuvîntul Trinitate ⁵⁾ recunoscînd în cele trei dîle de mai înainte de crearea Sóreului și Lunei pe cele trei tipuri ale Trinității. Cu anul 362, în urma unui sinod ținut în Alexandria, s'a admis cuvîntul ipostas, pentru a esprima persónele Trinității, înțelegînd trei ipostase în unitatea divină, fără ca prin această să se dea în-

¹⁾ *Genesa*, I. 6, 26; III, 22; XI, 7—XVIII, 2. XIX, 24. XLVIII, 15.—*Exod*, XXXIV, 5; *Numere* VI, 24; *Isaia*, VI 3, 8—LXI, 1; LXIII, 1; *Psalms*, XVIII, XXXIII, 6—*Iob*, XXVIII, 20—*Daniel*, VII, 13.

²⁾ *Revue théol.* de Montauban, 1878 79.

³⁾ Simbolul apostolic vorbesce de *Dumnezeu Tatăl*, creatorul a tot puternic al cerului și pămîntului; de *Isus Christos*, fiul seu unic, Domnul nostru, conceput de sf. Spirit și născut din Fecióra Maria, și de *Sf. Spirit*.

⁴⁾ *Teofil ad Autolyc*, II. Ἐχων οὖν ὁ Θεὸς τὸν ἑαυτοῦ λόγος ἐνδιὰ-θετο ἐν τοῖς ὕλοις σπλάγχνοις, ἐγέννησεν αὐτὸν μετὰ τῆς ἑαυτοῦ Σοφίας ἑξαρᾶμενος πρὸ τῶν ὅλων.

⁵⁾ *Clem.*, *Strom.* VII.—*Origen*, *Exod*, Om. IX.—*Tertul.*, *Prax.* III

dreptăţire Arianilor, cari deosibiau persoanele. Orientalii nu puteau să primescă un ipostas al celor trei persoane, pentru ca să nu cadă în sabelianism. *Teodoŧ* şi *Artemon*, făceau din Iisus Christos un simplu om, care a fost superior celor-l-alţi prin puterea Sântului Spirit, ce o primise cu prisoşinţă ¹⁾; *Praxeas*, *Noet* şi *Beril* al Bostrei nu recunoscău o deosebire între Dumnezeu Tatăl şi Fiul şi deci întruparea Fiului a fost însăşi a Tatălui; *Paul Samosaténul* afirma că Logos-ul impersonal al lui Dumnezeu a locuit în omul Iisus; iar *Sabeliu* învăţa că Tatăl, Fiul şi Sântul Spirit nu sunt de cât trei manifestări ale unuia şi aceluiaşi Dumnezeu. Cele două formule: *ebionită* şi *sabeliană* combăteau: una divinitatea Mântuitorului, iar cea-l-altă umanitatea sa. Biserica a intervenit şi prin decisiunile ce a luat a pus capăt neînţelegerilor. De şi Iustin Martirul susţinea o deosebire ore cum numerică între persoanele Trinităţii, pe când moralmente nu era de cât una; de şi Irineu credea că este o lipsă de raţiune din partea acelorora ce ar judeca raportul dintre Tatăl şi Fiul, totuşi în cele din urmă părinţii bisericeşti au trebuit să nu lase că tendinţele ebionite şi sabeliane să se răspândescă în dauna credinţei bisericeşti. Ei n'au lăsat în acelaşi timp ca unitatea în divinitate să fie sdruncinată ²⁾. În cult. în rugăciunile botezului, în simbole, în doxologie «Mărire Tatălui şi Fiului şi Sântului Spirit» biserica a

¹⁾ *Eusebiu*, Hist. eccl. V, 28.—*Theodoret*. Fab. Haer. II, 5—*Epiph.*, Haer.—*Atanasiu*, Contr. Arian. IV; *Basiliu*.

²⁾ *Lucian*, Philopatr. X.

Tertul., Prax XXI «Trinitas unius divinitatis».

menținut dogma Trinității. În scrierea sa către Corințeni, Clement, se exprimă: N'avem noi un Dumnezeu, un Christos și un spirit de grație care s'a răspândit asupra noastră ? ¹⁾). Iar Ignatiu al Antiochiei cu drept cuvânt sfătuesce pe creștinii a fi statornici în credința dată de Mântuitorul și de Apostoli, ca astfel tot ce vor face să fie spre folosul și mântuirea lor, prin unirea cu *Tatăl, Fiul și Sântul spirit*. ²⁾ Atât *modalismul* cât și *subordinaționalismul* sunt combătute de Tertullian, care recunoște că natura și substanța Fiului este asemenea cu a Tatălui și că nu poate fi vorba de superioritate sau inferioritate între ele ³⁾).

Părinții scôlei alexandrine, de și nu vorbesc într'un mod decisiv, totuși lămuresc dogma. Astfel face Clement ⁴⁾, dar cu osebire Origen, care vorbește despre consubstanțialitatea celor trei persoane ale Dumnezeirii, care sunt mai pre sus de timp și spațiu ⁵⁾ și de care de și se vorbește ca de trei persoane, totuși nu este separațiune, ci treimea în unime, ⁶⁾ pentru că, dupe cum se exprimă el, «Deosebirea persoanelor Dum-

¹⁾ I Cor. XLVI.

²⁾ Ignat. Ep. ad. Magn.

³⁾ Tertull, Hermog. VII; Prax. IX.

⁴⁾ Clement in *Pued*, dice: «Nu este de cât un Tată al tuturor lucrurilor, un Cuvânt căruia aparțin lucrurile, și un Sânt Spirit care este present în tot locul.

⁵⁾ Ev. ex. τριών, καὶ ἐξ ἑνὸς ὑποστά-

⁶⁾ Orig., De Princip., IV.

⁷⁾ Augustin, de Trin. VIII, spune ca esistența și realitatea sunt egale la câte-și trele persoanele Santei Treime, așa că nici una din ele nu este mai mult ca cele-lalte.

Unitatea este numerică, nu colectivă. Să se vadă Dion. Rom. ap. Euseb. VII, 8.

neđeirei în Tată, Fiū și Sânt Spirit, amintesce apele celor trei fântâni, separate unele de altele, dar care aū același isvor ¹⁾).—După Origen, Fiul este imagine adevărată a Tatălui, dar deosebit de el. El dă Fiului aceleași attribute ca și Părintelui, de și într'un loc din scrierile sale se pare a'l subordina Tatălui, făcându-l prima sa creatură. După Tertullian și Teofil, cari făceau deosebire între Logos intern și cel extern, Fiul era din esența lui Dumnezeu Tatăl, când a ȑis: *Fiat lux*. Cu tóte acestea, nu se vede o inferioritate proclamată a Fiului. Metodiū din Tir arată cum persónele Trinității sunt egale în substanță și putere și de aceea împărăția Tatălui, a Fiului și a Sântului Spirit este una. Consubstanțialitatea și unitatea persónelor este recunoscută de Ciprian ²⁾, Gregoriū Taumaturgul ³⁾ și Basiliu ⁴⁾, dintre cari acest din urmă arată cum credința în dogma Trinității este din timpurile cele mai vechi ale bisericei creștine; esplicând în același timp locurile din Vechiul Testament, unde Dumnezeu vorbesce în plural: «Să facem om dupe chipul și asemănarea noastră» etc., și deci dacă ar fi vorba de Dumnezeu singur, nu s'ar adresa el sie însuși ⁵⁾. Basiliu esplică Eunomienilor cum Scriptura învață consubstanțialitatea Fiului cu Tatăl; ceea ce s'a recunoscut de întréga biserică ⁶⁾. Prin recunóscerea consubstanțialității și a e-

¹⁾ *Orig.*, In num. Om. XII.

²⁾ *Ciprian*, ad Jubaj.

³⁾ *Greg. Taumat*, Fid. in Mai.

⁴⁾ *Basiliu*. Epist. VIII.

⁵⁾ *Basiliu*, Hexaem. Om. IX.

⁶⁾ *Ibid*, Șp. S. XXV, XXVII, XXIX.

galității persoanelor Săntei Treime, părinții bisericei au stabilit că Fiul și Sântul Spirit își au principiul lor etern în Tatăl. După Atenagora, Augustin, Gregoriu de Nazianz principiul unității în Trinitate este Sântul Spirit ; iar dupe Dionisiu al Romei, Atanasiu și Epifaniu este Tatăl. Cât pentru însușirile particulare ale celor trei persoane din Trinitate, părerile sunt împărțite. Așa Irineu dice că Fiul și Sântul Spirit sunt mâinile lui Dumnezeu. Eusebiu, că sunt împreună lucrători în crearea lumii; Metodiul, crede că Tatăl a făcut substanța lucrurilor, iar Fiul le-a dat forma. Ión Damascen, spune că Tatăl are însușirea de a voi și a se decide ; Fiul de a aduce la îndeplinire, iar Sântul Spirit, desevârșirea lucrurilor.—Justin Martirul, Clement Alexandrénul, Origen, Eusebiu, Gregoriu de la Nisa, Teodoret atribue Tatălui nenascerea (ἀγεννησία) și următoarele însușiri : « πατήρ, τῶν ὅλων, θεὸς τῶν ὅλων, ὁ ἐπὶ πάντων θεός, καθολός θεός, δεσπότης, παντοκράτωρ, ποιητὴς τῶν ὅλων etc.

Fiul, în Sânta Scriptură, este numit υἱὸς τοῦ θεοῦ, λόγος. Policarp, Ipolit și Metodiul întrebuințază numirea de πᾶσις θεοῦ. Iustin Martirul numind pe Mântuitorul λόγος observă că aci nu este vorba de un simplu cuvânt (προφορικὸς), nici de o cugetare internă (ἐνδιάθετος), ci un cuvânt, care exprimă în sine spiritualitatea Mântuitorului, care este asemenea Tatălui, cum se exprimă Basiliu. Asemenea Fiul mai are diferite numiri la părinții bisericesci. Așa Tertullian 'l numesce puterea lui Dumnezeu ; Gregoriu de Nazianz, 'l numesce ὁρὸς τοῦ Πατρός ; Teofil, înțelepciunea lui Dumnezeu și ἡ ἀρχή ; Clement Alexandrénul, Δεύτερο ζῆτις ; Origen, Δεότερος θεὸς αὐ-

τολολας, αυτοθυναῖς; Ipolit, Dumneḃeul a tot ce esistă τῶν δὲ γινομένων υπρχηγὸν καὶ σύμβουλον καὶ ἐργινοτην ἐγέννα Λόγον. Incercările Modaliştilor sunt zedărnice de părinṡii bisericeṡ, ca apoi să cadă cu desăvârşire. Ei se sprijinesc în susţinerile lor, pe considerentul puternic, că dacă Iisus nu era o personalitate reală, nu putea să mântuiască lumea. Pe de altă parte părinṡii bisericeṡ combat pe inamici, cari ca Lucian, Cels şi alṡii luaṡ în deridere pe creştini, pentru că se închină şi adoră pe un om crucificat. Barnaba mărturisesce că Iisus Christos este Fiul lui Dumneḃeu întrupat. Clement ḃice că este Dumneḃeu. Ignăţiu este de aceeaşi părere cu Barnaba. Policarp asemenea susţine că Mântuitorul este Fiul Tatălui din eternitate prin care ne-am mântuit de păcatul original; Iustin şi Irineu 'l numesc adevăratul Dumneḃeu, iar Meliton din Sardes 'l numesce Dumneḃeu şi om. La Clement Alexandrénul se vede numirea de răscumpărător direct dată lui Iisus Christos. Tertullian esplică posibilitatea întrupărei, întruparea reală şi nascerea Fiului; Ciprian 'l numesce Dumneḃeu, Domnul şi Dumneḃeul nostru: Habemus advocatum et deprecatorem pro peccatis nostri Iesum Christum et Dominum Deum nostrum. Cum că în Mântuitorul credeaṡ părinṡii bisericeṡ şi 'l recunoscăṡ ca atare, am văḃut din cele de mai sus. Dar credinṡa în divinitatea sa o găsim la creştini şi cu osebite la Martiri, cari şi-au sacrificat viaṡa lor, pentru învăṡătura şi numele lui Iisus Christos ¹⁾. Atributul personal al Fiului este

¹⁾. Veḃi martirologiile bisericeṡ.

nascerea κατὰ πνεῦμα γέννησις, Fiului se datoresce crearea și conservarea lumii vădute și nevădute. Invătăturile lui Cērint, Ebion, Gnostici, fiind combătute, biserica avu s'șî determine doctrina sa în privința Trinității dupe ce arianii atacă eternitatea și consubstanțialitatea Fiului, apoi a Sântului Spirit. Mai înainte însă de a trata cestiunea fixărei și determinărei dogmei, în urma luptelor arianice, vom arăta credința bisericeii în privința Sântului Spirit.

Instin Martirul numesce pe Sântul Spirit, spîrit profetic, Irineu, προηγούμενον, Irineu, Figuratio patris, Augustin, degetul lui Dumne-deu, Tatian, trimis, Teofilact, înțelepciune. Clement Romanul ȑice, relativ de Sântul Spirit: Ζῆ, φησις, ὁ θεὸς καὶ ὁ Νύριος Ἰησοῦς Χριστὸς, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ Ἀγιον ¹⁾). Gregoriu Taumaturgul ca și Gregoriu de Nisa învățau cum că Sântul Spirit purcede de la Tatăl. Relativ de puterea ce are, Atenagora, Ipolit, Clement Romanul, Irineu, Tațian, Basiliu etc. recunosc Sântului Spirit că el dă viață creaturilor, el inspiră pe profeți și lui i se dau attribute divine, fiind ca și cele-l-alte două persóne: a tot puternic, a tóte sciutor, etern, bun etc. Atenagora, Tertullian, Origen, Metodiū și alții recunosc consubstanțialitatea sa cu Tatăl și Fiul. — Ebioniții și Elkesaiții însă priviau pe Sântul Spirit ca un principiu femeesc și ca atare ȑiceau că este muma lui Christos. Simon Magul se ȑicea pe sine că este Sântul Spirit: Ego sum sermo Dei, ego sum speciosus, ego paracletus, ego omnipotens, ego omnia Dei. Ereticî:

¹⁾ Basiliu, Sp. S. XXIX.

Praxea, Noet, Sabeliu și Paul de Samosata nu recunoscea personalitatea Sântului Spirit ¹⁾. Marcel al Ancirei și Fotin. au negat existența reală a Sântului Spirit ca și a Fiului; iar Beril al Bostrei susținea că înainte de întrupare, Iisus Christos n'a avut natură divină, nici existență ²⁾. Ipsistarienii ca și Euchetii diceau că ipostasurile persoanelor din Trinitate sunt confundate în unul singur ³⁾. Ión Filopon, deosebesce persoanele Trinității și formeză împreună cu Askusnag și Sever al Antiohiei, secta Triteiștilor.

După cum am spus însă mai sus, doctrina bisericeii în privința persoanelor Trinității se stabilește, după ce Ariu vine cu învățătura sa, contrarie cu credința bisericeii vechi. În adevăr *Ariu* ⁴⁾ micșora din persoana Fiului, când spunea că este creat de Dumnezeu în timp, că dar nu este din eternitate, ci creatură, confundând pe Christos cu Logos și astfel detea lui Logos aceea ce atribuia lui Christos ca om. Dupe Ariu numai Dumnezeu Tatăl este etern, pe când Fiul este creat din neant (ἐξ οὐκ ὄντων) și nu este asemenea lui (ἐτερόουσις). Fiul fiind creatura Tatălui, Sântul Spirit, este creatura Fiului. Atanasiu a combătut pe Ariu și învățătura sa și-a stabilit egalitatea și consubstanțialitatea persoanelor santei Treime. Doctrina se fixă în

¹⁾ Asupra ereticilor să se vadă partea generală a lucrării de față.

²⁾ Eusebiu, Hist. eccl. VI, 33; Ieron, de vir. illustr. LX—Socrat, III, 7.

³⁾ Λέγουσιν ὅτι τρεῖς ὑπόστασις, Πατὴρ, καὶ Υἱοῦ, καὶ Ἁγίου Πνεύματος, εἰς μίαν ὑπόστασιν καὶ μεταβαλλονται.

⁴⁾ Să se vadă despre Ariu și doctrina sa, partea generală din lucrarea de față.

ceea ce privesce Fiul la Sinodul I-ii din Nicea (325) și în ceea ce privesce pe Sântul Spirit la Sinodul II ecumenic de la Constantinopol (381). La Sinodul din Nicea s'a stabilit dumnezeirea Fiului, iar la acela din Constantinopol s'a complectat simbolul credinței, adăogîndu-se învățătura despre Sântul Spirit.

Iată doctrina stabilită: Credem întru unul Dumnezeu, Tatăl a tot țiitorul, făcătorul tuturor celor vădute și al celor nevădute. Și întru unul Domnul Iisus Christos, fiul lui Dumnezeu, unul născut din Tatăl, adică din ființa Tatălui, Dumnezeu din Dumnezeu, lumină din lumină, Dumnezeu adevărat din Dumnezeu adevărat, născut nu făcut, de o ființă cu Tatăl prin carelo toate s'au făcut, cele din Ceri și cele de pe pămînt. Carele pentru noi ómeni și pentru a noastre mîntuire s'a pogorît și s'a întrupat și om s'a făcut. A pătimit, a înviat a treia zi și s'a suit la Ceriuri și șade de-adrepta Tatălui, și iarăși va să vie să judece vii și morți¹⁾. Și întru Sântul Duh, Domnul de viață făcătorul, carele din Tatăl purcede, cel ce împreună cu Tatăl și cu Fiul este închinat și mărit carele a grăit prin profeți. Și întru una sântă sobornicească și apostoliască biserică. Mărturisesc un botez întru ertarea păcatelor. Aștept învierea morților și viața de veci, care va să vie, Amin.

Imperatorul Constantin Cel Mare la Nicea și Teodosiu la Constantinopol regulară cu părinții bisericilor doctrina ortodoxă. Sinódele din Efes (431) și Calcedonă

¹⁾ Veđi Pidalion, fila 77, trad. de Mitr. Veniamin.

(451) confirmară decisiunile luate. Rămânea dar stabilit că atributul Tatălui era nenascerea ($\alpha\gamma\epsilon\nu\eta\sigma\iota\alpha$), al Fiului nascerea ($\gamma\epsilon\nu\eta\sigma\iota\alpha$), al Sântului Spirit purcederea ($\epsilon\kappa\pi\epsilon\mu\phi\iota\varsigma$, $\epsilon\kappa\pi\acute{\epsilon}\rho\epsilon\upsilon\sigma\iota\varsigma$). Augustin a profesat doctrina Trinității și a exclus orî-ce subordinațiune a vre uneia din ele și învăța că persoanele Trinității formeză o unitate numerică (*unitas numerica*¹⁾, că decî este un Dumnezeu în trei persoane.

Biserica Occidentală n'a păstrat simbolul credinței așa cum el s'a formulat de cele două Sinode ecumenice despre care am vorbit mai sus²⁾. Ea a introdus în simbolul așa numit al lui Atanasie cât și chiar în acel Niceno-Constantinopolitan expresiunea *et filio* imediat după cuvintele qui procedit a Patre. Spania a primit cea d'întăiu adaosul acesta la 589³⁾, apoi Galia. Imperatorul Carol cel Mare dori să răspîndescă această învățătură. El se adresa și lui Papa Leon III de a confirma adaosul filioque, dar papa refuză. Orientul nu primi adaosul făcut de occidentali și acesta fu un punct esențial de desbinare al bisericilor. Conciliul al VIII-lea ecumenic anatemisă doctrina această. Pentru orientali Tatăl este singurul principiu ($\mu\acute{\iota}\alpha\chi\acute{\alpha}\rho\chi\eta$, $\mu\acute{\alpha}\pi\eta\gamma\eta$)—, și purcederea este un atribut al Tatălui, întru cât El este principiul și prin ea se deosebesce personalitatea sa de a celor-l-alte două persoane ale Trinității. Cestiunea această a fost tratată și de sinodul

¹⁾ Aug. de Trinit. VIII.

²⁾ Aug. de Trinit. VII.

³⁾ Cuvîntul filioque să vede în actele Sinodului de la Toledo. El este adoptat de Ilariu de Poitiers, de Ambrosiu și Augustin.

de la Iași ¹⁾, care a admis numai învățătura sinódelor ecumenice și a lăsat la o parte adaosurile Occidentului ²⁾. Cu alte cuvinte biserica orientală este credincioasă cuvintelor Mântuitorului: » Când va veni Mângâitorul pe care eu voi trimite de la Tatăl, duhul adevărului, care de la Tatăl purcede ³⁾, înțelegând prin acesta că Sântul Spirit este Dumnezeu adevărat, deosebindu-se de celelalte două persoane ale Trinității numai prin atributele personale. Adaosul Filioque fu combătut de patriarhul Fotiu ⁴⁾ carele îl considera ca adaos al diavolului, și de patriarhul Mihail Cerulariu.

Creațiunea ⁵⁾

Sânta Scriptură ne spune că lumea este creată de Dumnezeu, prin lucrarea Fiului, în timp de șase zile. Creațiunea ⁶⁾ este un act al voinței divine. La crearea lumii au luat parte câte-și trele persoanele Sântei Treime. Moisi în Genesă spune cum Dumnezeu a creat lumea din nimic ⁷⁾ fiind cu totul bună ⁸⁾ iar biserica creștină primitivă învăța în același mod, combătând pe Gnostici și Manichei ⁹⁾ cari susțineau că lumea este fă-

¹⁾ «*Petru Movilă*, Confes. ortod. «*πνεῦμα ἄγιον ἀπὸ αἰῶνος ἐκπορευόμενος ἐκ Πατρὸς, ὁμοούσιον τῷ πατρὶ καὶ τῷ υἱῷ*.

²⁾ Să se vadă Teodor Mopsuestul, Teodoret, din Damascen.

³⁾ *Ioan*, XV, 26.

⁴⁾ În encicliea sa către patriarhii orientului.

⁵⁾ *F. Vigouroux*, *La bible et les découvertes modernes*. — *B. Pazzi*, *La terre et le récit biblique de la création*, 1874.

⁶⁾ Prin creațiune înțelegem facerea lumii din nimic. *Herm.*

⁷⁾ Part. 1. Justin Tryph. *Irineu*. Praescrip. *Orig.* de Princip. — *Euseb*, *Evang.* — *Tertulian*. *Hermog. Basiliu*, *Hexaem.* — *Chrysostom*, în *Gen. Hom.*

⁸⁾ *Aug.* și *Origen* învăță că răul este negarea binelui

⁹⁾ *Basiliu*, *Hexaem.* II, 2.

cută de ființe inferioare lui Dumnezeu. Biserica respingea însă doctrina lui Origen, care socotea că Dumnezeu crează în eternitate lumi, afirmând că poate fi vorba de o serie nesfârșită de creațiuni, din care se conchidea la existența unor lumi anterioare acelelea de astăzi. Metodiul fu adversarul lui Origen în această privință. Dumnezeu creând lumea din nimic, ia dat forma ce a bine-voit, fără a avea novoe de vre un plan, pe care să-l imiteze¹⁾, de și ereticii, în special Ermogene, învățau că lumea este făcută din materie, neavându-și existența de la Dumnezeu²⁾. Mulți s'au încercat să pună cestuini subtile. Așa unii dintre ei se întrebau: Dacă Dumnezeu a creat lumea în timp, ce făcea înainte de creare? *Irineu* răspundând acestei întrebări, dice: Numaî singur Dumnezeu scie; și Atenagora spune că, înainte de crearea lumii, nu era de cât Dumnezeu, crearea lui însuși propria sa lume: «Ὁ δὲ κόσμος, οὐχ ὡς θεομένου τοῦ θεοῦ γέγονεν. Πάντα γὰρ ὁ θεὸς ἐστὶν αὐτὸς ζῆντι, φῶς ἀπρόσιτον, κόσμος τέλειος, — iar Augustin adaoge: În se habitabat Deus, apud se habitat. Creațiunea lumii din nimic fu primită de sinodul al IV-lea de la Latran care a avut în vedere învățătura veche³⁾. Tertullian spune că puterea prin care s'a creat lumea este Fiul. «Adoro Scripturae plenitudinem, qua mihi et factorem manifestat et facta. In Evangelio vero amplius et

¹⁾ *Irineu*, 11, : «Ipse a semetipso exemplum et figurationem eorum, quae facta sunt, accipiens.

²⁾ *Tertul*, *Hermog*.

³⁾ *Ión*, 1—*Colos*, 1—*Tatian*, Graec.—*Atenag*, Leg.—*Orig*, de Princip.—*Aug*. Gen.

ministerium atque arbitrum rectoris invenio sermonem. Tot ast-fel găsim și la alți părinți bisericesci¹⁾).

Dumnezeu creând lumea n'a fost forțat a face această. Platon spune că scopul creațiunei se găsește în bunătatea Creatorului, pentru ca creaturile să guste din fericire. Alții susțin că scopul creațiunei a fost ca Dumnezeu să'și arate majestatea și grandórea sa²⁾). Mulți privesc lumea ca un loc unde sufletele își espiaze păcatele făcute în altă lume, cum face Origen. care susținea că scopul creațiunei lumii este perfecțiunea morală a omului, adecă fericirea deplină a sa³⁾).

Pentru ca să înlăture doctrina păgână, apologeții învățau că lumea materială s'a făcut pentru noi; deci nu natura trebuie îndumnețită⁴⁾).

În creațiune Dumnezeu este cu totul independent pentru care și Irineu dice: Neque ab aliquo motus, sed sua sententia et libere fecit omnia, quum sit salus Deus, et salus Dominus et salus conditor».

Asupra cestiunilor dogmatice, părinții bisericesci au avut diferite opinii. Causa acestei deosebiri de vederi este basată pe modul de interpretare⁵⁾ al Sântei, Scripture, mai înainte ca dogmele să fie stabilite în sinódele ecumenice. Origen și Clement al Alexandriei interpretând scriptura alegoric se bazaau pe faptul că puterea și majestatea divină nu se pot ridica la trépta

¹⁾ *Ath.* ad Serap.—*Greg. Nyss.* Sp. S. *Epiph.*. Fid. Cath.—*Ion Damascen.* orthod. Fide.

²⁾ *Rom.* I—*Fapt.* XIV *Clem. Rom.* dice: Καὶ αὐτός οὖν ὁ Κύριος ἐργοῖς ἐκτὸν κοσμήσας, ἐχάρη — iar *Teofil al Antiochiei* „Τὰ παντὰ ὁ Θεὸς ἐπόσεις ἐ οὐκ ὄντων εἰς τὸ εἶναι. ἵνα διὰ τῶν ἐργῶν γινώσκῃται καὶ νοηθῇ τὸ μέγεθος αὐτοῦ.

³⁾ *Orig.* De Princip. 1.—*Basilii.* In hexaemer. hom.

⁴⁾ *Tert.*, Marc. 1.—*Ieron.* adv. Iovin.

⁵⁾ Unii ca scóla Alexandrină se țineau de interpretarea alegorică, iar antiohienii de cea literară.

ce li se cuvine, de cât prin interpretarea alegorică a a scrierilor biblice.

Dar ceea ce Biblia ne spune asupra creațiunei lumii a fost combătută de mulți. Unii, basându-se pe Epistola lui Paul către Romani V, 12, susțin că și mai înainte de Adam a existat omeni. Cuvîntul pentru care ei combăteau învățăturile Bibliei, în privința creării omului, este o ȳre care p r t  contradicțiune între cap. I și II ale Genezei, de ȳre-ce în cap. I se ȳice că omul a fost creat duple chipul și asemănarea lui Dumnezeu, iar în cap. II se vorbește de crearea lui Adam din p m nt. după care i s'a dat puterea de viață.

Pe timpul M ntuitorului se primea ca bună  nv țatura duplei compozițiunii a omului din corp și suflet; iar mai în urmă începu a se acredita teoria trichotomic , dupe care omul este compus din corp, suflet și spirit.

Tațian  nv ța cum că spiritul, care este o parte din Logos, omul l-a pierdut prin căderea în păcat, dar îl p te red b ndi prin practicarea binelui; iar acei ce fac rău, n'a  spirit, ci numai corp și suflet, căci reul vine de la suflet, iar nu de la spirit.

De părerea lui Tațian fură Irineu și Origen. Gnosticii făceau și ei deosebire între suflet și spirit; pe c nd Tertullian și părinții bisericești nu primeau vre-o deosebire¹⁾.

Sinodul al V-lea ecumenic primi teoria creațianis-

¹⁾ Ghenadiu ne spune în „de Dogm. eccl.” 19—20 că în suta a V-a trichotomia era înlăturată.

mului. Tertullian ca și adepții se învăța cum că sufletul se transmite prin generațiune (per traducem), sau că sufletul, care s'a dat lui Adam, dă naștere la toate cele-lalte; de și unii nu primiră teoria acesta, cum fu bună-ură Lactanțiu. Arnobiu și Metodiu atribuia sufletului: *corporalis soliditatis*. Lactanțiu spunea că nematerialitatea se cuvine numai lui Dumnezeu.

Biserica creștină admite nemurirea sufletului astăzi ca și în vechime, fără a crede că acesta știrbește din atributele lui Dumnezeu, cum susținea Lactanțiu.

Biblia, care ne dă amănunte asupra creațiunei, tace în privința **creațiunei ângerilor**¹⁾ și nu amintesc alt decât că Dumnezeu a creat pe lângă lumea vădută și pe cea nevădută²⁾. Origen³⁾, Dionisiu Ariopagitul, Augustin și alți părinți bisericesci au cu toate acestea opinii personale în privința ângerilor, arătând că numirea acesta se raportă la însărcinarea ce o au în lume. Părinții bisericesci nu văd o necorectitudine a lui Moise când nu vorbește de creațiunea ângerilor, de ore ce el își explică motivul pentru care Moise tace, ca unul ce își făcuse planul de a vorbi numai despre lumea vădută⁴⁾. Cu toate acestea ei recunosc că crearea ângurilor se datoresce Cuvântului⁵⁾. Platon și în urmă școlă din Alexandria învățau că ângurii sunt creați

¹⁾ Ἄγγελοι *malakim*.

²⁾ Documentele biblice, de și nu arată timpul creării ângerilor, totuși lasă a se întrevedea cum că ei au existat înainte de crearea lumii (Iob. XXXVIII).

³⁾ Origen, Cels. v, 4 dice: «Τούτους δὴ ἀγγέλους ἀπὸ τοῦ ἔργου αὐτῶν μιμαθηκότες καλεῖν.

⁴⁾ *Chrisost.*, Ps. VIII—Gen. hom. II.

mai înainte de lumea materială. Augustin credea că ângerii s'a creat în ziua când s'a făcut lumina, iar alții puneau creațiunea lor după crearea omului.

Asupra naturei ângerilor părinții bisericești susțineau că sunt nemateriali ¹⁾. Augustin le dă o mare rapiditate în mișcările lor și posibilitatea de a lua diferite forme când sunt trimiși în lume spre a duce ordinele divine. Clement al Alexandriei înveța că ângerii se nutresc cu mană ²⁾. Gregoriu de Naziaz zice : *φῶς εἶσι καὶ τελείου φωτὸς ἀπαυγασματα* ³⁾, formând lumea ideală (*κόσμος νοητός*). Basiliu spune că ângerul este *ἀέριον πνεῦμα*. Justin Martirul, Irineu, Metodiu, Teodoret vorbesc de natura spirituală a ângerilor ; asemenea Lactanțiu, Eusebiu, Gregoriu de Nisa, Gregoriu de Nazianz, Chrysostom, Epifaniu.

Sântul Ión Damascen ȋdice că ângerii au o existență locală, că nu au nici corp. nici chip ⁴⁾, hrana lor este contemplarea lui Dumnezeu și în același timp nu se pot găsi de cât într'un singur loc, de și Tertullian în Apol. XXII pare că ar combate acest adever când spune : *Omnis spirituales ; hoc et angeli et daemones. Igitur momento ubiquae sunt. Angerii sunt tipul cel mai perfect al naturei divine și ei au fost creați buni cu putința de a face binele și răul.*

Timpul creațiunei se pune odată cu a cerului și pământului, pentru că Scriptura spune că în ziua a

1) In Ep. către Ebrei se numesc : *πνεύματα*.

2) Ps. LXXVIII, 25—*ἄρτος ἁγγέλων*.

3) *Greg. Naz., Orat. VI.*

4) *Damascen, Orthod. fi. d. II ; — ibid, l.*

șaptea s'a repausat Dumnezeu de lucrările sale. Ca ființe mai perfecte, ângerii, aû o dublă cunoșcință despre lucrurile create, saû de lucruri în ele însuși saû în Dumnezeu ¹⁾). Nicî într'un cas însă nu cunosc viitorul, prin ei însuși ²⁾ întru cât numai Dumnezeu scie aceasta, și nicî cugetările ômenilor³⁾). Cu tôte acestea ângerii cunosc lumea, în virtutea imaginilor lucrurilor, care sunt înăscute în ei: Angeli, cum a corporibus sint abstracti, non intelligunt per species a rebus acceptas, sed per species sibi naturaliter congenitas, — Ei înainte de a li se determina starea de fericire și nepeceabilitate, aveaû puțința de a cădea, de și uniî ⁴⁾ susțin că și în urmă ângerii sunt supuși păcatului, întru cât numai persoanele Sânteî Treime nu sunt supuse păcatului. Augustin și Ión Damascen ⁵⁾ susțin că ângerii se află într'o așa fel de stare, în cât nu pot să voiască alt ceva de cât binele, fiind nemuritori, în virtutea unei favóre arătată lor de Dumnezeu. Ei se bucură de infailibilitate, în considerațiunea persistenței lor în bine. Ângerii sunt împărțiți în diferite clase. Acéstă împărțire, dice Origen, li s'a făcut în vederea meritelor lor morale, cu tôte că el a fost acusat în urmă de a fi susținut egalitatea naturei lor.

Intre ângeri se deosibesc nouă ordine, cum ne arată

¹⁾ *August*, de Civ. Dei XI, numesce acéstă cunoșcință: *vespertina* și *matutina*.

²⁾ *Ion Damascen*, Orth. Fid. II.

³⁾ *Origen*, in gen. hom. VIII.

⁴⁾ *Orig.*, In Luc. Homil. XXXV.— *Ciril*, Cat. II, 10. *Jeronim*, Mich. VI. - *Sinesiu*, epl. LVII—etc.

⁵⁾ *Ión Damascen*, Orth. Fid. II.

Dionisiu în opera sa : Ierarhia cerescă ¹⁾. Ión Chrisostom și alți părinți bisericești nu recunosc de cât un singur Ceriū. După ordinea ierarhică Cîril pune pe Angeri și Arhangeli în clasa dîn urmă, pe când pe Cheruvimi și Serafimi îi pune în clasa cea mai de sus ²⁾.

Părinții bisericești cred că ângerii ajută omului, prezentând lui Dumnezeu rugăciunile ce el face. Biserica creștină a admis ângerî pázitori pentru orașe, sate și chiar pentru fie-care individ. Cu toate acestea la început nu se dedea ângerilor un cult aparte, mai ales că în Frigia se ivise o sectă, care le aducea un cult superstițios. Sinodul din Laodicea prin canonul 35 opri cultul superstițios al ângerilor, pe care 'l considera ca idolatrie ³⁾. Învățătura însă în ceea-ce privește cultul ângerilor, pázitori atît al indiviđilor cît și al cetăților și popórelor remasă în biserică, pronunțându-se anume unii părinți că este o deosebire între acei ce sunt pázitori al popórelor și acei al indiviđilor ⁴⁾. Justin Martirul, Atenagora, Origen, Eusebiu, Ieronim, Augustin, Ión Damascen etc. cred că Dumnezeu a desemnat ângerî pázitori al elementelor, al animalelor și al plantelor ; ba Origen învêța că sunt ângerî în apă și aer și aceștia asistă pe om la nașterea sa și în diferitele împrejurări ale vieței și până la

¹⁾ *Pseud. D. Ariopag.* în Cœlesti hierarchia, spune că sunt trei clase de ângerî : (*Ἱεραρχίαι*), fie-care clasă împărțită în trei ordine (*τάγματα*). Din clasa întâia fac parte *Tronurile Heruvimii* și *Serafimii*, în a doua *Stăpâniile*, *Domniile* și *Puterile* și în a treia *Angerii*, *Arhangeli* și *Principii*.

²⁾ *Civil*, Cat. XVI.

³⁾ Ὅτι οὐ δεῖ χριστιανούς ἐγκαταλείπειν τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ θεοῦ, καὶ ἀγγέλους ὀνομάζειν, ἧ συνάξεις ποιεῖν ἅπαρ ἀπαγορεύεται.

⁴⁾ *Basiliu*, adv. Eunom. III.

mărte, l' ajută la rugăciunile ce face, iar în Cer efectuează euharistia spirituală ¹⁾).

Ereticii au avut alte idei în privința creațiunii lumii spirituale. Așa Cerint, Carpocrat, Saturnin și în genere Gnosticii și Maniheii învățau cum că ângerii emană din esența divină.

Mulți părinți ai bisericeii, dacă nu aprobă condamnarea cultului ângerilor, totuși păstră tăcere asupra acestei cestiuni. Ambrosiu al Mediolanului însă pune ca datorie pentru creștinii de a da venerațiune ângerilor. În secolul al VI-lea bisericiile sunt pline de imaginii ale ângerilor. Sinodul al II-lea din Nicea hotărî a li se da o salutare respectuoasă (τιμητικὴ προσκύνησις) iar nu adorare (λατρεία), care se cuvine numai lui Dumnezeu.

O dată cu primirea spiritelor bune, biserica a trebuit să dea explicare relelor din lume, care nu erau venite de la Dumnezeu. Atunci se admisă **esistența spiritelor rele**. În păgânism ca și în judaism se admitea un spirit al răului, care era autorul relelor din lume.

Creștinii, următorii învățătorei lui Christos, admiteau existența demonilor. Numirile ce se dau demonilor sînt diferite. Așa ei se numesc ἀρχὼν τοῦ κόσμου τούτου, domni ai materiei, Satan, Diabol, Lucifer, etc. ²⁾).

¹⁾ Origen crede că ângerii uită câte o dată a-și îndeplini datoriile ce au în lume și pentru acesta sunt pedepsiți a nu vedea pe Dumnezeu un ore-care timp.

²⁾ Irineu, adv. Haer. III, spune că peștele care a înghițit pe profetul Iona este un simbol al spiritului răului, iar Origen, în Dan. IV, vede în Nabucodonosor pe spiritul răului.

Spiritele răului sunt ângerii buni, cari au păcătuit contra lui Dumnezeu¹⁾. Cum părinții bisericesci nu puteau să 'și esplice o cădere a lor, fără a avea trup, au admis că ângerii au trup, bine înțeles mai puțin material ca al ómenilor. Ast-fel susține Tațián, Origen, Ciril și alții. Origen susține că demonii se nutresc cu fum și miros de la sacrificiile păgânilor²⁾. Călugărul Evagriu arată cum sunt demonii, când ȳice: *φυχρὰ γάρ λιβαν τὰ τῶν δαιμόνων σώματα, καὶ κρυστάλλῳ παρεμφερῇ*. Ereticii Ebioniți, Gnostici și Maniheii învățau că demonii au fost creații răi.

Tertullian, Lactanțiu și alții³⁾, cred că o parte din ângeri buni au căduť și s'au transformat în demoni, din cauza relațiunilor ilicite cu fiicile ómenilor⁴⁾. Opiniunea acreditată însă și susținută de Origen, Eusebiu, Augustin, etc. este că ei au căduť din cauza temerității și orgoliului lor, smecȳindu-se de a se face asemenea cu Dumnezeu. Decȳ, cauza cădereii lor a fost nesincȳritatea, pisma și mândria. Se face o deósebire nsă, între căderea lui satan și a demonilor⁵⁾.

¹⁾ *Augustin*, de Civ. Dei, XIV, esplică pentru ce Dumnezeu a permis ca ângerii să păcătuiască, când ȳice că Dumnezeu prin acésta a voit se arate ce póte face creatura prin ea însăși și ce póte face prin ajutorul Grației sale.

²⁾ Exhor. mart. 45.

³⁾ Cartea lui Enoch Testam. celor 12 patriarhi și Iosif Flav.

⁴⁾ Se basau pe Genesa VI, 2: dar aci se vorbesce de descendenții lui Set.

⁵⁾ *Tertullian*, Marc. II. *Origen*, in Ez. XII. Cyr., Cat. II, etc., usȳin că satan era mai mare între ângeri, iar după cădere de-ine șeful demonilor; *Augustin*, de Lib. arb. III, *Athenag*, XXV, *Ión Damascen*, orth. Fid. II etc., cred că satan era cel mai de jos între ângeri.

Biserica nu admite teoria susținută de uniile, cum că demonii s'ar putea reabilita la judecata ultimă. Sinodul din Constantinopol de la 553 a condamnat această teorie, basată pe faptul că demonul având rațiune, ar putea să se mântuiască.

Părinții n'au putut admite reabilitarea demonului, pentru că el a fost spirit bun, în afară de corp, care l-ar fi putut atrage să păcătuască, și, deci, păcatul lor este rezultatul propriei lor voințe.

Demonii erau priviți ca spirite superioare omului, dar rele în lucrările lor, căci au adus în lume credința idolatră, cum și prin faptul că n'au altă preocupare de cât a amăgi pe oameni¹⁾. Tertullian, ca și alți apologeti, recunoște că lumea a fost supusă puterei demonilor și prin acesta au întemeiat păgânismul.

Tot răul din lume este produs de puterea demonilor cum d. ex. tempeste, furtune, nenorociri, etc., după cum dice Ciprian și Augustin. Un sinod ținut la Braga (560), a combătut părerile acelor ce susțineau că demonii pot face rele prin propria lor putere.

Biserica veche²⁾ și ortodoxii în de acord cu credințelor ei, susțin că demonii nu pot face nimic de cât cu permisiunea lui Dumnezeu.

Pentru ca să se scape de puterea rău făcătoare a demonilor, oamenii înțrebuințază rugăciunea, postul și mai pre sus de toate exorcismul.

¹⁾ *Erma*, Past. II spune că Δύο εἰσὶν ἄγγελοι, μετὰ τοῦ ἀνθρώπου εἰς τῆς δικαιοσύνης καὶ εἰς τῆς πονηρίας, dar părerea sa nu este recunoscută de biserică.

²⁾ *Justin*, Apol. II.—*Tatian*, Graec. XVI.—*Irineu* I.—*Aug*, de Civ. Dei XXII.—*Cyril*, Jul. VI.

Crucea a fost și este un semn cu care demonul nu se poate împăca, de aci practica creștină de a goni demonii făcând semnul crucei ¹⁾. Punând mai mare preț pe puterea de libertate a omului, biserica timpurilor primare nesocotea puterea demonilor și învăța că omul poate respinge atragerile demonicești, învățatură care este și astăzi. Origen recunoște mare merit pentru omul ce resistă tentațiunilor diavolului ²⁾.

Providenta ³⁾

Lumea nu poate să fie sub conducerea hasardului. Biserica încă de la început a stabilit doctrina Providenței, care face parte dintre punctele esențiale ale dogmaticii creștine. Mintea omenescă nu se putea învoi de a nu recunoște în regularitatea cu care se mișcă și conduce totul în univers, puterea ființei care a dat naștere Universului de și vechea doctrină aristotelică, epicurianismul, stoicismul, sectele gnostice și manicheice erau contra, susținând, că hasardul și astrele conduceau lumea. Părinții bisericești sunt de acord în a susține ideea Providenței divine ⁴⁾, după cum și Paul dice: «căci întru dânsul viem, ne mișcăm și suntem» ⁵⁾.

¹⁾ *Erma*, Pastor, 7. — *Clem. Alex.*, Strom. 4. — *Orig.*, de princip. — *Irineu*, Adv. haer. — IV.

²⁾ *Orig.* In Iesu. Nave, homil. XV.

³⁾ *Πρόνοια*, Providentia. *Nemes.*, Nat. hom., c. XLIII definescă Providența: *Πρόνοια ἐστὶν ἐκ θεοῦ εἰς τὰ ὄντα γινομένη ἐπιμέλεια.* — *Chrysostom*, de Providentia. *Theodoret*, Orat. X de Providentia. — *Salvian*, liber de gubernatione Dei.

Locuri privitoare pe acest subiect găsim în Evangelistul Ión, V., Întelep. II, Fapte, XVII, Math. VI. X, XXIX, I Timot. II, Rom., VIII, etc.

⁴⁾ *Clem. Alex.*, Strom. I, dice că a nega Providența este a nega creștinismul.

⁵⁾ Fapt. Apost., XVII, 28.

S'a admis din timpurile cele mai vechi ale bisericei creștine că există o Providență divină, care supraviețuiește și conduce tot ce Dumnezeu a creat, conservându-le și arătându-le drumul pe care trebuie să meargă: *cujus vi ac potestate omnia quae videmus et facta sunt reguntur* ¹⁾ dice Lactanțiu considerând pe contrariul providenței ca ateї, iar Ciril al Alexandriei spune că Dumnezeu este *ἐπιόπτης τῶν ὅλων καὶ ἐπιμελητής* ²⁾.

Ideea Providenței divine este urmărită și în Vechiul Testament. Așa acolo vedem cum Dumnezeu a scăpat pe Iosif, Moisi, David, Daniel și alți bărbați aleși din poporul lui Israel. Din locurile în care vedem conducerea și guvernarea Providenței putem conchide că omul nu poate face nimic fără Dumnezeu ³⁾, că omul este supus voinței divine ⁴⁾, că Dumnezeu voește ca el să facă binele, pentru că îl iubesc ⁵⁾, fără însă a se știrbi voința omului.

În Noul Testament părinții bisericesci ca Chrysostom, Theodoret etc. au făcut lucrări speciale, ocupându-se de cestiunea Providenței și dovedind această dogmă principală, în virtutea căreia lumea se conduce și guvernează, de orice creaturile nu pot viețui fără ajutorul ei ⁶⁾.

¹⁾ *Lactanțiu*, De Ira Dei, 10.

²⁾ *Ciril*, Lib. X in Ioh.

³⁾ *Prov.*, XIX,—Ps. CXXVI,—II Cor, III.

⁴⁾ *Gen.* 45.—*Prov.* 21.

⁵⁾ *Înțelepci.* XI.—Ión, III.

⁶⁾ *Irineu*, IV, Ζῆσαι ἀνὺ ζῶντος οὐκ ὅλον τε ἦν ἡ δὲ ὑπαρξίς τῆς ζωῆς ἐκ τῆς τοῦ θεοῦ περιγίνεται μετοχῆς.

Irineu ¹⁾, Clement al Alexandriei, Gregoriu Taumaturgul, Eusebiu, Atanasiu, Chrisostom etc. spun că Cuvîntul guverna lumea. Cum însă și în ce fel se conduce lumea de Providența divină, nu era decis în biserica secolelor primare. Ieronim socotea că există numai Providența ființelor raționale. Irineu, Tertullian, Lactanțiu, Augustin, Atanasiu etc. deosebeau Providența în generală și particulară, înțelegînd prin cea d'întîi conservarea universului întreg și prin cea de a doua conservarea numai a ființelor raționale. Ereticii Marcioniști, Maniheii, Priscilianiști și Cătarî negară Providența, de ôre-ce, diceau ei, lumea este creată de spiritile rele.

Ca se împace contradicțiunea pîrută dintre Providență și libertatea omului, biserica învîța, cum am vădut mai sus, că Providența nu restrînge libertatea omului. Origen deosîbea presciința de predestinare; dar predestinaștii negau orî-ce libertate. Teoria predestinaștiunei era defectuoasă, de ôre-ce represînta pe Dumneșeu ca autor al relelor din lume. lucru ce nu se pôte admite cu tîtă problema pusă de Marcion ²⁾. Tertullian ajunsese la ideea că demonul este autorul reului moral (malum culpae seu delicti) pe cînd rîul fisic (malum supplicii seu poenae) este consecința rîului moral. Părinșii bisericesci susșiniau că rîul vine nu prin voea, ci cu permisiunea lui Dumneșeu (συγχώρησις), fiind nu ceva real, ci numai o negare a binelui.

Pelagiu era contra teoriei de mai sus, în ceea ce

¹⁾ Irineu, V, 18.—Clem., Strom. VII.—Gregoriu Or. paneg. în Orig.—Eusebiu, Dem. Ev.—Athanas., c. gent.—Chrisost., în Heb. I.

²⁾ Tertull., Adv. Marc. lib. II, 5.

privesce Providența. El înveța că omul face aceea ce voesce, neavând nevoie de ajutorul lui Dumnezeu, care dacă i s'ar da, i-ar știrbi din libertatea sa. Atât teoria pelagiană cât și cea a predestinației. datorită lui Augustin, fură respinse de biserică ca fiind contrare realității și sântelor scripturi.

Antropologia

a) *Crearea omului după chipul și asemănarea lui Dumnezeu*. Sânta Scriptură ne spune în cap. I v. 26 al Genezei că omul este creat dupe chipul și asemănarea lui Dumnezeu, represintate aceste două calități la părinții bisericesci prin cuvintele: εἰκὼν și ὁμοιωσις. Fără a da alte explicațiuni asupra acestor cuvinte, Genesa. își urmăzeă drumul său înainte asupra faptelor petrecute după creațiune.

Se înțelege că mintea omenescă a trebuit să se ocupe și se deslege și această cestiune, așa după cum ea putea. Omul era numit de unii ca spirit supus inclinărilor corporale, iar de alții ca animal rațional Gregoriu de Nazianz numea pe om microcosm și inspector al lunei vizibile.

Genisiologul Moisi, vorbind de creațiunea omului, spune cum el a eșit din mâinele lui Dumnezeu, având în compozițiunea sa trupul, luat din pământ, și sufletul, dat de Creatorul. Așa că Pitagora, Platon, Stoicii și Maniheii nu aveaū dreptate când susțineau că sufletul este o părticică din substanța divină ¹⁾, o-

¹⁾ Ieron. Epl. XXXVIII. ad Pammach. de errorib. Ioan Hieros.

pinioane combătută de Augustin¹⁾. Tot Augustin combate și teoria aceluia²⁾, care susțineau că Adam, primul om, întrunea în el ambele sexe³⁾.

Susținătorii ideii cum că Dumnezeu este într-o cârva corporal, admiteau că omul este creat, dupe asemănarea sa, corporal. Tertullian luând de basă cuvintele Scripturii, că omul este creat dupe chipul și asemănarea lui Dumnezeu, învăța că prin chip se înțelege nemurirea omului, iar prin asemănare, ceva asemenea cu corpul Cuvântului⁴⁾. Școala Alexandrină găsea o deosebire între aceste două expresiuni, dar dicea că ele se raportă la puterea intelectuală și morală a omului cum și la persistența sa de a merge pe calea perfecțiunii morale. Școala antiohiană, începând cu Teofil, învăța că Adam avea chipul lui Dumnezeu, înainte de a cădea în păcat, nu însă și după cădere. Augustin socotea cum că asemănarea între om cu Dumnezeu este rațiunea și conducerea aceluia asupra naturii. Asupra scopului pentru care este creat omul, unii din timpurile vechi învățau cum că omul înlocuesce îngerii căzuți. Căderea omului nu era recunoscută de Pelagiū, care susținea că Adam nu era nici drept, nici sânt, ci în stare de a face binele și răul (*virtutis et vitii expertes*). Adam, dicea el, era nevinovat înainte de a greși, n'avusesă exemple de păcat, dar nu era în starea de perfecțiune a Creatorului. Augustin, contrariu lui Pelagiū, era de opinie-

1) *August*, de origine animal.

2) Iudei, păgâni și unii creștini.

3) *August*. Gen. lit. III. 22.

4) *Tert.*, de resurrect. IV

nea cum că omul nici la crearea sa n'a avut puterea de a rezista răului, prin propria sa ființă, fără ajutorul grației divine. Teodoret credea cum că femeia n'a fost creată după chipul lui Dumnezeu, lucru ce intra și în vederile Encratiților și Severianilor.

Cât privește compozițiunea omului, Sânta Scriptură, după cum am dis în cele precedente, se pronunță pentru cele două elemente, corp și suflet. În adevăr găsim multe locuri în această privință, în Genesa, Eclesiastul, Iob, Ezechiel, Psalmi, Evangeliști, Apostolul Paul etc. Cu toate acestea unii părinți bisericești ¹⁾ adoptară doctrina lui Pitagora și Platon, cum fac și judeii Iosef Flaviu și Filon, după care omul este compus din corp (σῶμα), suflet (ψυχή) și spirit (πνεῦμα), de și Atanasie, cei doi Gregorii, Basiliu, Ieronim, Chrysostom, Ioan Damascen etc. sunt pentru compunerea omului din două elemente. Irineu crede că dreptii sunt formați din trei elemente, iar păcătoșii din două. Tertulian primesce compozițiunea omului din două părți ²⁾ dar în general este pentru împărțirea în cele trei principii ³⁾ despre care Efrein Sirul ⁴⁾ și Epifaniu ⁵⁾ spun că înfățișază Trinitatea. Împărțirea în trei principii era adoptată și de Gnostici și Montaniști.

¹⁾ Iustin, Lib. de resurrect. Tryph. — Tatian, Cont. Graec. XIII. — Origen, în Math. XVI, 9 și alte locuri este tot pentru împărțirea în corp, suflet și spirit, de și în de Princip. II, 8 spune cum că în om nu sunt decât două părți.

²⁾ Ex hac duplicis substantivae (spir. et corp.) congregatione confectus est homo.. Tert., Poenit III.

³⁾ Tertul., Marc. V.

⁴⁾ Adv. scrut. serm. XVIII.

⁵⁾ Epif., Anc. LXXXII.

Sufletul ca o parte deosebită de corp, era considerat de Irineu ca o substanță quasi-nematerială: *Incorporales anima, quantum ad comparationem mortalium corporum*¹⁾. Tot ast-fel credea și Origen²⁾. Sufletul era o substanță materială după părerea lui Tertullian³⁾ și Metodiu⁴⁾, pe când după Eusebiu, Gregoriu de Nisa, Basiliu, Chrisostom, Augustin etc. era nematerial și liber, combătând pe Gnosticî și Maniheî, cari aveau de principiu în doctrina lor dualismul și fatalismul. Origen⁵⁾ și după el Augustin⁶⁾, Tertullian⁷⁾, și Ión Damascen⁸⁾ etc. dovedesc libertatea sufletului, ca o calitate ce deosebesce pe om de cele-lalte viețuitoare și prin care se asemănă cu Dumnezeu⁹⁾. Ca atare sufletul este o parte superioară a ființei omului, care se bucură de nemurire, în virtutea unui dar dat sie de Dumnezeu, iar nu prin propria sa existență, cum învățau păgânii.

Casian și Ghenadiu susțineau că sufletul este corporal, de ore-ce el este mărginit în un loc ore-care, format din o materie mai subțire.

Justinul Martirul, Origen. Metodiu, Ión din Ierusalim și alții învățau cum că sufletele există de mai înainte și sunt trimise în corpuri, pentru a 'și espia păcatele.

¹⁾ *Irineu*, v. 7.

²⁾ *Origen*, de princip.

³⁾ *Pest*, de Anim. V.—IX.

⁴⁾ *Metod.*, ap. Phot. cod. CCXXXIV.

⁵⁾ *rigen*, de Princip. III.

⁶⁾ *Augustin*, în Ps. c I.

⁷⁾ *Tertullian*, Marc. II.

⁸⁾ *Damasc.*, Poth.

⁹⁾ Ofiții credeau că libertatea omului nu începe de cât cu căderea sa.

Maniheii, Priscilianiştil şi Catarii susţineau cum că sufletul este din substanţa dumnezeiască.

Teoria acésta găsi protivnici în Clemenţ al Alexandriei, Tertullian, cei două Gregorii, Augustin, Ciril al Alexandriei, etc. şi cu suta a IV decade ca o ficţiune, ce nu se poate asemana de cât cu miturile păgâne şi care ar înlătura bine-cuvântarea dată de Dumnezeu pentru înmulţirea neamului omenesc, prefăcând-o în blestem. Sinodul al II-lea de la Constantinopol, a respins şi condamnat doctrina preesistenţei sufletelor.

Cum rămânea însă cestiunea creaţiunei sufletelor? Tertullian ¹⁾ şi adepţii săi erau pentru opiniunea că sufletele se continuă prin generaţiune (per traducem), pe când Jeronim ²⁾, Ilariu de Poitiers ³⁾, etc. erau pentru crearea individuală a lor, formând ast-fel cele două partide a *generaţianismului* şi a *creaţianismului*. Augustin era favorabil lui Tertullian în acésta privinţă. El şi Teodoret în vętau că sufletul se unesce cu corul atunci când pruncul s'a desvoltat în pântecel mamei, pe când Gregoriu de Nisa spune că unirea se face în momentul concepţiunei.

b) **Căderea omului.** Ştiinţa despre căderea omului din starea de perfecţiune în care se găsea mai înainte de păcat, ne-o dă tot Moisi în Cartea Facerei. Acolo ni se spune despre modul cum a păcătuit Adam, primul om, ce fel a fost păcatul lui şi cât de mare influenţă a avut atât asupra sa cât şi asupra urmaşilor săi. Pe aceste date sprijiniţi, părinţii bisericei emisera opiniunile lor

¹⁾ *Tertull.*, de Animă, adv. Valent. XXVI.

²⁾ *Jeronim*, Epl. XXXVIII.

³⁾ *Ilariu*, de Trin. X,

asupra căderei lui Adam, de și uniț se depărtară, în explicările ce fac, de narațiunea Scripturii. Ei însă erau unanimi a recunoște că demonul este care a provocat căderea¹⁾. Justin Martirul²⁾ și Irineu³⁾ găsesc că păcatul lui Adam constă în supunerea acestuia la îndemnul șarpelui de a mânca din pomul oprit. Clement al Alexandriei⁴⁾. Ambrosiu⁵⁾, și Maniheii nu vedeau în șarpele înșelător de cât instinctul sexual prea dezvoltat, deci, unirea dintre Adam și Eva adusesă căderea. cum credea și Filon⁶⁾. Origen și cu el preexistențianistii învață că păcatul lui Adam aduse căderea oamenilor din al treilea Ceriū pe pământ⁷⁾.

Cestiunea păcatului strămoșesc a preocupat mult pe teologi. Ei nu se împacă până astăzi asupra modului de a 'și' explica căderea lui Adam. Uniț cred că este un produs al imaginației, alții îl privesc ca ceva istoric, iar alții își explică prin el origina și existența păcatului în lume. Teodor Mopsuestul și Teodoret cred că răul este provenit din acțiunea omului și fiecare mōre pentru greșala sa.

Efectele păcatului au fost desastroase pentru el și

¹⁾ *Justin*, Tryph. — *Irineu*, III. — *Origen*, in Ioan. — *Tertul.*, Pat. — *Eusebiu*, Paep. Ev. VII. — *Basiliu*, in Pr., XXIX. — *Chrisostom*, in Gen. Hom. XVI. — *Aug.*, de civ. Dei XIV. — *Ión Damascen*, ort., II, și alții..

²⁾ *Iust.*, Dial. cum Tryph.

³⁾ *Irin.*, adv. haec. V.

⁴⁾ *Clem.* Stram. III.

⁵⁾ *Ambros.*, de paradiso, II,

⁶⁾ *Philo.*, de mundi opific. I. — Gregorie de Misa și Chrisostom din contră învață că o unire sexuală n'a avut loc înainte de păcat, ceea ce nu s'ar fi întâmplat dacă nu păcătuia.

⁷⁾ *Orig.* Contr. Cels., IV, 40.

urmașii săi, perțându-și nemurirea de care s'ar fi bucurat în cazul de a nu păcătui¹⁾, aducându-se păcatul și mórtea cu toate urmările lor rele. Prin păcat, țice Atanasiu, omul a perduț chipul lui Dumnezeu, care era în el²⁾. Epifaniu declară că a fost numai alterat. Ilariu din Poitiers găsește păcatul ca originis vitium, dar omul pôte, după cum voesce, a face binele său răul și aduce esemplul cu bogatul, care putea să între în sinul lui Abraam: dives per libertatem voluntatis in Abrahamae sinibus esse potuisset. Părinții bisericei sunt unanimi a recunósce că plata păcatului a fost mórtea. Scóla alexandrină înțelegea o mórte spirituală, în virtutea căreia puterile omului s'aũ perduț, iar biserica orientală vede în mórte o bine-facere. care ne scapă de păcate prin despărțirea de corp. Gregoriu de Nazianz și cu el părinții bisericei orientale nu primesc, ca urmare a păcatului, de cât o slăbire a naturei morale a omului, care este supus la înclinări către rău, pe care le pôte înlătura dacă voesce, în virtutea libertății (liberum arbitrum τὸ αὐτεξούσιον, τὸ ἀνθρώπινον). Cu toate acestea prin păcatul lui Adam, noi toți suntem mórți în el³⁾ și asupra noastră apasă păcatul cu toate consecințele sale⁴⁾. Marele Atanasiu învață că păcatul ca bółă morală se răspândește prin contactul păcătoșilor.

¹⁾ *Ath.*, contra gentes.

²⁾ *Athan.*, contra Ar., Or., I. — De opinia lui era și *Basiliu*, care în term. Acest II țice:

³⁾ *Eusebiu*, în Ps. I. 1.

⁴⁾ *Ieronim*, contr. Pelag. Dial. III.

Păcatul original dedea espicare necesităţii şi valorei răscumpărării. A-l nega, era a nega opera mântuitoare a lui Iisus Christos. De aci căutând a'î da espicare, începură a emite deosebite opiniuni, cum am vedut mai sus. In majoritatea lor părinţi arobară ideea că păcatul este eşit din voea liberă a omului, şi că omul, chiar în starea căderei, a putut face us de libertate şi voinţă, pentru ca ast-fel să se pôtă ridica la asemănarea cu Dumnezeu. Nicî Augustin, după cum se vede din scrierile sale de mai înainte de lupta cu Pelagiu şi Celestin, nu era pentru predestinarea omului. Aşa in *De libero arbitro*, II, dice: *Recti vivere, homo cum vult patent*¹⁾. Justin martirul²⁾ Clement al Alexandriei³⁾, Origen⁴⁾ şi alţii arătară necesitatea de a se nasce omul de a doua oară pentru a eşi din starea de păcat.

Pelagiu şi Celestin învăţau că copii se nasc în starea în care a fost creat Adam, că omul a fost creat muritor şi că păcatul său n'are a face nimic cu mórtea sa, de ore-ce şi fără a păcătui tot trebuia să móră. Pelagiu, prin căderea lui Adam, admite un fel de mórte spirituală. Păcatul nu era dar, ceva inerent naturei omului, ci un act al liberei sale voinţe, si în loc de păcatul original avea

¹⁾ Tot aşa spune şi în alte opere ca: *Contra Faustum*, XXII, 78; *Contra Manich*, II, 28.

²⁾ *Justin. Apol.* I.

³⁾ *Clem.*, *Paed.* III.

⁴⁾ *Orig.*, *In Rom.* V, 9.

espresiunea «*peccatum naturali*¹⁾» folosindu-se în menținerea teoriei lor de mai multe locuri din Scriptură²⁾. Ca să răspundă lui Pelagiū³⁾, Augustin duce la esces teoria lui Tertullian și Ambrosiu, zicând că în Adam după căderea în păcat, s'a corupt natura și odată cu a sa s'a corupt natura întregului nēm omenesc. Prin păcat s'a distrus imagina lui Dumnezeu din om, i s'a nimicit libertatea și nu i-a rămas de cât înclinarea spre rău, libertatea de a păcătui. Dupe el, faptele omului nu au nici un mērit, pentru că ele nu sunt făcute sub impulsunea dragostei către Dumnezeu și a supunerii la voea sa. În disputa cu Pelagiu, Augustin ajunge până a susține condamnarea copiilor ce se nasc: *Infans perditione punitur, quia pertinet ad massam perditionis, et iusti intelligitur ex Adam natus antiqui debiti obligatione damnatus*, zice el în *De peccat. Orig. c. XXXI*. Invățătura lui Augustin⁴⁾ fu respinsă de ortodocși, de și Romano-Catolicii o primiră mai în urmă, cu toate că ea ucide libertatea morală și înlătură faptele bune.

Teoria lui Pelagiu, înlăturând rescumpărarea, și fiind contrară cu vederile bisericeii, nu putea fi primită. Africanii combat această doctrină și o condamnă la patru sinóde, ținute la Cartagena în 412, 416, 417 și

¹⁾ *Pelag.*, ib. fid. XII.

²⁾ *Deut.*, XXIV. *Ezech.*, XVIII, II. *Cor.* V, etc.

³⁾ Pelagiu mai recunoște o îndoită fericire: *vita aeterna* și *regnum coelorum*, cea d'întăiu fericire o obține ori-ce om, iar cea de a doua numai cei botezați. Copii trebuiau neapărat să fie botezați.

⁴⁾ Augustin era acusat de Pelagiu că susține teoria Traducianismului: *tradux animae, tradux peccati*.

418, în sinodul de la Mileve, 416, iar la 431 sinodul ecumenic de la Efes o înlătură cu totul.

Biserica ortodoxă de răsărit, învață că omul se naște păcătos, dar liber de a face binele, fiind înzestrat cu voință în acest sens și ajutat de grația divină. Damascan în opera sa, «Credința ortodoxă» apără liberul arbitru.

Teoriile lui Pelagiu și Augustin în privința păcatului original, neliniștează pe credincioși, cu deosebire pe monahi, cari din voea lor și prin propriile lor fapte arăta că omul poate fi accesibil de perfecțiune. Casian, unul dintre monahii din Marsilia, emise teoria semi-pelagiană. Dupe el omul n'a pierdut prin căderea în păcat puterea intelectuală și morală, ci numai i s'a alterat, așa că omul prin voea sa, liber de a face binele, poate ajunge la cunoștința naturii și la înțelepciunea omului primitiv, mergând pe calea adevărului și a binelui și ajutat de Dumnezeu de a persista pe această cale. Învățătura acestui discipul al lui Chrisostom luă proporțiuni mari și în scurt timp fu primită în totă Galia. Augustin combatea noua doctrină și numesce pe partizanii ei Massilienii; iar Prosper din Aquitania luă partida sa. Vincentiu din Lerin, Faust din Riez și Ghennadiu luă partea opusă. Sinodul din Orange (529), condamnă doctrina semi-pelagiană și confirmă ceea ce a lui Augustin.

Păcatul original fiind universal și urmările lui resfrângându-se asupra întregului nem uman, părinții bisericii învăță că numai Mântuitorul Christos s'a născut fără păcat, de orice s'a născut din o virgină. În

ceea ce privește Santa Fecióră, părerea lor era că în urma conceperei Mântuitorului a primit sântirea ¹⁾; nu era născută deci fără păcat.

Doctrina despre mântuirea omului prin Iisus Christos

a) *Persóna Mântuitorului*

Biblia învêța că răscumpărarea omului de păcatul original se va face prin femei, care va sdrobi capul șarpelui. Iudeilor, le spunea Scriptura că rescumpărarea omului se va face de către Fiul lui Dumnezeu încorporat.

Biserica creștină crede că răscumpărarea s'a făcut prin nascerea Mântuitorului în chip supra-natural, cu conlucrarea Sântului Spirit. Părinții bisericesci începând cu Ignatiu ²⁾ sunt de acéastă opiniune și mărturisesc că opera sa mântuitoare începe cu botezul său de la Ioan, care fu solemnitatea pentru misiunea ce avea de îndeplinit ³⁾. Ebioniții, Gnosticii judaisanți și Carpocrat erau contra concepțiunei ideale și supranaturale a Mântuitorului, iar Valentin, Secund și Apulea negău chiar veritatea născerei. Origen găsește în nascerea lui Iisus Christos din Fecióra Maria o parte

¹⁾ *Ión Damascen*, Cred. ort., III, 2.

²⁾ *Ignat*, Smyrn. II: Γεγεννημένον ἀληθῶς ἐκ παρθένου.

³⁾ *Justin Mart.*, Dial. cum Iud. Tryph. LXXXVII « Ἀναδύντος αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ ὕδατος, ὡς περιστρὰν τὸ Ἅγιον πνεῦμα ἐπιπτῆναι ἐπ' αὐτὸν ἔγραψαν οἱ Ἀπόστολοι αὐτοῦ τούτου τοῦ Χριστοῦ ἡμῶν. Καὶ οὐχ ὡς ἐνδεῆ αὐτὸν τοῦ βαπτισθῆναι ἢ τοῦ ἐπελθόντος ἐν εἰδει περιστρεῶς πνεύματος, οἱ ἰδόμεν αὐτὸν ἐληλυθέναι ἐπὶ τὸν ποταμόν. ὥσπερ οὐδὲ τὸ γεννηθῆναι αὐτὸν καὶ σταυρωθῆναι, ὡς ἐνδεῆς τούτων, ὑπέμεινεν, ἀλλ' ὑπὲρ τοῦ γένους τοῦ τῶν ἀνθρώπων, ὃ ἀπὸ τοῦ Ἀδάμ ὑπὸ θάνατον καὶ πλάνην τὴν τοῦ ὄφους ἐπεπτώκει. Să se vadă Hist. des Dogm. par Klée.

principală a credinței, iar Ipolit, Eusebiu, cei două Gregorii, Teodoret, Chrisostom și alți părinți recunosc că Maria a rămas tot-d'auna Fecioră, ¹⁾ de și a fost combătută învățătura acésta de Iovinian, Elvidiu, Simaca, secta Antidicomarianiților, Eunomiu și Apolinarisții credeau că Sânta Maria s'a căsătorit cu Iosef, după nascerea Mântuitorului, și ar fi avut mai mulți copii. Unirea celor două naturi în Iisus Christos era represintată prin cuvintele συνδρομή, κρᾶσις, συνυφαίνεσθαι, σύμβασις ὁικονομική și alte espresiuni de acest fel. Scóla din Antiohia întrebuița cuvîntul ἕνωσις ca mai propriu pentru acest sfârșit, Origen, θεάνθρωπος, Metodiu, θεανδρία și θεανδρικός, iar Marele Atanasiu se folosea de cuvîntul κυριακός ἄνθρωπος și κυρίου ἄνθρωπος pentru a arăta omenirea ca ὄργανον ἰδιοποιούμεν al Cuvîntului ²⁾).

În persóna sa Mântuitorul avênd rolul de salvator al némului uman, pe care a trebuit sê-l îndeplinéscă prin îndoita sa natură, divină și umană, biserica de la început, vorbind de modul cum erau unite cele două naturi în persóna sa, a întrebuițat espresiunea de *unire ipostatică* ³⁾, fără însă a se știrbi cu acésta realitatea naturilor. Irineu și dupe el Tertullian, Origen,

¹⁾ *Augustin*, Serm., CLXXXVIII, 4 dice: Virgo ante conjugium, virgo in conjugio, virgo praegnans, virgo lactens; iar *Grig. de Nisa*, Hom. in diem natal. Christ.

²⁾ *Athan*, de fide serm. Maj. 5 la Klée.

³⁾ *Ath.*, in an. Deiparae, II: Θεός τέλειος καὶ ἄνθρωπος τέλειος, εἷς ὢν κατὰ μίαν ὑπόστασιν καὶ ἐκ δύο καὶ ἐν δύο ταῖς φύσεσι. »

Atanasiu ¹⁾, cei două Gregori, Chrisostom ²⁾, Basiliu etc. sunt de această părere, căutând p demonstra că nu se putea efectua mântuirea dacă naturile nu erau reale și deosebite și nu se pôte esplica mórtea și învierea Mântuitorului. Dar doctrina această găsi protivnici. Călugărul gal Leporius (418) și dupe el Nestoriu învățau că natura divină și cea umană în Iisus Christos au fost separate cu totul, astfel că unul era Iisus și altul Christos. Conclusiunea la care ajunsă Nestoriu este că Fecióra Maria nu a fost născătoare de Dumneḃeu (θεοτόκος) ci născătoare de Christos (χριστοτόκος), așa că Christos nu era fiu al lui Dumneḃeu, ci Θεοφόρος ³⁾. Dacă ne raportăm la părinții secolelor primare, găsim că opiniunile lor variază asupra părților esențiale care forméză pe Iisus Christos. Așa Justin Martirul socóte că Mântuitorul a avut λόγος, φωνη și σῶμα. Clemente Alexandrénul nu recunósce în Christos un suflet uman Ὁ σωτήρ, αὐαξαῦ λῶς αὐαθής.

Irineu și mai clar Tertullian vorbesc de un corp și spirit, unul prin care era om unu și altul prin care era Dumneḃeu: Ex his (substantiis) Christus constitit, ex carne homo, ex spiritu Deus ⁴⁾.

¹⁾ Ath. in Ps. XXI. Εἷς γάρ ἐστιν ὁ Χριστός ἐκ δύο τῶν ἐναντίων, τέλειος θεός καί τέλειος ἄνθρωπος.

²⁾ Chrisost. in Ioan. Hom. XI: «Ἐπειδή γάρ εἰσιν οἱ λέγοντες, οτι φαντασία τις ἦν καί ὑποκρισις καί ὑπόνοια τὰ τῆς οἰκονομίας ἀπαντα, ἀναιθεν αὐτῶν προανάρων την βλασφημίαν τὸ ἐγένετο τέθεικεν' ὅν μεταβολήν οὐσιας, ἀπαγε, ἀλλὰ σαρκὸς ἀληθινῆς ἀνάληψιν παραστήσα βουλομενος σάρκα, φησιν, αὐτὸν γένεσθαι, οὐ μεταβαλόντα εἰς σάρκα τήν οὐσίαν, ἀλλ' ἀναλαβόντα αὐτήν, ἀναπέμφου μενουσης ἐνείνης.

³⁾ Se înțelege că Nestoriu și adepții seī nu puteau primi adoratiunea ce se aducea lui Iisus Christos. pentru caro acusa pe creștini că sunt νεκρολάτραι și ἀνθρωπολάτραι.

⁴⁾ Tertull. Adv. Prax. 27.

Când Clement spune că Dumnezeu este ἀπαθής, are în vedere teoria dupe care corpul ominesc este cauza a tot ce este rău și dacă Cuvîntul la întruparea sa ar fi luat corp uman, perdeea acea calitate. Decî corpul lui Christos era un instrument al cuvîntului, așa că nu putea să aibă înclinările naturei umane, ci numai trebuințe de hrană, băutură, și somn ¹⁾. Urmașul său Origen a îmbrățișat teoria lui, dându-i mai multe detalii, dar remânînd la principiul că corpul a fost în Christos un organ al manifestării Cuvîntului.

Cum vedem cestiunea persoanei lui Iisus Christos ca și asupra modului sub care naturile erau unite în El, nu era determinată. Disputele ariane au dat ocaziune bisericii ca se fixeze învățătura sa asupra persoanei Mântuitorului, ca apoi în urmă, la sinódele următoare sinodului din Nicea (325), să se hotărască diferitele cestiuni atîngătoare de Răscumpărătorul. În adevăr, Arianii negau că în Iisus Christos era suflet uman, esplicînd împreunarea firelor printr'o unire imediată a Cuvîntului cu un corp ominesc, din care unire partea umană a fost absorbită de divinitate ²⁾, care și acesta în tot casul este inferioară Tatălui, căruia nu i se poate atribui nici nesciință, nici suferință cum se pot atribui Cuvîntului.

Sinodul din Nicea, formulând Simbolul credinței, părțile relativ la Dumnezeu Tatăl și la Dumnezeu Fiul

¹⁾ *Clem.*, Strom. VI.

²⁾ Episcopul arian Demofil (370—386) învăța că divinitatea a coprins corpul în Iisus Christos dupe cum Marea coprinde (înghite) un pahar de lapte.

a determinat doctrina bisericeî în privința ființei Mîntuitorului și a stabilit nascerea sa din eternitate cum și consubstanțialitatea cu Tatăl. Învățătura nestoriană, de care am vorbit mai sus, a fost cu succes combătută de părinții bisericeî. Tot așa-fel fu combătută și teoria lui Apolinariu de la Laodicea ¹⁾, care, basat pe credința că nici un om nu pōte fi fără păcat, nega învățătura că Mîntuitorul a fost cu adevărat om ²⁾, susținēnd că în Christos nu este de cāt o singură natură (natura divină), dupe unirea cu omul Iisus, de ȳre-ce în alt-fel s'ar admite în Christos un fiu natural și unul adoptiv (εἰς μὲν φύσει υἱος Θεοῦ, εἰς δὲ θετός) un Dumneḃeu și omul Christos ³⁾. Sinodul din Alexandria (362) a combătut și condamnat pe Apolinariu și doctrina sa. Gregoriu de Nazianz și Gregoriu de Nisa sunt contrari vederilor lui Apolinariu. Tot astfel și Marele Atanasiu. Sinodul din Efes combătēnd pe Nestoriu și învățătura sa a stabilit că Sānta Feciȳra Maria este nāscētoṛe de Dumneḃeu (Θεοτόκος) ⁴⁾.

Dar dacā Feciȳra Maria este nāscētoṛe de Dumneḃeu și dacā natura divină s'a unit cu cea umană într'un singur ipostas, cu acēsta nu s'a înlăturat existența celor douē naturi în Iisus Christos. Evangeliștii aū mărturisit, părinții aū primit mărturisirea și sinȳ-

¹⁾ Apolinarie se întemeia pe cuvintele din Ion: ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο, I Cor. unde se ȳce: ἀνθρώπος ἐν οὐρακοῦ, etc.

²⁾ Gregorii Nysseni de Antirrheticus adv. Apollinarem.

³⁾ Sā se vadā partea generală din lucrarea de față, pag. 74-85.

⁴⁾ *Ion Damascen*, cred ort. III.—Ciril al Alexandriei în anatematisme sale stabilise că Feciȳra Maria a nāscut pe Dumneḃeu în corp: γεγέννηκε σαρκικὸς, pe care o interpreta că însămnă tot atāt cāt κατὰ σάρκα γενναῖσθαι.

dele au confirmat prin decisiunile lor doctrina despre existența reală a naturii divine și a celei umane în Iisus Christos, care este de aceeași natură cu Tatăl, în ceea ce privește divinitatea, (ὁμοούσιος τῷ πατρὶ κατὰ τὴν θεοτητα) și asemenea nouă, după umanitate. De asemenea s'a stabilit că Christos s'a încorporat în momentul concepțiunii, când Angerul a vestit Mariei despre aceasta. Părinții bisericii egiptene însă erau de altă părere ca Orientalii. Ei susțineau că nu este de cât o singură persoană în Christos, pentru că corpul, diceau ei, era un instrument al Cuvintului. Dioscor era contra Orientalilor și dupe anul 444 bucurându-se de încrederea curții imperiale, luă partida lui Eutichiu, un bătrân arhimandrit de la Constantinopol care se ferea a învăța cum că corpul Mântuitorului a fost asemenea cu al nostru, pentru care fu condamnat de un sinod ținut la Constantinopol în 448, sub președenția patriarhului Flavian. În această chestiune interveni și papa Leon și prin epistola ad Flavianum se declară pentru doctrina orientală, recunoscând o persoană și două naturi în Christos, făcând fapte dumnezeiești prin natura divină și fapte ominești în virtutea naturii umane: agit utraque forma cum alterius communione quod proprium est.

Sinodul din Efes (449) presidat de Dioscor, brutal prin actele sale, condamnă pe orientali (Flavian, Domnu de la Antiohia, Teodoret de la Ciru și Eba din Edesa). Urmasul lui Teodosiu II-lea pe scaunul imperial Marcian, la insistențele Pulheriei, convoca sinodul din Calcedona (451), care desaproba lucrările sinodu-

lui din 449, ridică condamnările de a supra orienta-lilor, și stabilește doctrina espusă de Flavian, dupe care în Christos este un ipostas în două naturi, care sunt unite fără amestecare ($\alpha\sigma\upsilon\chi\chi\delta\tau\omega\varsigma$), fără prefacere ($\alpha\tau\pi\epsilon\pi\tau\omega\varsigma$), nici împărțire ($\alpha\delta\iota\alpha\iota\rho\acute{\epsilon}\tau\omega\varsigma$) sau despărțire ($\alpha\chi\omega\rho\iota\sigma\tau\omega\varsigma$). Contra decisiunilor sinodale din 451 se fac câte-va eforturi pentru a le nimici. Palestina, Egiptul și Antiohia erau localitățile unde se produc ast-fel de încercări. Purtarea imperatorului Basilisc, care luă partea Monofisiților, făcu ca ei să câștige teren. Imperatorul Zenon însă, dorind pacea, dete așa numitul *Enoticon* prin care înlăturând punctele de deosebire ale celor două partide, stabilea o credință generală. O asemenea măsură nu putea aduce liniștea dorită. În 519 Justin I-i revocă Enoticonul, declarând de bune decisiunile luate la Calcedona, de când Monofisiții se separă de orientali, existând până astăzi în comunități deosebite, cunoscute sub numele de biserica Coptă, Iacobită, Etiopénă și Armeniană. Încercările lui Justinian de a readuce pe Monofisiți la unitate cu biserica nu folosiră, de și prin edictul din 533 ¹⁾ sancționasă formula «Dumnezeu, care s'a răstignit pentru noi» și cu toate că în 544 condamnasă cele trei capitole (Scrierile lui Teodor Mopsuestul, ale lui Teodoret contra lui Ciril și epistola lui Iba către Mare), la care câștigase și aprobarea sinodului al V-lea ecumenic (553) ²⁾.

¹⁾ Justin, Cod. I.

²⁾ Vezi *Pidalion*, pag. P. M. Ion Damascen, de duab. volum. Teodor înveta că era perfect desăvârșit, dar nu era lipsit de luptele și pasiunile sufletului.

Monofisiții rămân desuniți și după ce Eracliu (611-641) confirmă formula: *Mântuitorul Christos a mântuit omenirea prin manifestarea unei singure voințe divino-umane*; la care aderasă și patriarhul Sergiu de la Constantinopol, ca basată pe scrierile părinților bisericești de mai înainte; dar care aduse în urmă alte discuțiuni, cunoscute sub numele de *Neînțelegerile Monotelite*. Partisan al acestei învățături fu și Ciru, patriarhul Alexandriei. Sofroniu de la Ierusalim și Maxim filosoful fură contra. Sinodul din Constantinopol (680), al VI-lea ecumenic, condamnă doctrina monotelită, stabilind că *în Iisus Christos au fost două voințe* (dupe cele două naturi), *unite între ele nedespărțit, neschimbat, neîmpărțit și neamestecat, care nu sunt protivnice una alteea, ci voința umană urmând și supunându-se celei divine*¹⁾ (δύο φυσικά θεληματα ἀδιαίρετως, ἀτρέπτως, ἀμερίστως. ἀσυγχύτως, ὅυχ ὑπεναντία ἀλλὰ ἐπέμενον τὸ ἀνθρώπινον καὶ ὑποστασσομεν τῷ θεῷ).

Ast-fel se fixă și se determină doctrina despre Iisus Christos ca rescumpărător al nămului omenesc, de care părinții bisericești învăță că a îndeplinit în timpul misiunii sale întreita funcțiune de preot, rege și profet²⁾, fiind cu totul în afară de păcat³⁾, pentru că ast-fel să aibă perfecțiunea și plenitudinea.

În scopul salvării omenirii Mântuitorul Christos su-

¹⁾ Veđi Pidalion, pag P M B.

²⁾ *Clem. Rom.* I Cor. XXXVI; *Clem. Alex.* Strom VII. 3; *Justin.* Triph., XXXIII; *Tertull.*, Marc. IV.

³⁾ *Chrisost.* in Rom. Hom. XIII «Οὐδὲ γὰρ ἀμαρτωλὼν σὰρκα εἶχεν ὁ Χριστός, ἀλλ' ὁμοῖον μὲν τῇ ἡμετέρᾳ τῇ ἀμαρτωλῷ ὀνομαρτητὸν δε...

feri patima și mórte ¹⁾, însă prin învierea cea de a III-a
 ȃi, dovedi tuturor dumnezeirea sa și învingēnd pute-
 rea diavolului, eliberă omenirea de sub scutul lui. Bi-
 serica creștină a avut însă să lupte cu eretici ca Si-
 mon, Marcioniții, Maniheii, cari nu vedeau în patima și
 mórtea lui Iisus Christos decât ceva aparent, și cu Ce-
 rint, Carpocrat, Basilide, Valentin, Ofiții etc. cari susți-
 neau că din momentul patimei Eonul a părăsit pe o-
 mul Iisus. Atanasiu cel Mare, Gregoriu de Nisa, Au-
 gustin, Ioan Damascen și alții dovediră că divinitatea
 n'a fost separată de corpul lui Christos în momentul pa-
 timei, iar Barnaba, autorul epistolei către Diognet ²⁾, Cle-
 ment al Alexandriei, Origen, Eusebiu, Atanasiu, Ciril,
 Basiliu, Gregoriu de Nisa, Chrisostom etc. stabiliră doc-
 trina despre sacrificiul espiator al Mântuitorului adus
 prin mórtea sa de pe cruce, suferind pentru noi ³⁾ și
 intrând prin acēsta în gloria și mărirea sa.

Mântuitorul în timpul morței sale corporale s'a
 pogorît în iad pentru aflarea patriarhilor și drep-
 ților din Vechiul Testament ⁴⁾, de și Clement al
 Alexandriei ⁵⁾, Origen ⁶⁾, Gregoriu Nazianzénul ⁷⁾, Ión

¹⁾ *Chrisost.*, contr. Anom. VI «Τὸ μὲν γὰρ ἄνθρωπον γενομενον τὴν Χριστὸν ἀποθάνειν τῆς ἀκολουθίας λοιπὸν ἦν.

²⁾ Αὐτός τὸν ἰδίον Ἰδὸν ἀπέδοτο λύτρον ὑπὲρ ἡμῶν, τὸν ἅγιον ὑπὲρ ἀνόμιων, τοῦ ἀκακοῦ ὑπὲρ τῶν κακῶν, τὸν δίκαιον ὑπὲρ τῶν ἀδίκων, τὸν ἀφάρτον ὑπὲρ τῶν φθαρτῶν, τὸν ἀθάνατον ὑπὲρ τῶν θνητῶν. Τι γὰρ ἄλλο τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν καλύψαι ἢ ἐκείνου δικαιοσύνη.

³⁾ *Aug.* Trin IV. — *Clem.*, cor. 49. — *Irin.* XVI, XVII — *Macariu*, hom XXIV, Εὐδόκησεν ὁ Κύριος ἐν τῇ ἐπιδημίᾳ αὐτοῦ παθεῖν ὅσους πάντων.

⁴⁾ *Irin.*, IV.—*Cyr.* Cat., IV.—*Epiph.* Haer. LXIX.

⁵⁾ *Clem.*, Strom. VI.

⁶⁾ *Orig.* Cels. II.

⁷⁾ *Grig.* Or. XLV

Damascen ¹⁾, și alții susțin că s'a pogorît în infern pentru a mântui pe unii cari erau mai puțin păcătoși și cari primiră cuvintele lui. Părinții, vorbind de descinderea în infern, se raportaū la Ps. XVI, în care se ȳice: οὐκ ἐγκαταλείψεις ἐν ᾧ τὸν ψυχὴν μου cum și la epistola către Efesenī, unde se ȳice: εἰς τα κατώτερα μέρη τῆς γῆς.

La finele veacului al IV-lea Rufin vorbind de pogorirea în iad a Mântuitorului, ȳice că nu se face mențiune despre acēsta decît în simbolul bisericeī din Aquilea ²⁾.

b) Rēscumpărarea ³⁾

Nascerea și activitatea lui Iisus Christos în lume erau istoricesce recunoscute. Nimenī, nicī inamicīl seī cel mai periculoș nu cutezară a nega aceste adevăruri. Cât pentru persōna și natura sa, biserica, în urma discuțiunilor urmate, și-a spus care este doctrina sa. Remânea acum să se lămurēscă cestiunea dacā în adevēr Iisus Christos a efectuat mântuirea omenireī, de care apostolul Paul vorbesce în epistola către Colosenī, Ebreī Tit, Timoteu, Efesenī, cum și evangeliștii. Omenirea păcătuisă în Adam și consecinȳa păcatului fusese mōrtea — Iisus Christos a eliberat pe om de păcat și l-a scos de sub puterea morȳei, punēndu-l pe calea a-

¹⁾ *I. Damascen*, Cred. orth. III.

²⁾ *Rufin*, Exposit. symbol.

³⁾ *Eusebiu* numescē rēscumpărarea ἐνορκος πολιεία; *Irineu*, *Clement* o numescē οἰκονομία. Câte o datā prin οἰκονομία se înȳelege. întruparea, de aci deosebirea între οἰκονομία ἡ πρώτη și ἡ δεύτερα Tot așa se mai întrebuintēzā cuvintele: ἐνανθρώπησις, σαρκωσις, θεοφάνεια, ὁμοιοπαθής γίνεσθαι, σωματώσις, etc.

devărată a mântuirii și reconciliindu-l cu Dumnezeu.

Marele Atanasiu explică pentru ce numai Christos—Cuvîntul—putea mântui pre om, când ȋdice că el singur este divinul prototip ¹⁾, și apoi dacă era un om salvatorul omenirii, s'ar fi ajuns la adorarea omului, căci el era stăpânul absolut al omenirii ²⁾. Pe lângă acesta rēscumpărarea omenirii nu se putea face de cāt de acel ce era creatorul ei ³⁾.

În principiu părinții bisericei recunosceaū că Christos a adus cu sine salvarea nēmului uman, că prin viața sa publică a rēscumpērat omenirea și a îndrumat-o pe calea adevărului, iar prin mōrtea sa a învins puterea reului. În urmă însă uniū începură a se întreba dacă Dumnezeu nu putea alege alt mijloc pentru mântuire, de cāt trimiterea în lume și mōrtea Fiului său.

Irineu învēta că puterea diavolului asupra omului, trebuca să se învingă prin puterea omului — Dumnezeu. Augustin recunoscea că Dumnezeu ar fi putut întrebuința și alt mijloc, dar că trebuca păcatul original să fie șters prin mōrtea espiatorie a Mântuitorului Christos. Gregoriu de Nisa de asemenea spune că Dumnezeu putea să mântuēscă pe om prin un simplu act al voinței sale. În consecință părinții ad-

¹⁾ *Athan.*, Inc. Verb. div.

²⁾ *Athan.*, contr. Arian, «Δι'ανθρώπου δέ φιλοῦ τοῦτο ποιῆσαι ἄπρεπες ἦν'ἔνα μὴ ἄνθρωπον κύριον ἔχοντες, ἀνθρωπολάτραι γινώμεθα. Διὰ τοῦτο δούτου αὐτὸς ὁ λόγος σαρκὶ ἐγένετο, καὶ ἐκάλεσε τὸ ὄνομα αὐτοῦ τοῦ Ἰησοῦν, καὶ οὕτως ἐποίησεν αὐτὸν Κύριον καὶ Χριστὸν ὁ Πατήρ.

³⁾ *Irineu*, III, 4:

mit că rescumpărarea a fost prevădută din eternitate și că ea este îndeplinirea unei cugetări ce se afla din veți în planul Dumneșeirii și într'un timp cînd omul a fost în stare a o primi. Iisus Christos în scopul mîntuirii omului a luat corp ominesc și pentru acest sfârșit era așteptat de judei, cum foarte bine le-a dovedit Justin Martirul în dialogul cu judeul Trifon. Mîntuirea omului se face de Iisus Christos prin grația divină, fără a fi nevoie saŭ impunere, cum dovedește Gregoriu de Nisa ¹⁾, avînd omenirea unită cu dumneșeirea, iar nu numai aparența omului, cum căutaŭ Gnosticii se afirme, pentru că a nega realitatea corpului, nu era de cît a sfărâma învățătura despre rescumpărare, cum lămurește Irineu ²⁾, cum și de a pune la îndoială însuși cuvintele Mîntuitorului, duple cum învață Tertullian, cînd ȑice : Quid dimidias mendacio Christum ? Totus veritas fuit. Maluit, crede, non nasci, quam ex aliqua parte mentiri, et quidem in semetipsum ³⁾. Și Augustin : Verus homo, verus Deus in nullo fallax, in nullo falsus, quia ubique verax, ubique veritas ⁴⁾. Cu drept cuvînt istoricul Socrat, găsește că biserica veche era convinsă cum că în Christos a fost suflet ominesc ⁵⁾ și natura umană în realitate ⁶⁾

¹⁾ *Gregor.*, contr. Eunom. or. XII.

²⁾ *Irin.*, V., I. «Οὐδὲν γὰρ ἦν ἀληθῶς σαρκα καὶ αἷμα εσχηνῶς. διὼν ἡμᾶς ἐξηγοράσατο, εἰ μὴ τὴν ἀρχαίαν πλάσιν τὸν Ἀδὰμ εἰς ἑαυτὸν ἀνεκεκαλιώσατο

³⁾ *Tertull.*, De ca n. Christ. V.

⁴⁾ *August.*, In Ps. XLIV.

⁵⁾ *Socrat*, Hist. Eccl. III : Οὕτω γὰρ πάντες οἱ παλαιότεροι περὶ τοῦτου λόγου γυμνάσαντες, ἐγγραφὸν ἡμῖν κατέλιπον καὶ γὰρ Εἰρηναῖός τε, καὶ Κλημῆς, Ἀπολλινάριος τε ὁ Ἱεραπολίτης, καὶ Σεραπίων ὁ τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ προστώως Ἐκκλησίας, ἐμψυχὸν τὸν ἄνθρωπὸν ᾤσαντα. ἐν τοῖς πονηθεῖσιν αὐτοῖς λόγοις ὡς ὁμολογούμενον αὐτοῖς φάσκουσιν.

⁶⁾ *Greg. Nis.*, Οὐ μὴν ἡ θόρα (τοῦ προβάτου ἀποφοιτῶντος) βαστάζεται τὸ δὲ ἐν τοσθιδίον καταλείπεται.

afară de păcat, întru cât sufletul nu este păcătos ¹⁾ cu toate că Lucian și Ariu combăteau această învățătură. Sinódele din Alexandria (362) și Constantinopol (381) combătură pe Arieni și Apolinariști și stabiliră că mântuirea s'a făcut prin Christos care fu om perfect și Dumnezeu perfect, având corp omenesc ²⁾ și suflet rațional. Irineu cu drept cuvânt argumentează că mântuirea trebuia să se facă de Dumnezeu, luând corp uman, de ôre-ce, ȳice el, satisfacȳia ce s'a dat prin Rescumpărătorul, urma să aibă de obiect natura decăzută; așa că Christos n'a adus corpul seũ din Cer, cum fără temeiũ susȳinea Apolinariu. Mântuitorul Christos salvând omenirea de sub greutatea păcatului original, biserica a determinat doctrina sa relativ de această cestiune în simbolul Niceno-Constantinopolitan și a întărit-o prin decisiunile luate la Efes și Calcedona, combătând pe eretici și în special pe Pelagieni, carȳ nu recunoscEAU evidenȳa păcatului adamitic ca' apăsând asupra omenirei. Iisus Christos, fiul al omului, ne-a făcut fiĩ al lui Dumnezeu și prin îmbracarea naturei umane, a dat natura umană sacrificiu lui Dumnezeu. Cu multă temeinicie Irineu ³⁾

¹⁾ *Grieg. Naz.*, ep. I ad Cled, II: "Ὅπερ σαρκὸς ἐδέχθη (ὁ Λόγος) διὰ τὴν σάρκα κατακριθεῖσαν, καὶ ψυχῆς διὰ τὴν ψυχὴν, ὧτω καὶ νοῦ διὰ τὸν νοῦν, οὐ πταισάντα μόνον ἐν τῷ Ἀδάμ, ἀλλὰ καὶ πρωτοπαθήσαντα.

²⁾ Asupra corpului lui Christos. părinȳii bisericei se pronunȳau, că el avea cea mai desăvârșită frumuseȳă, de și uniĩ, basaȳi pe Isaia, erau contra acestei afirmaȳiuni.

³⁾ *Irin.* III, 18 Deus hominis antiquam plasmutionem in se recapitulans ἀνακεφαλαιώσας renovans ut uccideret quidem peccatum, evacuet autem mortem, et vivificaret hominem.

spune că Mântuitorul Christos a readus pe om în starea de mai înainte de păcat, că a înlăturat păcatul, a zdrobit stăpânia morții și a dat lume nouă viață, învingând puterea diavolului. Fără unirea omului cu Dumnezeu, ȳice el mai departe, nu am fi câștigat nemurirea. Mântuitorul a fost Dumnezeu și om : Ca Dumnezeu a fost prea mărit și ca om a fost tenant, dovedind puterea de rezistență față cu încercarea diavolului, cu care a probat ómenilor că pot rezista și învinge pe Satan.¹⁾ Fórte bine se exprimă Apostolul Paul in Epistola II către Corinteni, când ȳice că Dumnezeu a reconciliat lumea în Iisus cu el însuși.

Mântuitorul Christos a îndeplinit opera sa rěscum-părătoare prin supunerea la Lege, prin mórtea sa de cruce²⁾ și prin satisfacȳia ce a dat lui Dumnezeu Tatăl pentru ómenire. La rěscumpărarea efectuată de Mântuitorul ȳa parte tótă ómenirea. Justin martirul ȳice Δόγον οϋ πᾶν γένος ἀνθρώπων μετέχει³⁾ În dragostea Mântuitorului pentru lume, trebuie a găsi esemplul dragostei pentru noi : Ille pro nobis animam suam posuit, sic et nos pro fratribus animam ponamus, ȳice Augustin, vorbind despre iubirea ce a arătat Dumnezeu omului și de aceea ce ómenii trebuie să aibă între ei.

c) Mântuirea omului

Invěțătura bisericei creștine este că omul se mēntuesce prin credință și fapte bune. Doctrina Apostolului

¹⁾ Puterea lui Satan era asupra păcatului și păcatul fu înlăturat cum ȳice Augustin. De Trinit. XIII.

²⁾ Eusebiu de Cesarea spune că Christos a murit ca să arate că există.

³⁾ Just. Apolog. I, 60.

Paul se complinesce cu aceea a lui Iacob, ast-fel că certamente biserica nu recunoște o mântuire în care credința și faptele să nu fie unite, basată pe Apostolul Iacob, care ȋdice «credința fără fapte este mórta.»

Deci omul numai atunci póte să se créđă că este drept, când crede și męrturisesce credința sa, manifestánd-o prin fapte conforme cu ea. Cum însă omul este înclinat către păcat, el are nevoie de pocăință, atunci când doresce a se apropia de Mântuitorul; deci pe lângă credința și fapte se cere și căință de greșalele făcute și declarațiune de persistență în bine și adevěr. Legea naturei spune omului că el trebuie a căuta îndreptarea și męntuirea, iar Evangelia ȋl dă la dispozițiune grația divină acordată pentru ajungerea fericirei desăvěrșită, în virtutea căreia viețuim după legea divină și ast-fel suntem mântuiți.

Părinții bisericei apreciau cu destulă atențiune puterea credinței și a faptelor. Clement Romanul, Ignatiu, Policarp. autorul epostolei către Diognet, Justin Martirul, Irineu și chiar Augustin înainte de a se declara pentru predestinațiune, recunosc folosul credinței și a faptelor, afirmând că principiul esențial este credința, iar coróna sunt faptele. Clement al Alexandriei cerea de la neofiți ca să primescă botezul și să facă pocăință sinceră pentru ertarea greșalelor, după intrarea în viața creștină. Erma și Clement al Alexandriei învățau că omul de și s'a justificat odată, totuși póte recădea în păcate, după cum și acela, care a cădut în păcat, póte să se ridice la starea de mai înainte, dacă face penitență. Biserica a combătut pe

Maniheî, Priscilianişti, Masalieni şi alţi eretici cari învăţau cum că între sectanţii lor se găsesc aleşi cari singuri nu pot păcătui. Pelagiu învaţă că omul se poate mântui prin propriile sale puteri, iar Origen¹⁾ Ciprian²⁾ Chrisostom³⁾ Ambrosiu⁴⁾ susţineau că are nevoie de fapte bune, pentru a se face demn de graţie. Cu alte cuvinte justificarea omului se face prin Iisus Christos, căutând în tot-d'a-una de a îndeplini comandamentele sale şi a se supune prin credinţă şi fapte prescripţiunelor coprinse în sânta sa lege, respingând confesiunea de credinţă a Romano-Catolicilor, care împarte omenirea în aleşi şi perduţi, îmbrăţişând teoria lui Augustin din timpurile din urmă despre predestinaţiune. De asemenea trebuie să fim convinşi că noi nu prin meritele noastre putem dobândi justificare, ci justificarea este rezultatul credinţei şi a faptelor noastre, că noi facem binele în virtutea darului ce ni s'a hărăzit prin Mântuitorul, neputând lucra binele şi adevărul de-cât în puterea acestui dar, care ne fereşte de înclinările către reu şi ne pune pe drumul de a satisface cerinţele legii.

Dar dacă omul trebuie să facă voea lui Dumnezeu pentru ca să se mântuască, este necesar a ne întreba: *Omul poate singur să meargă pe urumul binelui său are el nevoie de vr'un ajutor? Ori: Este omul liber de a alege între calea binelui şi cea a răului şi cum poate el să facă această alegere?*

¹⁾ Orig, de princip III, 1

²⁾ Cyprian Ep., 1

³⁾ Chrisost. In gen. Hom. XXII, 1.

⁴⁾ Ambrosiu, Ep. lib, IX.

Sânta Scriptură ne spune că omul este liber în faptele sale și când i se ȋdice că Dumnezeu doarece ca el să urmeze calea cea bună, are în vedere libertatea sa. Cum însă omul a perdut, după căderea sa în păcat, din puterea intelectuală și morală, avea nevoie de un ajutor ca să se întărească pe calea bine-lui, avea nevoie de grația divină. Dar grația trebuie se conlucre cu liberul arbitru al omului, căci în alt-fel faptele n'au caracterul unor acte ce trebuiesc răsplătite. Biserica Romano-Catolică crede în predestinațiune, pe care o bazează pe presciința divină, în virtutea căreia Dumnezeu a știut că unii vor lucra binele și i-a răsplătit, sau că alții vor lucra răul și i-a condamnat. Însă noi, după cuvintele Sântei Scripture și învățăturile sântilor părinți, recunoștem că faptele omului și credința au de rezultat răsplata sau condamnarea, iar nici de cum răsplata sau condamnarea au de rezultat faptele. Augustin combătând teoria lui Pelagiu a fost neconsecințe cu sine, susținând predestinarea omului, răpindu-i voința și puterea de a face binele și ȋdicând că singur grația lucrează asupra-l într'un chip iresistibil, chiar contra voinței sale¹⁾. Cu drept cuvânt Iulian din Eclan întreabă, față cu teoria lui Augustin: Ore condamnații au fost făcuți vase de mânia pentru folosul aleșilor? Semi-Pelagianii pentru a împăca doctrina lui Pelagiu cu a lui Augustin aleseră o teorie mijlocie, susținând că omul n'a

¹⁾ Augustin se baza pe Romani IX, dând acestui loc o interpretare greșită, mai ales că tot Paul la 1 Timot. II, spune că Dumnezeu voește ca toți oamenii să se mântuească, dar Augustin interpretează și acest text greșit, ca fiind vorba numai de acei aleși pentru mântuire.

perdut cu totul puterea de a lucra binele, cu toate acestea are nevoie de grația divină pentru dobândirea fericirii, scopul său final. Biserica ortodoxă respinge doctrinele contrare Sântei Scripture și Sântei Tradițiuni. Ea nu primesce că mântuirea omului se face numai prin credință, ci susține că este necesitate și de fapte bune. Ea nu recunoște meritele supra-abundente ale sântilor, al căror tesaur este pus la discreția Papei, căci atunci ertarea păcatelor ar costa bani și ar aduce speculațiunile ce se făceau cu indulgențele. Mântuirea noastră o obținem prin meritele lui Iisus Christos, iar dacă invocăm pe sânti este a ne ajuta să dobândim grația și justificarea de la Dumnezeu, fără ca ei să fie mijlocitori propriu zis, mai ales că și ei au obținut sântenia prin meritele lui Iisus Christos.

Tot relativ la justificare, biserica ortodoxă nu aprobă învățătura Romano-Catolicilor, după care sânta Fecioara Maria a fost concepută fără păcatul original și că ea ar fi asemenea lui Christos, mijlocitorul nostru pentru răscumpărarea de sub puterea păcatului.

Biserica Creștină ¹⁾.

Din timpurile cele mai vechi biserica este considerată și recunoscută ca o societatea a acelor care cred și mărturisesc pe Christos, o societatea religioasă-morală a căreia menire este de a aduce la îndeplinire

¹⁾ Biserica are mai multe numiri în Scriptură. Așa o găsim cu numele de *casă* lui Dumnezeu, *regat* al lui Dumnezeu, *corpul* lui Christos, *cetatea* lui Dumnezeu, *mumă*, etc. Figurat se numesce *cetatea Ierusalimului*, *Paradis*, etc.

împărăția lui Dumnezeu pre pământ. Din acest punct de vedere plecând, biserica prin învățătura și cultul său tinde a întreține legătura între toți filii săi credincioși. În simbolele bisericii primitive și în scrierile părinților celor mai vechi¹⁾ se vede că biserica este *una*, pentru că ea cere ca toți acei ce o compun să aibă aceeași învățătură. Montaniștii, Donatiștii, Novațienii și în genere toți ereticii, cari aveau o parte practică în doctrinele lor, reclamau pentru ei această notă caracteristică a bisericii ce formau, fără să se gândească că ea nu se poate da de cât adevăraților urmași ai Mântuitorului Christos. Unul fiind Christos, doctrina sa fiind una, biserica, care reprezintă cu adevărat învățătura sa, nu poate fi decât una.

Biserica apoi este *catolică*, păstrând în ea doctrina divină, așa cum s'a dat de Mântuitorul și chemând în sânul său pe toți fără deosebire, iar nu cum se făcea sub imperiul legii vechi în care numai Iudeii erau considerați.

Ideea de biserică în creștinism ne arată o întrunire a tuturor acelor ce primesc învățăturile lui Christos și este în afară de noțiunile ce aveau Iudeii și păgânii, dintre cari cei d'întâiu erau exclusiviști, iar cei de al doilea o supuneau politicei. Fără creștinism și unii și alții nu puteau avea raporturi de prietenie; religia creștină le-a dat putința de înfrățire, căci pentru ea nu

¹⁾ Justin, Dial. cum Jud. Tryph., XLIII. Clement, Paed. I. Irineu I. Orig. in Ierem., I. Tertull., Praescr. XX. Eusebiu, in Ps. XXXIX etc. Toți combat pe separatiștii (Ebioniți și Gnostici).

este nici elen, nici păgân sau judeu, ci toți sunt fii ai aceluiași părinte.

Prin catolicitate se mai înțelege și conservarea doctrinei pure, așa cum s'a stabilit de Apostoli. Catolicitatea bisericeii este recunoscută în simbolul apostolicilor, în confesiunile de credință ale martirilor, în simbolul Niceno-Constantinopolitan, în liturgiile, în scrierile părinților bisericeii¹⁾ și în decisiunile Sinódelor. Orice parte din biserică sau din creștinătate, care crede și învață alt-fel de cât s'a stabilit de Apostoli și sântii părinți, nu poate să se bucure de nota catolicității²⁾.

O altă notă deosebită a bisericeii este *apostolicitatea*. În virtutea apostolicității biserica este recunoscută că are și profesează doctrina curată a Mântuitorului, care ni s'a dat prin Apostoli. În contra acestei caracteristici a bisericeii păcătuiesc ereticii și schismaticii, cari au introdus alte învățături în doctrina lui Christos.

Pe temeiul apostolicității biserica are un sacerdoțiu, are o tradițiune și un scop pe care-l urmărește din timpul apostolicilor. Sacerdoțiul este instituit de însuși Mântuitorul, care i-a designat și scopul ce trebuie urmărit, când a zis: «Datu-mi-s'a totă stăpânirea în Cer și pe pământ. Drept aceea, mergând, învă-

¹⁾ Ignatius al Antiochiei dice: «Ὅπου ἂν ᾖ Χριστός Ἰησοῦς, ἀκαί ἡ καθολικὴ Ἐκκλησία».

²⁾ Ignat., Ad. Smyrn. Policarp. IV, au expresiunea ἐκκλησία καθολική; Athanas., De parab. script. XXXVII: καθολική, διότι καθ' ὅλον τὸν κόσμον κεχυμένη ὑπάρχει. Cyprian, de unit. eccles. dezvoltă această notă a bisericeii.

tați toate popoarele, botezându-î pre ei în numele Tatălui și al Fiului și al Sântului Duh; învățându-î pre ei să păzescă toate câte am poruncit eu vouă.» și: «iată eu sunt cu voi în toate zilele, până la finitul véculei¹⁾».

Pe lângă acestea biserica coprinzând membri cari mărturisesc doctrina dată de divinul Iisus Christos, este *sântă*. Erma²⁾, Teofil³⁾, Origen⁴⁾ și alți părinți bisericesci au recunoscut caracterul de sântenie al bisericeî. Dacă unii dintre creștini, membri ai bisericeî nu represintă cu adevărat sanctitatea, acesta nu înlătură, nici știrbesce din caracteristica sa, pentru că, după cum cu dreptate dice Augustin, dacă sunt păcătoși, cu acesta nu se admite păcatul și dacă unii contravin sanctității, prin acesta nu se atinge puterea de sântenie a bisericeî⁵⁾. În creștinism, biserica convinsă de acest adevăr, a crezut și a mărturisit că Grația acordată omului nu se micșorează prin pecabilitatea omului, că omul se poate pocăi de greșalele făcute și ca atare reintră în sînul bisericeî, fără a da dreptate ereticilor cari susțineau că sântenia bisericeî depinde de sântenia fie-cărui membru al ei⁶⁾.

Sântenia are de consecință pentru biserică *infai-*

¹⁾ *Mat.*, XXVIII, 18—20.

²⁾ *Erm. Past.* I.

³⁾ *Teoph.*, Autolyo. II.

⁴⁾ *Orig.*, *Lev.*, Hom. IV.

⁵⁾ *Aug. Adv. Cresc.* IV.

⁶⁾ Montaniștii, Novațienii, Donatiștii, Audienii etc. învățau că ertarea păcătoșilor și reprimirea lor în sînul bisericeî nimicește ființa ei și face din biserică o instituție omenescă.

*bilitatea*¹⁾ și menținerea ei în toate timpurile, fiind un așezământ divin și sprijinită pe păstrarea unei și aceleași credințe. Deci biserica creștină, instituită de Mântuitorul Christos, este un așezământ necesar pentru mântuirea omului²⁾, și ea (biserica) este împărțită în *triumfantă*, compusă din membrii săi cari au trecut din această viață, și în *militantă*, compusă din acei ce trăiesc încă și se află în luptă cu ademenirile și înclinările către rău.

Fiind formată din persoane, care sunt în același timp membri ai statului, biserica a simțit necesitate încă de când a fost declarată dominantă de către Marele Constantin, ca se stabilească ore-care raporturi între ea, și Stat. Statul încă de la început prin imperatorul Constantin și-a păstrat dreptul de șef în afacerile lumesci, pe când în cele spirituale, biserica era „suverană”³⁾,

¹⁾ Vezi Augustin, Athanasiu, Gregoriu de la Nazianz. Pe temeiul infailibilității bisericești, ortodoxii au recunoscut că numai când reprezentanții sunt adunați în Sinode, pot să ia decizii infailibile, respingând pretenția absurdă a Romano-Catolicilor că sinodele pot greși, pe când papa este infailibil. Mântuitorul Christos a zis: Voi îi dădă biserica mea și porțile iadului nu o vor sfărâma (Math. XVI, 18).—și apoi: « .. pînă va supune sub picioarele sale pe toți vrajmașii săi » (I Cor. XV, 25); și « iată eu cu voi sunt până la finitul vécurilor » (Mat. XXVIII, 20). *Ignatius*, dice: Dacă Domnul a primit pe capul său ungerea acesta a făcut-o pentru a împărtăși bisericești nestrîciunea. Să se vadă asemenea: *Teofil* Ad Autol. II, 24; *Origen*, Com. in Mat. —; *Cyprian*, Epist. LXXIII ad Iubajanum; *Teofil Alex.*, Epist. 77 ad Epiphan. *Ciril al Ierusalim*; *Cateh.* 18.; *Chrisostom*, Serm. de Pent.; *Augustin*, In verba I, ad Timoth..

²⁾ *Cyprian*, de Unit. Orig., in Num. Hom. XIX — *Aug.* in Ps. — *Basiliu*, in Ps. XXVIII.

³⁾ *Eusebiu Hist. Eccl.* V: Οὐ πρότερον ἢ τοὺς ἐπισκόπους ἐπνεῦσαι ἐκάδιζε. *Ath.*, Hist. Arian: Μητις: σεαυτον εις τὰ ἐκκλησιαστικὰ, μηδε σὺ περὶ τούτων ἡμῖν παρακελεύου, ἀλλὰ μάλλον παρ' ἡμῶν σὺ μανθάνε ταῦτα σοὶ βασιλείαν ὁ θεὸς ἐνεχείρισεν, ἡμῖν τὰ τῆς Ἐκκλησίας ἐπιστεύουσ.

având singură dreptul de a învăța¹⁾ și trebuind a i se supune ei creștinii în ceea-ce privesce doctrina, lucruri recunoscute din antichitatea bisericeii și contra cărora nu s'a ridicat protestare în timpurile de constituire și de dezvoltare ale bisericeii. Pentru predicarea învățăturei divine, se institui, cum am. dis, sacerdoțiul. Scrierile apostolilor²⁾ și ale urmașilor lor, dovedesc că sacerdoțiul era format din episcopi și presbiteri, iar transmiterea sacerdoțiului se făcea prin punerea mâinilor de către episcop. Pentru deslegarea cestiunilor mai importante, conducătorii bisericilor se adunau în sinóde, unde luaă decisiuni în privința doctrinei pe baza stabilită de Mântuitorul și de Apostoli și regulașă conducerea saă ocârmuirea bisericeii³⁾. Prin pășoril sel biserica își urmăreșce și îndeplinesce menirea ce o are pe pămînt. În armonie cu puterea civilă, ea conlucră la binele obștesc și bucurându-se de concursul ștatului, cu înlesnire eșcută îndatoririle ce are⁴⁾. În ori-ce cas, biserica nu pôte nicl să sacrifice din învășătura sa, nicl să se credă în drept a se fo-

1) *Irineu*, Epl. ad. Flor. *Τὰυτα τὰ δόγματα... οὐκ ἔστιν ὁ γιωὺς γνῶμης τὰυτα τὰ δόγματα ἀσὺμφωνά ἔστι τῇ Ἐκκλησίᾳ*. — Epist. d'Innocenzo III agli Eccles, e Principi di Germania, Mansi, *Annales Eccles.* I, 49: *Haec sunt duo magna luminaria quae Deus in firmamento coeli constituit: luminare majus ut proesset diei, et luminare minus ut nocti proesset.*

2) *Ión*, Apoc. I, 20. II, 8, 12, 18 etc. *Paul* I Tim. V.

3) Părinții vedeau în sinod părerea întregii biserici. Așă Augustin, Lib. de Bapt., „Plenarii concilii sententiam totius Ecclesiae consensionem esse dicit“.

4) Biserica pôte fi persecutată, ajutată saă liberă într'un ștat ôre-care.

losi de influența sa spirituală pentru a se opune contra autorității lumesci.

Fondată pe principiile Mântuitorului care a dis «Im-părăția mea nu este din lumea acésta» și care însuși a ales un sacerdoțiu și i-a determinat misiunea sa, biserica nu trebuie nici să aspire la predominare asupra statului, nici să lase a fi absorbită de puterea statului, cum fac Protestanții.

I e r a r h i a

Alegerea apostolilor de către Mântuitorul și comandamentul, dat de el lor, pentru a învăța, a administra misterele și a celebra cultul ¹⁾, dovedesc instituirea unui anume sacerdoțiu, care să se perpetue până la finalul vécurilor ²⁾. Părinții bisericii fau recunoscut acest adevăr și urmașii lor până astă-dî sunt convinși despre origina divină a ierarhiei, care represintă pe Dumnezeu pe pămînt și căreia îi este dată îngrijirea sufletelor aceloră ce fac parte dintre credincioșii în Christos, păstrând în același timp unitatea credinței ³⁾. În biserica primară, credința în folosul și puterea ierarhiei era atît de mare, încât persoanele ce o forma erau considerate ca reprezentanți ai lui Dumnezeu pe pămînt, fără de cari nu se pôte face nimic în biserică ⁴⁾. Apostolii mărturisesc despre existența sacerdo-

¹⁾ *Mat.* XXVIII, 18—19; *Ión*, XX, 22—23; *Luc.* XXII, 19.

²⁾ *Mat.* XXVIII.

³⁾ *Ignat.* Eph. 2.

⁴⁾ *Rom.*, XII, 1; παραστήσαι τὰ σώματα θυσίαν ζώσαν, ἁγίαν, ευάρεστον τῷ θεῷ. I. *Petru*, II, Ὑμεῖς δὲ, γένος ἁκλεκτον, βασιλειον ἱερατευμα, ἔθνος ἅγιον.

țiului și se înființeze comunități, însărcinate cu îndeplinirea prescripțiilor de cult, cu ajutorarea sëracilor, păzirea ordinei și predicarea învățăturai ¹⁾, împărțiți fiind în grade, după felul însărcinării ce li se da, și lucrând pentru binele și mântuirea creștinilor ²⁾, ca uni ce sunt mijlocitori între Dumnezeu și om, prin Iisus Christos, și judecători ai credinței și practicei creștine, cum se vede din scrierile părinților ³⁾. Ereticii afară de Marcioniți ⁴⁾ și Maniheii ⁵⁾ n'au primit constituirea unei organizațiuni regulate. Ierarhia bisericească, compusă din episcopi, presbiteri și diaconi, a primit de la Dumnezeu puterea de a învăța, de a efectua misterele și a administra biserica creștină ⁶⁾. Aceste trei grade, ierarhice sunt instituite de însuși Mântuitorul Christos. În decursul timpurilor, din punctul de vedere administrativ, ierarhia instituită a fost amplificată, fără însă ca această amplificare să aibă vr'o influență asupra celor trei grade ierarhice.

În timpurile vechi autoritatea episcopului este destul de recunoscută. Scrierile Clementine și Recognitiones, Ignățiu al Antiohiei și după el Irineu recunosc sa-

¹⁾ *Fapt. Ap.* XI, 30. *Iacob*, V, 14—*Tit*, I, 5.

²⁾ Episcopi autem propter christianos populos ordinamur; quod ergo christianis populis ad christianam pacem prodest, hoc de nostro episcopatu faciamus. *Gest. eoll. Carth.* (368), dies I.

³⁾ Să se consulte Ciprian.

⁴⁾ Marcioniții cu toate acestea dedeau funcțiuni sacerdotale laicilor, ba chiar femeilor. *Tert., Praescr.* XLI.

⁵⁾ *Aug., Haer* XLVI, spune că Maniheii aveau un patriarh, 12 apostoli, 72 episcopi, apoi preoți și diaconi.

⁶⁾ Întreita pntere: magisterium, ministerium et jurisdictio.

cerdoțiul ¹⁾). Clement Alexandrénul, dar mai cu sémă Tertullian, arată lămurit existența sacerdoțiului ²⁾ Eusebiu are în istoria sa bisericească, un loc în care se vorbește de κληρος τῶν μαρτύρων iar Augustin și Ieronim dau explicarea cuvîntului cler ³⁾. În constituțiunile apostolice se spune că a fi creștin cine-va, depinde de el, iar a fi episcop sau apostol, depinde de la Dumnezeu ⁴⁾. Deosebirea între episcopi și presbiteri era basată pe învățătura apostolică, cum am văzut mai sus. În centrurile mari (Roma, Alexandria, Lion etc.) cercul de activitate și deosebirea între aceste grade ierarhice era mai pronunțată.

Puterea sântitoare primită de apostoli a fost transmis-o urmașilor lor, cărora le recomanda a învăța cu timp și fără timp ⁵⁾ și a încredința la rîndul lor puterea aceasta și dreptul ce le acordă Mântuitorul ⁶⁾. pentru ca credincioșii să asculte de ei ⁷⁾. Clement Romanul, Ignatiu, Ciprian, Gregoriu, Chisostom, Ambrosiu, Ieronim, Au-

¹⁾ Irineu, Cont. haeres, IV, 20: „Omnes justi sacerdotes habent ordinem.

²⁾ Tertull., de monog. 12: „Unde episcopi et clerus“ iar în Exhrt. castit., 7 dice: „Differentiam inter ordinem et plebem constituit ecclesiae autoritas.

³⁾ Ieronim, Ep. 52. „Clerici vocantur quia de sorte sunt domini“.

⁴⁾ Constit. apost., lib. VIII: Τὸ μὲν εἶναι χριστιανὸν Ἐφ' ἡμῖν, τὸ δὲ ἀπόστολον ἢ ἐπίσκοπον ἢ ἄλλο τι οὐκ ἔφ' ἡμῖν, ἀλλὰ ἐπὶ τῷ διδόντι θεῷ τὰ χαρίσματα. Tot în constit. apost. se vorbește despre deosebirea dintre episcop și presbiter.

⁵⁾ 1^a Apt. Apost., XIV, 23, XX, 28 II Tim. IV 2-3

⁶⁾ Rom, X 15

⁷⁾ Ebrei. XIII 17,

gustin și alții, confirmară acest adevăr¹⁾. Sinodul al VI-lea ecumenic, în canoanul 64 dice: Nu se cuvine unui laic, de a învăța cuvîntul și a usurpa ast-fel dignitatea dascalului, dar fribue să se supună autorității transmise de Domnul, de a asculta numai pe acei ce au primit de la el puterea de a învățași a avea de învățători în religiune numai pe ei. Căci după cum dice Apostolul (Cor. XII, 27), Dumnezeu a creat în biserica sa diferite membre și sf. Gregoriu de Nazianz, aratat tîlcuind-o pe rînduiala cea întru aceste o arată dîcînd: Pe această rînduială să o cinstim fraților, această să o păzim. Unul ori carele fie ureche; iar altul limba; unul mîna, iar cel-l-alt alt-ceva. Acela învețe, iar acesta învețe-se, și după puține: Și cel ce se învață fie într-o bună supunere, și cel ce dă întru blîndețe și cel ce slujesce întru osîrdie, să nu fim toți limbă, partea cea pregata. Că, au dîr toți sunt apostoli? au dîr toți prooroci?, au dîr toți tîlcuitori? și după ore care: Ce te faci pre tine păstor oî fiind? ce te faci cap picior fiind? ce te apuci a comendui oști, fiind rînduit între soldați? Și aiurea înțelepciunea poruncește: Nu fii grabnic în cuvinte, nu te întinde împreună cu bogatul sarac fiind, nici caută a fi mai înțelept de cît cei înțelepți, iar de se va prinde cineva strămutînd canoanul acesta patru decî de dîle să se afurisescă²⁾.

¹⁾ *Clem.* Epist. ad Corint. *Ignatiu*, Epist-ad Smyrn. *Cyprian*, Epist 52 ad Ant^n, et Epist ad Lapsos. *Ambrosiu*, de offic. ministr. *Ieronim*, Dialog contr. Lucifer. *August.* Contr. epist Parmen. *Ieronim* in epist. ad Paul, dice: La noi Episcopiî tîn locul Apostolilor.

²⁾ Vedî Pidalion.

Misterele ¹⁾

Dumnezeu în marea sa dragoste pentru omenire, a bine-voit să trimită pre unicul său Fiu ca să o mântuască de sub robia păcatului și a morții. Salvarea omenirii s'a făcut din nemăsurata iubire ce Creatorul a avut pentru creatura sa și ca un act al grației sale²⁾, iar nu pentru vre-un merit din partea ei³⁾. Creștinii, credincioșii urmași ai lui Christos, se împărtășesc de darurile oferite de grația dumnezeiască prin mijlocele ce le sunt puse la dispoziție de biserică.

Aceste mijloce sunt Misterele, în care puterea nevădută lucrează asupra omului prin întrebuițarea unor semne vădute, care sunt indispensabile pentru acest scop. Sântul Chrisostom spune că Mântuitorul Christos a lăsat credincioșilor săi lucruri spirituale, care i se pun la dispoziție prin lucruri corporale, de orice a voi săi dea mijloce asemănătoare naturei sale.

Intrebuițarea cuvîntului de mister este veche în biserica creștină ⁴⁾. Cu toate acestea se găsesc și alte numiri. Așa bună-oraă avem cuvîntul de sacramentum,

¹⁾ Cuvîntul Misteriū vine de la μυστήριον, misterios, nepătruns de mintea omenească. *Chrisostom*, în *Epist. I ad Cor. Hom. VII* dice: Μυστήριον καλεῖται, ὅτι οὐχ ἅπερ ὁρώμεν καὶ ἕτερα πιστευόμενα și *Augustin*, sermo 272: „Dicuntur sacramenta, quia in eis aliud videtur, aliud intelligitur; quod videtur speciem habet corporalem; quod intelligitur fructum habet spiritualem.

²⁾ *Tert.*, II, 11.—*II Cor.* VIII, 9.—*II Timot.* II.—*Rom.* V. *Colos.* I.—*I Petru*, I.—*I Jón*, IV. etc.

³⁾ *Ephes.*, I; — *Ión*, III; *Rom.* V; *II Timot.* I; *Tit.* III. — *II Corint.* V.

⁴⁾ *Chris.* in *Act. apost. Hom.* I.

de și acesta în multe ocațiuni denotă întréga religiune creștină ¹⁾, cum și acel de *ἱεραρχικα σύμβολα* ²⁾.

Esistența misterelor este din timpul Mântuitorului; ele aũ așa dar o origină divină. Gregoriu de la Nazianz și Basiliu cel Mare întrebuintează cuvîntul de mister pentru a arăta adevărurile recunoscute prin credință. Ciprian, Irineu, Tertullian, Origen, Justin, Ignațiu, Marele Atanasiu etc. mărturisesc că revelațiunile făcute de Mântuitorul sunt Mistere. Apostoli se numesc administratori ai misterelor și însuși Mântuitorul spune că învățătura sa este un mister al lui Dumnezeu.

Misterele de și nu sunt enumerate de toți părinții bisericești, cu toate acestea biserica a creșut și crede în numărul de șapte mistere. Acei ce susțin că nu este esact acest număr, de ore ce nu se determină de Scriptură, nu aũ dreptate, întru cât nici de alte scrieri, cum bună oră de Evangeliă nu se ȃice unde-va ele că sunt patru.

În biserica noastră numărul misterelor sau a mijloacelor prin care grația divină lucrăză mântuirea omului, sunt șapte: *Botezul, Mir-ungerea, Euharistia, Penitența, Preoția, Nunta și Maslu*³⁾. Cu ajutorul acestora putem dobândi folósele Grației. Pentru ca misterele să aibă puterea lucrătoare se cere: să conțină un ce care cade sub sensuri (materie), sântirea necesară

¹⁾ *Tertul.*, de pudic. XIX.—*Aug.* ȃice că misterele sunt: res quas ignorare non expedit, nec per nos metipsos nosse idonei sumus.

²⁾ *Ieron.*, Ecc. III.

³⁾ *Ión Damascen*, Cred. Ort. IV, 13 de și nu numără șapte mistere, totuși prin acesta el nu negă esistența lor.

ce se capătă prin rugăciune și o persoană capabilă de a efectua misterul. Puterea misterului nu depinde de starea de demnitate sau de nedemnitate a persoanei ce 'l efectuează ¹⁾, după cum susțineau Novațienii, Donațistii, și în genere sectele rigoristice pentru că persoanele din Ierarhie, competente a efectua misterele, nu sunt de cât niște organe prin care lucrază grația, iar nu dători ai ei ²⁾.

Pentru validitatea misterului se cere persoana care primește, ministrul care efectuează misterul materia și forma ³⁾, luate pe temeiul comparațiunii ce noi omenii facem între mistere și un obiect material. În Mărturisirea ortodoxă, iată ce cetim, relativ la această aesiune: «Treî (lucruri se cer la Taină), materie potrivită precum este apa la botez, pâinea și vinul la euharistie, untul de lemn și cele-l-alte, dupe cum este Taina. Al douălea Preotul, carele să fie dupe lege hirotonisit, sau episcopul: Al treilea, chemarea sântului Spirit și chipul cuvintelor, cu carepreotul sântesce Taina cu puterea Sântului Spirit, cu socotélă hotărîită a lui, ca să o sântescă». Pentru cunoșcerea Misterelor avem nevoie de: a) origina lor dumnezeiască b) de elementele esterne, usitate pentru co-

¹⁾ *Greg. Naz.*, Or. XL. *Chrisost.* în *Math. Hom.* L.—*Aug.* dice Non eorum meritis a quibus ministratur, nec eorum quibus ministratur, constat Baptismus, sed propria sanctitate et veritate, propter eum a quo institutus est, male utentibus ad perniciem bene utentibus ad salutem.

²⁾ *Ath.*, de comun., Ess. Potr.... dice: «Ο ιερευς ου τό δδωρ & γιάξα ἀλλά τήν θεούσαν υπερησίαν ἀναπληροί, ειληφώς παρά τοῦ θεοῦ χάριν. *Ambr.*, *brosiu*, de sacram II. *Chrisostom.* In II. *Thim. Hom.* II.

³⁾ *Aug.*, in *Iob.* LXXI: Accedit verbum ad elementum, et fit sacramentum etiam ipsum tanquam visibile verbum.—Și în alt loc: Aliud est elementum, aliud consecratio, aliud opus, aliud operatio; aqua opus est, operatis Spiritus Sancti est.

municarea Grației și e) de Grația dumnezească care se comunică celui ce primesce Misterul, în urma invocării ce se face de către persoana în drept.

Numărul misterelor fiind de șapte, cum am văzut mai sus, ne vom ocupa în cele următoare fie-care din ele

Botezul¹⁾

Ușa prin care omul intră în creștinism și să bucură de rōdele Grației dumnezeesci este Botezul. Prin botez. creștinul dobândește ertarea de păcatul strămoșesc, nemurirea și împărăția cerescă, dacă persistă pe calea binelui. În biserica creștină a existat tot-d'una credința că omul nu poate să se mântuiască fără a primi taina acēsta, conform Scripturēi, care ȳice : «De nu se va nasce cineva din apă și din Spirit nu va putea intra în împărăția lui Dumnezeu²⁾. Botezul este cunoscut sub diferite numiri în biserică, care însă toate duc la însemnătatea și eficacitatea sa³⁾, cum se vede mai ales din espresiunea : *λοῦτρον τῆς παλιγγενεσίας καὶ ἀναπλασεως* și *Ἰδωρ τῆς Ζωῆς*.

Biserica veche basată pe origina dumnezească a

¹⁾ Botez vine de la *Βαπτίζειν* a băga în apă, a afunda. Formula admisă la botez este : *Βαπτίζεται ὁ δούλος τοῦ θεοῦ ὁ δεῖνα εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς—Ἀμην—καὶ τοῦ Υἱοῦ—Ἀμην—καὶ τοῦ Ἀγίου Πνεύματος—Ἀμην—* vñ *καὶ ἀεὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων—Ἀμην.*

²⁾ *Ιὼν III 15.*

³⁾ *Justin Mart., Apol.; I; Tryph. XIII. Clement Alex. Paed. I^o Eusebiu, Theoph.—Chrisost., de incompreh., Hom. IV; Gregor. Nyss., Laud. St. Basil. III; Ephr., de dom. adv. etc. întrebuinteze numirile de bae (Λούτρον) bae mistică (Λούτρον μυστικόν) bae mântuirei (Λούτρον σωτήριον), etc.*

acestuî Mister şi raportându-se la folósele lui era unanimă a recunósce că omul intră păcátos în apa Botezului şi ese cu totul curat ¹⁾, sântit, putând a se numi fiu al lui Dumnezeu şi având posibilitatea de a se împărtăşi de folósele celor-l-alte Mistere, la care în urma Botezului, este primit.

Neputând intra nimeni în împărăţia Cerurilor, fără a primi botezul, necesitatea acestuî mister este indispensabilă pentru toţi ²⁾, fără escepţiune. Biserica din cea mai mare anticitate dă Botezul şi copiilor, cum mărturisesc părinţii bisericesci. Origen spune că botezul copiilor este admis şi practicat din timpul Apostolilor. El spune că botezul şterge păcatul adamitic ³⁾. Tertullian combate botezul pruncilor ⁴⁾, ceea ce probează că pe timpul lui se întrebuinta în Africa.

Un sinod din 252, ţinut sub preşedinţia lui Ciprian ⁵⁾, decide ca botezul să se dea de îndată după nascerea copiilor, pentru că Graţia nu trebuie a fi refusată cuiva. Ciprian recomandă botezul şi pentru *energumeni* şi toţi câţi erau sub puterea diavolului. Martirul putea înlocui botezul cu apă, mai cu osebite că

¹⁾ *Barnaba*, Epist. XI.—*Erma*, Mand. IV.—*Justin*, Apol. 1, *Chrisost.*, In Act. Hom. 1.

²⁾ Ἄλλως ἐρεῖ τις τί συμβάλλεται πρὸς εὐσέδειαν τὸ βαπτισθῆναι ὕδατι; πρῶτον μὲν, ὅτι το δόξαν θεῷ πράττεις δεύτερον δὲ, ἐξ ὕδατος ἀναγεννηθεῖς θεῷ... τὴν ἐξ ἐπιθυμίας πρῶτην σοι γενομένην καταλλάσσεις γένεσιν, καὶ οὕτως σωτηρίας τυχεῖν δύνῃ ἄλλως δὲ ἀδύνατον.—*Chrisost.* Om. XI.—N.

³⁾ *Cyprian*, Ep. LXIV, 5.

⁴⁾ *Tertul.* De bapt. XVIII, cere ca să nu se boteze de cât acei ce cunosc şi mărturisesc credinţa în Christos „Veniant ergo dum adolescent, veniant dum discunt, dum quo veniant docentur; fiant christiani cum Christum nosse potuerint.—El vorbesce şi de naşi, ἀνάδοχοι, susceptores, fidedictores.

⁵⁾ *Cyprian* Epist. LIX.

tot acel ce muria pentru Christos, mărturisia până la cele din urmă credința în El, lucru ce nu se observa în tot-d'auna la acei ce se botează cu apă. Unii cred că în cazuri excepționale, dorința de a primi botezul ține locul botezului, când împrejurări excepționale a împiedicat îndeplinirea.

Botezul să făcea prin afundare de trei ori¹⁾ și de la un timp se învoi stropirea la acei bolnavi pe patul de moarte (κλινικοι) de și acest botez era tot-d'auna privit ca nesatisfăcător²⁾. Biserica ortodoxă, urmând practicei Mântuitorului, și basându-se pe modul cum Botezul se efectua în timpurile cele mai vechi, cum încredințază însuși cuvîntul βαπτίζω nu primesce efectuarea Botezului de cît prin afundarea în apă, înlăturând practica Romano-Catolicilor, cari s'aû de-părtat de la unitatea bisericeî lui Christos prin mai multe practice cum și prin modul efectuărei tainei botezului, întrebuintând turnarea apei și stropirea, iar nu afundarea.

În secolul al III-lea biserica a fost silită a se pronunța asupra validității botezului ereticilor. Dupe discuțiunile urmate, s'a decis că botezul fiind un act de intrare în biserică nu trebuie a fi reînoit și în același timp prin acest mister omul născându-se pentru viața creștină, nu trebuie a se repeti, de ôre-ce, urmând cursul naturei, omul nu se nasce de mai

¹⁾ *Tertul.*, adv. Prax. 26 dice: Non semel, sed ter ad singulas nomina in personas singulas tinguimur.

²⁾ *Suicer*, Thes. eccl. Cliniciî.

multe ori. Tertullian, Ciprian, Dionisiu al Alexandriei, Ieronim, Epifaniu dovedesc că botezul nu se repetea.

Intre biserica Romei și bisericile Asiei Mică și ale Africei era o controversă în cestiunea botezului administrat de eretici¹⁾. Roma prin papa Stefan († 257) credea că de orice botezul este sevârșit în numele Trinității, este de ajuns să se pună mâinile asupra persoanelor botezate de eretici și astfel se pot primi în sânul bisericii. Din contră, bisericile Asiei și ale Africei, basate pe faptul că una este biserica lui Christos, botezul adevărat și valid nu este decât cel ce se dă prin ea. Episcopii Africei și Numidiei condamnă la 215 botezul ereticilor; și același lucru făcură episcopii Asiei la Sinodul din Iconium. Aceste biserici nu primeau dar botezul efectuat de eretici și priveau biserica Romei ca depărtată de practica adevărată. În luptă aceasta Ciprian a jucat un rol mare, susținând nevaliditatea botezului ereticilor. (255 și 256).

Donatiștii, basându-se pe Ciprian nu primeau botezul în felul cum se administra de biserica Romei, ceea ce făcu pe Augustin să completeze într-o cât-va doctrina bisericii sale și să dică: Botezul depinde de felul cum este făcut, nu numai de persoanele care îl administrează; deci botezul ereticilor este valabil, pentru că este făcut în numele Trinității, și tot acum Augustin adăogă: Că cel botezat de eretici în numele Trinității, trebuie de îndată se între în sânul bisericii, fă-

¹⁾ Contrarii avem pe Clement Alexandrinul, Tertullian, Atanasie, Basiliu, Ciril al Ierusalimului, Gregoriu de Nazianz etc. Canónele apostolice asemenea.

ră de care botezul nu este valid și nu aduce mântuirea.

Biserica ortodoxă orientală până în ziua de astăzi, înveță că botezul este absolut necesar pentru mântuire, dar nu învoesce a se repeti. Ea cere asemenea ca persoana ce-l efectuează să fie creștin ortodox și nașul care ia pe noul botezat sub garanția sa, că va cresce și se va desvolta în principiile și învățăturile bisericei creștine ortodoxe, trebuie să fie asemenea creștin ortodox.

Asupra cestiunei de a se sci dacă copiii, cari se nasc și mor înainte de a primi botezul să mântuesc sau nu, părerile părinților bisericei sunt diviđate. Unii esplicară învățatura despre botezul pruncilor paralel cu faptul că mulți mor fără botez și aceștia nu sunt vinovați pentru a nu primi Grația și gloria cerescă.

Augustin spune că copiii ce mor nebotezați, suferă o condamnare mai mică de cât ómenii maturi. Gregoriu de la Nazianz crede că copii aceștia nu sufer nici o condamnare, dar nici nu se bucură de fericirea deplină. Pelagienii erau contra aceloră ce susțineau că sunt condamnați copiii cari mor nebotezați. Sinódul din Cartagena (418) condamnă învățeturile lui Pelagiu.

Botezul la început se efectua de episcopi și de presbiteri; diaconii l efectuează prin delegațiune¹⁾. Ȋilele de botez erau pređiua Paștelui, Cinci-Ȋecimei și Epifaniei, iar la casuri escepționale, se efectua în orice Ȋile²⁾. La

¹⁾. *Constit Apost.*, VIII, 28. In tóte se vorbesce numai de Episcopi și presbiteri.

²⁾. *Vales. Nat. ad. Euseb.* VII, II.

Ierusalim se obicnuia botezul în ziua aniversară a sântirei bisericeî dădită de Marele Constantin la Sântul Mormînt ¹⁾. Ziua Nascerei Domnului era usitată pentru botezul neofiţilor la Franci.

După încetarea persecuţiunilor, biserica ajungînd domnitore, templele creştine înmulţindu-se, botezul se făcea pe lângă biserică ²⁾, iar din jumătatea secolului al VI-lea baptisteriile se aduc în nartex, apoi în interiorul bisericilor. Baptisteriile erau dedicate Santului Ioan Botezătorul ³⁾.

Biserica ortodoxă unesce cu botezul exorcismul, şi semnul crucei, care arată mistic că noul botezat se oferă cu totul creştinismului, lepădându-se de diavolul şi de toate lucrurile lui, mărturisind credinţa în Trinitate şi dându-i-se crucea ca ajutor în noua viaţă în care intră. La botezul copiilor naşii dau făgăduinţa ce se cere din partea noului botezat şi îşi iau angajămîntul de a cresce în legea creştină pe copilul botezat, ferindu-l de orî-ce abateri.

¹⁾ *Sozomen*, II, 26.

²⁾ Cel mai mare baptisteriū este acela ce s'a făcut în locul unde s'a botezat Mântuitorul. În Catacombe erau asemenea baptisterii, cum acel al lui Pontian, dar acestea n'au a face cu baptisteriile ce se construiesc în timpul Marelui Constantin, numite *φωτιστήρια* şi avînd mărime aprópe ca a bisericilor. Două baptisterii însemnate sunt la Roma 1) a Sf. Ión şi 2) al Constanţei,—ambele făcute de Marele Constantin—şi în cel d'întăiū se boteză el cu fiul său Crispus, după tradiţia romană.

³⁾ Un exemplu este baptisteriul de la Latran, care are această inscripţiune: *In honorem S. Ioannis baptistae. Hilarus episcopus Dei famulus offert.* În baptisterii erau reprezentate figuri simbolice ca d. ex. cerbul, peştele, porumbelul etc.

Pentru validitatea botezului se cere apă curată ¹⁾ și invocarea celor trei persoane ale Trinității ²⁾, pe lângă persoana legală de a 'l efectua, care în casuri grave poate să fie și o altă persoană de cât episcopul sau presbiterul, destul ca ea să fie ortodoxă ³⁾.

Botezul dat în numele lui Iisus Christos nu arată de cât credința în El, dice Foțiu Tot ast-fel spun și alți părinți bisericesci.

Dacă cel ce se botéză este adult, biserica din timpurile cele mai vechi cere ca să nu i se dea botezul până nu cunoște credința creștină și până ce nu probează convingerea către ea, mărturisindu-și în public greșalele sale și declarând că nu va face altele ⁴⁾.

¹⁾ Unii întrebuintău focul, cum făceau urmașii lui Simon, alții, uleiū, iar alții, ca Fabienii și Paulicienii înlăturaū substanța și nu 'l efectuaū de cât prin punerea mâinilor.

²⁾ Ἡ τοῦ χριστοῦ προστηγορία τοῦ παντός ἐστιν ὁμολογία δηλοῖ γὰρ τὸν τε χριστὸν θεόν, καὶ τὸν χριστὸν ἐν τῷ νῦν, καὶ τὸ χριστὸν τὸ Πνεῦμα, ὡς παρὰ Πάτρυν ἐν ταῖς πράξεσι μεμαρτυρήκαμεν, Ἰησοῦν τὸν ἀπὸ Ναζαρετ, ὃν ἔκρισεν ὁ θεὸς τῷ πνεύματι τῷ Ἁγίῳ. Basiliu, ps. S. XII.

³⁾ Elkesaitii deteau botezul în numele elementelor, iar Gnosticii și Eunomienii în amintirea morței Mântuitorului, ceea ce se opri prin can. 50 apostolic, în care se decise „Dacă vre un episcop, sau presbiter nu va sevârși trei afundări ale unei Taine, ci o afundare, care se dă întru mortea Domnului, să se caterisiască. Că nu a dīs Domnul întru mortea mea botezații, ci mergend învetați pre toate nēmurile, botezându-i pe ei în numele Tatălui și al Fiului și al Sântului Spirit“.—Canonul condamnă învățătura lui Eunomiu, care învăța o afundare. Menandru detea botezul în numele său propriu. Unii botezaū în întreite numiri ale Trinității. Canonul 49 apostolic opresce acest us și dice: „Dacă vre un episcop sau presbiter după rēnduirea Domnului nu ar boteza în Tatăl și în Fiul și în Sântul Duh, ci în trei fără de început sau în trei fii sau în trei mângăitori să se caterisiască.

⁴⁾ *Erma*, Sim. IX, 17. *Justin*, Apol. I.—*Chrisost.* Fapt. Om. I. *Eusebiu*, in Ps. XXXI.—*Tertul.*, Bapt. XX.—Asupra botezului să se vadă Mărturisirea Ortod. resp. la întreb. 102 și 103.

Mir-Ungerea

Celor ce se botéză li se dă în ajutor puterea Sântului Spirit, pentru a'î întări în credința creștină. Acest dar li se comunică nouilor botezați prin întrebuintarea ungerei cu Sântul Mir, care urmăzează imediat după botez. În timpurile apostolilor se întrebuintă punerea mâinilor (ἐπίθεσις τῶν χειρῶν) asupra celor ce se botează ¹⁾.

Acest mister are diferite numiri. Așa se numesce: mister al spiritului ²⁾, manus impositio ³⁾, mister al ungerei ⁴⁾, ungere ⁵⁾ (χρίσμα, unctio), dar al Sântului Spirit ⁶⁾, chrisma sanctum, chrisma salutis ⁷⁾, σφραγίς ⁸⁾, signaculum frontium etc.

Ungerea cu Sântul Mir este urmată de punerea mâinilor și rugăciune. În timpul discuțiunilor urmate pentru validitatea botezului ereticilor, biserica Romei pri-

¹⁾ *Fapt. Apost.*, VIII, 14, 15—17. „Si audind Apostoliî din Ierusalim că a primit Samaria cuvîntul lui Dumnezeu, a trimis la ei pe Petru și Ión, cari pogorându-se s'au rugat pentru ei, ca să ia Duh Sânt; pentru că peste nici unul din ei nu se pogorise încă, ci erau numai botezați în numele Domnului Iisus. Atunci puneau mâinile peste ei și luaă Duh Sânt.

Să se vadă asemenea *Fapt. XIX*, 1 sqs, *Ebrei*, VI, 2., *2 Cor.* I, 21-22, *1 Ión* II, 20-27.

²⁾ *Tertul.*, *Praescr.* XXXVI.

³⁾ *August.*, *De bapt.* III, 16.

⁴⁾ *Ibid.*, *Cont. lit.* Petil II, 104.

⁵⁾ *Tertul.*, *De bapt.* VII. *Cyr. Cat.* XXI.—*Cypr. Ep.* LXX ad. Ianuar—Ión II, 27, *2 Cor.* I, 21.

⁶⁾ *Ibid.* 1, 450.

⁷⁾ *Leo.*, *serm.* IV de nat. Domini.

⁸⁾ *Epheseni*, 1, 13; IV, 30; II *Cor.* 1, 22.

mea botezul că este bun și nu cerea de cât punerea mâinilor pentru introducerea în biserică a celui ce se convertea.

Ungerea cu Sântul Mir să da imediat dupe botez, cum se vede din practica veche a bisericeî ortodoxe, neavând dreptate Romano-Catolicîi, carî aû separat acest Mister de botez și nu'l efectua de cât mai târîiû. Dacă Mir-Ungerea este un act prin care într'un chip mistic să comunică noulû botezat darurile Sântului Spirit, carî să'l întăriască în credința creștină, n'aû nici o rațiune a lăsa copii neconfirmatî, pentru că prin acêsta să perde din necesitatea misterului. De aceea biserica ortodoxă orientală respinge obiceiul Romano-Catolicilor și primesce Mir-Ungerea ca act absolut necesar pentru întărirea noulû botezat, pentru care cuvînt, urmînd practiceî vechî, sevârsesce acest mister, imediat după botez și nu numai prin episcop, ci și prin presbiter ¹⁾, recunoscînd ast-fel că acest Mister este o complinire a botézului și să pôte efectua de preot, întru cât lui îi este învoit din timpurile cele mai vechî ²⁾ a sevârși botezul și Mir-Ungerea. Novatienî, Arienî, Macedonenî și Apoliinariștîi nû primiau Mir-Ungerea.

În timpurile apostolice conferirea Sântului Spirit nouilor botezaî se făcea prin rugăciune și punerea

¹⁾ *Mart. Ort.*, resp. la întreb. 105 „... Al treilea să cere ca îndată după botez să ungă preotul pe cel ce se botéză la mădu-lările cele rînduite....“

²⁾ Veđi Canónele Sântilor Apostolî.

mâinilor¹⁾, cum și prin ungere²⁾, cu care se face din noul botezat un creștin desevârșit.

Următoare practicei vechi, biserica orientală prescrie ca ungerea să fie făcută celui ce s'a botezat pe piept, ochi urechi. buze, picioare și mâini, ca astfel sântirea să se reverse asupra omului în întregimea lui.

Pentru sevărșirea Misterului se cere Sântul și Marele Mir, care trebuie să fie sântit de episcop³⁾, observând ore-care dispozițiunii rituale. Acest Mister nu se repetesce.

E u h a r i s t i a

Misterul care în chip nevădut comunică puterea mântuitoare de suflet celui ce primesce corpul și sângele lui Iisus Christos sub forma pâinei și a vinului este Euharistia.

Acest Mister întrece pe cele-lalte și mai mult ca ele folosește spre mântuirea noastră, ȳice Mărturisirea ortodoxă, respuns la întrebarea 106, pentru că prin ea tot Darul și totă bunătatea Domnului Iisus să arată celor credincioși și să pune înainte.

¹⁾ *Fapt. Ap. XIX*, 1 sqs. „Ei fură botezați întru numele Domnului Iisus și puindu-și Pavel mâinile preste ei, a venit Sântul Duh p.este dânșii.“ *Tert.*, Bapt. VII.—*Cypr.* ad. Iubaj. Ep. LXXXIII. *Jeronim*, in Lucif. IX.—*Aug.*, Bapt. III *Chrisost*, Fapt. Om. XV.

²⁾ *II Cor.*, 1, 21—22 „Iar cel ce ne adevereză pre noi împreună cu voi întru Christos Iisus și ne-a uns pre noi Dumnezeu este; care ne-a și pecetluit pre noi și a dat arvuna Duhului întru inimile noastre.—*Cyryl* Cat. XIII.—*Basiliu*, Sp. I. XXVII.

³⁾ Sinodul II de la Cartagena, can. 6 ȳice : «Facerea Hrisme și consfințirea fetelor să nu se facă de către presbiteri...»

Acest mister este orânduit de Mântuitorul Christos la cina cea de pe urmă, când luând pâinea și vinul, după ce le bine-cuvîntă, dîse, adresându-se ucenicilor săi: «Luați mîncăți, acesta este trupul meu, care se frînge pentru voi... Beți dintru acesta toți, acesta este sîngele meu al legăturii celei noi, care pentru voi și pentru mulți se varsă spre ertarea păcatelor. Acesta să faceți întru amintirea mea ¹⁾).

În biserica creștină misterul acesta are mai multe numiri. Ast-fel se găsește arătat cu numele de cominecătură *Κοινωνία λέγεται τε και ἔστιν ἀλγθῶς, διὰ τό κοινωνεῖν ἡμᾶς δι' αὐτῆς τῇ Χριστῷ, και μετέχειν αὐτοῦ τῆς σαρκὸς τε και θεότητος. Κοινωνεῖν δε, και ἐνοῦσθαι ἀλλήλοις δι' αὐτῆς* ²⁾). Cu numele de euharistie, este arătat acest mister la Ignatiu, Justin Martirul, Irineu și alții. Augustin 'l numesce sacramentum altaris. Gregoriu de la Nisa întrebuintează cuvîntul de *μυσταγωγία*, Eusebiu acel de *τράπεζα τοῦ Χριστοῦ* și *Σῶμα ποτήριον*, Chrisostom, *τράπεζα ἱερά*, Ipolit, *μυστικὸν και θεῖον δείπνον*, Ignatiu, *ἄρτος τοῦ Θεοῦ*, Origen, *σῶμα ἅγιον*, iar Constituțiile apostolice mai multe numiri ca *ποτήριον ζωῆς*, *σῶμα Κυρίου*, *σῶμα κυριακόν*, *αἷμα Χριστοῦ ἐυλογία*, etc. Școala alexandrină avea în genere o doctrină cu totul spiritualistă în ceea ce privește acest mister. Așa Clement Alexandrénul 'l numesce *σύμβολον μυστικόν*. Tot ast-fel se întrebuintează și numirile de *δῶρα*, *Θυσιαστήριον*, *Θυσία*, *προσφορά* etc.

Apostoli și după ei părinții bisericei urmară ordi-

¹⁾ *Math.*, XXVI, 26 sqs.—*Marcu*, XIV, 22 sqs.—*Luca*, XXII, 19 sqs.

²⁾ *Ión Damas*. Mărt. ort. IV, 13, T. I.

nul Mântuitorului de a efectua acest Mister întru amintirea Mântuitorului, carele și-a dat trupul său sacrificiū pentru ertarea păcatelor lumei. Părinții esplicaū că Mântuitorul este real în Euharistie, combătēnd pe acei ce învățaū alt-fel. Așa bună-óră Ignatiu combate pe Dōcei, cari erau contra existenței reale a Mântuitorului, iar Irineu pe Valentinienī. Justin Martirul și Tertulian învață de asemenea că în Euharistie Mântuitorul este real, arătând că atât Dōcei cât și Dualiști sunt contrari Scripturei. Dionisiu al Alexandriei Macariu, Eusebiu, Ilariu, Ciril al Ierusalimului, Basiliu, Iacob de la Nisibe, Gregoriu de la Nisa etc. sunt unanimi a recunósce prezența reală a lui Christos în Euharistie pentru cari și cer creștinilor de a fi demni când primesc acest Mister și a nu lăsa să cadă ceva din părțicelele ei pe pământ, preparându-se mai de înainte ca nu cum-va în loc de mântuire se-și ia condamnare, de care Ammoniu dice, că se asemănă cu pedépsa regelui Baltazar, căruia pentru că a profanat vasele sante, i s'a luat împărăția, dupe cum creștinului ce va primi cu nedemnitate Euharistia, i se va lua împărăția ceréscă și va fi aruncat în focul etern: Εἰ ὁ ἀνάξιος πίνων οἶνον ψίλον ἐν ἁγιασμένοις σκεύεσι τοσαυτης ἐτυχε ποίνης, ὥστε καὶ βασιλείας καὶ ἀναιρεθῆναι, πόσης ἄξιοι τιμωρίας εἰσιν οἱ ἀναξίως πινοντες τὸν μυστικόν οἶνον τὸν ἁγιάζοντα καὶ αὐτὰ τὰ τίμια σκεύη; πρὸς γὰρ τὸ ἐκπεσεῖν καὶ αὐτῆς τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας, καὶ ὁ ἀκατάπαυστος αὐτοῦς διαδέχεται θάνατος, τό τῆς γεεννῆς ἄβυστον πῦρ¹⁾).

¹⁾ Ammon., in Dan. V.

Prezența reală în Euharistie se face prin prefacerea pâinei și a vinului în actul euharistic, în urma invocării Sântului Spirit. Unii părinți bisericești ca d. ex. Gregoriu de la Nisa au pus în paralel necesitatea Euharistiei, ca hrană spirituală, dupe cum hrana materială este necesară spiritului.

Euharistia este dată de Mântuitorul ca un semn de înaltă dragoste ce a avut către noi și în același timp o unire cu El ¹⁾, pentru că noi suntem și corporali. Euharistia înlocuiește sacrificiile din Vechiul Testament.

Sinodul din Nicea 787 confirmă învățătura despre prezența reală (substanțială) a Mântuitorului în Euharistie: «ὅτι ὁ κύριος. ὅτι οἱ ἀπόστολοι, ἡ πατέρας ἐκὼνα εἶπον τὴν διὰ τοῦ ἱερέως προσφερομένην ἀναιμακτον θυσίαν, ἀλλὰ αὐτό σῶμα καὶ αὐτό αἷμα ²⁾ In arătarea transformării pâinei și a vinului în corpul și sângele Mântuitorului, părinții 'se serviau de espresiunile μεταβάλλεσθαι, μεταποιεῖσθαι și μετουσίωσις. Nu face omul, dice Chrisostom, ca la altar să se ofere corpul și sângele lui Iisus Christos, ci Iisus Christos însuși, el care a fost crucificat pentru noi, căci el dice: «Acesta este corpul meu.»

Biserica creștină crede și mărturisește că vinul și pâinea după sântire se transformă în corpul și sângele lui Christos ³⁾, fără a mai exista materia de cât în aparență, căci, cum s'a dis mai sus, omului trebuie să i se împărtășiască Grația vizibil, întru cât el este și

¹⁾ *Chrisost.*, Opp. IX „Ἀναφέρει ἑαυτον ἡμῖν. καὶ οὐ τῇ πίστει μονον, ἀλλ' αὐτῷ τῷ πράγματι σῶμα ἡμᾶς αὐτοῦ κατασκευάζει.

²⁾ *Mansi*, Concil. T. XIII, p. 266, apud Haag.

³⁾ *Theophylact*, Math. XXVI. *Euthymiu*, Math. VI.

material. Prezența corpului și a sângelui în Euharistie este reală și se asemănă cu starea în care se afla Iisus Christos — luat corporalmente — după înviere. De aceea biserica cere a se da venerațiune elementelor consacrate în Euharistie, pentru că Mântuitorul este permanent în ele, și a se apropia cu vrednicie de ele, de și realitatea corpului și a sângelui nu se jicnesce de necredința primitorului, care în acest cas își ia sie-și judecată și condamnare.

În timpurile vechi misterul euharistic se efectua ȕilnic și creștinii se comunicaū. Cu timpul practica acēsta încetă și ajunse o indeferență fōrte mare¹⁾ în Occident ceea-ce sili pe Sinodul din Agatha (566) să decidă: *Saeculares qui natale Domini, pascha et pentecostem non communicaverint, catholici non creduntur nec inter catholicos habeantur*». Folosul Euharistiei fu considerat și pentru vii și pentru morȕi, iar biserica 'l consideră până astă-dī ca avēnd acest folos, efectuându-l și pentru uniū și pentru alȕi. Tertullian amintesce de rugăciunile ce se aduceaū pentru cei răposaȕi²⁾.

Efectuarea misterului euharistic nu se pōte face de cāt de episcop saū presbiter. Elementele întrebuintate sunt pâinea dospită și vinul curat. Maniheii și cuosebire Encratiȕii nu întrebuintaū vin pentru Euharistie. Ciprian combate o așa practică³⁾.

Tot ast-fel un sinod ȕinut la Braga (Braccara, 674) con-

¹⁾ Αγάθη 10 Agda, ȕinea de arhiepiscopia de la Narbonna. Cel I-iū episcop fu Sever (450). Dupē 1790 nu mai există acēstă episcopie. Sinodul din Agda făcu 47 canōne.

²⁾ Tertul., De Corona, 3.

³⁾ Cypr. epist. LXIII.

damnă obiceiul de a se întrebuița lapte și un fel de băuturi dulci la efectuarea Misterului, în loc de vin. Secta Artotriților întrebuița pâine și brânză ¹⁾, iar Pepusienii și Catafrigienii amestecau cu pâine și sânge de copil ²⁾. Nestorienii amestecau pâine cu ulei. Elkesaitii întrebuițau pâine și sare.

Biserica ortodoxă acordă împărtășirea sub ambele forme tuturor creștinilor, iar nu numai preoților, cum fac Romano-Catolicii, începând cu secolul al XIII-lea, contravenind cuvintelor Mântuitorului: «Luați mîncăți!... și «Luați beți!...» cum și practicei vechi. de care au ținut și ei până în acest timp. În desacord cu Romano-Catolicii, Orientalii întrebuițează pâinea dospită iar nu azima, care este o inovație a bisericei de Apus, cum se vede chiar din afirmațiile unor scriitori occidentali, cum bună oră jesuitul Sismond și cardinalul Bona....

Asupra acestui Mister să se vadă Mărt. Ortod, răspuns la întreb. 107 cum și decisiunile sinódelor de la Ancira (can. 1), Neo-Cesarea (IX) Nicee I (18) Gangra (IV) Sardica (XII), Sinod VI (83); iar asupra modului cum se efectua Euharistia ca sacrificiu să se vadă Liturgiile bisericești.

Penitența

Prin botez omul se curăță de păcatul original. Cum însă starea acésta nu este menținută, pentru că omu

¹⁾ Aug. H... Offerant enim panem et Caseum, dicentes a primis hominibus oblationes de fructibus terrae et ovium fuisse celebratas. Hos Pepuzianis jungit Epiphanius.

²⁾ Ibid., Haers. XXVI.

este supus păcatului și după botez, s'a instituit Misterul Pocăinței μετάνοια, prin care se iartă păcatele săvârșite după botez. Instituirea acestui Mister se vede în cuvintele Mântuitorului: «Luați Duch Sânt; cărora veți erta păcatele, ertate vor fi; și cărora le veți ținea, ținute vor fi ¹⁾. Și: «Adevăr ȋic vouă, orî câte veți lega pre pămînt, vor fi legate și în Cer, și orî câte veți deslega pre pămînt, vor fi deslegate și în Cer ²⁾, Pe aceste cuvinte basați, părinții bisericei întrebuițară Misterul Pocăinței, pentru acei ce arătau căință de greșalele lor și cu inima sdrobotă se presentaū la biserică pentru a cere ertare. Apostolul Paul se purta aspru, ce este drept, cu adulterul, care luase pe femea tatălui său ³⁾, dar totuși nu este pentru escluderea difinitivă, ci lasă loc de pocăință ⁴⁾. La început biserică a fost fôrte aspră cu acei ce păcătuiău, dar în urmă, reprimia pe păcătoși în sînul său, după ce mai întăiū 'i punea să facă penitență, care era publică ⁵⁾, ertarea sa pronunța în auđul tuturor, rămănînd ca pentru mai departe Dumnezeu să judece. Tertullian spune că penitența curăță de păcatele făcute după botez și Ciprian găsește că păcătosul care arată căință și să presintă cu inima frîntă, cerînd ertare, redobîndesce prin misterul Penitenței starea de inocență de mai înaintea de a păcătui. Clement al Alexandriei și Origen

¹⁾ *Ión* XX, 22—23.

²⁾ *Math.* XVIII, 18.

³⁾ *I Cor.*, 5, 1 sqs.

⁴⁾ *II Cor.* II, 6 sqs.

⁵⁾ *Irineu*, Adv. haer I, 13; *Tertul.* De poen. II, 4.—*Cyprian*, Epist. X.

sunt de aceeași părere ¹⁾). Atanasiu dice în această privință : Dacă legăturile vóstre nu s'au deslegat încă, duceți-vă la discipolií lui Christos, căci ei sunt pentru a ne deslega, după cuvintele Mântuitorului: «Acea ce veți lega pe pământ va fi legat și în Cer, și aceea ce veți deslega pe pământ, va fi deslegat și în Cer»... «Toți suntem bolnavi de nedreptățile noastre; toți avem trebuință ca Mântuitorul nostru, să ne apere, pentru care el ne-a trimis pe discipolií săi, cari să ne elibereze din lanțurile demonului».

Din cauza unor inconveniente ce se întâmplau cu mărturisirea în public, din secolul al III-lea se introduce mărturisirea în particular înaintea unui preot, care avea însărcinarea acesta (πρεσβύτερος ἐπὶ τῆς μετανοίας) și acest nou mijloc de confesiune se respândi repede ²⁾ cu toată oprirea unora, cum bună-ora a patriarhului Nectariu din Constantinopol (390). Preotul, însărcinat cu mărturisirea, iartă păcatele celui ce se mărturisește în virtutea dreptului, ce i s'a dat de Mântuitorul, singurul care iartă greșalele ómenilor, dar care operază ertarea ca și ștergerea păcatului original la botez, prin organele sale, care sunt: episcopul și presbiterul ³⁾

¹⁾ Clem. Strom. II, 12 Origen, în Lev. Hom. II, 4.

²⁾ Novat, preot al bisericei africane, și Novatian, diacon al bisericei din Roma, siliră pe reprezentanții bisericei de a regula modul penitenței, pentru a nu li se lăsa loc unora ca acestia să nege puterea bisericei de a erta păcatele. Atuncea, stabili cele 4 clase de penitenți: προσκlausιν (fletum), ἀκράσιν (auditionem), ὑπόπτωσιν (substrationem), συστάσιν (consistentiam). Se pedepsea ci osebite adulterul, omuciderea și idolatria.

³⁾ Cur baptizatis, si per hominem peccata dimitti non licet? In baptismo utique remissio peccatorum omnium est: quid interest, utrum per poenitentiam, an per lavacrum hoc jus sibi datum sacerdotes vindicent? Unum in utroque mysterium est. — Ambros' Pœnit. I 8.

Învățătura despre ertarea păcatelor, a fost combătută de sectele rigoristice, ca Novațienii, Montaniștii Donatiștii ¹⁾, Luciferienii ²⁾ Masalienii ³⁾ etc., dar acestora le-a răspuns biserica ⁴⁾, punându-le înaintea esemplele Mântuitorului, care erta pe păcătoși, ba încă a ertat și pe Petru, cu toate că de trei ori s'a lepădat de El.

Pentru mărturisire se cere mai înainte de toate căință din partea celui ce a greșit, apoi mărturisise înaintea preotului, care pentru a fi în deplina sa funcțiune, își pune epitrahilul, având cu sine și icóna Mântuitorului, care este de față la mărturisire. După mărturisire, preotul duhovnic aplică penitentului canonul prescris în canónele penitențiare ⁵⁾.

Părinții bisericei recomandau căința și mărturisirea păcatelor, pentru că, diceau ei, dupe mörte nu mai póte fi vorba de atare acte⁶⁾. Clement al Alixandriei și cu deosebire Origen recunosc necesitatea și folosul Mărturisirei. Cest din urmă dice: «Pecătosul mărturisindu-și păcatele sale, alungă răul din el și înlătură cauza bólei sale..... Este, un al șaptelea mijloc de a obține er-

¹⁾ Donatiștii nu primiau reabilitarea celor ce trădau învățătura creștină.

²⁾ Luciferienii respingiau clericilor căzuți în eresie de a mai putea reveni în starea de mai înainte de cădere.

³⁾ Massalienii nu găsea necesar de cât rugăciunea domnescă și respingeau botezul și celelalte mistere.

⁴⁾ Ciprian, Ambrosiu, Atanasie, Gregoriu de Nazianz și alții combăteau esecul rigoristic.

⁵⁾ Câte o dată confesorul pote lăsa ca penitentul singur să facă penitența ce el va găsi cu cale.

Cărțile penitențiare sunt cele trei epistole ale Marelui Basiliu către Amfilochiu, două tratate ale lui Ion Postitorul și alte câte-va ale căror autori nu se cunosc.

⁶⁾ *Clem. Rom.*, II Cor. VIII.

țarea păcatelor . . . care este penitența, prin care păcătosul, atins de păcatele sale, umple patul său de lacrimi și nu roșesce de a spune păcatele sale preotului Domnului ¹⁾. Sântul Ión Chrisostom în Omiliile sale asupra Genesei și asupra evangelistului Mateiu vorbesce despre mărturisirea ce trebuie s'o facă păcătosul. Sinódele din Laodicea ²⁾ și Cartagena ³⁾ iaă ore-care decisiuni în privința Mărturisirei. Irineu, Tertulian, Lactantiu, Basiliu, Ieronim, Origen, Gregoriu de Nisa etc. recunosc că prin penitență să iartă greșalele făcute dupe botez, fie acestea efectuate, fie numai cugetate. Părinții bisericei recomandă rugăciunea, postul și binefacerile pentru a servi la ertarea păcatelor.

Biserica creștină basată pe cuvintele: «Nu voiū mórtea păcătosului, ci să se întórcă și să fie viū» ⁴⁾ încercă în tóte chipurile de a face pe păcătoși se revină la fapte bune, să arate căință de greșalele sevârșite și să cêră cu umilință ertare. Este drept că biserica, cum am spus mai sus, era severă cu cei abātuți; nu este mai puțin adevêrat că nu înlătura cu îndărătnicie pe

¹⁾ Orig în Levit. Hom. II 4.

²⁾ Can. II «Cei ce aū păcătuit în feluri de greșale și îngăduesc în rugăciunea mărturisirei și a pocăinței și fac întórcerea de la răutăți deseavârșit, dupe măsura greșelei, vreme de pocăință dându-li-se unora ca acestia, pentru îndurările și bunătatea lui Dumnezeu, să se aducă la împărtășire.

³⁾ Can. 46. Celor ce să pocăesc, după osebirea păcatelor, cu a episcopilor judecată pocăințele în timp să li se hotărască. Iar probiterul, fără de scirea episcopului să nu deslege pe cel ce se pocăesce; fără numai dacă nevoia silind, în lipsa episcopului. Iar dacă când-va, a vre-unuia ce se pocăesce este vina publică și vestită, care pe tótă biserica o clătesce înaintea Narticei se va pune mâna pe acesta.

⁴⁾ Ezech., XVIII, 32.

păcătoși din sînul său. Ea îi reprimează, îi pune în rîndul penitenților și îi încurajă prin cuvinte ca să nădăjduiască mîntuirea.

În adunările creștinilor, spune Tertullian, au loc : *exhortationes, castigationes et censura divina* ¹⁾.

Sinodul din Nicea (325) s'a ocupat de cestiunea Mărturisirei păcatelor și a stabilit canóne penitențiare. Dădea în care să făcea ceremonia primirei celor ce să pocăiaș, era Vinerea și Sâmbăta Mare, în biserica orientală, iar la occidentală, Joia Mare.

Teoria indulgențelor, pe care a primit-o biserica Romano-Catolică, este falsă și orientală nu consideră de adevărată teoria după care meritele Mîntuitorului, ale Fecioarei Maria și ale Sfinților, ar forma un tezaur, pus la dispoziția Papei, care le întrebunțează pentru cine crede și găsește cu cale, chiar când aceste persoane sunt decedate. Teoria indulgențelor a fost o speculă în biserica Romei, și scandalurile, provocate de ea, dovedesc în destul răutatea și pericolele de care era înconjurată ²⁾.

În tot cazul, dacă papa are dreptul de a erta pe cine vrea pe temeiul meritelor supra-abundente ale Mîntuitorului, Sfinței Fecioare și Sfinților, atunci nu se pricepe de loc învățătura despre faptele bune, care n'au nici o rațiune, fără de puterea papei.

¹⁾ *Testul.*, Apolog. XXXIX.

²⁾ Vezi lucrarea mea «Reforma lui Luter în biserica Occidentală» 1890.

Preoția

Al patrulea Mister în biserica ortodoxă orientală este Preoția. Misterul Preoției este instituit de însuși Mântuitorul Christos, care a lăsat discipolilor săi de a continua cu învățarea doctrinei creștine ¹⁾ și de a cârmui biserica, având puterea de a sevăși Misterele. Puterea acésta li era dată prin punerea mâinilor și prin rugăciune ²⁾, dupe care putea să fie servul lui Dumnezeu și împărțitorul misterelor lui Christos ³⁾.

Apostolii, la rândul lor, stabiliră episcopi pentru a conduce biserica ⁴⁾, iar aceștia, stabiliră pe preoți, iar apoi pe diaconi, ca să li dea ajutor ⁵⁾. Actul acesta al alegerii se numesce hirotonie ⁶⁾. În virtutea acestui,

¹⁾ *Rom. I, 1* Pavel sluga lui Christos, chemat apostol, ales pentru evangelia lui Dumnezeu.

²⁾ *Fapt. Apost., XIII, 3*: «Atunci postind și rugându-se și punându-și pre ei mâinile, i-au eliberat.

³⁾ *I Cor. IV. 1*, Așa să ne socotiască pre noi omul ca pre nisce slugi ale lui Christos și distribuitori ai Misterelor lui Dumnezeu.

⁴⁾ *Fapt. XX. 28*: «Drept aceea luați aminte de voi și de totă turma, întru care Duhul Sânt v'a pus pre voi Episcopi, ca să păstoriți biserica lui Dumnezeu, care o a câștigat cu sângele său / *Petru. V, 2* «Păstoriți turma lui Christos cea dintre voi, purtând grija nu cu sila, ci de voe și duple Dumnezeu; nu cu agonisele urite, ci cu osârdie».

⁵⁾ *Timot. IV, 14*: «Nu fii nebăgător de sémă de darul ce este întru tine, care ți s'a dat prin prorocie, cu punerea mâinilor preoției. *Fapt., VI, 3*». Socotiți drept aceea fraților, dintre voi, șapte bărbați mărturisii, plini de Sântul Duh și de înțelepciune. pre cari să'i rânduim la tréba acésta».

⁶⁾ *Ignatiu, Philad. X.*—*Chrisost.* de anathem. 4. *Clem. Strom. VI, 13.*—*Canon 1* apostolic dîce: Episcopul hirotonisescă-se de doi episcopi sau trei» iar *Can. 11* «Presbiterul de un episcop să se hirotonisescă și diaconul și cei-l-alți. *Ieron. Ep. 52 Ad Nepot* dîce: Clerici vocantur quia de sorte sunt Domini.

act biserica creștină tot-d'auna a deosebit pe episcopi presbiter și diacon de masa cea-l-altă a creștinilor și acestora li era încredințată conducerea. Creștinii erau convinși de existența divină a sacerdoțiului, pentru că Mântuitorul nu tuturor, ci discipolilor se încredințase adevărurile sale și nu lumii întregi, ci acelora li dăduse porunca de a învăța. Tradițiunea este martoră acestui adevăr¹⁾, iar sinódele vorbesc cu claritate despre gradele ierarhiei bisericești și despre însărcinările ce au²⁾. Origen, Gregoriu de la Nazianz, Chrisostom etc. vorbind despre ierarhia bisericească, spun cum membrii ei sunt mijlocitori între Dumnezeu și om. Dar, ca și celelalte Mistere, Preoția fu și ea combătută de sectari, cum bună-oară de Marcioniți, cari nu puteau admite o deosebire între clerici și laici, susținând o preoție universală. Sectarilor li se opune doctrina veche bisericească, despre care am vorbit mai sus.

Ignațiu Origen, Irineu, Clement Alexandrinul, Tertullian, Ciprian, Eusebiu fac deosebire între episcop și preot și arată pe temeiul învățăturai apostolice, superioritatea episcopului asupra presbiterului³⁾. Despre diaconii de asemenea părinții bisericești recunosc că

¹⁾ *Ignatiu*, Ep. ad Magnes. VI; *Clem. Rom.* Cor. XL. *Justin.*, Apol. II. *August.*, de Civ. Dei X. 20. »Qui (episcopi et presbyteri) proprie jam vocantur in Ecclesia sacerdotes. — iar in *De Morib. Eccles.* I, 32 » Ce de sânti episcopi am cunoscut; ce de preoți, ce de diaconi și alți servitori ai dumnezeescilor mistere“.

²⁾ Canónele Sinodului I de la Nicea, celui de la Laodicea, Cartagena IV etc.

³⁾ *Aeriu* (355) presbiter din Sebasta (Pont) susținea între altele egalitatea între episcop și presbiter.

aveau o însărcinare sacerdotală. Sinoadele: I-ă din Nicea și din Ancira, vorbesc asemenea despre ei ¹⁾).

Epifaniu, Gregoriu de Nisa, Ieronim, Efrem, Ambrosiu, Teodoret și alții mărturisesc că transmiterea darului Preoției să face prin punerea mâinilor. Sinodul I din Nicea prin Canonul IV stabilește: Episcopul mai cu osebire se cuvine a se așeza adică de către toți cei ce sunt în eparhie; iar de ar fi cu greu acesta, sau pentru depărtarea căei, fără sminteli trei împreună adunându-se, împreună alegători făcându-se și cei ce nu sunt de față, și împreună învoindu-se prin scrisori, atuncea să se facă *hirotonia*. Iar tăria celor ce se fac, să se dea Mitropolitului în fie-care Eparhie ²⁾. Pe lângă punerea mâinilor se cere și invocarea sântului Spirit, care singur dă puterea sacerdotală aceloră ce au primit punerea mâinilor. Actul hirotoniei se face de însuși episcop, pentru că din timpurile apostolice, punerea mâinilor se făcea de apostoli, iar puterea lor directă au trecut la episcopi.

La darea hirotoniei să cere multă băgare de seamă Ministrul lui Christos, predicatorul evangheliei și administratorul Misterelor trebuie să întrunească anume calități și să aibă chemare pentru acesta. Necesitatea unei bune alegeri s'a simțit chiar de Apostoli. Paul, scriind lui Timoteu, îl învață a nu fi nebăgător de sémă cu punerea mâinilor: «Nu fii nebăgător de sémă de darul ce este întru tine, cu punerea mâinilor preoției» ³⁾. Și

¹⁾ *Can. XVIII*, Sinod. I/ec. și *can. II* din Ancira.

²⁾ Veđi Pidalian fila 80 și 81.

³⁾ *I Timot.*, IV, 14.

mai departe «Măinile degrab să nu'ți puî pe nimeni» ¹⁾. Așa că acei ce nu sunt anumé aleși, n'au nici dreptul de a predica și efectua Misterele, duple cum însuși apostolul scie: Și cum vor propovădui, de nu să vor trimite? ²⁾

Misterul preoției este nerepetibil. Din anticitatea cea mai depărtată a bisericeî creștine, s'a urmat ast-fel, duple cum mărturisesc sântii părinți. Nici celor ce că-deau în eresie, nu li se mai dedea o nouă chirotonie, ei se obligaū a declara că renunță la eresie și împăr-tășesc adevărata credință a bisericeî ortodoxe. Eustațiu de Sebasta permițendu-și a repeta hirotonia, a fost aspru muștrat de Basiliu cel mare ³⁾. Sinodul I-ū din Nicea, în canonul VIII de asemenea opresce reînoirea hirotoniei ⁴⁾. Să cere însă ca persóna care primesce hirotonia să fi primit botezul, cum să vede din deci-siunea aceluiași sinod ⁵⁾.

N u n t a

În biserica creștină Nunta are o mare însemnătate. Legătura soților, cari din dragoste reciprocă contractăză căsătoria, este bine-cuvîntată de biserică. Mântuitorul

¹⁾ *I Timot.* V, 22.

²⁾ *Rom.* X, 15.

³⁾ *Basiliu* Epist. CXXX.

⁴⁾ Pentru cei ce se numiaū pe sineși curați când-va, iar viind către catolicésca și apostolicésca biserică, au socotit sântul și marele sinod ca hirotésindu-se ei, apoi așa să rămână în cler; însă mai înainte de tóte, acesta se cuvine a o mărturisi ei în scris, că se vor învoi și vor urma dogmelor catoliceî și apostoliceî biserici.

⁵⁾ *Can. XIX...* Iar dacă unii în timpul trecut s'ar fi rënduit în cler, de s'ar arăta neprihăniți, după ce de al douălea se vor boteza, hirotonisească-se de episcopul catoliceî biserici...

Christos a dat destulă importanță Nunței, luând parte la nunta de la Cana Galileei. Nunta este instituită de însuși Iisus Christos, carele învață că în căsătorie nu sunt mai mult două persoane, ci una, și că aceea ce a legat Dumnezeu, nu trebuie să separe omul ¹⁾). Legătura acesta trebuie să fie bazată pe dragoste și Scriptura învață că bărbatul trebuie să iubiască pe femeia sa după cum Christos a iubit biserica. Apostolul Paul în epistola către Efesenii dă mai multe sfaturi în ceea ce privește Nunta; ceea ce probează că apostolii erau convinși de însemnătatea și Dumnezeuitatea acestui Mister. ²⁾) Părinții bisericii au dat același respect Misterului Nunței. O definițiune a Nunței găsim în Clement al Alexandriei, care dice: Γάμος μὲν οὖν ἐστὶ σύνοδος ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς, ἡ πρώτη κατὰ νόμου, ἐπὶ γνησίων τέκνων σπέρμα ³⁾). Tot Clement arată egalitatea morală dintre bărbat și femeie ⁴⁾) pentru ca apoi să lase să reiasă raporturile soților.

Căsătoria este o instituție divină, cum am văzut, și nu se poate desface de cât pentru cauze de adulteriu ⁵⁾). Ea nu contradice legea Santității, cum dovediră Irineu, Clement al Alexandriei, Origen, Tertilian, Chrisostom, Augustin etc. Părinții ca și sinódele au regulat datoriile reci-

¹⁾ *Math.* XIX, 4—6; *Marcu*, X, 6—91.

²⁾ *Efes.* V, 23—33. — iar la *Galat.* III, 28 stabilise egalitatea cea mai deservită: Înaintea lui Christos nu este nici elen, nici judeu, nici bărbat, nici femeie, nici sclav, nici liber.

³⁾ *Clem. Strom.* II, 23.

⁴⁾ *Ibid.* *Strom.* IV, 19: Ταύτης τοι τῆς τελειότητος ἕξουσιν ἐπ' ἰσῆς μὲν ἄνδρὶ ἐπὶ ἰσῆς δὲ καὶ γυναικὶ μεταλαβεῖν.

⁵⁾ *Tertul.*, *Contr. Marc.* XIV, 34 : „Ita si conditionaliter Christus prohibuit dimittere uxorem, non in totum prohibuit... Si in ventum fuerit in muliere negotium impudicum.

proce dintre soți. De aci reese că bărbatul este intîmul femeii, protectorul devotat al ei, iar ea, soția, este devotata soțului, căruia i datoresce ascultarea cuvenită, care reese din încrederea și dragostea ce are către el¹⁾.

Dacă biserica, începînd de la apostoli, recomanda căsătoria și dacă ea era apreciată chiar de laici, totuși sectele rigoristice ca Encratiștii și apoi Gnosticii și Maniheii o combăteau ca venind de la diavolul.

Santitatea căsătoriei ca și nedesfacerea ei erau apărute de biserică. Numai în cas cînd unul din soți muria, cel-l-alt avea voie să se căsătorească²⁾. Cu toate acestea era mult respectat acel ce nu contracta a doua căsătorie, mai ales de școala alexandrină, probă că numai aceștia se primiau în gradele clericale, dupe cuvîntul Apostolului de a fi bărbați ai unei singure femei³⁾, și această practică se observă pînă astăzi în biserica ortodoxă orientală. Dar cu acesta, nu s'a respins a doua căsătorie, cum am vădit; din contra combătea erorile sectanților, cum erau Montaniștii și No-

¹⁾ Un sinod de la Arelate (330) decise: „poenitentiam conjugatis nonnisi ex consensu dandam“, iar un altul de la Elvira: Ne feminæ suo potius quam maritorum nomine laicis scribere audeant, qui fideles sunt; vel litteras alicujus pacificas ad suum solum nomen scriptas accipiant.

²⁾ *Ram. VII*, 2: Că femea cu bărbat legată este de lege cu bărbatul ce trăește; iar de i-a murit bărbatul ei, s'a deslegat de legea bărbatului.

I Cor. VII, 39, 40: Femea legată este de lege, în cîtă vreme trăește bărbatul ei, iar dacă va muri bărbatul ei, liberă este dupe care va vrea să se mărite, numai întru Domnul; iar mai fericită de va rămîne așa după sfatul meu; că mi se pare că și eu am Duhul lui Dumnezeu.

³⁾ *Paul*, I *Tim. III*, 2; *Tit. I*, 6, 12.

vațienii. Biserica orientală însă respinge învățătura Romano-Catolicilor în privința indisolubilității căsătoriei, în împrejurările învoite de apostoli și de urmașii lor, indisolubitate care nu poate fi înlăturată decât din punctul de vedere al castității; dar și acesta înainte de a se face căsătoria definitivă. Încă din cele mai vechi timpuri ale bisericei, mai înainte de a se face căsătoria, să întreba episcopul sau presbiterul, care în urmă da bine-cuvîntarea¹⁾ dupe ce soții declară că consimt la căsătorie, că vor pădi credință, cinste, dragoste a nunței în totă viața lor la orî-ce primejdie nedespărțindu-se²⁾).

Câte odată soții, plecând din punctul de vedere al castității esagerate, se învoiau a trăi împreună ca frațele cu sora sa, creștînd că prin acesta vor bine plăcea mai mult lui Dumnezeu³⁾).

Din motive de înaltă religiositate, biserica nu impune căsătoria, basându-se pe Sînta Scriptură⁴⁾); dar nu privește starea de necăsătorie de cît ca excepțională, respingînd învățătura despre celibat, care este păgubitoare din toate punctele de vedere.

¹⁾ *Ignat.*, Epist. ad Polyc.—*Tertul.*, Ux. II.—*Basilii*, Hexaemer. VII.—*Photiu*, Namoc. XIII. 2.

²⁾ Veđi Mărt. Ort. resp. la întreb. 115.

³⁾ Un epitaf găsit de D. Le Blant, în care soții Ampelius și Syngenia de bună-voia lor se separă și trăesc ast-fel: ...*Quorum vita talis fuit ut linquens coniux maritum XX annos... excedens in castitate perpetua perđuraret.* (Dict. des Ant. Chret. par Martig).

⁴⁾ *I Cor. VII*, „Iar celor necăsătoriti și văduvilor, dic: bine este lor de vor rămînea precum și eu; iar de nu se vor putea ținea, să se căsătorească decît să se aprinză. Cel neînsurat grijaște de ale Domnului iar cel ce s'a însurat de ale lumii cum va place femeii. Decî dar, și cel ce 'și mărită fecioara sa, bine face; iar cel ce nu o mărită mai bine face“.

M a s l u l

Instituirea Maslului își are origina sa divină. Pe timpul încă când trăia Mântuitorul, după cum spune evangelistul, Apostoliș aplicaũ ungerea cu care vindecaũ pre bolnavi ¹⁾; decĩ prin ea se conferia un har special, pentru care și este recunoscută de Mister. Numirea care se dă acestuĩ Mister este Maslu, ungere cu unt-de-lemn, unt-de-lemn sfințit (ἄγιον ἐλαίον) saũ rugăciune însoțită de unt-de-lemn (ἐυχὴ ἐλαίου).

Credința bisericeĩ este că prin acest Mister, cel bolnav obține tămăduirea atât corporală, cât și spirituală: *Este cine-va bolnav între voi?*, ȃice Apostolul Iacob, arătând folósele spirituale și corporale ce rezultă din acest Mister, *să chĩeme* preoții bisericeĩ să se roage pentru el, ungẽdu-l cu unt-de-lemn întru numele Domnuluĩ, și rugăciunea credinței va mântui pre cel bolnav, și Domnul îl va ridica pre el; și de va fi făcut păcate se vor erta luĩ ²⁾.

Despre vechimea Misteruluĩ acestuia, nu mai încapẽ înđoială. Este adevěrat că în cele treĩ secole primare, nu găsim multe date asupra efectuării luĩ; dar acesta nu este un cuvĩnt, de a crede că nu se practica, întru cât vedem că apostolul 'l recomandă și duple cum am ȃis, chiar pe timpul Mântuitoruluĩ era întrebuințat. Origen, Chrisostom, Cĩril al Alexandrieĩ, Augustin și alții tratėză cestiunea Masluluĩ și gălesc că este in-

¹⁾ *Marc. VI, 13*: „Și draci mulți scotea, și ungea cu unt-de-lemn pre mulți bolnavi și'i tămăduia.

²⁾ *Iacob, V, 14—15*.

stituit de Mântuitorul cu puterea de a erta păcatele. Tertullian spune cum păgânul Sever, tatăl imperatorului Antoniu, a fost vindecat de creștinul Procul cu unt-de-lemn¹⁾.

Biserica orientală, basată pe tradițiunea apostolică a considerat în tot-d'a-una Maslul ca al VII-lea mister și 'l administrează la orî ce bôlă grea²⁾, fără a primi teoria Romano-Catolicilor, cari cred că el nu este de cît extremă ungere, administrându-l numai la cas de môrte.

La acest mister pe lângă miniștrii bisericești, cari sunt preoții, după cuvintele apostolului se cere ca untul-de-lemn să fie de olive, curat, ca asupra lui să se facă rugăciunea cuvenită de consacrare și cel ce 'l primesce să i se administreze misterul, să fie mărturisit de păcatele sale și cu acestea să face mai în tot-d'a-una vindecarea corpului și în tot-d'a-una acea a sufletului.

Despre acest Mister al ungerei vorbește și evangelistul Marcu³⁾.

Asupra dispozițiunilor rituale este bine a se consulta cărțile de ritual și Goar, Euchologiu 4081 sequ. 428 etc.

E s h a t o l o g i a

Asupra modului cùm s'a creat omul, am vorbit în cele anteriorë, unde am arătat greșala sa și urmările ei. Acolo am vădut că omul este muritor, căci «plata

¹⁾ *Tertull.*, Ad. Scopul. IV.

²⁾ Vezi *Mart. Ort.* răsp. la întreb. 117—119.

³⁾ *Marc. VI*, 13. „Și draci mulți scotea și ungea cu unt-de-lemn pe mulți bolnavi și 'i tămăduia“.

păcatului este moartea» duple cum Dumneđeũ prevestise pre Adam, dicẽd : «In ȡiua cãnd va mãnca, cu mórte va muri» ¹⁾. Mórtea, dar ca urmare a păcatului, este corporalã și spiritualã. Corporalã, cãnd sã face despãrȡirea sufletului de corp, și are un caracter general, pentru cã orĩ-ce este material se descompune ²⁾. Dar dacã omul ȡn viaȡã face fapte bune, dupã mórte dobãndesce viaȡã spiritualã curatã, pe care numai evangelia a arãtat-o deslușit ³⁾, de și credinȡa ȡn existenȡa vieȡei dupẽ mórte era și ȡnainte de creștinism. Viaȡã dupẽ mórte ȡnsã, pôte sã fie un chin, dacã omul nu ȡntrebuȡnezã ȡn bine timpul cãt trãesce. Evangelișȡii și Apostoliĩ aratã lãmurit cã pãcãtosul perde graȡia divinã și cãștigã mórtea spiritualã ⁴⁾; pe cãnd acel ce trãesce conform preceptelor divine, móre pãcatului ⁵⁾ și lumei ⁶⁾ și cãștigã viaȡã eternã.

Printr'o culpabilã nepãsare omul perde cu totul puterea de a pune rezistenȡã pãcatului și cu acẽsta ȡși cãștigã mórtea eternã saũ a doua moarte ⁷⁾, pentru cã ȡn afarã de Dumneđeũ, care este isvorul vieȡei, nu este viaȡã. Mórtea eternã nu atrage dupẽ ea nimicirea pãcãtosului, ci 'l pune ȡn o stare cu totul nenorocitã.

¹⁾ *Genera*, II, 17.

²⁾ *I Corinth.*, XV, 47.

³⁾ *II Timot.*, I, 10.

⁴⁾ *Math.*, VIII, 22; *Luc.* XV, 24; *Ephes.* II, 1 etc.

⁵⁾ *Rom.* VI, 2 sequ.

⁶⁾ *Gal.* VI, 24; *Calos.* II, 20 etc.

⁷⁾ *Ión*, Apocal. XX, „Fericit și sãnt este cel ce are parte ȡntru ȡnvierea cea d'ȡntãiu; preste aceșȡia mórtea cea de a doua n'are putere, ci vor fi preoȡi aĩ lui Dumneđeũ și aĩ lui Christos și vor ȡmpãrãȡi cu el 1000 de aĩ.

Mântuitorul Christos vorbește despre acesta și o asemănă cu focul nestins ¹⁾).

Mórtea corporală este un rezultat al păcatului adamitic, după care i s'a ȑis omului: Tu te vei întórce în pămîntul din care ai eșit ²⁾). Adam însă nu móre de îndată ce cade în păcat și i se pronunță sentința. El trebuia să trăiască, ca rěscumpěrarea să se facă chiar cu el. Cu tóte acestea avea să móră, iar după el toți; căci în el era întréga omenire și cu el a devenit muritóre ³⁾, afară de Enoch și Ilie, carí s'aũ urcat la Cer, și de acei ce se vor afla în viață la a doua venire, carí — într'un chip óre-care — fac escepție de la legea generală ⁴⁾).

Credincioșii din primul secol al erei creștine, așteptaũ sosirea Mântuitorului (parusia), când alte lucruri ($\delta \alpha \iota \omega \nu \mu \acute{\epsilon} \lambda \lambda \omega \nu$), aveaũ să iea locul celor în ființă ($\delta \alpha \iota \omega \nu \omicron \upsilon \tau \omicron \varsigma$). Intre aceste stări de lucruri trebuia să fie ȑiua judecătii ($\epsilon \varsigma \chi \acute{\alpha} \tau \eta \nu \eta \mu \acute{\epsilon} \rho \alpha$) ⁵⁾, a căreia sosire este necunoscută chiar ângerilor ⁶⁾. Ei credeaũ în învierea

¹⁾ Marc. IX, 43 „și de te smintesce pre tine piciorul těũ, tael pre el; cã mai bine îți este ȑie să intri în viață schiop, de cât două picioare avěnd, să fii aruncat în gheena, în focul nestins“.

²⁾ *Genera*, III, 10.

³⁾ *Ps.* 88; *Ebrei*, IX, 27.

⁴⁾ „Iată, taină vouě ȑic: cã nu toți vom muri, dar toți ne vom schimba“ (I Cor. XV, 51). „Dupě aceea noi cei vii carí vom fi rěmași împreună cu děnșii ne vom răpi în nori întru întîmpinarea Domnului în văzduh și așa pururea cu Domnul vom fi“ (I Tesalonic. IV, 17).

⁵⁾ *Math.*, XXV, 4 Mc. XIII, 3 sequ. etc.

⁶⁾ *Math.*, XXIV, 36: „Iar de ȑioa și cėsul acela nimeni nu scie, nici ângerii din Ceruri, fără numai Tatăl meũ singur.“ Conf. Mc., XIII, 32.

generală a ómenilor ¹⁾, judecându-se toți după faptele ce au sêvîrșit în viață și conform lor primind rêsplătirea ²⁾.

Învierea se va face în corpurile, în care au murit oamenii, mai subțire însă și ca atare mai aprópe de Cer ³⁾.

Națiunile adunate înaintea lui Christos, încojurat de sântîi ángerî, vor fi judecate și rêsplătite ⁴⁾. Un abis va separa pe dreptî de cei păcătoșî ⁵⁾. Dreptîi se vor bucura de tóte fericirile ⁶⁾, iar păcătoșîi vor fi aruncați în focul nestins ⁷⁾. După parusie va veni împărăția lui Christos, iar domniile pămêntescî se vor distruge, până și mórtea se va surpa ⁸⁾. Credința evangelică și apostolică se continuă, de și unîi credeau că nemurirea sufletului nu este de cât un dar, ce Dumneđu îi dă. Părinții bisericeî erau convinși că omul după mórte

¹⁾ *Math.* XXV, 31: „Și se vor aduna înaintea lui tóte limbele: și îi va despărți pre ei unul de altul cum desparte păstorul oile de ezi. *Ión* V, 28; *Apoc.* XX, 12—13.

²⁾ *II Cor.* V, 10 rps. „Pentru că noi toți trebuie să ne arătăm înaintea divanului lui Christos, ca să ia fie-care după cum a făcut, cele ce s'au lucrat prin trup, ori bine, ori rău“.

³⁾ *I Cor.* V, 40: „Și sunt trupuri cerești și trupuri pămêntesci; ci alta este mărirea celor cerești și alta a celor pămêntesci“.

⁴⁾ *Math.* XVI, 27: „Că va să vie Fiul omului întru mărirea Tatălui său cu ángerii săi și atunci va rêsplăti fie căruia după faptele sale“.

⁵⁾ *Luca* XVI, 26: „Și cu tóte acestea între noi și între voi prăpastie mare s'a întărit, ca cei ce vor vrea să trecă de aci către voi să nu pótă: nici cei de acolo la noi să trecă“.

⁶⁾ *Mat.*, XIII, 43: „Atunci dreptîi vor străluci ca sórele întru împărăția tatălui lor. Cel ce are urechi de audît să audă“. Cf. *Luc.* XVI, 22. *Mat.* VIII, 11.

⁷⁾ *Marcu*, IX, 48: „Unde vermele lor nu móre și focul nu se stinge“. — cf. *Mat.* VIII, 8; XIII, 42.

⁸⁾ *I Cor.*, XV, 26: „Vrăjmașul cel mai de pe urmă mórtea se va surpa“.

va primi răsplata faptelor sale și ca atare recunoscea nemurirea sufletului. Ca să înlăture credința Gnosticilor, părinții nu întrebuintează cuvîntul «Ceruri» ca loc unde se duc sufletele, ci în șeal, unde așteptă învierea. În acest loc subteran este paradisul ¹⁾, care s'a deschis pentru Enoch și Ilie și care va primi pe martiri înainte de sfârșitul lumii. Dreptii în locul lor, iar păcătoșii pe al lor ²⁾, în care stînd ei cunosc dupe starea lor aceea ce le așteptă după înviere și judecată³⁾. Origen nu se împacă cu credința. în starea sufletelor după mörte și până la înviere, pentru că, dicea el, Mîntuitorul în timpul cât a stat în mormînt, s'a pogorit în cele mai de jos ale pămîntului, de unde a luat pe dreptii și i-a pus într'un paradis provisoriu, situat într'o insulă, care este ridicată mult de la suprafața pămîntului⁴⁾ și aci sufletele așteptă învierea, puțându-se mîntui în purgatoriu. Păcătoșii nu se bucură de acesta, sufletele lor staă în jurul mormintelor.

Cînd va fi a doua venire a lui Christos? Nimeni nu scie, nici ângerii din Ceruri, duple cum spusese Mîntuitorul. De aci deosebirea credinței, relativ de judecata viitoare, de învierea morților. Irineu, Justin, Lactantiu, Tertulian etc. basați pe Apocalips, învețau că va fi o înviere a sântților, apoi va urma domnia de o

¹⁾ *Testul*. De anima.

²⁾ *Luc.* XV, 22—23 „și a fost că a murit săracul și s'a dus de ângeri în sinul lui Abram; și a murit și bogatul și s'a îngropat. Și în iad ridicându-și ochii săi, fiind în muncă, vede pe Abraam de departe și pe Lazar în sinurile lui.

³⁾ *Iustin*, Cohort. ad. graec. c. XXXV, *Tertulian*, de animă.

⁴⁾ *Orig.* Adv. Cels. VII 185 și alte scrieri ale sale.

mie de ani a lui Christos și după aceea va veni învierea tuturor¹⁾).

Dreptii, după judecată, vor fi transformați asemenea îngerilor și ridicați la Ceruri, dice Lactanțiu și Tertulian²⁾. Origen afirmă că corpurile la înviere vor fi compuse din elemente subtile și cu totul departe de a reprezenta ceva material³⁾; pe când Augustin învață că ele vor fi asemenea cu ale noastre de acum afară dîră că vor fi lipsite de diformități⁴⁾. Invățătura lui Origen fu condamnată de Iustinian.

Ce vor primi sufletele după judecata viitoare? Răspunsul faptelor săvârșite în viață, a lui Mîntuitorul și Apostolilor, cum am văzut mai sus. Părinții bisericii au aceeași învățătură, cum vedem la Irineu, Iustin, Atenagora, Gregoriu de Nazianz⁵⁾ etc., care susțin dreapta și eterna răsplătire a faptelor. În ziua judecării toți vor avea în memoria lor faptele făcute și judecata va fi momentană. Unii părinți luând focul ca element de curățire, cred că la judecata viitoare focul va purifica pe toți și astfel sînți îi va pune înaintea lui Dumnezeu⁶⁾; pe când alții cred că purificarea se va face numai asupra acelor care au greșeli ușoare⁷⁾. Augustin

¹⁾ Irineu, Adv. haer. V, 32. Iustin, Dialog. cum Triph. LXXXI, Lactantiu, Instit. div. VII, 29. Tertul., de resurrect. XLII.

²⁾ Lact. Inst. div. VII, 26. Tertul. Adv. Marc. III, 14.

³⁾ Orig., De princip. II, 10.

⁴⁾ Aug. De civ. Dei XXII, 14.

⁵⁾ Irin., Adv. haeres. V, XXXIII. Iustin., Apol. I. Atenag., Legat. XXXI. Greg. Naz., orat. VIII.

⁶⁾ Omil. Clim., IX, 13. Iust., Apol. I. Irin., Adv. haeres. V, 36. Cyril, Cateh. XV, 21. Ieron., în Cap LXVI Iesaiiae, etc.

⁷⁾ Ambras, Expirit. în psalm. CXVIII. Clem. Alex. Paed. III, 9. Orig. Contr. Cels. V, 14.

este acela care emite părerea că sufletele trebuie a se curăți de greșale prin foc și această purificare începe din momentul morții și se continuă până la judecata viitoare. Ipoteza lui Augustin a fost primită de Cesar de Arelate. În acest interval unele păcate pot fi ertate, altele nu, și aci Roma a introdus condamnarea eternă a acelor ce nu se supun. Gregoriu cel Mare în biserica Romano-Catolică, basându-se pe unele păreri asupra stărei sufletelor dupe morțe, a emis teoria focului curățitor (*purgatorius ignis*), care însă n'a fost doctrina bisericeii vechii și nu este nici astăzi.

Biserica orientală în ceea ce privește învierea morților și a determinat punctul de credință în simbolul Niceno-Constantinopolitan prin art. 11 și 12: «Aștept învierea morților și viața veșcului ce va să fie». Ea recunoște că la judecată se va da fie-căruia dupe faptele sale, că misericordia divină, în vederea meritelor Mântuitorului, poate ușura muncile păcătoșilor, dacă au murit cu credință, de și n'au avut timp a face pocăință și fapte. De aceea a primit în ritualul său rugăciuni pentru cei morți, respingând însă doctrina purgatorului ca mijloc de curățire a sufletelor și neadmițând loc intermediar între mântuire și condamnare¹⁾.

¹⁾ *Mart. Ort.* I, reg. întreb. 66 „Nici o scriptură nu arată pentru el (purgatoriū) ca adevă să se afle vre-o muncă vremelnică, curățitoare de suflete dupe morțe...”

Dupe cele ce spune apostolul Paul atât bucuria cât și întristarea, resplata, saŭ condamnarea, nu vor fi în aceeași măsură ¹⁾, ci potrivit cu activitatea din lume mai apropiată saŭ mai depărtată de voia divină.

¹⁾ *I Cor. XV, 41* sqs.

A P E N D I C E

Dumnezeu. Ideile înăscute fiind combătute de Locke, argumentul ce rezultă din ființa lor, pentru a dovedi existența lui Dumnezeu, a fost respins de el. Ca Locke fac și cei-l-alți filosofi noui, pentru că, dic ei, nu se probază nimic din universalitatea unei idei. Socinienii atacară argumentul fisico-teologic pe motivul că din lucrurile mărginite, contingente, nu se pot trage conclusiuni despre cel nemărginit. Argumentul cosmologic fu întrebuințat de Hugues de St. Victor, Thomas d'Aquin, Albert c. M., Duns Scot și alții, la care se alipi Leibnitz, Wolf, Clarke Reimarus. Descartes primesce proba ontologică, formulată de Anselm de Kantorbery. Kant, Gaunilon etc. pentru considerentul că de la ideea unui spirit nu se poate conchide la existența sa, combat acest argument Raimond de Sabunda și Kant admișeră argumentul moral, de care amintea Abelard.

Contra unității divine erau triteiștii Petru Faydit și Sherlock. Cunoștința perfectă de Dumnezeu era apărută de Abailard, Gilbert de la Porée deosebia pe Dumnezeu de esența sa, învățătură care, luând un oarecare avânt, a fost condamnată de un sinod ținut la Reims (1119).

Asupra atributelor și deosebirilor lor în Dumnezeu, a fost mare neînțelegere între nominaliștii și Misticii și contrarii lor.

Albigenjii, Hobbes, Priestley și alții adepții ai cartesianismului, negau spiritualitatea lui Dumnezeu.

Socinienii și Arminienii au combătut presciența lui Dumnezeu; Scot Erigena nu admite că Dumnezeu prevede răul, de orice răul nu este ceva de sine, ci o lipsă a binelui; el negă deosebirea între voința simplă și voința sfătuitoare sau executoare. Libertatea divină este respinsă de Abailard, Thomas Bradwardin și până la un punct de Spinoza, pentru că, diceau ei, Dumnezeu nu poate face decât binele.

Dreptatea divină a fost împăcată cu bunătatea de către Scolastici; dar Arminienii și Socienii respinseră ideea unei dreptăți, care cere pedepsirea faptelor.

Monoteismul a fost combătut de dualiști. Paulicienii, urmașii Manicheilor, erau partizani ai existenței a două principii eterne unul bun și altul rău, de și li se arăta absurditatea antagonismului dintre ele și imposibilitatea de a fi ambele eterne ¹⁾).

Panteismul a fost susținut de Amalric de Bena, al

¹⁾ *Zahar. de Mytil.* „adv. Manich“.

căruî principiū era : «Omnia unum, quia quid quid est, est Deus» şi David de Dinant, care învăţa tot ast-fel. După ei este Iordano Bruno, Spinoza şi Hegel. Panteismul pleca de la principiul că numai universalia ante rem sunt realităţi, susţinând că legile spiritului sunt identice cu acelea ale cugetărei

Trinitatea. — Dogma Trinităţii fu recunoscută în biserica creştină şi formeză partea esenţială în simbolu credinţei. Romano-Catolicii au făcut un adaos la simbol, contra decisiunilor sinódelor ecumenice, dîcînd că Sântul Spirit purcede şi de la Fiul «filioque». Spania şi apoi Galia sunt cele două localităţi unde se făcu adaosul acesta. Că era o inovaţie, să vede din însuşi refuzul lui Leon III de a sancţiona simbolul cu adaosul filioque. Abia sub influenţa şi stăruinţa imperatorului Enric I (sec. XI) se primi.

De dogma Trinităţii se ocupa Scolastici. Petru Lombardul vedea în pluralul «Elohim» cele trei persoane ale divinităţii. Atît el cît şi Ión Scot Erigena întrebuiinţa formula : summa quaedam res, pentru trinitate, arătînd că fie-care persoană este un ce suprem. Roscelin sacrifica unitatea personalităţii.

Reformatorii secolului al XVI-lea Anglicanii şi Protestanţii au primit adaosul filioque.

Reformatorii primiră dogma acésta aşa cum ea era formulată prin decisiunile Sinódelor. Calvin condamnă la mórte pe renumitul doctor M. Servetus pentru cuvîntul că învăţa neeternitatea Fiului cu Tatăl susţinînd că este un om străbătut de substanţa divină. Sântul Duh era sufletul şi principiul moral al omului, care

vorbă în interiorul lui. Socin Faust învață că Dumnezeu nu delégă nimenui puterea suverană. Christos a fost pe pământ ca noi. El s'a născut supranatural și s'a apoteosat după înviere, pentru c'a fost supus în totul voinței lui Dumnezeu. Nu era deci Dumnezeu Iisus, dar un om deificat. Unitarii din Anglia învățau că Sântul Duh era un ânger, o creatură a lui Dumnezeu, iar Christos nu s'a născut în chip supranatural. Antitrinitarii erau divisați în Neoarieni moderați, din care făcea parte și poetul Milton († 1674) și în Neoarieni rigidi. Cei I-ii vedeau în Christos un spirit divin inferior lui Dumnezeu ca și Arminienii, iar cei al 2-lea ca o creatură inferioară celor-lalte. Erau apoi Neosabelieni nominaliști și modaliști și Neosamosatienii.

În lupta cu acești sectari mulți părinți fără a alerga la probe scripturistice, sau la rațiune, admiteau că dogma trinității e neînțeleasă de mintea omului. Filozofii Leibnitz și Lessing admiseră formula lui Augustin : *Trinitas sapientia scilicet et notitia sui et dilectio sui*. Kant învăța că idealul umanității este Christos, care a fost neîntrecut în virtute și a biruit mărtea, Weisse înțelegea trinitatea dacă admitea că Dumnezeu s'a specificat din eternitate în triplă personalitate. Causalitatea absolută, după Schleiermacher, s'a manifestat în creațiune ca Tatăl, în Christos ca Fiul și în biserică ca Sântul Duh. De Wette avea aceeași părere.

Atributul Tatălui era nenașterea. D-rul Hase se întreabă : Dacă Tatăl este ast-fel, atunci inevitabil lipsește calitatea acésta celor-lalte persoane ; deci nu sunt acelea.

Creațiunea.— Scolasticii vorbind despre creațiune,

cădura în panteism stând între Augustin și Aristotel. După Kant noțiunea creațiunei era din sensibilitatea omului, iar nu din Dumnezeu, care este în afară de timp și spațiu. De părerea lui erau Fichte și Schelling.

Motivul creațiunei era dat de mulți său ca o bunătaie a Creatorului, pentru ca creaturile să guste din fericire său ca să-și arate Dumnezeu majestatea și grandórea. G. King († 1729) din contra susținea că fericirea în sine n'are nevoie de laude. Unii găsiău motiv al creațiunei trebuința de a avea spiritele un loc unde să-și espieze păcatele. Kant învêta că scopul creațiunei este perfecțiunea morală a omului, său fericirea. În explicarea ce dedeau și unii și alții se raportaū la Scriptură; pe care o priviaū său ca o carte inspirată și coprinđetőre reală a adevêrilor său îi da un înțeles alegoric.

Astruc († 1766) a fost de părere că biblia este compusă de o persoană, care s'a servit în compunerea ei și de documente și de tradițiune. De acéstă părere fură *I. F. Ierusalem* († 1789), *I. G. Eichorn* († 1827), *Ziegler*, *Teller De Wette*. Asupra chipului formărei și a timpului se emisera felurite pãrerî. Cel mai înaintați ca *Nachtigall* († 1819) nu vroiaū să recunóscă pe Moisi și nici un autor căruia 'i s'aū descoperit cele scrise prin revelație, ci un scriitor din timpul regilor lui Juda și care s'a folosit de documente fórte vechi. *Baum-Garten* († 1757), *G. W. Maer* († 1802) fură de părerea bisericeî.

În ceea ce privesce crearea spiritelor, părerea lui Origen, care admitea preexistența spiritelor, găsi ade-

renți în Benecke și Schelling. Luter învêța transmiterea sufletelor prin generațiune, ca și Tertullian (per traducem), Calvin, era de părerea bisericeî. Faust de Rief găsia că sufletul omului are o existență ca și a ângerilor.

Protestanții înlăturară cultul ângerilor. Anabaptiștii diceau că ângerii sunt saũ puteri divine saũ cugetări umane. În apărarea doctrinei lor, protestanții susțin că și păgânii liberali nu primesc un cult pentru alte spirite de cât pentru Dumnezeu. Schleiermacher căutând a'și explica existența credinței în ângerî, ajunge la conclusiunea că ei sunt un rezultat al unei imaginațiuni infocate.

Credința greșită în demoni se lăți mult și ajunse a pune pe om în pozițiune de a corespunde cu demonii și a se folosi de puterea lor ocultă, numai să renunțe la mâhnire. Pentru a pune capăt acestei credințe în suta a XV-a papa Inocențiu VIII (1484) ordonă ca inchisițiunea se curețe Germania de predicatorii nescotiți ai magiei.

Reformatorii nu erau contra existenței spiritelor rele. Din scrierile lui Luter se vede că el nu arare-orî era turburat de demon. La Wartburg până astăzi să vede locul din perețele odăei Castelului, în care lucra, plin de cernelă, semn cum el a aruncat cu călimara în demonul ce-l supăra. Tot el ne spune că numai în limba latină putea să alunge pe demonul de la el. În Confesiunea augustană, art. 20 se dice că «diabolus impellit homines ad varia peccata, ad impias opiniones, ad manifesta scelera».

Contra înșelătoriei magice s'a ridicat medicul *Wier* († 1588) din Țările de jos, în opera sa *De praestigiis daemonum*, Basil. 1566. După el *Reginal Scot* († 1559) declară că puterea diavolică nu p^ote nesocoti legile naturei (*The deicovery of ovitchcraft*, Lond. 1584). Puterea ce se acordă de uniil spiritelor rele fu considerată ca o halucinați^ă de către *Bekker de Amst^{er}-dam* († 1698), *Semler* 'l aprobă. *Reinhard* (Dogmat. 55—58) și *Storr* (Doctr. Christ 52) susține că demoniil și puterea lor există așa cum se ȑice în Noul Testament.

Protestantismul în genere respinge utilitatea rugăciunei pentru răposat^{il}, pentru că nu admite că s'ar putea mântui prin ea. Pentru el nu sunt de cât aleș^{il} și condamnat^{il} și cu mórtea corporală se pune cap^{et} la or^{il} ce raportur^{il} dintre cel viș^{il} cel morț^{il}.

Providența. — Deosebirea în providență *generală*, prin care să înȑlegea conservarea universului întreg, și în *special*, saũ conservarea ființelor raționale, fu aprobată de Petru Lambardul și Thomas d'Aquin cum și de protestantul Quenstedt. Că există rău în lume, nu trebue multă discuțiune. Ceea ce însă trebui deslegat, era cestiunea de a se sci cum se împacă răul din lume cu Dumneȑeũ, saũ dacă Dumneȑeũ, este constatat, nu p^ote fi autor al răului, atunci ce este răul? Răul însă după părerea celor mai mulȑi părinȑi bisericeș^{il} nu este ceva real, ci numai o negare a binelui. *Bayle* († 1706) admitea existența a dou^e princip^{il}, fără care nu se p^ote împ^{eca} răul cu bunătatea lui Dumneȑeũ și nici nu se p^ote deduce origina rău-

lui. El fu combătut de mulți, între cari de Le Clerc, King († 1729) și Leibnitz († 1716). Cest din urmă găsește în explicațiunile sale 1) un rău metafisic, 2) unul moral și 3) unul fizic. Cel I-ū vine din cauză că omul este mărginit și imperfect; cel al 2-lea pentru că s'a călcat legea divină și cel al 3-lea, care se produce de naturi. (Theodicea, Amst. 1710). Rațiunea nu va putea explica Providența, susținea Kant în studiul său Ueber das Misslingen aller philosophischen versuche der Theodicee. Berlin 1791.

Crearea omului. Căderea sa. — Cestiunea păcatului original fusese deslegată de biserică, mai ales în urma disputelor pelagiene. Doctrina era că omul prin păcat a devenit muritor, pe când înainte de păcat avea în el chipul și asemănarea lui Dumnezeu neștirbite. Scolasticii învățau că omul cel I-ū nu era înzestrat cu puterea d'a face binele și de a rezista răului fără a. avea nevoie de grație. Așa Adam a fost creat *in puris naturalibus* la care s'a adaos *donum supernaturale*, prin care se lucrăză *justitia superaddita* (Lambard Sentent. 2, 24). Alții diceau că prin cădere au pierdut dreptatea cu care fusese creat, cum și gratia, gratum faciens, din care cauză înclină spre rău. (Thomas de Aquin. Summa 1, 95). Cele 2 secte a Scotiștilor și Thomiștilor erau divisați asupra acestei cestiuni. Cel I-ū învățau că omul a fost liber, că putea face binele fără ajutor supranatural și că păcatul nu stă de cât în voința omului; pe când cei de al 2-lea învățau că omul prin concupiscentă a pierdut starea sa bună și că el prin el e incapabil de a face binele.

Protestanții susțin că imaginea lui Dumnezeu în om era ceva natural și se afla în dragostea de Dumnezeu și supunerea la voia lui (Apologia Confess. Aug. 52). Biserica Romano-catolică s'a raliat la sistemul Scotiștilor și îl păstrează până astăzi. Dintre părinții vechi Theodoret înveța că femeia n'a fost creată după chipul lui Dumnezeu, părere adoptată până azi de Socinieni. *Henke*, un raționalist, în *Lineam institut. fid. Christ.* p. 86 dice: *Homo similis Deo haud nascitur, sed fit.* Și de această părere sunt cei mai mulți raționaliști. Abelard înveța că omul după căderea în păcat a rămas în puritatea naturală (*puris naturalibus*), perzând numai darul supranatural sau grația. Urmașii lui Adam însă n'aș nimic din păcatul lui. Anselm de Cantorbery dicea că păcatul este un defect al justiției datorite? (*nuditas iustitiae debitae*). Romano-Catolicii admit remanerea omului în *puris naturalibus* și pierderea grației. Concupiscenta nu este un păcat real, ci numai o urmare a păcatului, care a luat stăpânire asupra omului, libertatea lui fiind slăbită. Din starea acesta de înclinare către rău, omul poate fi salvat de biserică.

Protestanții recunosc că omul prin cădere a pierdut totă puterea sa religioasă și numai prin Christos omul poate a se scăpa de condamnare. Botezul readuce pe om în grație (Conf. Aug. 2 Zwingli aruncă transmiterea păcatului original, pe care îl consideră ca în esența omului Calvin. După cum se vede în Formula Concordiae 652 Lutheranismul ca și Flacius înveța că păcatul original era ceva accidental. (Categorice faten-

dum est, peccatum non esse substantiam, sed accidens).

Anabaptiștii credeau că mórtea lui Christos a șters urmele păcatului original, iar Socinienii nu puteau suferi de a se face vre-o imputare omului din păcatul lui Adam, pe care îl credeau în cele din urmă ca o fabulă. Pentru Sebastian Frank arborele științei binelui și al răului era rațiunea și voia lui Adam. Kant privea în păcat trecerea omului de la starea josnică a naturei la aceea a libertății sale la conștiința de sine, după Hegel. Raționaliștii își explică și ei faptul căderii lui Adam într'un sens alegoric. Școala Kanțiană recunoște păcatul în omenire, fără a merge la origină.

Mântuitorul Christos.—În biserica ortodoxă cestiunea persoanei Mântuitorului a fost tratată în sinódele ecumenice și stabilită prin decisiunile luate. În cele din urmă Ion Damascan formulă pe basa hotărîrilor luate doctrina despre cele două naturi în Christos. În timpul Reformei cestiunea luă din nou proporțiuni mari. Luter învăța că în virtutea idiomelor sale a proprietăților esențiale ale celor două naturi, natura umană participă din atributele divine, ceea-ce învățau și Scolasticii. El era cum se vede patripasian și până a crede că pentru mântuirea noastră a suferit nu numai natura umană, ci și cea divină. Sacramentarii susțineau că nu e de cât o comunicație verbală între cele două naturi și că nu póte fi vorba de zeificarea corpului Christos proprietățile infinite ale lui Dumnezeu neputându-se comunica naturei finite a omului. Luteranii în urmă părăsiră această teorie. Tileman Herhusius

(† 1583) și J. Wigand († 1587) discutară cestiunea. Primul dicea că în abstracto natură umană posedă attribute divine, deci merită adorare. Cel al doilea dicea că numai în concreto (în raport cu unitatea ipostatică) Iisus e a tot puternic și prezent pretutindeni. Teologii din Helmstädt învățau că Christos este omniprezent prin voința sa, după înălțare în Euharistiă și Biserică. Cel din Wurtemberg contrar, nu susțineau o omnipresență mărginită, ci nemărginită. Calvinii aruncară teoria ubiquității, în urmă și Luteranii și Supranaturaliștii nu o mai apărară. Menno Simonis dicea, ca vechii Doceți, că corpul lui Cristos a fost aparent, Socin că s'a născut ca om, însă superior celorl-altii, iar pentru faptele sale ridicat la Cer, de unde guvernează biserica. Quakerii și toți Misticii dic că divinitatea depinde de umanitate în Christos. Melancton privia ca un myt nașterea supranaturală a lui Christos și Raționaliștii nu pun preț de cât pe personalitatea istorică a lui Christos. În tot cazul Christos rămâne pentru ei tipul religios al omenirei, cu toate criticele ce i s'a făcut. Straus crede că prin unirea naturilor în Christos trebuie a se înțelege unitatea eternității.

Pentru mântuirea omului Provedința alege pe Christos D-zeu, 'l trimise pe Christos ca să facă pe Satan să abdice de voe la stăpânire asupra lumii, lucru ce nu ținu în seamă Satan, ucise pe Christos, de și era fără păcat, pentru care D-zeu decise, ca el să n'aibă nici o putere asupra acelor ce cred în Christos. Așa era socotința catolicilor. Gregoriu de Nazianz credea că plata rescumpărării s'a dat lui D-zeu, iar nu lui

Satan. Bernard de Clairvaux și Petru Lombardul erau de aceeași părere. Anselm pune prețul răscumpărării în mărtașă a lui Christos, fără a ține socoteală de viața lui. Abelard vedea dragostea nemărginită a lui Dumnezeu pentru noi în trimiterea Fiului său pe pământ, cu care ni s'a redat libertatea și am scăpat de sub stăpânirea diavolului. Scolastica se alipi la această teorie. (Thomas de Aquin Summa p. 3, 22, 48—50). Tertulian în opera sa: de carne Christi c. 14 spune: Homo perierat, hominem resti tui oportuerat. Ut angelum gestaret Christus, nihil tale de causâ est. Nam etsi angeli perditio reputatur, nunquam tamen illis restitutio repromissa est. Nullum mandatum de salute angelorum suscepit Christus a Patre. Cu alte cuvinte Christos este considerat ca o victimă pentru răscumpărarea oamenilor de sub tirania păcatului: Esistă însă părerea ei și înainte de Christos au fost oameni virtuoși și sfinți, așa cum spune bună oră Athanasie (Contr. Arian. 3, 39) Franciscanii susțineau acceptarea gratuită, pe când Dominicanii satisfăcea supraabundență. Clement VI în 1343 combătu ambele păreri: una ca monofisită și cea-l-altă ca nestoriană și ariană. Romano-Catolicii învață că meritele lui Christos sunt infinite și prin mărtașă a lui noi ne spălăm de păcatul original cum și de acele făcute înainte de botez. Păcatele actuale așa duse, posterioare botezului, se șterg prin fapte bune, care se espiază după mărtașă în purgatoriu. Protestanții nu primesc faptele esterne ca având această putere, de orice, dic ei, fără pocăință nu sunt de nici un folos. Maxim de Turin (Mabillon) dice în această privință: Preotul primește daruri

și în schimb promite ertarea din partea Mântuitorului. Cu aceste ajutoruri spirituale bogații sunt tot-d'a-una inocenți, iar săracii culpabili. Tesaurul faptelor superrogatorii fu inventat de Alexandru de Vales și Albert C. M. Biserica orientală combate această doctrină. Din timpul lui Sixt IV (1477) Occidentalii recunosc că indulgențele pot înlocui purgatorul. Protestanții aruncară dogma indulgențelor și a faptelor suprarogatorii, așa că nici sfinții și nici rugăciunile la ei n'au nici o valoare. Christos, ȋic ei, prin mórtea sa a satisfăcut cerințele păcatului și a mântuit pe toți și prezenți și viitori, și deci nu mai este nevoie de nici o satisfacțiune, meritul său fiind infinit, și se împărtășește tot acel ce se apropie de el cu credință. Era însă Christos Salvator al némului omenesc după natura sa divină sau după cea umană? A. Osiander († 1552) și F. Stanckara discutară cestiunea dar Confesia «Formula Concordiei» le desaprobă părerile, stabilind ca ambele naturi au participat la rescumpărare. Karg sau Parsimonius din Anspach ȋicea că Christos n'a îndeplinit Legea în locul nostru, ci el a trebuit să fie supus, pentru ca în urmă să fie o victimă plăcută lui D-ȋeu supunerea sa activă n'a contribuit deci întru nimic la meritul său ca rescumpărător. Cu tótă lupta dintre partide Parsimonienii învinseră și Töllner declară că N. Testament recunoște o supunere pasivă a lui Iisus, întru cât cea activă nu póte avea nici o valoare, neputându-se nimeni substitui în locul altuia. Socinienii învățau că satisfacerea și remiterea păcatelor se esclud; căci, cine primește satisfacere complectă, nu iartă; iar

cine a primit un echivalent numai nu lasă sau nu remite datoria. Este o disproporție între mórtea temporală a lui Christos și mórtea eternă a atâtor păcătoși, și o primește pentru el.—Deci Isus arătând drumul virtuții a rescumpărat pe om, și dacă se va îndrepta i-a promis viață eternă și prin mórtea și învierea sa i-a probat acésta.

Grotius considera mórtea lui Christos ca o satisfacere dată legii morale. Dumnezeu este spirit bun și înțelept și poate permite ca un om să fie pedepsit pentru greșalele altuia, fără a comite o nedreptate. I. Crell († 1633) l' a combătu, susținând pe L. Socin. Teologii germani afară de Göschel și Hengstenberg, aprobară și ei pe Socin. Quakerii deosibesc o satisfacere *internă* prin care Christos a pus în sufletul omului lumina ce-l duce de a se mântui, și alta *externă*, care pune pe om în stare de a primi lumina internă. Pentru Pietiști ca și pentru Frații Moravi religiunea constă în rescumpărarea nămului uman de păcatul strămoșesc prin patima și mórtea lui Christos. Kant dicea că păcatul este ceva personal, care nu se poate plăti de nimeni de cât de cel în drept. Pentru Schleiermacher rescumpărarea nu era de cât în comunitatea omului cu Mântuitorul.

Mântuirea. — Am văzut cum s'a sêvêrșit mântuirea omului prin mórtea de cruce a Mântuitorului. Păcatele ce omul le face după Botez se iartă prin pocăință. Romano-Catolicii au introdus faptele supraabundente ale Mântuitorului și ale Sântilor din tesaurul cărora ia papa și acordă mântuirea după plac, fiind

suveran întru acésta ; lucru de care clerul apusan s'a folosit până la abus. După Scolasticî justificarea trebuie să aducă omului puterea de a face fapte plăcute lui Dumnezeu. Credința la ea era secundară. Sinodul de la Trident aprobă părerea Scolasticeî (sess. 6, 7). Protestanțîl însă fură pentru părerea justificărei prin credință, (conf. August. art. 4), credință care consistă în recunoșterea vinovăției noastre și în convingerea că Christos prin mórtea sa ne-a dat viața eternă prin ertarea păcatelor. Andreî Osiander († 1552) combătu acésta părere dîcînd că justificarea nu este rezemată pe imputarea esternă a meritelor lui Christos, ci pe unirea mistică a natureî umane a lui Christos cu sufletul uman. Formula Concordiei restabilește cele dîse de Confesiunea Augustană.

Și Luteranîl și Reformațîl primesc în principiū că este de ajuns credința pentru a ne justifica. Biserica catolică însă conform cu decisiunile Sinodului de la Trident, învață că credința—fără știință chiar—la aceea ce învață biserica și acésta manifestată prin fapte este suficientă pentru mîntuire. Credința este începutul, iar faptele sfîrșitul. Credința unită cu fapte bune, care transformă pe păcătos și 'lface a urî rēul, este *prima justificare* și este un dar de la Dumnezeu. Odată credința intrată în el, omul se pôte face mai drept, asistat de grația lui Dumnezeu. Misticîl pun puțin pret pe faptele externe prin care Dumnezeu justifică pe om. Socinienîl susțin justificarea omului prin grația divină fără nici un merit din partea omului. Este de ajuns ca el să se supună celor ce prescrie religiunea creștină.

Raționaliștii aruncă teoria justificărei și a imputărei faptelor ca nedemnă de Dumnezeu și periculoasă pentru moralitatea omului.

Mântuitorul Christos murind pentru toți, grația sa se oferă tuturor și nu poate fi vorba de aleși și de condamnați. Scolastica — ca și Augustin — găsea o deosebire între grația prevenitoare și grația cooperatoare. Thomas d'Aquino să asociază la teoria lui Augustin și admite că tot aceea ce omul lucrează bine, vine de la grația, care este acordată gratis. Acesta e grația prima seu proeveniens, operans, gratis dată, care devine lucrătoare cu gratia comitans seu cooperans, gratum faciens, prin care se fac faptele bune (Opera meritoria). Cele ce vin din libera voie n'au merit de cât conform cu ele (de congruo), pe când acele ce sunt sub influința grației duc la mântuire și au un merit cu totul demn de ele (de condigno). Scot admitea teoria semi-pelagiană și învăța că omul prin faptele sale poate a se face demn de grația prevenitoare. Decisiunile sinodului de la Trident aprobă părerile contrare lui Thomas d'Aquino.

Michael Baius († 1589) revine asupra teoriei lui Augustin, pentru care fu condamnat la 1567 de Piu V și la 1579 de Gregoriu XIII. Ludovic Molina († 1600) profesor la Evora, în opera sa «Concordia liberi arbitrii cum gratiae donis» Antu, 1595, învăța că grația nu atârână de vr'un decret divin ci de libera voe a omului prevădută de știința mijlocie (preștiinta). Iesuiții și Dominicaniți se certară mult între ei cu totă decisiunea papei din 1597. Ianseniu combate pe Molina susținând pe Augustin. Carlstadt ca și Melancton avea

părerile lui Augustin. Luter în disputa sa cu Erasm asemenea (1525). În Confesiunea de la Augsburg se admise libertatea civilă, după care omul poate să aleagă între lucrurile ce sunt de domeniul rațiunii. În urmă Melancton a revenit asupra teoriei din prima ediție din «Loci Communes» și a admis că omul nu e cu totul pasiv în opera mântuirii, cu care se născu teoria sinergismului său în care și voea omului avea o parte de lucrare.

Amsdorf și Flaciu erau Augustinienii înfocați și credeu că Dumnezeu se joacă cu omul ca cu o pătră, pe când V. Strigel († 1569) și I. Pfeffinger († 1573) erau semi-pelagieni.

Formula Concordiei nu lasă omului nici o parte în actul convertirii, dar Dumnezeu vroește ca păcătosul să se mântuiască, aci pune predestinația hipotetică sau condițională.

Zwingli era augustinian, Calvin asemenea. Acel ce rămăsese în urmă pentru predestinarea absolută se menirea Particulariștilor, împărțiți în *Supralapsari* și *Infralapsari*. Dintre aceștia cei I-ii aruncau deosebirea dintre preștiință și predestinație și admiteu o predestinare absolută, iar cei I-alți credeu că decretul alegerii n'a fost făcut în prevederea căderii lui Adam. La Dordrecht (1618 și 1619) Arminienii fură condamnați, primindu-se teoria Infralapsarilor.

Protestanții vechi sunt de aceeași părere cu ortodoxii în ceea-ce privesce întruparea Mântuitorului. Romano-Catolicii de și se dau de apărători ai doctrinei vechi, totuși trec alături de ea, stabilind un cult ini-

mei sante a lui Iisus Christos, abătându-se cu acesta de la principiul stabilit de sinóde că cultul trebuie a se da numai persoanei divine. Pe de altă parte Protestanții nu primesc fecioria perpetuă a Sântei Fecióre Maria, susținând că a mai avut copii. Anglicanii în în art. 9—15 au coprinsă credința în răscumpărare și justificare, care este asemenea cu a noastră.

Biserica.— În biserica ortodoxă noțiunea bisericeii am vădut-o în partea a II-a a lucrării de față. Asupra infailibilității bisericeii este o deosebire între biserici. Pe când Orientul dă această notă caracteristică sinódelor, pe care le privesce ca organe ale Sântului Duh, Romano-Catolicii, începând cu Papa Leon c. M. recunosc pentru papa, ca episcop al Romei, dreptul și puterea acesta. Gregoriu C. M. dicea că cele 4 sinóde ecumenice sunt cât cele 4 evangeliile. Scolastica admitea infailibilitatea bisericeii universale. Papa Adrian VI († 1523) dicea că au fost mai mulți papi eretici, căci papa poate să greșască. Sinódele din Constanța și Basel aprobară părerea lui Adrian; dar cele din Florența și Latran o condamnă. Cajetan apără sistemul papal contra lui Jaques Almain de la Sorbonna († 1515). Până astăzi Catolicii sunt împărțiți în două păreri: unii susțin că conciliile ecumenice sunt singurele infailibile, căci ele reprezintă Biserica universală; altele că decisiunile sinódelor nu pot avea caracterul infailibilității până nu capătă aprobarea papei. Catolicii mai primesc că șeful lor unic este papa, ca reprezentant al lui Christos, după cum interpretează ei pe evangelistul Matheiu. Dar savanții nu primesc această interpretare.

Launoi d. ex. în Epistolae 5, 6 declară că 16 părinți recunosc în cuvintele *pe acéstă pétră* pe însuși Iisus, 44 scriitori bisericești și 10 papi, cari recunosc credința lui Petru. Fermitatea caracterului și bătrâneța, nu superioritatea lui Petru se observă aci. Ieronim spune că Andrei și Petru au fost principii apostolilor (Breviar. in psalter. ps. LXIV, 27) Cyril Alexandrénul pune pe Petru și Ión; Chrisostom dice că Iacob a fost șeful bisericei (In acta apost. 33, 2). Irineu și Tertullian pun biserica Smirnei pe aceeași linie ca a Romei, iar Ieronim dice că episcopii sunt egali. Pînă în suta VII-a se punea mai mare preț pe decisiunile sinodelor generale, iar episcopii au puterea de la D-zeu, și nu de la papa. Acéstă părere fu în Francia de unde străbătu în Europa. Spania, Italia și Portugalia apărară ultramontanismul papal. În secolul al 15-lea spaniolii Roderic Sancius și J. de Turrecremata dau papei cea mai mare putere asupra viilor și morței, căci el este vicarul celui prea înalt. Ba Ch. Marcellus la sinodul din Trident dăse papei *Iulian II-lea* că el (papa) *este un alt Dumnezeu pe pămînt*. (Lable, Concil. T. 14, 109, Tu enim pastor, tu medicus, tu gubernator, tu cultor, tu denique alter Deus in terris).

La protestanți biserica este vizibilă și invisibilă. Cea I-ă e societatea tuturor cari cred și mărturisesc creștinismul, fie ei buni sau răi, avînd a predica cuvîntul lui Dumnezeu și a primi misterele; ea nu are nevoie de papa, de ierarhie. Biserica vizibilă este chipul celei invizibile pe care omul trebuie să caute a o realiza. Töllner († 1774) nu recunoștea ca și tot Raționalistii că în ideea lui Christos

a fost formarea unei Societăți aparte. Kânt recunoște biserica ca o adunare a creaturilor raționale, care conlucrează pentru ca moralitatea și religiositatea să fie și în ele și în altele, și al cărei scop este binele suprem, iar principiul îi este virtutea și libertatea.

Protestanții găsesc că doctrina creștină este coprinsă numai în Scriptură, care este principiul de viață și sântenie. Asupra cestiunii de a se ști, care este scriptura, protestanții emiseră mai multe păreri. În tot cazul aceste opinii, unele mai depărtate ca altele, nu aveau temeiuri pe scriptura, pe care vroiau s'o arate de adevărată.

Joan Agricola († 1566) dădu naștere controverselor antinomistice. El dicea că Creștinismul n'are nimic a face cu Legea, deci căința cerută de evangeliă trebuie predicată. Căința după el începe prin credința în Christos. *Rothmann*, un mistic, învăța că scriptura singură n'are putere, că numai sântul Duh dă lumina internă a grației. *Schwenckfeld* dicea că păcătosul se întorce la căință prin puterea supra-naturală a Cuvîntului făcut om și a omului făcut Dumnezeu..

Între biserica orientală și cea occidentală se iviră neînțelegeri asupra persoanei care trebuie să dirigă biserica. Romano-Catolicii, din motive de glorie deșartă, reclamau din suta a IV-a pentru papa această putere. Ortodoxii, bazați pe Scriptură și tradițiunea bisericeii, nu recunoscău un șef vădut al bisericeii care să aibă prin moștenire vr'un drept divin. Teoria romană este falsă, pentru că se bazează pe false interpretări ale Scripturii și denaturază chiar faptele istorice, susținând

contra adevărului că Petru ar fi fost cel întâi episcop al Romei, pe când se scie că acesta a fost Lin. Doctrina papală calcă în picioare constituția bisericeii, care n'are de cât pe Iisus Christos de șef și nu se conduce de cât de episcopi la un loc. Papalitatea contravine învățătorei creștine și prin amestecul său în afaceri lumești.

Cât pentru Protestanți, aceștia contravin iarăși adevărurile bisericeii creștine, când resping sacerdoțiul și cred că puterea sacerdotală este dată tuturor creștinilor, cari o esercită prin delegațiune. Anglicanii au sacerdoțiul cu câte-și cele trei grade, dar nu primesc credința în infailibilitatea bisericeii, de sigur din cauză că să nu lase Romei dreptul de a impune vr'o învățătură ore-care, căci în impunere Roma își esplica infailibilitatea.

Misterele.—Asupra numărului misterelor a urmat discuțiune. In scriptură de și nu se găsesce nici un loc care să le enumere. totuși le arată pe toate. Botezul, Euharistia, Preoția, Monahismul, Riturile mortuare și Bine-cuvântarea hrizmei sunt misterile recunoscute de Pseudo-Dionisiu Ariopagitul. Raban Maur (sec. 9) recunoștea botezul și hrizma. Paschasiu Radbert și Berenger de Tours asemenea. In 1120 Godefroi, abate de Vendôme, pune 5 mistere: botezul, preoția, confirmația, euharistia și maslul, iar Otton, episcop de Bamberg, pune 7. Acel ce a introdus formal numărul de 7 a fost Petru Lombardul. Alexandru de Hales și Hugues de s. Victor recunosc însă numai botezul și euharistia. Petru Lombard are în doctrina sa acele mis-

tere pe care le avem și noi. În urmă Thomas d'Aquino decise definitiv numărul celor 7 mistere. Misterele se dau din grație—ex opere operato—fără vr'un merit din partea omului, sau a aceluia ce le administrează. Cardinalul Belarmin respinse doctrina că misterele au putere în afară de calitatea primitorului sau a dăătorului. La Orientali, Theodor Studitul introdusă cele 6 mistere ale lui Pseudo-Dionisiu Areopagitul. Din suta a XV-a după sinodul de la Iași s'a stabilit numărul de 7 mistere ca și Roma cu adaosul că Maslul 'l primim ca un remediū al bólelor, că Euharistia o dăm sub ambele spețe și Mir-Ungerea urmăzeă imediat botezului.

Protestanții nu primesc 7 mistere pentru că în penitență, preoție și căsătorie nu se vede elementul vizibil al lucrului invisibil. Luter admite Botezul, Euharistia și Penitența; în urmă numai două. De credința celui ce primea misterul depinde folosul lui (opus operatum). Zwingli nu vedea în mistere de cât semne externe, care nu erau în stare de a oferi grația. Luter și Calvin le privea ca semne ale fraternității creștine, ca gagiū a grației.

Socinienii nu vedeaū în mistere de cât semne externe prin care creștinii manifestaū credința lor, cu o putere morală, simbolică. Armenienii asemeni. În timpurile noi protestanții primesc opiniunea lui Luter și Calvin.

În biserica anglicană nu se primesc ca Mistere de cât Botezul și Euharistia, pe când cele-lalte de și dau puterea harului se cred a fi o imitație conrăptă a Apostolilor. La ea este o disarmonie între bilul celor

39 articole, care prevede 2 Mistere și Cartea de rugăciuni publice, care le are pe toate, afară de Maslu.

Protestanții astăzi nu primesc de cât Botezul și Euharistia.

Asupra numărului de șapte Mistere avem citații în cărțile rituale, pentru timpul de la suta a IX-a până la a XI-a. Veđi Martenius, de Antiq. eccles. ritib. libr. 4. În secolul al XIII-lea avem pe Iov, călugăr din Constantinopol (1270). În secolul al XIV-lea, confesiunea de credință a lui Ion Paleologu (1353), apud Allatius, de Eccles. Or. et Occid. Consensus, III, 16. În secolul al XVI-lea o scrisoare a lui Ieremia din Constantinopol către teologii din Wurtemberg; Gabriel, Mitropolitul Fildelfiei, care a scris o operă specială; Simeon Salonicul, despre cele 7 mistere și papa Eugeniu către Armeni. (Veđi Macaire, Ed. franc. Vol. II, Paris, 1870, pag. 604—606.

Botezul. — Între bisericele Africii și Asiei și între Roma era deosebire asupra validității Botezului ereticilor. În cele din urmă se admise de Africani că botezul poate fi considerat ca efectuat. Dar cel ce l' primește de la eretic, nu se împărtășește de efectele lui mântuitoare.

Scolastica și în urmă Sinodul din Trident aprobară această părere. De și botezul șterge păcatul original totuși credința este necesară pentru a ne folosi de binefacerile botezului. Pentru copii părinții săi nașii iaă asupra-și credința viitorului creștin. Sectarii nu vedeau în botezul acesta de cât apă curată iar adevăratul botez spiritual era în impunerea mâinilor. Ast-fel erau Bugomiliți, Massalieniți, Maniheii, Paulicienii, Catharii,

Bulgarii și Albingejii. Ei rebotează pe ortodocși și le impunea mâinele.

Valdenzii, Petrobrusienii și Henricienii socoteau inutil botezul copiilor. Misticii cum bună-ora Beguinii și Lollarzii, susțineau că misterele sunt bune pentru copii, iar nu pentru adulții în religie. Wicliff, Huss și Gerson nu credeau că botezul este indispensabil la mântuire. Thomas d'Aquino recunoște botezului puterea de a erta vina păcatului și a-l procura omului puterea grației. Sinodul de la Trident confirmă o asemenea învățătură și adăosă că botezul este folositor «ex opere operato». Copiii morți fără botez învață Sinodul nu vor merge în Cer, ci în alt loc, de unde nu vor putea vedea fericirea, fără însă a suferi vr'o pedepsă.

Luter admite teoria lui Thomas d'Aquino în privința botezului, adică recunoște folosul său din cuvintele sacramentale sau ale făgăduinței care însoțesc botezul și că el este necesar la mântuire. Copiii trebuiesc botezați căci prin botez Sf. Duh lucrează ceva analog cu credința și dragostea. Luteranii combateau pe Anabapțiști care lepădau botezul copiilor; combateau pe Schwenkfeld, care admitea numai un botez interior, ce se dă de însuși Christos; condamnă pe Calvinii, care credeau că copiii aleși erau sântiți din sinul mamei lor, că nu recunoșteau credința ca un semn de admitere în Biserică și nu puneau un mare preț pe credință și urmările ei (Calv. Inst. rel. christ. lit. 4, 15 § 22). Socinienii vedeau în botez un simbol, un semn al admiterii neofitului între creștinii. Arminienii credeau tot ast-fel, dar nu primeau cu nici un preț

învățătura condamnării copiilor, cari au murit nebotezați, pentru că nu ei sunt de vină pentru acesta. Zwingli este de aceeași părere. Quakerii diceau că botezul extern n'are valoare și învățau un botez intern care constă în regenerarea operată prin lumina Sf. Duh. Kant credea că misterele sunt absurde, de și le considera ca mijloace prin care regatul lui Dumnezeu se întărea pe pământ. În ideile supra-naturaliștilor ca și a tuturor misticilor se credea că misterele fără credință nu pot aduce nici un folos.

Protestanții nu întrebuințază afundarea, ci stropirea, iar Romano-Catolicii săvârșesc botezul prin turnare, începând cu suta a XV-a, până când întrebuințau afundarea. Anglicanii afundă pe copil în apă, iar adulților li se învoesce turnarea.

Noi credem că botezul curăță de păcat, regenerază pe om, îl îndreptă și sfințește; face din el un copil și îl redă capabil de a moșteni împărăția cerescă. Credem că botezul este absolut necesar și că el trebuie să se facă în numele celor trei persoane ale Trinității. Cerem ca el să aibă elementele necesare și să fie făcut în condițiunile pe care biserica le învață, nefiind nimeni ertat de a schimba ordinul dat de Apostoli.

Mir-Ungerea.—În biserica Romano-Catolică Mir-Ungerea, s'a separat de Botez în urma urma unui conciliu ținut la Meaux, cum susține Alexandru de Hales. Scolasticii au susținut necesitatea Mir-Ungerei. Wicliff și Hus și după ei reformatorii negă acestui mister puterea sacramentală. Spener a căutat să-l dea o formă similară cu a Botezului, dar nu reuși, fiind combătut de Luterani.

Unii Reformatori socot Mir-Ungerea ca o prepara-
 țiune pentru primirea Euharistiei și o cred că dă
 în același timp celui asupra căruia se aplică dreptul
 de a fi numărat între membrii bisericeî. Și această teorie
 fu respinsă de o mare parte dintre Reformatori.

Romano-Catolicii cer ca Misterul acesta să fie efectuat
 de Episcop, de și nu 'l arată nevalabil dacă s'ar efectua
 de preot; ba preotul unge pe noul botezat cu Sântul
 Mir îndată după botez, fără însă a se considera lucra-
 rea acésta ca Mister. Anglicanii au punerea mâinilor
 și despart Mir-Ungerea de Botez ca și Romano-Catolicii.

Euharistia. — Scolastica se ocupă mult cu ces-
 tiunea Misterului euharistic. În 1215, un sinod ținut
 la Latran (al IV-lea), primi cuvîntul *transubstanțiere*,
 prin care se recunoscea prezența reală a Mântuitorului
 iar nu spirituală, cum susțineau Misticii. În urmă se
 ivi teoria inpanațiunei, prin care se credea că după
 cum natura divină s'a unit cu cea umană altă dată,
 tot așa în euharistia Christos se unesce cu pâinea și
 vinul. Cu alte cuvinte corporeitas Christi se unea cu
 corporeitas panis, paneitas. Ast-fel învăța Jean de
 Paris († 1306); tot așa Robert de Deutz († 1135).
 Wicliff combate și el transubstanțierea. În secolul al
 XVII-lea cuvîntul μεταβολή fu înlocuit cu μετασώσις.

Folosul euharistiei este și pentru vii și pentru
 morți, cuvînt pentru care biserica 'l consideră până
 astă-dî când face dîlnic serviciul euharistic. Deja din
 timpul lui Tertullian biserica făcea rugăciuni pentru
 răposați (De coronâ c. 3). În 1264—la Roma—papa
 Urban IV institui serbarea S-tului Sacrament.

Misterul acesta se face de preot. El se da și copiilor, dar de temă ca să nu se piardă din materie vr'o pârțică, s'a oprit în urmă în biserica romană. În 1415 Sinodul din Constanța sancționează doctrina concumitanței (Thomas d'Aquino Summa 3, 76 art. 2), inventată de Scolastici, după care misterul se da în biserica primitivă sub ambele forme. Papii Leon C. M. și Gelasiu ca și Sinodul de la Trident aprobă această măsură doctrinară.

Valdenjii, Paulicienii și Wiclefiții combătură teoria transubstanțierii. În biserica ortodoxă se primește acest termen, dar se deosibește de occidentalii pentru că întrebuințează pâine dospită și nu azimă. (I. Damascen în Le Quien T. I din Opera, Paris 1712).

Contra transubstanțierii fu și Luter, dar în cele din urmă o primi ca se împace textul biblic cu rațiunea sa. Nu admise însă o schimbare substanțială ci o prezență substanțială. Carlstadt († 1545) nega prezența corporală ca nefolositoare. El interpreta cuvintele: «Luați măncați!»... fără vre o legătură cu cele următoare și prin cuvîntul *acesta* înțelegea persoana lui Iisus prezentă în mijlocul discipolilor săi. Nicî odată n'a intrat în cugetarea lui Iisus că discipolii săi trebuie se mănânce corpul său și se bea sângele său. Zwingli, Capton († 1441), Bucer († 1551) negau prezența reală. Ei învățau cum-că prin cuvintele: «Acesta este corpul meu» se face alusiune la comandamentul lui Iisus ca să le servescă repetarea misterului care le va pune înainte corpul pe care l-a dat pentru mântuirea omenilor. Ecolampadiu († 1531) în 1525 apără invē-

țătura despre o prezență simbolică. El lasă la oparte verbul este și prin *corpul meu* înțelege *figura corpului meu*. Schvenkfeld esplică ast-fel: Corpul meu s'a dat pentru voi și este și trebuie să fie pentru voi aceea-ce pâinea este pentru corp, adică un adevărat aliment spiritual. Prezența corpului și a sângelui lui Christos în Euahristie este spirituală, de ore-ce nu sunt mâncate de cât prin dinții spirituali ai credinței. Calvin dăcea că Christos este real pentru credincios în Euahristie. Zwingli dăcea că pâinea este sacramentală și sântită prin prezența spirituală a lui Christos. Confesiunea Tetrapolitană c. 18 spune că Mântuitorul dă credincioșilor adevăratul său corp pentru mâncare și sângele său ca băutură. Du Plessis Mornay, Aubertin, Blondel respinseră teoria lui Calvin. Anabapțiștii și Menoniții consideraū Euharistia ca un ce comemorativ. Pentru Quakeri Euharistia a fost folositore în copilăria bisericeî, astă-dî este un ce ritual. În biserica protestantă domneste teoria lui Zwingli. Pentru supranaturaliști în Euahristie este o prezență substanțială, operativă.

Intrebuințarea azimeî în Euahristie, cum fac Romano-Catoliciî, este o practică târzie și datéză din suta a X-a, contravenindu-se prin ea doctrina veche a bisericeî. Tot așa comunicarea sub o singură speță este un us din secolul al XII-lea. Anglicaniî și Protestanțiî în genere admit ca și ortodoxiî comunicarea sub ambele spețe.

Pocăința. Asupra acestui mister scolasticî și-aū dat părerile lor. Petru Lombard credea că în pocăință

nu este necesitate de confesiune. Thomas d'Aquino susținea că preotul iartă într'un chip indirect păcatele celui ce se mărturisește. Conciliul din Latran (1215) hotărî a escomunica pe acela ce nu s'a mărturisit cel puțin odată într'un an. Catarîi, Valdenjii și Wicliff respingea mărțurisirea. Luter o primea. Alexandru de Hales și Thomas d'Aquino deteră nascere teoriei supra-abundenței faptelor, care aduse indulgențele și acestea înjosirea Romei. Repentanții Romano-Catolicilor la sinodul din Trident, aū trebuit sa ia măsuri contra abuzului indulgențelor. Numai plecând de la principiul defectuos al ertării păcatelor prin mijlocul indulgențelor, Luteranii și Zwinglienii înlăturară faptele din doctrina espiării păcatelor, susținend că pentru mântuire este de ajuns credința, iar cel ce crede, în interiorul său mărturisește căința de păcate și ca atare totă puterea de mister se confundă în Botez.

Romano-Catolicii deosibesc confesiunea de căință, pe care o numesc contrițiune; ei aū confesionale, aū mijlôce artistice inventate de Casuiști, aū păcate mortale de convențiune, ceea-ce a produs asupra multora un mare desgust. Anglicanii aū și ei confesiunea secretă și ȃile de penitență: Postul Mare, Patru Timpî și Vigile (privighieri).

Hirotonia. S'a vȃduț la pag. 325 ce este acest Mister și în ce constă el. De la învȃțatura bisericei s'aū depărtat Romano-Catolicii și Protestanții. Biserica Romei nu consideră valabilitatea Misterului în punerea mâinilor și a rugăciunei sacramentale, ci în îndeplinirea tuturor prescripțiunilor rituale. Tot ast-fel ei, contrar prac-

ticeî vechi şi contrar însuşi Misterului Nunţei, pun ca regulă pentru admiterea în hirotonie celibatul. Cît pentru Protestanţi, ei neadmiţând sacerdoţiul şi ierarhia, n'aû nici Misterul Hirotoniei, pe care 'l consideră ca o rugăciune ordinară.

Anglicaniî aû forma sacerdotală şi ierarhia, de şi nu primesc Hirotonia în numărul Misterelor. După cartea pontificală să vede că papiî obicînuiaû a face hirotoniî în fie-care an în luna lui Decembre, după comandamentul: «Hic fecit ordinationes per menses decembrias-episcopos sex, presbyteros decem, diaconos, octo», dar acésta nu înlătura hirotonia altor persóne în locurile ce se declaraû vacante şi unde necesitatea cerea înainte de luna Decembre. Cu secolul al IV-lea hirotonia se face în zilele de Duminică şi sêrbătóre.

Căsătoria. Nu toţi aû privit legătura soţilor şi binecuvîntarea dată ei de către biserică ca Mister. Aşa Durand o închipuesce ca un fel de lucrare asemănătóre Misterului. Biserica creştină prin reprezentanţiî ei legitimî tot-d'a-una a privit-o ca Mister. La Roma, în timpurile mai recente (1880) o enciclică a papeî Leon XIII pre-tinde ca cestiunile relative la căsătoriî să fie tranşate de biserică pentru motivele că : 1) Căsătoria este un Mister 2) că administrarea acestui Mister este încredinţată bisericeî de însuşi Mântuitorul şi 3) pe faptul că în tot-d'a-una căsătoria a fost aceea care s'a ocupat cu regularea cestiunilor matrimoniale.

În orî-ce State însă s'a tins şi se tinde ca în ceea ce privesce cestiunea de drept să fie regulată de stat,

iar partea misterului să fie lăsată bisericeî. Romano-Catolicîi nu sunt înțeleși asupra persónei, care trebuie să efectue Misterul, dacă este preotul saú soțul singurî. Sinodul Tridentin recunósce necesitatea preotului de a fi de față la efectuarea căsătoriei. Roma însă greșesce când declară în principiu că nu se póte desfăce căsătoria chiar în cas de adulteriú.

Protestanțiî și Anglicaniî primesc căsătoria religiósă, fără însă aî da un caracter de Mister.

Maslul. — Cu suta a VIII-a Maslul este citat în decisiunile sínodelor. Teodulf de Orleans spune că el era întrebuințat în biserica Orientală (798). Sínódele din Châlons (813), Aix-la-Chapelle (836), Maiența (847) recunosc că Maslul vindecă de bólele corporale și sufletești. Scolasticîi se ocupă de acest Mister. Hugues de St. Victor îl considera ca un fel de împărtășire ce se da bolnavilor. Petru Lombardul, Thomas d'Aquino și apoi papa Eugeniu IV ı daú rolul de extremă ungere, ceea ce se regulă definitiv la sinodul din Trident, unde se decise forma ce trebuie urmată la fie-care ungere : «per istam sanctam unctionem indulgeat tibi Deus quidquid oculorum (sive narium, sive tactus) vitio diliquisti.» Petru Lombard găsesce că Maslul aduce vindecarea de bóle și ertarea de păcate : peccatorum remissio et corporalis infirmitates alleviatio. Bonaventura ȓice că prin el se iartă păcatele veniale. Sinodul Tridentin decise că prin Maslu se iartă păcatele ușóre și veniale, se înlătură urmele păcatului, dispune sufletul de a ȓștepta mórtea cu plăcere, face forte pe bolnav de a lupta cu Satan și vindecă pe cel bolnav și ı dă sênătate.

Ungerea trebuie să se facă la organele sensurilor și cele ale mișcării. Episcopul Ives de Chartres era de părere că Misterul acesta nu trebuie reînnoit, iar Petru Venerabilul, Hugues de St. Victor și Petru Lombard, Bonaventura și Thomas d'Aquino că se poate repeta. Sinodul Tridentin admise administrarea Misterului o singură dată în cursul unei băle.

Protestanții nu primesc acest Mister sub cuvânt că nu este înstituit de însuși Mântuitorul, dând celor ce sunt greu bolnavi Comunicarea în locul Maslului, care se usităză în biserica orientală și Romano-Catolică. Anglicanii nu au de cât niște rugăciuni ce se citesc bolnavilor, pe lângă mărturisirea și ertarea ce o dă preotul.

Mărturisirea ortodoxă are stabilită doctrina bisericii orientale asupra Maslului, ca și a celorlalte Misterii. Să se vadă asemenea Kritopulos, Conf. fidei, c. XIII și Boissard, l'Eglise de Russie.

Eshatologia.—Asupra cestiunei purgatorului Scolastica dezvoltă învățătura lui Origen și Augustin și merse până a da detalii asupra Raiului și Infernului cum și asupra formei și compozițiunii trupurilor la ziua învierii. Se vorbea de un raiu pentru cei drepți, de sînul lui Abraam pentru patriarhii și sînții Vechiului Testament, de sînuiri pentru copii morți nebotezați, de un purgatoriu pentru păcătoșii ordinari și de infern pentru vinovații grei. Pedepsele ce se vor da vor fi eterne. Scot Erigena și Guibert, abate din Nogent, nu admiteau și pedepse corporale, ci numai morale.

Reformatorii nu primesc purgatorul. Invierea corpu-

rilor fu combătută de Socinienți și Quakeri. Bengel calculează venirea lui Christos la 1836.

Raționaliștii nu admit nimic din cestiunile eshatologice. Rothe în *Etica* sa și Martensen în *Dogmatica* vorbesc de înviere și judecata ultimă, dupe care creștinismul va rămânea biruitor asupra întregii lumi. Genovesul Bonnet și englesul Cudworth cred că la înviere corpurile vor lua o formă mai subtilă, și astfel se vor prezenta la judecată. Tot astfel Quakerii, Swedenborgienii și Socinienii. Kant și cu el Raționaliștii nu văd în înviere de cât reprezentarea învățăturei despre nemurire.

În privința Chiliasmului: Burnet, Winchester și alți sectari ca Quakerii admit venirea unei împărății de una mie ani a acelor drepti. Spener, Petersen, Bengel sunt de aceeași părere. Contrari avem pe Priestley și Towers.

Și asupra cestiunilor eshatologice bisericile orientale își au în confesiunile lor punctele de credință pe care le primesc. Noi avem de îndreptare Mărturisirea ortodoxă a lui Petru Movilă.

